

A MAGYAR KERESKEDŐ A VILÁGHÁBORÚBAN

ÍRTA
NAGEL MARCELL

MAGYAR KERESKEDŐK LAPJA KIADÁSA
1918

*Mercator
Movet
Mundum!*

1918 janúar.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó. Irta: Hantos Elemér dr. államtitkár.....	8
I. A gazdasági világháború.	
A kereskedelmi világháború	13
Az entente berkeiből.....	13
II. Yves Guyot gazdasági békéje.	
Yves Guyot a gazdasági harcról.....	31
Anglia gazdasági gyengülése.....	33
Olasz gazdasági offenzíva.....	46
Márka és dollár harca	52
III. Nyersanyagbeszerzési rémlátományok.	
A nyersanyagbeszerzés gondja.....	57
Nyersanyagbeszerzési rémlátományok.....	60
Az anyagbeszerzés központosítása.....	63
Az anyagbeszerzés megszervezése.....	66
Pótanyag gazdálkodás.....	75
IV. Központokról.	
Kiviteli Központ.....	85
British Trade Corporation	90
V. A szabad kereskedelem jövője.	
A külkereskedelem megindítása.....	99
A magyar kereskedők szervezkedése.....	104
Német-angol vita a szabad kereskedelemről.....	109
VI. Árdrágítás és hadiuzsora.	
A hadinyereség megadóztatása.....	117
A hadiuzsora és a kereskedelem becsülete.....	123
Átmenetgazdaság és hadiuzsora.....	127
Az amerikai hadüzenet és az árdrágítás.....	131
Lánczkereskedelem	134

	Oldal.
VII. Magyarország és Középeurópa.	
A középeurópai eszme.....	141
A külföld tájékoztatása.....	147
Európai mérlegkészítés.....	149
Osztrák barátaink és gazdasági érdekeink.....	152
Gondolatok a kiegyezésről.....	155
Németországból való behozatalunk nehézségei	158
VIII. Átmenetgazdaság.	
Az átmenetgazdasági minisztérium.....	163
Kereskedők az átmenetgazdaságban.....	166
Walther Rathenau munkája	169
Batocki és Kürthy.....	178
A háborús károk elszámolása.....	176
IX. A béke milliárdjai.	
Magyarország a jövőben	189
A béke milliárdjai.....	193
A fiatal magyar kereskedő gárda	196
X. Iparosok és kereskedők.	
Középipar és kereskedelem.....	203
Munkaközvetítés és kivitelfejlesztés a háború után.....	206
XI. Keleti kereskedelmünk jövője.	
Kísérletezések a Balkánon.....	213
Balkán kereskedelmünk újraélesztése.....	220
XII. A kereskedelem etikája.	
A pénz mint erőforrás.....	225
Louis Mandrin, a híres csempész.....	228
Ideál és üzlet.....	232
XIII. Mercator Movet Mundum.	
A kereskedő az ó- és középkor kultúrájában és évezredes szerepe a társadalomban, művészetben és irodalomban.....	247

ELŐSZÓ.

Írta: *Hantos Elemér dr.*
államtitkár, orszgy. képviselő, a m. kir. postatakarékpénztár igazgatója stb. stb.

A kereskedő a világháborúban a gazdasági élet legsúlyosabb sebesültje. Nem véletlen balesetnek hanem ellenségeink tervszerű körülkerítés! politikájának áldozata.

Először *külkereskedelmünket* bénították meg. Ez volt a gazdasági hadviselésüknek tulajdonképeni célja és leghatályosabb eszköze. Anglia ezért zárta el a Középtenger két bejáratát és az Északi tenger forgalmát. Kereskedelmi forgalmunk emiatt szakadt meg nagy gazdasági területek egész sorával. Világkereskedelmünk korábbi terjedelmének kis töredékére zsugorodott össze. A nemzetközi áru- és pénzforgalom úgyszólván éjjelen át megbénult. Egy hirtelen megrázkódtatás a világgazdaság szálait széttepte, intézményeit maga alá temette, miként a Vezúv kitörése Herculánium és Pompéii városokat.

De a kölcsönös forgalom nemcsak az egymással hadat viselő országok között szakadt meg, hanem a szövetséges és semleges államok között is, a különböző kiviteli tilalmak, a közlekedés nehézségei, a tengeri hajózás veszélyei folytán.

A külkereskedelem teljes pangása lassanként átragadt *a belkereskedelemre is*. A háború elején az előző évek nyomott gazdasági viszonyai folytán nagy árukészletek gyűltek fel, a kereskedők dús raktárakkal rendelkeztek. A háborús izgalom első hetében az üzleti világ tartott a magánfogyasztás erős csökkenésétől és attól, hogy követeléseit a moratórium következtében nem folynak be. Ezért szabadulni igyekezett az árúktól, pénzt kívánt látni és bírni, valódi markolható készpénzt még pedig minél többet ebből a nagyszerű jószágból, a jövő minden eshetőségére.

A hirtelen támadt riadalmat csakhamar a kiábrándulás váltja fel. A pénz értéke fokozatosan csökken, az áru pedig egyre nagyobb mértékben tűnik el a forgalomból. Az áruhiány réme kísért, az árak rohamosan emelkednek. Hosszú

utcasorok üzleti helyiségei bezárulnak, hogy egy-két esztendő múlva mint háborús áru- és anyagközpontok nyíljanak meg újra. Mert ami megmaradt a kereskedelmi forgalomban, arra időközben az állam tette rá kezét. A kereskedelem ezen államosítását azonban nem az a meggyőződés hozta létre, mintha a kereskedelem hatósági szervekkel jobban volna ellátható, hanem az a súlyos felelősség, amely a kormányt a polgári lakosság és a hadsereg ellátása körül terheli. *I* A hadsereg óriási mérvű szükségleteiről gyorsan és biztosan kellett gondoskodni. Ez volt a háborús központok megalakításának tulajdonképeni indoka. A háború későbbi folyamán a polgári lakosság érdekében is kellett központokat létesíteni, amelyek a meglévő készletek arányosabb elosztását lehetővé teszik, az áruhalmozást és árdrágítást pedig megakadályozzák.

A központok túltengő hatalma mégis csak addig tarthat, amíg a békegazdaság rendes vérkeringése újra megindul. Lehetséges, hogy egyes központokat a háború után a békében is fenntartani leszünk kénytelenek, állampénzügyi szempontokból, de kényszerítő okok hiányában vissza kell állítanunk a szabad kereskedelem tevékenységét és vissza kell szereznie a kereskedelemnek elvesztett pozícióját.

Dióhéjba foglalva ezek azok a jelenségek, amelyeket mindannyian a háborús kereskedelem terén megfigyeltünk. *Nagel* Marcell kitűnő könyve kimerítő kommentár mindezeknek a jelenségeknek megértéséhez. Fejtegetéseiben a könyv címe által fedett határokon messze túlterjeszkedik, mert a világháborúnak csaknem összes közgazdasági és állampénzügyi jelenségeit legszélesebb alapokon megvilágítja. Háborús irodalmunk ezen maradandó becsú alkotása nem szorul külön ajánlásra.

Budapest, 1918. március 6.

I.

A gazdasági világháború.

A kereskedelmi világháború.

A most dúló világháború példátlan egyrészt területi kiterjedés, a küzdő hadseregek létszáma és a műszaki eszközök fejlettsége tekintetében, másrészt abban, hogy soha nem tapasztalt mérvekben viselik azt gazdasági téren is. Amilyen iszonyú volt az ágyúk pergőtüze Yperntől Verdunig, az alpesek ormain és a nagy keleti harctereken, épp oly rettenetesen pusztított a gazdasági háború a békés lakosság javaiban. Nagy felforgatást terveztek ellenségeink Középeurópa és Előázsia politikai térképén. És mikor a mi harctéri sikereink ezt kérdésessé tették, akkor ellenségeink a négyes szövetség népeinek teljes kiéheztetését vélték a katonai kudarcok ellensúlyozására alkalmas módszernek. A múltban minden hadviselő fél a harctéren a diadalmas békéért küzdött. A mostani világháborúban ellenségeink azt hirdették, hogy a békével, amelyre ők törekszenek, módot akarnak találni arra, hogy gazdasági téren állandóvá tehessek, évtizedekig nyújthassák az ellenünk indított gazdasági harcot. A béke kötés után is folytatni akarják gazdasági erőforrásaink tervszerű elpusztítását, bár szándékuk Wilson pontozataival éles ellentétben áll.

A háború alatt az ellenséges államok drákói rendszabályokat léptettek életbe egyrészt a középeurópai államoknak külföldön élő polgárai és ezeknek külföldön levő vagyona ellen, másrészt a középeurópai államok egész népességének kereskedelmi, ipari és fizikai kiéheztetése céljából. És az entente-államok bizonyos gazdasági körei azzal nem elégedtek meg, hogy a rendszabályok csak a háború tartamára szóljanak.

Gazdasági életünk szabad mozgását gátló rendszabályait a háború utáni időkre is ki akarják terjeszteni.

Kötetekre terjednek azon törvények, melyeket az ellenséges országokban ellenünk alkottak. Minden erőnket meg kellett feszítenünk, hogy ezek hatását ellensúlyozzuk vagy legalább tompítsuk. Se szeri, se száma a háborús gazdasági szervezeteknek, amelyeket ezen harc céljaira rendszeresítettünk, a törvényeknek és rendeleteknek, amelyek meglévő és megszerzhető árukészleteink gazdaságos megosztását, okszerű felhasználását célozzák. Németországban még több ilyen szervezet alakult és a „*Nothgesetze*”-ket tartalmazó gyűjtemény már 1917 október havában 32 vaskos kötetet tett.

A háborús gazdaságnak a nemzetközi vonatkozásokat érintő fontosabb intézkedései ismeretesek. Az angol kormány nyitotta meg azok sorozatát. Az irattárakból kiásott egy nagyon régi törvényt, amely az angol polgároknak megtiltotta, hogy ellenséges államok polgárainak bármilyen címen pénzt juttassanak. Ehhez képest utóbb megtiltotta az angol polgároknak, hogy ellenséges polgárokkal bármilyen üzlet kössenek, nehogy ebből folyólag nekik pénzt vagy árut kelljen küldeniök. Az meg éppen természetes folyománya volt az angolok tengeri uralmának, hogy angol hadihajók nemcsak német hajókat, de bármilyen hajón Németország számára rendelt árut is elkoboztak, tekintet nélkül arra, hogy azok magántulajdont képeztek-e vagy sem. (Mindezt természetesen velünk és az osztrákokkal szemben is megtették, csak a rövidség okáért beszélünk itt németekről.) Az így fenyegetett németek úgy védekeztek, hogy semleges államokba címeztek az árut. Ezt az angolok úgy hiúsították meg, hogy a semleges országokban nagyszabású kémrendszert szerveztek és olyan ottani cégeknek címzett árut, amelyek németekkel üzleti összeköttetésben állottak, nem engedtek a semleges rendeltetési kikötőkbe. Ezt a módszert kiépítve, az angol kormány fekete listákba foglaltatta az ilyen módon gyanússá vált semleges országbeli cégek neveit és ki-mondotta, hogy ilyenekkel angol polgároknak nem szabad üzleti összeköttetésbe lépniök. Ezen jegyzékek már 1916 végén több mint kétezer nevet foglaltak magukban. Szerepeltek azokban mind az öt világrész semleges országaiban fennálló cégek. A módszer igen hathatósnak bizonyult, mert a fekete jegyzékben szereplő céggel angol gyáros vagy kereskedő nem kötött semmiféle üzletet, angol hajó nem vállalt se

tőle, se számára áruszállítmányt, angol bank nem nyitott neki hitelt, angol ügynök nem szerzett neki se nyersanyagot, se vevőt.

Akiket még ez sem félemlített meg, azokat az angol üzletvilág vezetőkörei, melyek a háború céljának azt vallották, hogy a német versenyt a világkereskelemből mindenkorra ki kell küszöbölni, azzal fenyegették, hogy a háború után is állandóan bojkott alatt lesznek.

Az entente-hatalmak első gazdasági értekezletén azt a tervet is megvitatták, hogy az entente-hatalmak a háború után gazdasági szövetségre lépnek; ennek tagjai egymásnak vám- és tarifapolitikai kedvezményeket nyújtanak, amelyekre csak olyan államok fognak igényt tarthatni, melyek fegyveres kézzel segítettek Németországot levérni. A semleges maradt államokkal külön tarifaszerződéseket fognak kötni, amelyek már magasabb vámtételeket állapítanak meg. Németországgal és ennek szövetségeseivel szerződéseket nem kötnek, az egész vonalon prohibítív vámokat alkalmaznak ellenük, hajóikat egyáltalán nem, vagy csak külön illetékek lefizetése mellett bocsátják be az entente-kikötőkbe, polgáraiknak nem engedik meg, hogy entente-államban letelepedjenek, üzleteket folytassanak, ott valamely részvénytársaságra mint igazgatók vagy részvényesek befolyást gyakorolhassanak.

Az angol rendszabályokat követték Anglia szövetségesei. *Oroszországban* megalakult „a német hegemonia ellen küzdő bizottság”, melynek elnöke — aki az ominózus *Trepoff* névre hallgatott — helyet foglalt a minisztertanácsban. *Trepoff* tanácsára törvényt alkottak, mely német származású orosz alattvalóknak megtiltotta, hogy Oroszországban birtokot szerezzenek. Olyan délorosz területeken, ahol nem lagnak németek, ez a bizottság, „az örmények, a tatárok és törökök, gazdasági hegemoniája” ellen küzdött.

Olaszországban a kereskedelmi utazók nemzetközi kongresszusát hívták egybe, amely a középeurópai gyárosok és kereskedők ügynökei és képviselői ellen bojkottot hirdetett. Az olasz szállodások, akik az idegenforgalom csökkenésétől tartottak, a szállodások olyan világszövetségét tervezték, amelyből mindenkorra ki lesznek zárva nemcsak a német, °sztrák és magyar szállodák, de — a svájciak is.

Franciaországban a pénzügyi és egyéb szaklapok, amelyek többnyire egy-egy bank sanda érdekeit szolgálják, *német-ellenes ligákat* szerveztek, melyeknek az volt a feladatuk, hogy a német ipar vevőit az illető szaklapot kiadó bank klienseinek — ígérjék oda. Ilyen liga csakhamar vagy ötven alakult, úgy hogy meg is szervezkedtek és megalakították a „*Comité des Associations antigermaniques*” c. központot, mely más entente-államokban is igyekezett ilyen ligákat létesíteni. A legújabb ilyen egyesületek a kopott elnevezés helyett hangzatosabbat választottak, pld. *Fédération nationale des industriels et commerçants*, *Association nationale de l'expansion économique*. Marseilleben a Kelet fölött való régi francia protektorátus felélesztéséről ábrándoztak és megindították a *Mercure de Balcan* c. lapot, mely minden számában ócsárolta a Keleten használt magyar, osztrák és német árukat és amellé agítált, hogy a keleti kereskedők csak francia árukat vásároljanak. Igaz, hogy ez a mérges lapocska nem került a keleti kereskedők szeme elé, de a naivabb marseillei kereskedők előfizettek rá — és a cél el volt érve!

A kis *Portugália*, mely 1916 március havában üzent hadat Németországnak, szemmel látható haderőt nem küldött ugyan a harcterekre, de hősiesen fogságba ejtette a kikötőibe menekült ellenséges hajókat s azok matrózait és gyors egymásutánban bocsátott ki rendeleteket, melyek a németekkel való üzletkötést szigorúan megtiltották. A víg portugálok nem akarták megérteni ezeket a háborús rendeleteket, mire a komor *Intendencia* két újabb rendeletet bocsátott ki; az egyikben kimondotta, hogy olyan üzlet, melyet portugál ember a hadüzenet előtti 40 napon belül kötött (mikor Portugália névleg még semleges volt), „*mala fide*” kötöttnek tekintendő. A másik rendelet a németek ellen kibocsátott rendeletek hatályát kiterjesztette Németország szövetségeseire, noha Portugália ezeknek nem is üzent meg a háborút.

Így tehát a gazdasági világháborút nemcsak ellenségeink rengeteg területén, de az összes semleges országokban is viselték ellenünk. A fekete jegyzékek olyan hosszúak lettek, hogy az angolok tán maguk is restelték. Éhez képest újabban gyanússá vált kereskedőkről *szürke jegyzékek* készültek, melyeket csak a konzulátusok és hajózási vállalatok kaptak meg a bojkottálás céljaira. *Argentína* nem üzent nekünk

ugyan háborút, de az ottani entente-barát üzletemberek fogadalmat tettek, hogy olyan cégektől, amelyek fekete vagy szürke jegyzéken szerepelnek vagy ellenséges állambeli egyént alkalmaznak, árút nem vásárolnak, nekik járó fizetéseket nem teljesítenek.

Londonban *Latin-Amerikai* kereskedelmi kamara alakult a közép és Délamerikával való kereskedelem fejlesztése céljából. Tagokul 15 amerikai köztársaság londoni követi és konzuljai léptek be.

Ilyen pergőtűzzel ostromolta az entente a középeurópai államok üzletvilágát.

A németek csakhamar megkezdték a védekezést; 1915-iki év márciusában a birodalmi kancellár helyettese a birodalmi gyűlés elé emlékiratot terjesztett erről a kérdéstről. Ugyancsak 1915 évi júliusban a *Hansabund* és a német ipar háborús központja más érdekszervezetekkel tanácskoztak, hogy német polgároknak ellenséges országokban levő vagyonát (melyet már akkor milliárdosa becstelték, pedig az amerikai köztársaságok csak 1917-ben küldték meg a hadüzenetet), hogyan lehet a békekötés utánra biztosítani. Garmenben 1915 július 25-én megalakult *Verband zur Sicherung deutscher Forderungen an das Ausland* és egy hónapra rá a németbirodalmi kancellár figyelmébe ajánlotta ezeket a követeléseket.

1916 év januárjában a német ipar háborús válaszmánya újabb emlékiratot intézett a Kancellárhoz. A nevezett barmeni kötelék azt is kívánta három beadványban, hogy a német kormány a német cégeknek ellenséges államokban fennálló köve teleseit legalább részben *eszkomptálja*, illetve *lombardirozza*. az ilyen követelésekről szóló papírokat. Más egyesületek azt kívánták, hogy a német kormány ezen követelések behajtására a béketárgyalások során szerezzen megfelelő garanciákat. Csakhogy ez nem olyan egyszerű dolog, amilyennek látszik. A barmeni egyesület ügyvezető titkára arra utalt, hogy Runciman angol kereskedelmi miniszter nyilatkozatai után e tekintetben igen kellemetlen meglepetésekre lehetünk elkészülve. Az angol, francia, stb. bíróságok a német követeléseket különféle ürügyek alatt, az illető kormányok által kibocsátott rendeletekre való hivatkozással elfogják utasítani. Ezen úgy akartak segíteni, hogy az ilyen követelésekre nézve a német bíróságok legyenek illetékesek. Csakhogy ezt viszont az ellen-

séges kormányok nem fogadnák el, a német bíróságok ítéleteit egyszerűen nem hajtanák végre. Ez érthető is, mert az ilyen követelések jellegét nagyon komplikálttá tették a háborús gazdaság fejleményei. Szó lehet olyan árúk ellenértékéről, melyeket részben már kifizettek, részben szállítottak, de amelyek részben elkoboztattak: vita tárgya lesz, hogy az árúk ellenértékére nézve a szerződéskötéskor vagy a teljesítéskor jegyzett árak, az angolországi vagy a németországi árak irányadók-e. Itt az árkülönbözetek 4—800 százalékra rúghatnak. És milyen elbírálás alá esik a szállítás nem teljesítése által okozott kár!

Mikor kiderült ennek a kérdésnek illetően bonyolult jellege, a Berlin-Anhaltische Maschinenfabrik A.-Gr. azt az eszmét pendítette meg, hogy ezeket a pereket utalják *nemzetközi bíróságok* elé.

De ez is csak úgy kezdhetné meg működését, ha a békeszerződés *nemzetközi évnynyel bíró elveket* állapítana meg az itt jelzett kérdések elbírálására nézve. És akkor is ennek a bíróságnak vagy *több száz tanácsban* vagy *legalább húsz éven át* kellene ítélnie, hogy a háborúból eredő pereket eldöntse, hogy méltányosan bírálja el, vájjon a követeléseket árúban vagy pénzben kell-e kiegyenlíteni és az árúk ellenértéke milyen időpontról számítható.

Annyi bizonyos, hogy ennek a judikaturának a kazuisztikáját a békeszerződést megszövegező diplomaták csak úgy tudnák elképzelni és számba venni, ha az érdekelt üzletvilágnak módot adnának mindenféle sérelmeinek tüzetes előterjesztésére és a béketárgyalások közben állandóan érintkeznének az üzletvilág legtapasztaltabb embereivel.

Nem kevésbé bizonyos továbbá az, hogy az entente - államok üzletvilágának pergőtüze ellen a közép európai államok üzletemberei csak úgy védekezhetnek, ha erősen összetartanak és szükség esetén *étlenoffenzívát* kezdenek. Ily irányú actio nálunk katonai téren mindig bevált. Gazdasági téren is be fog válni, mert gazdasági ellentálló képességünk a világesemények magaslatára emelkedett. De gazdasági kérdésekben a szövetségi eszmének ép oly kölcsönös áldozatkészséggel kellene érvényesülnie, mint a harctereken. Ezt célozta a „közép európai eszme”, amelynek külön fejezetet szentelünk.

Az entente berkeiből.

A kereskedelmi versengés volt a mai világháború legfőbb indító oka. Ehhez képest ellenségeink, akik a harctereken nem tudtak boldogulni, de a gazdasági harcban elértek bizonyos eredményeket, gazdasági harccal igyekeztek pótolni, amit hadseregeik nem tudtak elérni. Nyújtották a háborút, mert már csak a mi gazdasági kimerülésünktől várhattak sikert. És arra készültek, hogy gazdasági téren akkor is fognak harcot folytatni ellenünk, ha majd kénytelenek lesznek mégis aláírni valamelyes békeszerződést, amelyet aztán megint csak értéktelen rongy gyanánt reméltek kezelhetni.

Ezt a szándékukat nagyjában ismertettük; most néhány új bizonyosságát kívánjuk felhozni.

A gazdasági harc állandósítását Franciaországban hirdették a leghangosabban. Ott egy egész sereg liga alakult — már a háború kitörése előtt — a németellenes propaganda céljaira. Ezek már egy évtized óta hirdetik, hogy a német elem igen erősen fészkelte be magát Parisba, előzönlötte Franciaországot német gyármányokkal, sőt magához ragadta Franciaország külkereskedelmét is, amennyiben a tengerentúli országokkal való forgalmat lebonyolító párisi bizományos cégek nagy része német kezekbe került. Egyes igen elterjedt napilapok és gazdasági szaklapok rendszeres hajsztát folytattak a párisi német cégek ellen és — hogy izgatásuk hatásosabb legyen — a Parisban megtelepedett német kereskedőket, iparosokat és alkalmazottakat, sőt a Maggi-vállalat tej szállító kocsisait is egyszerűen a német hadvezetőség által fizetett kémeknek tüntették föl. Ez az izgatás teremtette meg Parisban, már a Balkánháború idején a világháború felidézését elősegítő hangulatot. És a háború alatt azok a napilapok, szaklapok és ligák állandóan azt hirdették, hogy a mostani laboróban kitört nemzeti gyűlölet nem szünhetik meg a békekötéskor, hogy a németek, az osztrákok és a magyarok ellen a gazdasági harcot a háború után is folytatni kell.

Kezembe került pl. a *Fédération Française Ou Commerce International* nevű liga „*Mercure*” című közlönyének egy

száma. Negyvenegy oldalra terjed, de minden egyes sora a németek ellen való gyűlöletet hirdeti. Az egyik cikk elmondja, hogy az entente mégis csak ki fogja éhezteni a németeket. A második azt bizonyítgatja, hogy a német festékipar csak szédelgés, hogy a badeni anilingyár, a höchsti festégyár bitorolt monopóliumát a francia vegyészek meg fogják szüntetni, mihelyt csak akarják. A harmadik cikk a német játékszeripar ellen izgat. És ezen cikk kiegészítésül a *Boycottons l'industrie Allemande* című rovat névszerint sorolja fel a német játékszer gyárosokat, akik az entente-or szagokban is mérésztették a gyártmányaikat árusítani és akiket ezentúl kerülni kell, mint a bélpoklosokat.

A „*Mercure*” ezek után felsorolja az eddig Németországból importált árúk francia beszerzési forrásait. Nem valószínű, hogy ez a reklám altruista alapon történik; ahogy a francia szaklapokat ismerjük — kétségtelen, hogy a frázisokat pattogtató „liga” legfőbb célját, a francia gyárosok részére való reklámokért fizetett — *hirdetési díjából való bevétel képezi.*

Ilyenféle célokat követ alkalmasint a *Ligue Anti-Austro-Germanique Des Acheteurs* is. Ehhez képest ezeknek a ligának törekvéseit nem vesszük tragikusan.

Komolyabb jelenség az, hogy a francia kereskedelmi kamarák, köztük természetesen elsősorban a párisi és a marseillei, erős propagandát fejtettek ki a francia export nagyrányú fejlesztése céljából.

Ezen kamarák szerint a társadalmi akció nem elégséges, az államnak kell az export érdekében erős akciót kifejtenie. A francia képviselőház 1916 elején küldött ki egy bizottságot, mely azzal volt megbízva, hogy behatóan tanulmányozzál a francia külkereskedelem mostani viszonyait és tegyen jelentést a francia export fejlesztésére alkalmas módszerekről. A bizottság 1916 évi júliusban a kamarához negyven sűrűn nyomtatott oldalra terjedő jelentést terjesztett be, amely igen tüzetesen fejtegette, hogy mennyire, milyen eszközök s módszerek segélyével terjeszkedett a világ összes piacain — a német export.

A német verseny — voilà l'ennemi! Ez képezi a hosszú jelentésnek úgyszólván egyedüli témáját; az angol, az amerikai verseny nem aggasztja a jelentés szerzőjét, azt nem is

veszi észre. Franciaország minden városában és a földgömb legfélreesobb zugaiban mindenütt csak a német verseny rémét látja és csak ennek az ártalmatlanná tételére kutat új meg új módszereket a jelentés szerzője egy terjedelmesebb fejezetben, mely a háború után való teendőkről szól.

A német verseny legyőzésére a jelentés főleg a következő intézkedéseket tartja szükségeseknek:

1. az exportárúk kivitelének megkönnyítése végett fejleszteni kell a kikészítési eljárást és a kikészítendő árúk részére tárházakat és szabad zónákat (vámkörzeteket) kell létesíteni;

2. a kivitel érdekében külön vámtételeket kell megállapítani;

3. a segélyezett tengerhajózási vállalatok az export céljaira állandó, *olcsó* tarifákat léptessenek életbe;

4. a kivitel érdekében a háború után beálló új helyzetre és a Panama-csatorna megnyitására való tekintettel új hajójáratok lesznek szükségesek;

5. egy vagy több pénzintézet létesítendő, mely finanszírozza a kiviteli kereskedelmet és lebonyolítja ennek a műveleteit;

6. azokat a piacokat, ahol a háború folytán a francia export részére új lehetőségek nyílnak meg, haladéktalanul behatóan tanulmányoztatni kell;

7. a konzulátusi intézményben a kereskedelem új igényei által megkívánt reformokat kell megvalósítani;

8. bel- és külföldön francia időszaki árúmintakiállításokat kell rendezni;

9. erőteljesen kell fejleszteni az idegen nyelvek tanítását;

10. az új igényekhez képest ki kell alakítani a külkereskedelem fejlesztésére 1898-ban létesített *Office National Du Commerce Extérieur* című kivitelfejlesztési intézményt;

11. ezen intézmény mellett *külkereskedelmi szaktanácsot* kell szervezni.

Az utolsóelőtti pontban említett intézményt a francia kereskedelmi kamarák létesítették és ezek tartották fenn; a kormány csak bizonyos, mérsékelt összegű évi segélyt juttatott neki. Most a külkereskedelem fejlesztése ügyében kiküldött parlamenti bizottság azt javasolta, hogy a kormány évi 250.000 frankot juttasson ennek az intézménynek és bocsássa

teljes rendelkezésére a reformálandó francia konzuli kar közreműködését.

Ezenkívül a bizottság azt javasolta, hogy a nevezett külkereskedelmi hivatal mellett szervezendő külkereskedelmi tanácsban helyet foglaljanak a kereskedelmi minisztérium kiállítási osztályának, szakoktatási osztályának és iparfejlesztési osztályának vezetői, a külügyminisztérium kereskedelempolitikai osztályának főnöke, a közmunkaminisztérium vasúti főosztályának kereskedelmi vezetője, a tengerészeti minisztérium kereskedelmi tengerészeti osztályának a vezetője, a pénzügyminisztérium vámügyi és pénzügyi osztályának vezetője, valamint a földművelésügyi és a gyarmatügyi minisztérium egy-egy osztályfőnöke.

Továbbá a kereskedelmi, a külügyi, a közmunkaügyi, a tengerészeti, a pénzügyi, a földművelésügyi és a gyarmatügyi miniszterek által a parlament, az ipar, a kereskedelem, a földművelés, a nagybankok, a közlekedési vállalatok és a pénzügyi kormányzat köréből kiszemelendő *negyvennégy szakember*.

Az így összeállítandó francia külkereskedelmi szaktanács szinte ideális formában valósítaná meg a *közgazdasági vezérkar* eszméjét, melyet már a világháború első évében több ízben pendítettem, meg és amelyet nálunk is szerettem volna a külkereskedelem irányítása és fejlesztése érdekében megalakítva látni.

A franciák támadó szándékkal ím megvalósítják ezt. Ha eredményesen akarunk védekezni, hasonló intézményt kellett volna létesítenünk, még pedig minél előbb.

Nem tettük. De *Hadúr* itt is segített rajtunk. Az entente gazdasági ágyúi visszafelé sültek el. Offenzívájuk a gazdasági harcban épp úgy ellanyhult, mint a Somme-menti francia támadások.

Az ellenséges országok sajtója váltig hirdette, hogy ha belátható időben meg is lesz a béke, ez csak kezdetét jelzi a nagy gazdasági háborúnak, amely a katonai békekötés után fog kitörni, hosszú időnkig fog dúlni és múlhatlanul a közép-európai hatalmak letörését fogja eredményezni.

Szinte nap-nap után olvashattuk a hadüzeneteket, melyeket angol, francia és olasz államférfiak és közgazdasági tekintélyek bocsátottak világgá. Az angol kereskedelmi kamarák kongresszusához 20—30 indítványt nyújtottak be a közép-

európai hatalmak ellen indítandó nagy gazdasági offenzíva egyes hadműveleteiről. Angol, francia és olasz képviselők afféle központi nemzetközi parlamenti ülészakban vitatták meg a nagy gazdasági haditervet. Még csak nem is tartották szükségesnek a titkolózkodást, hanem terveiket a nagy nyilvánosság elé vitték.

A szörnyű gazdasági háborút épp ez a nagy zaj tette némileg gyanússá. Ügyetlen dolog dobbal fogni a verebet. A dobpergésnek igazi célja inkább a puhítás, az ijesztés volt.

Mi azonban némileg elszoktunk a megijedéstől. Ellenségeink nagyon sokszor mondtak be már nagy offenzívákat, de a nagyhangú fenyegetéssel mindig kellő arányban állott a bekövetkezett — kudarc, mert a bemondott offenzívára könnyen tudtunk felkészülni.

Kétszeresen áll ez a gazdasági offenzíva tekintetében. Az entente-hatalmak vezető tényezői nem titkolhatták már a katonai kudarccokat. Azzal vigasztalták tehát népeiket, hogy a katonai harctereken szenvedett vereség hatásait ellensúlyozzák majd a gazdasági harctereken, amelyeken ők tagadhatatlanul az erősebbek. De minél jobban fenyegetőztek a gazdasági téren való ellenséges rendszabályokkal, annál inkább kényszerítettek bennünket arra, hogy katonai fölényünket kíméletlenül használjuk fel gazdasági rendszabályai meghiúsítására, a béketárgyalások során nem csak írott szerződéssel, de anyagi eszközökkel biztosítsuk magunkat, lehetlenné tegyük az oly bőbeszédűen kifecsegett gazdasági hadműveleteknek kivitelét, Tudjuk, hogy hol és milyen aknákat raknak le ellenünk, idejekorán gondoskodhatunk tehát aknák felrobbantásáról.

Ezt alkalmasint a túlsó táborban is tudják és ezért a sok fenyegetőzést komolyan vesszük, de nem tragikusan. Tudjuk, hogy ellenségeinket önkívületbe hozta a sok katonai kudarc, ehhez képest őszintén gyűlölnék bennünket és tényleg nem szándékoznak egyhamar adásvételi ügyletetet kötni velünk. De azt is tudjuk, hogy a nagy kudarcért nem a mi erőnket okolják, mert azt nem akarják elismerni, hanem inkább szövetségeseik gyöngeségét vagy önzését. Az angolok kiábrándultak az orosz gőzhengerbe vetett reményekből. A franciák és olaszok viszont kéréseitek az angol hadsereg véráldozatait, ellenben sokalták az angol hajótulajdonosok, szénbányavállal-

latok, gyapot- és juta-cégek és vasművek horribilis nyereségeit. A genovai és a párisi kereskedők fogadkoztak ugyan, hogy osztrák és német gyártmányt soha többé nem vásárolnak, de majd mégis csak meghökkennek, ha észreveszik, hogy a német verseny kiszorítása után angol és amerikai gyárosok fogják a világpiacot monopolizálni. Észre fogják venni, hogy *ebben gubát cseréltek*.

Van erre az esetre a franciáknak és az olaszoknak érdekes precedensük. *Návay* Aladár dr., aki másfél évtizeden át volt Parisban a kereskedelmi miniszter szaktudósítója, 1915 végén érdekes tanulmányt tett közzé, amelyben elmondta, hogy miképen alakult a francia külkereskedelem az 1870—1871-iki háború után. Akkor is magasan lobogott Franciaországban a németek ellen való gyűlölet. Ennek dacára Franciaország forgalmában a Németországgal való forgalom az 1857—1866. évtizedben 525 millióval, az 1867—1876. évtizedben 748 millióval, az 1877—1886. évtizedben 902 millió frankkal szerepelt átlagban, tehát az évtizedes átlag emelkedett. Ezzel szemben Anglia forgalma az első évtizedben 1496 millióval, azaz háromszor annyival szerepelt, mint Németországé, a harmadik évtizedben pedig 1868 millióval, tehát a Németországgal való francia forgalomnak már csak a kétszeresével.

A hivatalos francia politikai és gazdasági akció 1871 óta állandóan németellenes irányzatot követett és a XX. század kezdete óta inkább Angliához igyekezett közeledni.

Ennek dacára Franciaország forgalma ezzel a két szomszéd állammal így alakult:

	Franciaország behozatala	
	millió frankokban	
	Németországból	Angliából
1895	388	662
1900	517	834
1907	757	1061
1912	1133	1260

Franciaország behozatala 1895-ben Angliából mindig két akkora volt, mint Németországból; alig 17 év múlva a német behozatal három akkorára emelkedett, az Angliából való alig kétakkorára. És a német behozatal már majdnem akkora volt, mint az angol behozatal.

Pedig Parisban akkor erősen készülődtek a németekkel való leszámolásra, mert erősen bizakodtak az Entente Cordiale-ban.

Az olaszok is jól tudják, hogy a francia testvérek nekik igen sokat ártottak gazdasági téren és hogy mai gazdasági erejüket jórészen a német segítségnek köszönhetik.

Nem fűzünk ezen tényekhez messzemenő következtetéseket. Megengedjük, hogy a mostani háború által kiváltott gyűlölet Parisban egy ideig erősebben fog érvényesülni, mint 1871 után. Arra se számítunk feltétlenül, hogy a franciák, az oroszok, az angolok és olaszok ki fognak ábrándulni az egymásba vetett bizalomból, mely eddig se dühöngött erősen.

De azt tudjuk, hogy a középeurópai hatalmak előrelátása és szervező tehetsége, melyek gazdasági téren is csodákat műveltek a világháború alatt, a béketárgyalások során és a békekötés után kellő hatással fog érvényesülni.

Igen jól ismerjük már pl. a tengerentúli piacokat és tudjuk, hogy azok a háború után jőszántukból nem fogják továbbra is elviselni az angol és amerikai kereskedelmi monopóliumot, mely szörnyű költségesnek bizonyult.

Gazdasági köreink behatóan tanulmányozzák Anglia hatalmi eszközeit, az angol hajó járatok és kábel vezetékek óriási szervezetét és azokat a rendszabályokat, melyeket Angliában a középeurópai hatalmak nemzetközi kereskedelme ellen alkalmazni szándékoznak; tisztában vannak azzal, hogy a francia kereskedelem inkább csak fényűzési cikkekben fog fölényt mutatni, de a tömegcikkekben ezentúl sem lesz versenyképesebb, mint eddig. Attól, hogy az óriás orosz piac állandóan elzárkózhassak előlünk, nem kell tartani, mert a téli hónapokban Oroszország legfontosabb kereskedelmi útjait tarifális intézkedésekkel épp úgy elvághatjuk, mint a háború alatt, a gazdasági téren való gazdasági rendszabályokat ugyancsak erős háborús rendszabályokkal torolhatjuk meg. Anyagi biztosítékokat is szerezhetünk magunknak arra nézve, hogy Oroszország a háború után ne kezdessen ellenünk gazdasági harcot.

A békekötés után legfontosabb feladatunk lesz az ipari nyersanyagok beszerzése és erre nézve a gazdasági tényezők

igen erősen szervezkednek; úgy Németországban, mint Ausztriában és nálunk is. Igen befolyásos hangok szólaltak már fel oly értelemben, hogy a nyersanyagbeszerzést a három közép-európai állam vállalva, egységesen szervezze. Föltehetjük bizvást, hogy a béketárgyalások során a diadalmas szövetségesek döntő tényezői teljes nyomatékkal fogják a serpenyőbe vetni győztes kardjukat és a hirdetett gazdasági offenzíva ellen hathatós ellenszereket alkalmaznak majd.

A magyar gazdasági élet irányadó tényezői szintén erősen készülnek arra, hogy gazdasági offenzíva ellen védekezzenek. Konstantinápolyban és Szófiában az osztrákokkal és németekkel vállalva biztosíthatják a szövetséges hatalmak részére a török birodalomban beszerezhető nyersanyagkészleteket az ott létesített *Orient-Handelsgesellschaft*, illetve *Ein-kaufsgesellschaft* révén.

A m. kir. Kereskedelmi Múzeum igazgatóságának egy bizalmas körleveléből megtudhattuk, hogy ez a hivatalos külkereskedelmi közeg a közel Kelet jelentősebb piacain intenzív akciót készül kifejteni és nemcsak a magyar iparcikkek kivitelének, de a keleti nyersanyagok behozatalának előmozdítását is fölvette a programjába, továbbá a világpiacon való gazdasági hírszolgálat kialakítását és a gyakorlati gazdasági élet vezetőivel való szorosabb kapcsolatot.

A magyar gazdasági élet hivatalos és szabad érdekképviselői a budapesti Kereskedelmi Kamara elnökének, *Lánczy* Leónek vezetése alatt a Magyar Keleti Gazdasági Központban indítottak széles keretű akciót.

A nyugati hatalmak rengeteg áldozatok árán lefoglalták maguknak az amerikai ipar és mezőgazdaság termelését, de Amerikával való egyéb forgalmuk nagyon megcsappant. Észak-Amerika és Európa kikötői közt a személyforgalom 1915-ben 497.000 utasra csökkent, holott 1914-ben több mint háromszor, 1913-ban pedig ötször akkora volt. Az év első 11 hónapjában 1915-ben 17.164 I. osztályú és 43.643 II. osztályú utast szállítottak az Atlanti-Óceánon. 1914-ben 82.023 I. osztályú és 116.484 II. osztályút.

A háború után a világpiacon a német ipar fölénye, mely a háború alatt oly fényesen bevált, ismét érvényesülni fog. Az angol ipar nagy nehézségekkel fog küzdeni, mert a munkások szakszervezetei, a trades-unionok, amelyek a háború alatt is

oly nagy követeléseket támasztottak, igényeiket a békekötés után sem fogják leszállítani.

Az angolok erősen számítanak az óriási orosz piacra. Ennek csakugyan nagyobb igényei lesznek, mint eddig, mert hisz eselik a lengyelországi gyárak termelése, mely az orosz ipari termelésnek nagy hányadát képezi. De a moszkvai gyárosok lapja, az „*Utro Roszija*” nyíltan hangoztatta, hogy Oroszországnak ezentúl is szüksége lesz az angolnál olcsóbb és jobb német gyártmányokra. És ezeket bojkottálni nem lehet már azért sem, mert Oroszország gabonafőleslegéből, mely az orosz kereskedelmi mérleg döntő tényezője, majdnem fele részt a német piacon helyezett el és erről nem mondhat le az angolok szép szeme kedvéért.

A *Balkán* félsziget nyersanyagkészletével mi fogunk rendelkezni. Azt, ami van, jóformán máris lefoglaltuk. És jelentékenyen fogjuk azt fokozni is, mert *Macedóniában* a dolgos bolgár kormányzat igen nagy területeket, amelyek eddig ugaron maradtak, fog művelés alá venni.

A háború után ott sok ezer lakóházat, középületet, gazdasági épületet, kis ipartelepét kell újra építeni, sok városban csatornázást, vízvezetéket, közúti és világítási célokra való villamos telepet kell létesíteni, szén- és fémhányákat kell feltárni.

Kisásziában rengeteg területet várnak megművelésre. A törökök egy év óta vagy 40.000 modern ekét szereztek be, hogy gabonatermelésüket növeljék. Már eddig is nagy öntözőcsatorna-hálózat épült, mely száz és százezer hektár földet fog megtermékenyíteni és nagy arányokban fogja fejleszteni a rizs- és gyapottermelést, intenzívebbé fogja tenni a juhtenyésztést

Itt talán kevésbé intenzív lesz ez a tevékenység, mint a Balkánon, de viszont óriási területekre terjed majd ki, amelyeken úgyszólván meg kell teremteni az okszerűbb földművelés és az ipari nyersanyagok termelésének első előfeltételeit.

A német, az osztrák és a magyar ipar ott akár egy évtizeden át is biztos piacot talál gyártmányainak, amelyek az angol, a francia és az olasz piacokról a bojkottizgatás folytán esetleg leszorulnak.

A gazdasági háborút most is elég jól bírjuk a katonai háború dacára. A békekötés után semmiesetre sem lesz az

intenzívebb, mint most. Elbírjuk majd akkor is. Elvégre az is el fog posványosodni, sőt véget is fog érni. Eltarthat néhány évig, de a Keleten megnyíló új lehetőségek segítségével akkor is elég könnyen fogjuk kibőjtölni.

Mindezekről a dolgokról a következő fejezetekben tüzesebben is szólok. De mielőtt erre rátérnék, mélyebben akarok betekinteni az állandó gazdasági világháború tervezőinek lelkivilágába. Ehhez a betekintéshez jó szemüvegül szolgál egy francia könyv, melyet a következő fejezetben tárgyalok.

II.
Yves Guyot gazdasági békéje.

Yves Guyot a gazdasági harcról.

Az entente-kormányoknak 1915 június havában tartott «első gazdasági értekezlete gazdasági harcot üzent nekünk. 1916 áprilisi második értekezletük már osztozkodott a medve bőrén. A medve még most sem került terítékre és így derűs lélekkel kutathatjuk az osztozkodás rugóit és elméleti indokait. Megtaláljuk azokat egy könyvben, melynek szerzője Paul Leroy-Beaulieu halála után átvette a nagytekintélyű „Journal des Economistes” szerkesztését és így az előző fejezetben ismertetett gazdasági macskazenében a karmesteri pálcát viszi.

Ez az író *Yves Guyot*, aki a világháború előtt tartott nemzetközi gazdasági tudományi kongresszusokon a nagy szót vitte, apostola volt a nemzetközi gazdasági békének, a nemzetközi verseny méltányos és igazságos szervezésének. A világháború első évének vége felé a nemzetközi gazdasági háború elfajulása ellen, négyszáz oldalra terjedő könyvben szólalt fel.* Ebben kifejtette a világháború gazdasági okait és elmondta, hogy a háborúnak milyen következményeit óhajtja: a gazdasági békét, de úgy, hogy Középeurópa politikai térképét gyökeresen átrajzolta.

A könyv nagy érdeklődést keltett és a szerző 1916. évi áprilisban azt második kiadásban adta ki. Időközben a központi hatalmak is módosították Európa térképét. Nem tették oly alaposan, mint Yves Guyot a türelmes papíroson, de nagyobb nyomatékka, Lengyelország és a Balkán-félsziget nagy részének katonai megszállásával. De Yves Guyot fölényes önérzetét ezek a csekélységek nem feszélyezték. Ő a könyvében csak néhány sajtóhibát javított ki (egy csomót még

* Les Causes et les Conséquences de la Guerre, par Yves Guyot, ancien ministre, Paris, Felix Alcan, 1915.

benne hagyott), de előszavában kijelentette, hogy könyve első kiadásában nem talált helyesbíteni való hibákat, mert a lezajlott események mindenben igazolták az ő felfogását.

Könyvének alapeszméje tényleg nem szorul helyesbítésre. Ez az alapeszme méltó a nagynevű karmesterhez. Csak-hogy a karmester ezúttal macskazenét dirigál és így nem használhat Hubay-féle hegedűt, vagy Popper-féle gordonkát. Könyve élén a következő tétéleket állítja fel:

„A németek, úgy látszik, tudatosan igyekeznek maguk ellen gyűlöletet támasztani. Ez a gyűlölet olyan tényező, mely az ellenségeskedések alatt hasznos, de döntő győzelmet tesz szükségessé, mert enélkül a béke ideig-óráig tarthat, nem lehet őszinte,

„Csakhogy a gyűlöletből a népek nem élhetnek meg: ez nem tápszer; aki a gyűlöletet szítja, azt a gyűlölet felemészti. A gyűlölet csak pusztulást okoz. A vendetta, ott, ahol dívott, megakasztotta a fejlődést; ezt eredményezné a nemzetek kölcsönös gyűlölete, ha a mostani állapotot állandósítani akarnák; nem szítani kell tehát a gyűlöletet, hanem enyhíteni és feledtetni. A megkötendő békeszerződést ne sugallja a boszúvágy és a szenvedély, hanem a bölcs előrelátás.

„Ennek az előkészítéséhez akarok hozzájárulni, amidőn a régi dinasztikus hagyományokat, az elavult diplomáciai formulákat, a történelmi jog hamisításait és legendáit, a homályos faji és nemzetiségi fogalmakat, a nem szabatos és illuzórius szavakat ki akarom kapcsolni, hogy Bentham modorában a hasznossági politika reális gondolatát állítsam a helyükbe”.

Aranyos szándékok! De az út, amely ezekkel kövezve van, a pokolhoz vezet. Ő abban a szellemben indul, amelyben a háború előtt működött, de az izzó milieu, amelyben most él, magával ragadta. Apostolként békét akar hirdetni éhes farkasoknak és ezért nem burkolózhatik báránybőrbe, mert akkor a fenevadak széttépnék. Hogy hallgatói figyelmét felkeltse, könyvében az entente-sajtó koholmányjaiból a legostobábat meséli el, amely szerint Vilmos császár Konopistba a kész hadüzenettel jött Ferenc Ferdinánd főherceghez, de ellenzésre talált és a csomót úgy oldotta meg, hogy Tisza Istvánnal a sarajevói merényletet rendeztette. És ezt a hülye mesét készpénznek veszi, mert Loral, erdélyi román pap (ez a derék

Lucaciu lacfalusi lelkész akar lenni!) egy kortesbeszédben kiileiítette, hogy a kezei közt levő okmányok szerint a dolgok tényleg így mentek végbe.

Ilyen cacophonia után azt a macskazenét faképnél hagyná minden félig-meddig jóízű hangversenylátogató. De a mostani világháború olyan pokoli lármához szoktatott, hogy a jeles tudósak ez a képtelen durvasága sem hoz ki sodrunkból. Yves Guyot kénytelen volt könyvét ilyen gyalázatos rágalmon kezdeni, hogy hallgatóiban bizalmat keltsen.

És csodálatos kitartással marad meg továbbra is gyűlölettől lihegő honfitársai hangnemében. A nmlt századbeli Középeurópa politikai és gazdasági fejlődéséről, a német szellemi élet és gazdasági politika eredményeiről csupa torzképet mutat be. Könyvének 64 fejezetében nincs egy sem, amelyből ne lehetne idézni önkényesen elferdített köztudomású tényeket, fonák felfogásokat, a viszonyok hiányos ismertetésére alapított téves, sokszor mulattató felfogásokat, amelyeket az agg szerző nyilvánvalóan a legfelületesebb boulevard-lapokból vett át. Azon fejezetekben, melyek a Szerbiához intézett ultimátumot, az ausztriai és magyarországi szláv mozgalmat, a németországi „autokratikus” államformát, a németországi és ausztriai „rendőrkémek terrorizmusát”, a német-osztrák-magyar szövetséget, Törökországhoz való viszonyunkat tárgyalják, együtt találjuk mindazon hazug ráfogásokat, melyeket a párisi lapokban százszor olvastunk és amelyeket Yves Guyot a százszor történt alapos cáfolatok dacára megdöböntő naivitással újból lenyomat.

Yves Guyot elmondja a német birodalom történetét, Nagy Károlytól 1871-ig, a német egységre való törekvéseket, a porosz-osztrák versengést, az 1870—71-iki háború előzményeit, teljesen abban az egyoldalú tendenciózus beállításban, amelyet a másod- és harmadrendű párisi lapokból ismerünk.

A könyv negyedik része Ausztria-Magyarország viszonyait Scotus Viator és Cheradam ismert modorában ecseteli. Hosszú fejezetten dicsőíti a cseheket, de Magyarországnak mar csak öt oldalt szentel, olyanformán, hogy hazánknak 1000-tól 1526-ig való történetét teljesen agyonhallgatja (mint ahogy az osztrák publicisták szokták tenni). Csak azt az „érdemleges” megjegyzést kockáztatja meg rólunk, hogy a magyarok „des hommes charmants et très aimables” egyáltalán

nem ellenzik a monarchia feldarabolását, mert akkor ők volnának a (feldarabolt!) monarchia urai.

A délszlávokról szóló fejezetben a szerbeket és a horvátokat a délszláv fazékba dobja, a bolgárokat és a inontenegróiakat pedig fel sem említi.

Az ötödik részben Yves Guyot az elmondott események böi azt a következtetést vonja le, hogy Ausztria-Magyarországot és Németországot fel kell darabolni. Igaz, hogy egy Girault nevű úr Ausztria-Magyarországnak meg akart kegyelmezni, meg akarta hagyni nagyhatalomnak, mely az elszakadt szláv területekért Sziléziát kapná cserébe, de Yves Guyot nem olyan naiv, mint Girault. Ő tudja, hogy Bécs és Berlin még a sírban is összetartanak és ott az alvilágban egy új Németországot teremtenének. És ehhez képest kérlelhetetlenül megmarad amellett, hogy ezt a két halottat teljesen agyon kell ütni.

Yves Guyot a románokról is beszél. Szerinte európai érdek fűződik ahhoz, hogy Oroszország és a Balkán közt egy nem szláv állam létezzék, amely ellensúlyozza Nagy-Szerbiát. Itt a francia cenzúra érthető okokból törölt néhány sort. Azt meghagyta a cenzúra, hogy a Nagy-Románia Erdély és a temesi bánság annexiója után 222.000 négyzetkilométerre terjedne. Yves Guyot megírta ugyan, hogy ennek a Nagy-Romániának mi lesz a hivatása, de azt a mondást a cenzor ismét törölte. A bölcs cenzor talán előre sejtette már 1916 elején, hogy Mackensen ezt a hivatást le fogja tárgyalni.

Mindez természetesen sehogy sem illik a bevezetésben hangoztatott szép eszméhez. Nyilvánvaló, hogy a hosszú bevezetés csak az a „cukrozás volt, amely nélkül a jeles szerző a maga „keserű” igazságait nem adhatta volna be honfitársainak. A gyűlöletet leszerelni igen nehéz. Úgy kellett tehát tennie, mintha a gyűlöletet ő ép úgy érezné, mint a többi franciák. Ő minden gyűlölete dacára is ellenzi a gazdasági háborút, de ezt nem mondhatta ki nyíltan, mert megkövezték volna. Arra a zseniális gondolatra jutott tehát, hogy a gazdasági háború eszményét — a németek rovására írja, úgy tünteti fel, mint „a germánok aberrációját”. Azoknak tulajdonítja, akik Nagybritannia és Franciaország érdekeiért való túlságos buzgalmukban a britt és francia nemzetnek a német imperializmust akarják szuggerálni, t. i. a gyengéknek

az erők által való kiaknázását. De Németországnak a germán gondolatvilágtól áthatott ellenségei összetévesztik az államok által vívott háborút az egyének által folytatott kereskedelmi versennyel. Sajnálatos féltékenységgel gondolnak Németországnak és Ausztria-Magyarországnak feldarabolására, de nagy merészen gazdasági háborút hirdetnek a békekötés utáni időre. A monopolista szellem és a kereskedelmi féltékenység által sugallt érveik ugyanazok, amelyeket ők és apáik valamikor Anglia ellen hoztak fel Olyan békeszerződésről ábrándoznak, amely módot adna a középeurópai államok bojkottálására. Középeurópában meg akarnak fojtani 115—120 millió embert, akik ott minden nap esznek és isznak, adnak és vesznek és akiknek külkereskedelmi forgalma a háború előtt sok milliárd frankra rúgott, Meg akarják tiltani az oroszoknak, hogy Németországba búzát és árpát küldjenek, a franciáknak, hogy a Briey és Longvy medencék kohói számára Németországból szerezzék be a szükséges szenet és kokszt. Ez azonban nemcsak azt eredményezné, hogy a békekötés után fennmaradna a háborús állapot, de azt is, hogy *a mostani szövetségesek közt mélyreható viszályok támadnának*. Furcsa naivitás azt hinni, hogy egy nemzet vagy akár több népből álló csoport elzárkózhatnék a külvilágtól.

A jeles tudós megkívánja tehát, hogy a középeurópai államok szüntessék meg védvámjaikat oly célból, hogy Elzász és Lotharingia, ha Franciaországhoz lesznek is csatolva, megtarthassák a német piacot, de viszont megkívánja, hogy Anglia is maradjon meg a szabad kereskedelmi rendszer mellett, mert a harctérről visszaérkező munkások nem fogják megtűrni, hogy a véd vám megdrágítsa nekik a kenyeret és a szalonnát. Franciaország sem fogja szövetségeseit ellenségek gyanánt kezelhetni, már csak azért sem, mert ipara csak úgy lesz versenyképes, ha a gyárak olcsón fogják kapni a nyersanyagokat és a munkásoknak való élelmiszereket.

Egy colbertista erre gúnyosan azt felelhetné, hogy a manchesteri kereskedelmi kamara teljes ülése 1916. február 29-én összehúta a szabad kereskedelem bálványát, de Yves Guyot azt feleli erre, hogy a nevezett kamara 33 igazgatósági tagja közül 30 a határozat ellen szavazott.

És itt Yves Guyot érthetőnek találja, hogy a mai háborús civilizáció elfojtja a gazdasági civilizációt, sajnálja, hogy

most újra éled a monopolista és irigykedő szellem, amelytől vezéreltetve Anglia a 17. és 18-ik században leverte« Hollandia. Franciaország és Spanyolország tengeri hatalmát, amelynek hatása alatt Anglia nem bocsátotta be a francia gabonát és gyapjút. Anglia béke idején is blokádnál szeretné tartani a kontinentet; azt követeli, hogy szövetségesei az ellenséges államokkal a békekötés után se kössenek kereskedelmi szerződést. Attól tart, hogy *ez a törekvés heves viszályokat fog előidézni, melyek gyengíteni fogják a politikai Összetartást.*

Látnivaló, hogy Yves Guyot *Németországgal* békében akar élni. De még mindig kerülgeti a forró kását. Élesen bírálja tehát az egész német gazdasági irodalmat, mely — szerinte — a porosz militarizmus és a Hohenzollernek autokraciájának szolgálatába szegődött; elmondja, hogy a német vám szövetség a Rajnavidéknek használt, hogy a német agráriusok a maguk külön érdekeit fegyveres erővel akarják az egész világgal szemben érvényesíteni, hogy a német vasipar kizárólag a nagy kartelek által fizetett kiviteli bonifikációknak és a „dumping”-nak köszönheti a maga hatalmát. (A „dumping” tudvalevőleg amerikai fogalom és a német nyersvas-kötélék és a német acélműkötelék bonifikációi vajmi kis szerepet játszottak a *német* vasipar impozáns fejlődésében.)

Nagyon fitymáló hangon beszél Yves Guyot (a skager ráki ütközet és az U. hajók háborúja előtt!) a németek tengerészeti féltékenységről, a német flottaegyesület „charivarresque” propagandajáról.

Nagyon szófukaron tárgyalja a jeles tudós az orosz nemzetiségek és a lengyelek ügyét. Egy pár felületes frázissal siklik el ezen kérdések felett, melyek láthatóan feszélyezik.

De nagy avatottsággal beszél a francia-német kereskedelmi forgalomról. Itt olyan beismeréseket tesz, amelyekben diadalmasan tör felszínre az első előszobai) hangoztatott idealizmus. Megállapítja, hogy Franciaország a németektől élelmiszereket, takarmányt, szentet és, gépeket vásárolt, amelyekre népességének és vasiparának szüksége volt, viszont Németország a maga növekedő jóléte folytán fényűzési cikket hozott Parisból. „Minél gazdagabb lett Németország, annál jobb vevőnké vált és mi is mind jobb vevője voltunk Németországnak!”

Mindezt elrontotta — a német gazdasági imperializmus.

Fischer, Oldenburg és a „csúnya” Wagner Adolf kieszelték az anarchiát és a német kormány Fölemelte a vámokat. A franciák a „tacit minimum»-mal feleltek és kimondták, hogy minden német árúra ki kell tenni az „importé d'Allemagne” jelzést. A francia vámhatóság ritka önmérséklettel elállott attól, hogy minden darab német szénen rajta legyen ez a „sárga folt”. A védvamosok mindig csak eladni akarnak, de a vásárlástól irtóznak. Azt nem bánják, ha a franciák árúkat adnak el Németországnak, de viszont nem akarják megengedni, hogy a francia ember bármit is vásároljon a németektől. És Yves Guyot ezzel a keserű kifakadással végzi könyvének ezt a fontos fejezetét: „Kereskedelmi féltékenység, gazdasági tudatlanság, képmutató és tisztességtelen eljárás: íme ez jellemzi a védvámpolitikát — *minden országban*”.

Az utolsó fejezetben Yves Guyot arra figyelmezteti a franciákat, hogy a hadisarchoz ne fűzzenek túlságos vérmes reményeket. A hadisarc arra való, hogy gyengítse a német államot, de ha a parasztokat, a földbirtokosokat, a gyárosokat tönkreteszi és a munkásokat megfosztja a mindennapi kenyertől, akkor mindezek bosszút forralnak. Ha azonban meg tudnak élni, akkor eltompul a vereség emléke, tettvágyuk nuis tereket keres, gyűlöletük ellanyhul. „Ne ringassuk magunkat illúziókba: a háború a győztesnek sem fog nagy nyereségeket juttatni”.

Akik a német árúkat tiltó vámokkal akarják távol tartani, naivak: feledik, hogy a vámot nem az eladó fizeti, hanem a fogyasztó. Aki háromszoros vámot szed a német szén után, károsítja a francia vas- és fémipart. Aki a festékekre magas vámokat ró ki, a francia textilipart sújtja. Franciaország 1913-ban 130 millió frank értékű német gépet importált. Aki ezt lehetetlenné teszi, az a gépeket használó francia ipart bénítja meg. És Yves Guyot így végzi a könyvét: „A francia nép ne engedje magát elragadtatni a gyűlölettől, hanem elsősorban gondoskodjék arról, hogy a rabló civilizáció helyébe az árúcsere civilizációja lépjen!”

Ezt a bölcs tanácsot a jeles szerző keserű héjjal borítja. A héj a szemét-dombra fog kerülni és csak a nemes mag fog megmaradni

Elenségeink egyébiránt már a háború alatt tapasztalták, hogy a gazdasági harc kétélű fegyverekkel dolgozik. Ezt

minden ellenségünkről beigazolhatjuk. Rövidség okáért csak leghatalmasabb ellenségünkről, Angliáról és egykori szövetségösünkről, az immár megbüntetett Olaszországról fogjuk igazolni ezt az állítást,

Anglia gazdasági gyengülése.

Nap-nap után hirdették a napilapok, hogy az 1917 elején megindult szigorított bűvárhajóhadjárat megrendítette legfélelmetesebb ellenfelünknek, Angliának külkereskedelmét, élelmezését, tengeri uralmát és pénzerejét. Az üzletemberek szkeptikusan olvasták ezen jelentéseket és teljesen elfogulatlan vagy éppenséggel angol forrásokból várták az adatokat, amelyekre komoly számításokat lehet felépíteni. A legelőkelőbb londoni gazdasági lap, az „*Economist*” már ÍM7. évi áprilisban szolgált erre néhány tanulságos adattal.

Anglia külkereskedelméről szólnak ezek az 1917 első évnegyedében, amely a szigorított bűvárhajóhadjárat két első hónapját foglalta magában.

1917. évi márciusban a behozatal 81 millió font st. volt. 5 millió fonttal azaz 6.4%-kal kevesebb, a visszkivitel 7.57 millió font, 1.24 millióval azaz 14.1%-kal kevesebb, a britt árúk exportja ellenben 44 millió font, azaz 6-5 millió fonttal illetve 17.3%-kal több volt mint 1916. évi márciusban.

Az 1917. évi első évnegyedben a behozatal 242-5 millió font, azaz 14-22 millió fonttal, illetve 6.2%-kal *több*, a britt árúk exportja 128.26 millió font, azaz 17.56 millió fonttal illetve 16-8%-kal *több*, az export pedig 24.99 millió font, azaz 1.17 millió fonttal, illetve 4.5%-kal *kevesebb* volt, mint 1916. első negyedében.

A kereskedelmi mérleg passzívuma márciusban 29-4:5 millió fonttal, azaz 10.27 millióval, illetve 14%-kal az első évnegyedben pedig 89.29 millió font, azaz 2-18 millió fonttal, illetve 2.4 százalékkal csökkent.

A behozatal és a kivitel emelkedése és a kereskedelmi mérleg javulása első tekintetre nem vallottak Anglia erejének gyengülésére, de az „*Economist*” megmagyarázta, hogy ezt a javulást — mely főleg a márciusi behozatali csökkenésnek

tudható be — a behozatali tilalmak drasztikus kezelése okozta. Ez a drasztikus kezelés erős tiltakozást váltott ki az olasz üzletvilágban, amely elveszítette az angol piacot és nem tudta elhelyezni az olasz déligyümölcsöt, amióta Lloyd George fényűzési cikknek minősítette a narancsot és a citromot. Az entente-állam ok parlamentközi értekezletén, Rómában, Tittoni volt külügyminiszter elnöki megnyitóbeszédében ki is fejtette, hogy az entente gazdasági szövetsége, melyet Anglia a háború utánra javasolt, csak úgy lesz lehetséges, ha Olaszország szövetségesei kárpótolják az elvesztett középeurópai piacokért.

De az „*Economist*” egyebet is mondott. Panaszkodott, hogy a hivatalos kimutatás tökéletlen, az élelmiszerek behozataláról adott információ „*nagyon vékony*”, mert a *behozatali mennyiségeket* egyáltalában nem közli. Az első évnegyedben (1916-hoz képest) a gabona és lisztbehozatal 3 millió fonttal, a húsbehozatal 2-7 millió fonttal, más vámmentes élelmi cikkeké 4 8 millió fonttal emelkedett, míg a vámköteles élvezeti cikkeké márciusban 2 millió fonttal, az első évnegyedben 3*7 millió fonttal csökkent.

De itt az „*Economist*” maga figyelmeztetett arra, hogy a behozatal „emelkedésében” nagy része volt az árak emelkedésének. *Nem a behozott árúk mennyisége, hanem csak azoknak az ára emelkedett.* És hogy az árak emelkedése mekkora, arra nézve nagyon frappáns a táblázat, melyben az „*Eronomist*” a maga ismert index-számait közli.

A fontosabb árúk index-számai akkor így festettek.

Alapár	gabona és hús	más élelmiszerek (tea, cukor)	textil-árú	ásvány	vegyszer	összesen
1901—905-ben	500	300	500	400	500	2200
1914 júliusban	579	352	616	464	553	2565
1916 áprilisban	970	511	794	895	1019	4319
1917 áprilisban	1362	642	1240	842	1293	5379

Az árak átlagát képező végösszeg 1901-ben 2200, a háború kitörésekor 2565, 1916 évi áprilisban 4190 és 1917. évi áprilisban 5379 volt; az 1901—905 átlagot 100-nak véve, az átlag a háború kitörésekor 116%, 1916. évi április hó végén 195 % és 1917 április végén 244.5% volt.

Ez a néhány szám világosan fejezi ki, hogy ha az élelmiszerek indexszáma 1916. évi áprilistól 1917. évi ápriliséig 970-ről 1362-re, az általános átlag 190.5%-ról 244.75%-ra emelkedett, akkor az összbehozatal értékének 6%-os, az élelmiszerbehozatal értékének 10%-os emelkedése *a behozatali mennyiségnek* igen lényeges csökkenését jelenti. Az „*Economist*” ki is jelentette, hogy a német bűvárhajók fenyegetése súlyos valóság és hogy sürgős szükség van a fogyasztásban való drasztikus „takarékoszágra”. Sőt az „*Economist*” azt is kifogásolta, hogy ilyen körülmények közt az angol kormány engedélyt adott mintegy 3 millió font értékű élelmiszer kivitelére. Szóval az „*Economist*” kiviteli tilalmak kibocsátását is sürgeti. Tout comme chez nous!

Így állt Anglia az élelmezés dolgában, már 1917. évi áprilisban.

Hogy a német bűvárhajók mennyi angol hajót pusztítottak el, azt nap nap után olvastuk. Ezzel szemben az angolok arra hivatkoztak, hogy hajógyáraik és kobzásaik bőségesen pótolták a veszteséget. Itt azonban az „*Economist*” elmondja, hogy az angol hajógyárak 1913-ban 1.977,000 tonna tartalmú, 1914.-ben 1.722,000 tonna tartalmú, 1915-ben 049.000 és 1910-ban már csak 582.000 tonna tartalmú kereskedelmi gőzösöket bocsátottak vízre. Hát ez édes kevés, mikor a német bűvárhajók havonként már kerek 800.000 tonna hajóteret süllyesztettek a tenger lenekére.

De az „*Economist*” ezért nem csüggedt. Elmondta, hogy ha az angol hajógyárak teljesítőképessége erősen csökken, annál erősebben emelkedik az amerikai hajógyáraké. Ezek 1913-ban csak 205.000 tonnát, 1914-ben 263.000 tonnát, 1915-ben 230.000 tonnát szolgáltattak, de a hajók árának rohamos emelkedése folytán lázas buzgalommal terjeszkedtek, elannyira, hogy 1910-ban 531.000 tonnát szolgáltattak és azontúl 1917. június végéig 998.000 tonnát, 1917. szeptember végéig 1,400.000 tonnát, legrosszabb esetben 1,000.000 tonnát, de 1918-ban minden bizonnyal már 2,000.000 tonnát fognak szolgáltatni.

Ez a két millió tonna *évi* teljesítmény nem pótolná ugyan azt az 1,600.000 tonnát, amit a német bűvárhajók *két hónap alatt* tudtak elsüllyeszteni, de ez nem is szükséges, mert a hajóelsüllyesztések remélhetőleg nemsokára véget fognak érni,

nem az angol-amerikai hadihajók sokszor ígért akciója, hanem a békekötés folytán. De ami a béke után is megmarad, ex az, hog) az amerikai hajóépítőipar, mely a háború előtt az angol hajógyárak teljesítményének csak tizedrészét állította elő, 1917-ben kétszer annyi hajótért adott, mint az angol ipar 1916-ban és 1918-ban túl fogja szárnyalni az angol hajógyárak 1913-iki rekordteljesítményét. Igazán örült ennek az „*Economist*”? Nem! De Anglia immár csak az amerikai hajóipar nak íyeten megnövekedésétől remélte, hogy a háború folytatása esetén egyáltalán élelmezni tudja a maga népességét és a háború után is csak amerikai hajók segítségével fogja pótolhatni a német U. naszádok által elsülyesztett gőzhajóit.

Az „*Economist*” nem szépítette a helyzetet. „A németek — ezt írta — azt állítják, hogy februárban és márciusban 1.600.000 tonnát sülyesztettek el, ebből 1,000.000 angol tonnát. Ez túlzás ugyan, de nem annyira, amint hogy azt kívánhatnók. Ha ezt a veszélyt nem tudjuk eredményesebben elhárítani, — és hogy ez milyen nehéz, azt csak azok bírják felfogni, akik tudnak valamit a tengerről — akkor havonként nem kevesebb, mint 500.000 tonna hajóteret fogunk elveszíteni. Ezzel szemben van 2,700.000 tonna tartalmú britt, amerikai és — elkobzott — német hajónk, ami böi 2,000.000 tonna kész lesz, mire az amerikai termést el lehet szállítani. A legszigorúbb takarékoság segítségével épen hogy átlábolhatunk a bajon, de csak majdnem.”

Amikor ezeket írta. akkor az „*Economist*” nem ismerte az áprilisi és májusi kimutatásokat, melyek havi egy-egy millió tonna elvesztéséről szóltak.

De a békekötéssel mindez megváltozhatik, akkor ismét érvényesülhet Anglia óriási tőkeereje, amely majd pótolni fogja a hajó veszteségeket.

De ennek megint van valami Hühnere. A nagy londoni gazdasági folyóirat az itt ismertetett statisztikákon kívül még egyet közölt, amely ismét nagy „emelkedéseket” tüntetett föl. Ezen kimutatás szerint *Anglia államadósága* következőleg növekedett:

	millió font sterling
a háború előtt.....	651.0
1914—15.iki új adósság.....	458.0
1915—16.iki új adósság.....	1.031.0
1916—17.iki új adósság.....	<u>1.714.0</u>
1917. március 31.én.....	3.854.0
Ebből levonandó a szövetségeseknek és gyarmatoknak előlegezett.....	<u>970.0</u>
Marad netto .1917. március 31.....	2.884.0
Éhez azonban hozzájárulnak 1917-iki új kölcsönök	1.651.0
levonva a szövetségeseknek és a gyarmatoknak előlegezett.....	400.0
marad az 1917.iki netto új kölcsön.....	1251.0

Ha más új kölcsönt nem bocsát ki Anglia, akkor államadóssága, mely a háború kitörésekor 651 millió font volt 1917. végén 4,135.781.000 font sterling lesz.

Eszerint a háború kitörése óta Anglia államadóssága 16.27 milliárd koronáról 103.39 milliárd koronára emelkedett. Ez az emelkedés — még a korona háború előtti árfolyama mellett is — nagyon impozáns. Nem irigyeljük, de az angol tengeri uralom helyreállítása szempontjából azt lehetne rá mondani:

Etwas weniger wäre mehr! Ha kisebb volna ez az emelkedés, akkor többet használna Anglia érdekeinek.

Még érdekesebb volt a londoni „*Economist*” egyik augusztusi száma. Majdnem valamennyi cikkéből ki lehetett érezni a britt koloszsus nyögését, a kereskedelmi és pénzügyi politika legkülönbözőbb terein érzett súlyos zavarokat. És itt ki kell emelni, hogy ez a lap nemcsak nagy tekintélynek örvend, de inkább szépítésre hajlandó. Már 44 év óta áll fenn; első szerkesztője csakhamar pénzügyi államtitkár, majd *India* pénzügyminisztere lett. Utóda, *Walter Bagehot* standard-munkákat írt, melyek közül, néhány megjelent magyar fordításban is. Tíz évvel ezelőtt a két első illusztris szerkesztő utóda *Francis Hirst* lett, aki oly fényes eredménnyel küzdött az imperialista vámpolitika ellen, hogy ennek apostola, *Joe Chamberlain* kénytelen volt visszavonulni a közéletől. De

amint a világháború kitört, az *angol* imperializmus orgiákat Ünnepeelt és legyőzte többek közt a liberális *Hirst-et* is, úgy, hogy az *Economist* élére „megbízható” jingo-ember került, aki a szabadkereskedelemnek ezt a nagy múltú közlönyét átvitte a kalózzuralom medrébe.

Így aztán érthető, hogy a lapnak itt ismertetendő számában az első cikk dicshimnusz zeng Nagybritannia hatalmas teljesítményeiről és *Balfour* augusztusi beszédét idézve, azt „*bölcs és lelkesítő szózat*”-nak nevezte. De ez a cikk is azzal az óhajjal végződött, vajha a háború ne végződne keserűséggel, hanem a békés megegyezésre, az emberiség sorsának javítására irányuló komoly akarattal.

A második cikk már arról szólt, hogy ezek a hatalmas teljesítmények milyen rengeteg pénzbe kerültek. A háború kitörésétől 1917. évi augusztus 1-ig 5185 millió fontba. Ezzel szemben állnak a bevételek, a rendes kiadások, a gyarmatok és a szövetségesek által visszatérítendő előlegek (utóbbiak 1191 millió fontot tettek), úgy hogy a tiszta háborús kiadás csak 3398 millió font. Nagyon sok kiadás csak később fog ugyan kitudódni, némely *előlegek* nem fognak megtérülni, de az eredmény az, hogy Anglia ennek a háborúnak a költségeiből 19%-ot fedezett a bevételeiből, míg a napóleoni háborúk kiadásából 41 és a krímai háború költségeiből 52%-ot. A cikkíró aztán elpanaszolja, hogy az angol közönség siralmasan keveset áldoz a háborúra; azt hiszi, hogy most az *Egyesült-Államok* viseljék a háború költségeit.

A harmadik cikk a bankjegyforgalom túlságos növekedése miatt kesereg, melyet a. pénzügyi politika hibáinak tulajdonít.

Azután elmondja, hogy az év első felében Anglia behozatala 1914-ben 284-72 millió, 1917-ben 456-65 millió font értékű volt. Miután azonban a fent említett index-számok szerint az összes árú árjai a háború alatt 100—200%-kal drágultak Angliában is, világos, hogy Anglia a behozott árúért 1917 első felében majdnem kétszerannyit költött ugyan, mint 1914 első felében, de kevesebb árút kapott. A kivitel 1914 első felében 174-77 millió Font, 1917 első felében 251.14 millió font értéket képviselt. Itt a kiviteli érték növekedése még kevésbé tartott lépést az árak emelkedésével és az angoloknak nincs mit dicsekedniük azzal, hogy szövetsége-

seiknek 1917-ben kevesebb árút sokkal drágább áron szállítottak, mint 1914-ben.

Megjegyzendő, hogy' ebben a kimutatásban nem szerepelnek azok a behozatali és kiviteli árúk, melyeket Anglia, illetve szövetségesei kifizettek, de a hajók elsüllyesztése folytán nem kaptak meg.

Az *Economist* erre célzást sem tesz, de így is elég nagy az angol külkereskedelmi mérleg passzívuma: 1914 második felében .109-95 millió font, 1917 első felében már 268 · 8 millió font, a világháború hat első féléve alatt 1*031 millió font sterling volt.

És az *Economist* megjegyzi, hogy a fenti behozatalba a kormány rendeletei nincsenek beszámítva, de a kereskedelmi mérleg már így a leggondosabb figyelmet igényli.

A negyedik cikk a londoni tőzsde látogatóinak csökkenéséről és az entente állampapírja inak nagy értékvesztéseiről elmélkedik.

Az ötödik és hatodik cikk azt fejtegeti, hogy a franciák és a németek sincsenek jobb sorsban, mint az angolok.

A hetedik cikk azzal vigasztalja az angol közönséget, hogy Anglia hajóvesztéseit majd kipótolják az amerikai hajógyárak.

A szerkesztőhöz intézett levelek közül az egyikben *Drummond Fraser* azon kesereg, hogy Anglia túlságos sok kölcsönzött bankpénzzel finanszírozta a háborút és ezzel nagyon hozzájárult az élelmiszerek és egyéb szükségleti cikkek példátlan megdrágításához.

A. másikban *Frank Morris* elmondja, hogy az angol váltóárfolyamot már csak a német bűvárhajók védik, amelyek megnehezítik az árubehozatalt. Nagy veszélyektől tart és meglegéssel említi, hogy Angliában is megalakították a háború után való feladatok megoldására hivatott minisztériumot.

Nevezetes, hogy erre a célra nálunk úgy, mint Ausztriában és Németországban átmenetgazdasági kormányhatóságot szerveztek, Angliában és Franciaországban pedig rekonstrukciós minisztériumot. Mi a békeállapotra való átmenetre készülünk, Angol- és Franciaországban pedig mindent újra kell építeni!

Legérdekesebb azonban az a cikk, melyet ugyancsak a londoni *Economist* 1917. évi október 20-án *Food scarcity* cím alatt az élelmiszerhiányról közölt. Ebből a cikkből a következőket említem:

Az angol miniszterelnök, az angol közéletmezési vezérbiztos (lord Kondda) és a földművelési miniszter (Prothero) egybehangzóan figyelmeztették nemcsak Nagybritannia népét, de az egész művelt emberiséget, hogy világszerte szűken lesznek az élelmiszerek. Már a világháború előtt emelkedtek az árak. Azután jött a háború, mely a férfilakosság tíz százalékát súlyos fizikai viszonyok közé juttatta. Amíg elég hajóter volt, segíteni lehetett a bajokon. De most a német tengeralattjárók és a hadseregek igényei nagyon csökkentették a szövetséges államok hajóterét. Tetézte a bajt az, hogy a mezőgazdaságtól sok munkaerőt vontak el.

Franciaország és Olaszország szűkiben vannak az élelmiszereknek, Oroszország és Románia el vannak vágva a szövetségesektől. Ausztrália sem jöhet tekintetbe, mert a hajópark, mely egy év alatt Észak-Amerikából nyolcszor hozhat árút, Ausztráliából csak két és félszer képes árút hozni. Franciaország 1917. évi termése 777 millió bushel, azaz 38 százalékkal kevesebb, mint az 1913-iki, mert a 8 millió földmunkás közül három millió a harctéren van. És Franciaország a takarmány hiány miatt erősen csökkenti állatállományát.

Angliának épp úgy kellene takarékoskodnia az élelmiszerekkel, mint Franciaországnak. A kenyér árát a kormány mesterségesen leszállította ugyan, de ez veszélyes intézkedés, mert a nép most nem fog a kenyérral takarékoskodni. Bár most még van, de tavaszra alkalmasint az is igen szűken lesz.

Anglia a háború olyan időszakához közeledik, amikor szükséges lesz a kenyér és hús adagolása. Mintán a közönség az önkényes takarékosagra való felhívást nem hallgatta meg, a közéletmezési bizottság majd kényszeríteni fogja a takarékosagra. A közönség most nem akar takarékoskodni mert azt látja, hogy a mészárszékekben még van hús és ez elég olcsón kapható. Célszerű volna tehát az adagolást a tél elején életbeléptetni és kímélni az állatállományt, mert tavaszra nagy húsínség várható.

Az élelmezési biztos az árakat le akarja szállítani és egyúttal a fogyasztást is korlátozni szeretné, a földművelési

miniszter viszont az állatállományt félti és minél több legelőt akar feltörejni. Ezen ellentétes szándékokat csak a fogyasztás adagolása által lehet Összeegyeztetni, amit, az „*Economist*” nézete szerint, most kellene megtenni, amikor még vannak készletek, nem pedig, amikor a készletek eltűnése *pánikot* fog előidézni.

A kenyérárak mesterséges leszállítása az angol kormánynak 40 millió font sterlingbe kerül.

Az élelmiszerbehozatal 1917. évi szeptemberben 32:9 millió font értéket képviselt, 1916. évi szeptemberben pedig 36-64 millió font értéket; miután az árak egy év óta erősen emelkedtek, világos, hogy a behozott élelmiszerek mennyisége sokkal kisebb volt, mint 1916. évi szeptemberben, ami újabb figyelmeztetés arra, hogy az élelmiszerek fogyasztását drasztikus módon kellene korlátozni.

De a legjellemzőbb az október 20-iki „*Economist*” egy másik közleménye, amely szerint az angol tüzelőanyag-bizottság (Fuel-Research Board) a *szénmegtakarítás* céljából a hajókon olajfűtéssel tétetett kísérleteket. Evégből a bizottság tüzelőanyag-kísérleti állomást rendez be, mely a hajók és gyárak részére való olcsóbb tüzelőanyagokkal fog kísérletezni. Szénhiány Angliában! Ki gondolt volna erre 1914 nyarán!'

Olasz gazdasági offenzíva.

Talán érdekes lesz megtudni, hogy Olaszország ellen indított 1917. novemberi hatalmas offenzívánkat Olaszország részéről erős gazdasági offenzíva előzte meg. A volt friauli hercegség területén kivívott fényes győzelmeink gazdasági csapásokat hártottak el, melyeket Olaszország ránk akart mérni. Célszerű lesz erről a körülményről tudomást vennie, mert a világháború kitörése óta a gazdasági és a politikai harcok általában párhuzamosan haladtak, kölcsönösen okozati összefüggésben állottak és Olaszország részéről ezt a legközvetlenebbül éreztük.

Személyes tapasztalataim is vannak arról, hogy Olaszország, amikor még a semlegesség álarca mögé rejtette ellenséges szándékait, milyen súlyos károkat okozott nekünk. Nem szólok arról, hogy kíméletlenül használta ki a helyzetet és igen

drágán szállította nekünk a gyapotot, jutát, gyarmatárúkat, melyeket akkor a genovai kikötőn át igyekeztünk tengerentúlról beszerezni. A háborús konjunktúra kihasználása idegen, sőt szövetséges állammal szemben is természetes folyománya volt a „sacro egoismo della patria”-nak. De a nemzetközi jog megszegése volt, hogy Olaszország már 1914 végén és 1915 elején magyar, osztrák és német kereskedők által olasz területen és más külföldön megvásárolt és ott raktározó, már kifizetett árúkat nem engedett ki területéről, úgy hogy csak jutából vagy 30 millió lira értékű készleteink rekedtek olasz kikötőkben. Akkoriban ki is fejttem a lapok hasábjain és érdekképviseltekhez benyújtott indítványaimban, hogy a békekötéskor ezen készleteket in natura fogjuk követelni. Akkor még jogról és igazságszolgáltatásról ábrándoztunk. Azóta kijózanodtunk ebből az ábrándból. Akkoriban az olaszok jogtalan eljárásukat azzal indokolták, hogy angol nyomás alatt cselekedtek. A genovai angol konzulátus egymaga vagy nyolcvan alkalmazottjával ellenőriztette, hogy az árúkból, melyek a tengeren, tehát az angol hadihajók engedelmével jöttek Olaszországba, nem-e jut el néhány tonna a közép-európai államok területére. A fejével játszott az olasz kereskedő, aki az ellenőrzést kijátszani merte. Az 1915. májusi olasz hadüzenet meghozta nekünk ennek a jogszegő eljárásnak az igazi magyarázatát.

A háború további gazdasági fejleményei bizonyos elégtételt szereztek nekünk. Megtudtuk, hogy az angolok, akik Olaszországot a háborúba belekényszerítenek, — igaz, hogy ezt a Katót könnyű volt táncba vinni — a szövetségesükké vált Olaszországot mennyire kiuzsorázták: szűken és drágán mérték nekik a cardiffi szenet és az amerikai gabonához való hajóteret, de utóbb elzárták piacukat az olasz déligyümölcsök és selyem árúk előtt.

De erről most nem szólunk, mert a kárörvendés lehet élvezet, de nem jár haszonnal. Sőt káros illúziókat is támaszt. Hírlapjaink sokszor írtak arról, hogy Olaszországban a széninség és az élelmiszerhiány milyen súlyos bajokat okozott, milyen gyakori utcai zavargásokat idézett elő.

Csakhogy nagyon félreismertük az olasz vezető körök lelkiállapotát, ha azt hittük, hogy katonai és gazdasági kudarcaikon okultak. Ők a tizenegy isonzói csatának csak az apró

sikereit látták, Gradiscát, a Doberdói fensíkot, Görcöt, a Kuk-hegyet és a Monte Santót, melyeket tömérdek áldozat árán vívtak meg. *Sonnino* báró mégis 1917-iki őszi offenzívánk első sikerei η tán is fennen hirdette Olaszországnak legmesszebbmenő imperialista céljait.

Gazdasági téren is ily vérmesek voltak ők. A szén-mizériák és az élelmiszerhiány dacára támadólag léptek föl ellenünk és nagyszabású kereskedelmi expanziót szerveztek.

A római kormány nyakra-főre bocsájtotta ki a rendeleteket, amelyekkel a német, osztrák és magyar polgárok olaszországi ingó és ingatlan tulajdonát zár alá helyezte és elkotyaveteltette, szabadalmaikat érvényteleneknek nyilvánította. Fekete listába foglaltatta semleges országok olyan cégeit, melyek a közép európai államok kereskedőivel üzleteket mertek kötni.

Az olasz gyarmati intézet külön kereskedelmi és gyarmati ügyekre, Ufficio per le Informazioni Commerciali e Coloniali cím alatt, külön hivatalt létesített, mely arra vállalkozott, hogy az olasz és külföldi érdekelteknek a külföldi, illetve az olaszországi beszerzési forrásokról, szállítási alkalmakról, kereskedelmi törvényekről,- vámtarifákról és cégekről tüzetes értesítésekkel szolgál.

Az Istituto Italiano per l'Espansione Commerciale e Coloniale és a velencei kereskedelmi kamara nagy akciót kezdett az olasz kivitel fejlesztése érdekében. És jellemző, hogy elsősorban *Tunisra* vetették ki az ügynöki hálózatot, amelynek 1881-ben történt francia, megszállása akkoriban Olaszországot a közép európai szövetség karjaiba kergette. Azután Saloniki-ben kezdettek dolgozni, amit viszont görög szövetségeseik néztek rossz szemmel. Milanóban a lipcsei vásárhoz hasonló intézményt terveztek. Olasz kereskedelmi kamarákat létesítettek nemcsak Franciaországban, Angliában és délamerikai köztársaságokban, de Oroszországban és a skandináv államokban is.

Az ismert Ansaldo részvénytársaság szeptember végén az olasz fémbányák intenzívebb kihasználása céljából ötven millióról száz millió Urára emelte az alaptőkéjét. Nápolyban *Industrie Aviatorie Meridionali* cím alatt 10 millió lira tőkével részvénytársaság alakult repülőgépek és ezekhez való mo-

torok gyártására és repülőgépeken való személy- és áruszállítás szervezésére.

De a legerősebb akciót a tengerhajózás terén fejtették ki az olaszok. A *Navigazione Generale Italiana*, a legnagyobb olasz tengerhajózási vállalat, 60 millióról *százhusz millió Urára* emelte az alaptőkét. Ez a vállalat 15 millió lírával részt vett a Nápolyban *száz millió Urával* alakult *Trans Oceanica* alapításában, mely főleg a nápolyi kikötőből fog távoli hajózáratokat szervezni.

A Società Italo-Americana di Navigazione, mely csak nemrég öt millióról 25 millió lírára emelte tőkét, 1917. évi szeptemberben további 15 millióval 150 millió lírára emelte azt.

A *Società Nazionale di Navigazione* közgyűlése októberben határozta el, hogy 90.000 új részvény kibocsátása által 60 millió líráról 150 millió lírára emeli alaptőkét.

Velencében szeptemberben 24 millió lira tőkével új hajóépítő-gyár létesült.

A fentebb említett Ansaldo részvénytársaság hajógyára 1917. évi augusztusban bocsátotta vízre a *Navigazione Generale* által rendelt 8200 tonnás Ansaldo-hajók elsőjét, 1917-ben még három és 1918 elején még négy ilyen hajót fog a gyár vízre bocsátani.

A piombinoi kohó és acélmű r.-t. elhatározta, hogy tőkét 30 millióról 52 millió lírára emeli és részt vesz egy Piombinóban berendezendő hajóépítőgyár alapításában.

Ezen tényeket csak az 1917. évi októberben érkezett olasz lapokból említjük fel, de 1917. év nyarán az olasz lapokból sok egyéb hírt is tudtunk meg nagyszabású olasz alapítási és vállalkozási tevékenységről. Bizvást mondhatjuk, hogy a bizakodó olaszok hatalmas gazdasági offenzívára készültek ellenünk, amelyben angol és francia tőkepénzesek is támogatták őket. Az olaszok minket ki akartak szorítani a Balkánról, a franciák és az angolok pedig az olasz pénzüzetekből a németeket azon ipari és közlekedési vállalatokból, melyeket a világháború előtt alapítottak vagy nagyra fejlesztettek.

Hogy ezt a kettős offenzívát mennyire fogja a mi katonai offenzívánk további haladása megghiúsítani, az még a jövő titka. Annyi bizonyos, hogy az angolok és a franciák lelkesé-

dése az olaszok iránt elhidegült. Az olaszok nagy vállalkozási kedve is le fog lohadni, legalább bizonyos időre.

Az Isonzó és a Tagliamento folyóknak a világháború 1917 novemberi nagy fordulatában jelentős szerep jutott. Pedig az olaszok egészen más szerepet szántak ezen folyóknak, melyek felhasználásával akarták megkezdeni a felszabadítandó területeknek gazdasági meghódítását.

Fenti terveket az „Economista dell'Italia moderna” 1917 október 20-án hozta nyilvánosságra, amikor már megindult a mi hatalmas offenzívánk, mely azoknak a céljait halomra döntötte.

Az olasz lap cikke rendkívül érdekesen jellemezte az olaszok akkori hangulatából azt: hogy a kitörőben levő fergetet ők nem is sejtették.

A cikk szerint közlekedési szakférfiak már az olasz hadüzenetkor figyelmeztettek arra, hogy a velencei síkság folyói milyen hathatósan mozdíthatnák elő a „leigázott olasz nyelvterületek” fölszabadítását. A katonai körök akkor nem látták szükségesnek fenti víziutak intenzív felhasználását, mert csak védelmi hadjáratra gondoltak. Mikor azonban az olasz csapatok túlmentek az olasz olasz határon, az olasz hadvezetőség mégis szükségesnek látta a hadsereg rendelkezésére álló úthálózatot víziutakkal is kiegészíteni.

Ennek a gondolatnak az első csirája már 1909-ben — mikor az olasz kormány a felső-olaszországi víziúti hálózat kiépítéséről a parlament elé törvényjavaslatot terjesztett, amelyben 10 millió lira hitelt igényelt az első munkálatokra és nevezetesen a *milano—velencei víziútra* — fogamzott meg.

A munkákat 1915-ben kezdték meg és akkor az volt a terv, hogy a velencei lagúnák és a Po közt víziutat létesítenek. Terveket készítettek:

1. a maranói és a *gradói* lagúnák közti összeköttetésre;
1. egy új csatornához, mely a caorlei lagúnát összeköti a Tagliamentóval ;
2. egy új csatornához, mely a maranói csatornát összeköti a Tagliamentóval;
3. egy csatornához, mely a *gradói* csatornát összeköti az Isonzóval.

A hadműveletek akkori menetéhez képest szükségesnek látták nagyobbítani a Velence—Isonzó víziutat, a Battaglia—

Sotto—Battaglia-csatornát hajózhatóvá tenni a Bacchiglión át Vicenzáig, a Tagliamentót *Latisanáig*, szélesbíteni a velence—paduai csatornát és összekötni a Nuovissimo-csatornát a velencei lagunával, mindezt katonai célokból.

1917. évi februárban az olasz közmunka-minisztérium Milano városával szerződést kötött, amelyben arra kötelezte magát, hogy 10 éven belül 45 millió lira költséggel víziutat létesít Milano és a Po között, nevezetesen az Adda folyót hajózhatóvá teszi Pizzighaltoneig (ahol az Adda a Póba ömlik), innét pedig Milánóig 53 kilométernyi hajózható csatornát épít.

Ezzel a víziúthálózattal egyensúlyozni remélték az olaszok azt a tervet, mely szerint a németek *Bréma, Hamburg és Lübeck* városoktól új víziutak segítségével közvetlen összeköttetést kapnak a Felső-Rajnával, hogy német árukkal elárasztassák Svájcot és Olaszországot. Az olaszok úgy vélekedtek, hogy a veneziai és lombardiai új víziutak segítségével könnyebben fognak hozzáférni a felszabadítandó területekhez és ezeket csakhamar bevonják az olasz közigazdaság keretébe.

A szép terveket egyelőre halomra döntötték 1917. évi novemberben kivívott győzelmeink. Az új víziutakon mi szállítottunk dús hadizsákmányt a monarchiába.

1917. évi októberben a „*La Marina Mercantile Italiana*” megállapította, hogy Olaszország 400 tonnán felüli olasz hajókban 1,180.000 tonna holt súllyal, elkobzott német, osztrák és magyar hajókban 250 ezer tonna tartalommal rendelkezett, összesen 1,430.000 tonna tartalommal. Ha a háború alatt az olasz hajópark nem növekszik új hajókkal, de a meglévő az eddigi arányokban megcsökken, akkor Olaszország a háború után összesen 953.500 tonna holt súlyú hajókkal fog rendelkezni. Pedig évi szükséglete 4,480.000 tonna volna. Ebből az következik, hogy Olaszország, mely a háború előtt tengeri forgalmának 65%-ával volt idegen hajókra utalva, a háború után ennek a forgalomnak csak 20%-át tudja majd saját hajóival lebonyolítani, 80%-kal pedig idegen hajókra szorul.

De a várható körülmények közt Olaszország a maga erejére lesz utalva. Ezt az érdekelt olasz körök előre látták, s ezért a háború kezdete óta 391,000.000 lírát fordítottak új tengeri hajózási és hajóépítő vállalatok alapítására és 316,150.000

lírát régi hajózási vállalatok erősítésére, tehát összesen 707,400.000 lírát fordítottak az olasz kereskedelmi tengerészet teljesítőképességének fokozására.

A háború végén Olaszországban lesz 25 hajóépítőgyár melyek évenként 500.000 tonnával tudják szaporítani a kereskedelmi tengerészetet és 10 nagy acélmű, melyek évenként 1,000.000 tonna lemezt tudnak a hajógyáraknak szolgáltatni.

Márka és dollár küzdelme.

Egy svéd napilapban Cassel Gusztáv tanár azt fejtegette, hogy a korlátlan lehetőségek hazájának gazdasági körei a háború alatt rengeteg sokat kerestek ugyan, de 1917-ben azzal, hogy maguk is készültek nagy háborúra és pénzügyileg ellátták szövetségeseiket, eljutottak a lehetőségek határához. Ez abban került kifejezésre, hogy az 1917 július elsején kezdődő pénzügyi év költségvetése 10.797 millió dollárra rúg, mely összeg a szövetségeseinek adatott kölcsönökkel 15—16 milliárd dollárra növekszik, vagyis 100 milliárd koronára. Ez már mégis csak visszahatott a dollár értékére. Annyi bizonyos, hogy az árütermelést nem lehet végnélkül fokozni és a fizetési eszközök akkora szaporítása erős áremelő hatást gyakorolt az összes szükségleti cikkekre. A termelőket terhelte a jövedelmi és a hadinyereségi adó, amelyekből a *washingtoni* kincstár 2400 millió dollár bevételt várt. így pl. a *Bethlehem Steel* adója 25,000.00, a *Du Pont-éle* löporgyaré 36 és az acéltröszté 77 millió dollár volt. — Ez a háborút Amerikában aligha tette népszerűvé.

Cassel tanárnak ezt az okoskodását németbarát érzés sugallta, de tény az, hogy az Egyesült-Államok beavatkozása a háborúba erős hatással volt az Egyesült-Államok pénzügyi helyzetére. Eleinte az entente-államok maguk kértek kölcsönöket Morganéktól. 1917-ben az Egyesült-Államok kincstára zsírálta az entente-államok váltóit és ezenfelül maga is nagy összegű váltókat nyújtott be a bankoknál. Igaz, hogy az entente-államok könnyebben adhatták fel az amerikai gyáraknak a rendeléseiket, amelyekért bizonyos tekintetben az Unió is vállalta a szavatosságot. De kérdés, hogy az Unió

gyárai annyira tudták-e fokozni termelésüket, hogy az európai államok rendelkezéseit az eddigi mérvben teljesíthessék akkor, amikor az amerikai államok is nagy hadseregeket és háborús szervezeteket állítottak fel.

A termelésre nem gyakorolhat ösztökélő hatást az, hogy az Unió kormánya pl. az acélárakat, melyek 100 dollárig emelkedtek, 1917 őszén 69 dollárban maximálta. Ez csökkenőtőleg hatott a termelésre úgy, hogy a gyárak az európai entente-államok rendelkezéseit csak hosszú határidők kikötésével vállalták. A washingtoni kormány erre azt felelte, hogy szigorú rendeletekkel korlátozta a belföldi polgári fogyasztást, központokat létesített, fontos szükségleti cikkeket csak jegyek ellenében engedett kiszolgálni.

Most már az Egyesült-Államok gazdasági életéről is csak cenzúrázott híreket kaptunk, de ezekből is világosan láthatuk, hogy a fák Amerikában sem nőnek az égig. A legnagyobb vasutak papírjai 1917-ben május végétől októberig 20%-ot vesztek az árfolyamaikból, az Anaconda nagy rézbányavállalat részvényei 85-ről 70-re, az acéltröszt törzsrészvényei 130-ról 108-ra és a Wallstreet dédelgetett kedvence, a *Bethlehem Steel* részvénye 133-ról 87-re ment vissza. A bennfentesek nem károsodtak ugyan, mert bizonyára idejekorán baisse-re spekuláltak, de a kistökések ezeken a papírokon nagyon sokat veszítettek. Annak sem örvendettek a tőkepénzesek, hogy szeptember közepe táján a szenátus egy eléje terjesztett adótörvényben, melyben a képviselőház 1800 millió dollár bevételt irányzott elő, ezt a bevételt 2100 millió dollárra emelte.

Az Unió kormánya nemcsak nagy adókat rótt az üzletvilágra, de igen keményen megrendszabályozta; tilalmakat bocsátott ki; nemcsak az ellenséges, de a semleges államok polgáraival való kereskedés ellen is, továbbá általános kiviteli tilalmakat adott ki és sok iparcikk árát maximálta.

Ez az utóbbi nagyon erősen zavarta az amerikai üzletvilág cirkulusait. A háború kitörése óta az összes iparcikk ára erősen emelkedett, pl. hajólemezeké 25.53 dollárról 179 dollárra, rúdvasé 25.76 dollárról 95-re, nyersacélé 19.25 dollárról 100 dollárra, nyers vasé 14.89 dollárról 56 dollárra. Az 1917. októberi vas- és acélárak a békeárak 4—5-, sőt 7-szeresét tették, természetesen az entente-államok rendelkezései folytán,

miután az entente-államok kormányai alkuvás nélkül megadtak minden árat és az amerikai gyárosok a helyzetet a végletekig használhatták ki. Utóbb a *washingtoni* kormány nemcsak a maga rendelkezéseire, de szövetségeseinek rendelkezéseire is maximálta az árakat, még pedig a fent említett áraknál lényegesen olcsóbb tételekben. Így például a nyersacélárakat több mint 30%-kal szállította le, a nyersvas árát pedig ötvenhat dollárról 33 dollárra.

A *washingtoni* kormány tovább ment és az általa megállapított maximális áraknál magasabb árak mellett létesült költsékeket egyszerűen érvényteleneknek nyilvánította.

Nevezetes jelenség volt még az, hogy míg Amerikában a vasárak 700%-kal drágultak a háború kitörése óta, addig Németországban csak 300%-kal emelkedtek. Pedig a német vasipar nemcsak a maga és keleti szövetségeseinek katonai és polgári szükségletét fedezte, hanem jelentékeny vas- és fémennyiségeket szállított több semleges országnak is, élelmiszerek és ruházati cikkek fejében.

Kétségkívül imponálóak az Egyesült-Államok hadikölcsön összegei, de míg az első kölcsönt a *Liberty loan of peace* (a Béke szabadságkölcsönét) még 3½%-os kamattal dotálták, addig a másodikat, az *Old glory loant* már 4%-os kamattal bocsátották a piacra. És a régi dicsőség kölcsönét még azal is kellett népszerűvé tenni, hogy mindazoknak, akik nagyobb összegeket jegyeztek, kitüntetést helyeztek kilátásba.

Balgaság volna most már lekicsinyelni azt az erőt, melyet az Egyesült-Államok katonai és gazdasági ereje a világháború serpenyőjébe vethet. Okulhatunk azon, hogy a *Britt*-birodalom lefitymált hadserege milyen erős tényezőnek bizonyult. Ezért igen komolyan kell számolnunk azzal az erővel, melyet az Egyesült-Államok pénze és ipara ellenségeink javára képvisel. Bármily biztató is katonai helyzetünk, annyit már megtanulhattunk, hogy a gazdasági erő ép oly fontos tényezője a mostani világháborúnak, mint a katonai.

De ha illő komolysággal is mérlegeljük legújabb ellenségünk jelentőségét, számításba vehetjük, hogy gazdaságilag az *Unió* már kezdettől fogva állott ellenségeink táborában. Katonai beavatkozásával pedig a maga gazdasági erejét csorbította. Komolyan vesszük azt az ellenséget, de nem tragikusan. Még jobban megfeszítettük erőinket, de nem csüggedtünk.

III.

Nyersanyagbeszerzési rémlátományok.

A nyersanyagbeszerzés gondja.

A világháború gazdasági problémái közt a nyersanyag beszerzése volt eddig is a legégetőbb a háború alatt és az lesz a háború befejezte után is. A háború alatt szinte égetőbb volt, mint a katonai helyzeté. Bármily nehéz harcok folytak is akár a Somme mentén, akár az orosz, akár az aldunai, az erdélyi, vagy a délnyugati fronton, azoknak kimenetele az első két évben kivívott nagy eredményeket gyökeresen nem módosíthatta, katonai fölényünket csökkenthette, de meg nem döntötte. Súlyos aggodalmakra csak a gazdasági helyzet, az élelmi szerek és ipari nyersanyagok hiánya adott okot. Attól lehetett tartani, hogy töretlen erőnket ez a hiány mégis el-lankaszthatná. A háború végső kimenetelére ugyan ez sem gyakorolt volna döntő befolyást, mert népeink el voltak szánva nehéz nélkülözésekre, sőt arra is, hogy utolsó falatjait megosztják hős katonáinkkal, úgy hogy ezek el voltak és el lesznek látva élelemmel és mindenféle hadiszerekkel, amíg csak ki nem erőszakolják a tisztességes békét. Súlyos aggodalmakat inkább az a gondolat keltett, hogy az anyagihiány békekötés után is folytatódni fog, hogy ellenségeink a gazdasági harcot a hadműveletek befejezésekor sem fogják megszüntetni, sőt hatványozott erővel folytatják majd. És ez annyiban is veszélyesebbnek látszott, mert abban ellenségeink csakugyan megvalósíthatták az ú. n. egységes frontot, sőt esetleg harcba vihettek ellenünk semleges országokat is, ami a világháború alatt is sok országban sikerült nekik.

Annyi kétségtelen, hogy erre a gazdasági harcra a készülődés világszerte nagy arányokban folyt nem csak az entente-államokban, de majdnem valamennyi semleges ál-

lamban. Sajnos, hogy erről a készülődésről a mi sajátunk és közvéleményünk nem vett kellőképpen tudomást. A képviselőházban Sztéryni József titkos tanácsos tette először szóvá az entente-kormányok 1916 július havi párisi értekezletének ismert határozatait, napilapjaink az angol blokád legerőszakosabb akcióit helyvel közzel megemlítették a harctéri jelentések közt, de arról nálunk már ritkán esett szó, hogy pl. az Egyesült-Államok üzletvilága mily nagy arányokban és mily céltudatosan szervezte a maga világgazdasági hegemoniáját; hogy a skandináv államokban, Hollandiában és a svájci köztársaságokban úgy a kormányok, mint a közgazdasági érdekképviseletek nagy gazdasági küzdelmekre készültek. Az entente-államok vezetőemberei váltig hírték, hogy országaik a háború után gazdasági szövetségben maradnak, egymásnak különleges kedvezményeket fognak biztosítani. Hasonló szándékokat hirdettek a mi részünkről főleg Németországban. Neumann „Középeurópá”-járói nálunk már alig beszéltek ugyan, de a semleges országok közgazdái még egyre látták ezt a kísértetet és azt hangoztatták, hogy a két hadviselő tábor rengeteg blokkaival szemben a semleges országoknak — ha nem akarnak a két malomkö közt megőröltetni — védekezés okáért *egy harmadik nagy blokká kell tömörülniök.*

Csak egész röviden jelezhattük itt ezeket a sokfelé húzó törekvéseket, mert az ellenséges országokban látható gazdasági áramlatokról csak szórványosan kaptunk megbízható híreket, a semleges államokban pedig az entente-hatalmak által gyakorolt nyomás többé-kevésbé céltudatos reakciókat provokált ugyan, de a nagy nyomással szemben alkalmazható ellenrendszabályok elvei és irányzatai még nem alakultak ki.

Hisz még arról sem voltak kimerítő és biztos értesüléseink, hogy német szövetségeseink, akik igen alaposan figyelték meg ellenségeink gazdasági életét és ismert előrelátással korán készülődtek a védekezésre — voltaképpen milyen intézkedéseket tettek máris a várható gazdasági támadások ellen. Annál kevésbé volt arról tudomásunk, hogy milyen intézkedéseket terveznek a jövőre.

Annyit tudtunk, hogy a német birodalmi kormány *Stham* hamburgi szenátor személyében külön birodalmi biz-

tost nevezett ki „a békére való átmenet gazdasági előkészítésére.” Az „Übergangswirtschaft” elnevezés alatt nyilvánvalóan első sorban a háború után való nyersanyagbeszerzés értendő. És a német kormány talán azért választotta ezt az elasztikus elnevezést, mert nem látta tanácsosnak az angol kémszervezetet, mely gazdasági ügyekben a legbámulatosabban van kifejlődve, egyenesen ráterelni *Stham* szenátor működésére.

Egyes német napilapok panaszkodtak, hogy *Stham* működési köre nincs eléggé biztosítva és hogy ellentétben *Batochi* népelelmezési birodalmi biztosnak kifejezetten diktátori hatáskörrel, *Stham* úrnak egyáltalán nem volt jóformán semmi rendelkezési joga.

Ezen panaszokkal szemben Berlinben járt magyar kereskedőktől úgy értesültünk, hogy az *Übergangswirtschaft* birodalmi biztosa széles hatáskörben nagy arányú tevékenységet fejtett ki és a nyersanyag beszerzés céljaira igen hatalmas szervezetet létesített.

Nálunk csak egyes érdekképviseltek, nevezetesen a Gyáripárosok Országos Szövetsége, az Országos Iparegyesület és a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara foglalkoztak ezzel a legégetőbb problémával. A döntő körök, úgylátszik, azt várták, hogy mit fog tenni Németország és hatalmas szövetségeseink intézkedéseivel szándékoznak alkalmazkodni. Ez annyiban érthető, hogy a nyersanyagbeszerzésre vonatkozó intézkedéseink javarésztét, nevezetesen a külföldön megindítandó akciót szövetségeseinkkel vállalva hathatósabban tudjuk foganatosítani, mint hogy ha tisztán a magunk erejében bízunk.

Ezért azonban idejekorán kellett volna tanulnunk szövetségeseinktől. Németországban a kereskedővilág — amely a háborús gazdaságból ott is erősen ki volt kapcsolva — nem várta ölbe tett kézzel a kormány intézkedéseit. Ott a hamburgi és brémai nagy exportőrök már 1916 tavaszán szervezkedtek a háború után való akcióra. Utóbb Berlinben is megalakult a „*Verband des Einfuhrhandels*” a kereskedelem érdekeinek megvédésére. A felhívás, melyet ezen „*Verband*” szervezői a német nagykereskedőkhöz intéztek, arra hivatkozott, hogy a német nagykereskedelem, melynek oly nagy része volt Németország felvirágoztatásában, leginkább van

hivatva a „békeállapotra való átmenet” gazdasági problémáinak okszerű és célirányos megoldására.

A kötelék habozás nélkül megkezdte a működését. Azt tekintette feladatának, hogy a hajózási vállalatokkal és a nagybankokkal szemben megvédje a nagykereskedők érdekeit és egységes üzleti szokványok érvényesítésével könnyítse meg a német kereskedőknek a külföldi üzletvilággal szemben való boldogulást.

A kötelék köréből vett értesülésünk szerint a német kormány három „központot” szervezett: egyet a nyersanyagkészletek, egyet a hajótér és egyet a devizakészlet biztosítására. Hogy ezek a központok miképpen alakultak, arról 1917 végéig nem kaptunk értesüléseket és még kevésbbé arról, hogy miképpen fognak azok a központok működni.

De azt a nevezett kötelék már kezdetben hangoztatta, még pedig a legerélyesebben, hogy bármilyen lesz is e központok működési köre, abba a német importőrök a legnagyobb mértékben kell bevonni, mert azok széleskörű tapasztalatait és nagy személyes összeköttetéseket semmiféle központi szervezet sem pótolhatja.

”Úgy hiszem, hogy erre nálunk kétszeresen kell törekedni, mert a szaktudás amúgy is gyérebben van meg, a hivatalos szervezetekben meg épenséggel ritkábban érvényesül, mint Németországban. Nálunk — sajnos — még a jövő zenéjét fejezi ki az a mondás, melyben a német közélet eddigi sarkalatos elvét fejezte ki *Bethmann* Hollweg birodalmi kancellár, a mikor 1916 szeptember 28-iki nagyjelentőségű beszédében a közgazdasági feladatokról szólva ezt hangoztatta: *Freie Bahn für alle Tüchtige!*”

Nyersanyagbeszerzési rémlátományok.

A nyersanyagbeszerzés problémájáról nálunk már 1916-ban öt emlékirat került a kormány elé. Valamennyi vetekedve ecsetelte a leküzdendő nehézségeket és ebből többé kevésbbé a központosítás szükségességét következtette. De a kereskedő világ nem akart belenyugodni a maga teljes kikapcsoltatásába. A budapesti kereskedelmi kamara külkereskedelmi szakosztályában a kamarai iroda előadói ter-

vezetével szemben, két ülésen át folytatott vita után, a kereskedők álláspontja érvényesült, úgy hogy az előterjesztett emlékirgt-tervezetet a szabad kereskedelem érdekeinek figyelembe vételével kellett módosítani.

Ezen a tanácskozáson szóba került a háború előtt külföldiekkel kötött szerződések ügye is.

Ez a probléma szoros kapcsolatban áll a nyersanyag beszerzésével és nem lesz fölösleges a két probléma közt való kapcsolatot megvilágítani.

A háború előtt külföldiekkel kötött szerződésekről ellentétes jogi vélemények jutottak kifejezésre. Akadtak, akik olyan halottaknak nyilvánították, melyek a megkötendő békeszerződésre sem lesznek képesek föltámadni. A békeszerződés óriási jelentőségű és szörnyen szövevényes problémákat fog ugyan megoldani, de a külföldiekkel a háború előtt vagy a háború alatt megkötött áruszállítási szerződések ügyét nem lesz képes rendezni.

Ezzel szemben egy jeles jogászunk azt a véleményt fejtette ki, hogy az angol kereskedelmi miniszternek nem volt joga az ellenséges külföldiekkel a háború előtt megkötött szerződéseket hatályukból kiemelni: tehát nálunk sem kellene azok megszüntetését kimondani. A bíróságokban nálunk úgy is meg volt a hajlandóság arra, hogy a több mint két évvel ezelőtt kötött szerződéseket, melyeknek a teljesítése időhöz volt kötve, a háború vis-major-ja folytán megszüntéknék nyilvánítsák. És ezt az elévülést a törvényhozás törvénybe is foglalta.

Ismétlen hangoztattam szaklapok hasábjain és érdekképviselőkhöz beadott indítványokban — hogy a háború előtt külföldiekkel kötött áruvételi szerződéseinket a békekötés után — ha erre módunk lesz — a legszigorúabban kell érvényesítenünk. Ebben látom a nyersanyag beszerzési probléma archimedesi pontját. Úgy hiszem, hogy ha ezt a pontot erős kézzel ragadjuk meg, talán kiforgathatjuk a sarkaiból az ellenségeink által hirdetett nagy gazdasági harc haditervét. Pedig a nyersanyagbeszerzést ez a harc nehezíti meg a legjobban. Ezzel a harccal rémítenek bennünket, akik a nyersanyagbeszerzés központosítását, illetve a szabad kereskedelem kikapcsolását vallják szükségesnek.

Nem bocsátkozhatom jogi fejtegetésekbe, mert jogi fejtegetésekkel ezt a pert igen könnyen lehet — évekig elhúzni, de nem lehet megoldani. Az itt jelzett ellentétes jogi vélemények közt nem vindikálhatok magamnak bírói szerepet. Csak annyit jegyzek meg, hogy deprimáló hatást gyakorol rám az a felfogás, melyszerint a háború előtt kötött szerződéseket egyszerűen megszüntéknék kell nyilvánítani. Én az ellenkező álláspontot foglaltam el és a háború kitörése előtt kötött szállítási szerződések szigorú betartását kívántam a békeszerződésben stipuláltatni. Tettem ezt azért, mert ha ez a felfogás érvényesülne, akkor már a békekötés napján tetemes mennyiségű nyersanyaghoz és sok hajóhoz jutnánk. Ha azonban az ellenkező felfogást ismernék el a döntő körök, akkor nemcsak a háború előtt, de a háború alatt kötött szerződések is vesztenének hatályukból és erejükből. Akkor kár volna nekünk kereskedőknek a háború alatt vesződnünk, semleges országokban nagy anyagkészleteket lekötünk. Túlnagy volna a kockázat. Hisz így kétséssé válik, hogy az általunk áldozatok és kockázatok árán lekötött anyagkészleteket tényleg megkapjuk-e majd. Ehhez járul, hogy nagy áldozatok és kockázatok árán egyes kereskedők által már lekötött anyagkészleteket a létesítendő központok esetleg egyszerűen elrekvirálják. Ilyen bizonytalanság a kereskedelmet teljesen megbénítana.

Nem dönthetjük el itt a fölvetett szövevényes jogi kérdést. De nem is ez a feladatunk, hanem az, hogy módokat ajánljunk a nyersanyagbeszerzés könnyítésére. A szabad kereskedelem megbénítása, visszariasztása bizonyára nem könnyítené az anyagbeszerzést. Lehet, hogy a központosítás célszerű módszer. De bizonyos, hogy a központok és a szabad kereskedelem együttvéve többet szerezhetnének be, mint a központok egymaguk. Kereskedelmi érdekképviselőnek legkevésbé lehet az a feladata, hogy a jelzett jogi vélemény elfogadásával a szabad kereskedelmet a maga részéről is elriassza minden tevékenységtől.

Egyébiránt a kérdés eldöntése nem a jogászai dialektikán fog múlni. Macht geht vor Recht. És itt nem a hadi szerencséről akarok szólni.

A nagyhatalmak gazdasági érdeke lesz itt döntő. És én már 1916-ban egy-két olyan jelenségre utaltam, melyek azt

tanúsították, hogy a gazdasági harcot ellenségeink is kétélű fegyvernek ismerték föl.

A *Berliner Tagblatt* 1916 nov. 15-iki számában jelentette, hogy az amsterdami *Handelsbladet* tudósítója előtt Sir *Hugh Bell*, az angol *Iron Institute* elnöke, tehát az angol vasipar vezető embere az örökös gazdasági harcot örülségnek mondta, mely Anglia keleti kikötőit tönkre tenné.

A párisi *Economiste Français-nak* 1916 október 28-iki száma közölte egy „igen régi előfizető”-jének azt a felszólalását, hogy a nagybankok jól tennék, ha az ellenséges államok olyan értékpapírjainak a szelvényeit, amelyek franciaik kezén vannak, az ismert rendeletek ellenére igenis beszédnek, mert Németország tőkeerejét ezzel is gyöngítik. A felszólalás igazi indoka természetesen az volt, hogy akkor a francia tőkepénzesek megkaphatnák a kezükön levő osztrák, magyar, török és bolgár értékpapírok kamatait. Szóval az ellenséggel való minden üzleti összeköttetés tilalma kétélű fegyvernek bizonyult, amelyet jónak láttak elejteni. Ez pedig kettőn múlik, viszonyosságot tételez föl.

Végül megemlítem, hogy *Yves Guyot-nak*, a nagynevű francia közgazdásznak egy előző fejezetben tüzetesen tárgyalt munkáját, a londoni *Economist* 1916 november 4-iki száma melegen ajánlotta, azzal, hogy „ez a könyv élesen kárhoztatja a háború utánra hirdetett gazdasági harcot”.

Úgy látszik, az anyagbeszerzés ördöge még sem lesz olyan fekete, amilyennek azok festették, akik rémítettek bennünket. Ezt némelyek talán azért tették, hogy az anyagbeszerzésre — maguknak monopóliumot biztosítsanak, a szabad kereskedelmet elriasszák és utóbb teljesen kikapcsolják.

És itt is rá kell térnem az ijesztgetők által ajánlott arcanumra, a háború alatt annyira lábra kapott központosítási rendszerre.

Az anyagbeszerzés központosítása.

Nulla dies sine linea. Majdnem minden héten alakult egy új Központ, amely egy-egy fontos árucikk forgalombahozatalát monopolizálta. Utóbb mind határozottabban híresztelték, pontosságát a háború után is fenntartják. Beszéltek egy nagy

központról, mely a békekötés után egymaga bonyolítaná le az egész ország nyersanyagbeszerzését. Egy Mammuth-szervezetről volt szó, mely a háború befejezése után folytatná nemcsak a Haditermény R.-t. óriási műveleteit, de ezenkívül a Korpaközpont, a Nyersbőrközpont, a Pamutközpont, a Gyapjúközpont, a Zsírközpont, szóval a háború alatt felállított összes központok műveleteit is. Emlegették már a Nagybankot is, mely ezt "a rengeteg üzletet finanszírozni fogja és a vezérigazgatót, aki egymaga egy I. Napoleon lángeszével fogja igazgatni ezt a milliárdos árúházat, mely százszorta nagyobb lesz, mint a chicagói Wannemaker-telep, amely mellett eltörpülnek a párisi „Bon marché” forgalma és — árai!

Az üzleti életnek ez a Masztodonja már oly erősen vetette előre az árnyékát, hogy *Lánczy Leó*, a budapesti Kereskedelmi és Iparkamara elnöke szükségesnek látta félreverní a harangot és 1917. évi húsvét vasárnapján a budapesti „Az Újság”-ban és a bécsi „Neue Freie Presse”-ben egyidejűleg tiltakozott az ellen, hogy a szabad kereskedelmet így teljesen ki akarják küszöbölni.

A tiltakozásra annál komolyabb ok volt, mert arról is szó volt, hogy a tervezett magyar anyagbeszerzési Központnál még sokkal nagyobbak vannak alakulóban Ausztriában és Németországban és hogy ez a három gigászi alakulat vállvetve, „harmonikus” együttműködésben, egyesült erővel fogja a világpiacon összevásárolni a békekötés idejére a középeurópai hatalmak összes nyersanyagszükségletét, sőt részben a fél- és készgyártmány-szükségletet is.

A magyar királyi Kereskedelmi Múzeumban, egy kereskedő, erről a készülődésről és szervezkedésről, melyet Berlinben már régebb idő óta figyelt meg, felolvasást tartott, amelyben felemlítette, hogy az árúkészletek, melyeket a békekötés után való első időben így kell beszerezni, Németországnak mintegy négy milliárd márkába, Ausztriának és Magyarországnak körülbelül két és fél milliárd koronába fognak kerülni.

Szédületes perspektíva! Három üzleti vállalat, melynek majd néhány hónapon belül a semleges országokban és a tengerentúli piacokon mintegy hét milliárd korona értékű árúkat kell megfelelő minőségben, lehetőleg konveniálós áron fel-

hajszolnia és lekötnie. Pedig ugyanakkor ugyanezek a piacokon még nagyobb árúkészleteket igyekeznek majd összevásárolni Anglia, Franciaország, Oroszország és Olaszország is. Meg fognak ismétlődni a világháborúnak hónapokig tartott rengeteg csatái. Emitt milliónyi gyalogság és több ezer ágyú viaskodott, ott meg sok ezer bevásárló és száz meg száz nagybank fog mindkét részről mérkőzni. Napokon és heteken át fognak licitálni egy-egy árúraktárért úgy, ahogy a háború alatt egy pár lövészárókért ontották patakokban a vért. Itt fojtó bombákat dobtak, aknákat vetettek, ott ezer fortélyt, sok üzleti tudást és tapasztalást kell a harcba vinni.

A világháborúban az egységes hadvezetés volt a mi főlényünk nagy titka. De nagy kérdés, hogy a gazdasági harcban is célszerű lesz-e a túlzott összpontosítás.

Képzeltető-e, hogy egy nagy egységes központ a megkívántató szaktudással fog az idegen piacokon vásárolhatni búzát és tengerit, árpát és korpát, nyersbőrt és gyapotot, gyapjút meg zsiradékot, vörösrezet és szeszt, ónt és jutát, motórekét és chilesalétromot, nickelt és tengeri hajókat, amint azt Wannamaker cselekszi.

Ez a két utolsó árúelnevezés nem akar humoros, szatirikus évelődés lenni, hanem keserű valóság. Annak az üzleti Leviathánnak nem csak arról kell gondoskodnia, hogy a rengeteg árúkészletet felhajszolja és a félelmetes verseny elől biztonságba helyezze. Csengőpénzzel ki is kell azt a helyszínen előre fizetnie és azután több ezer kilométer távolságból a hazai kikötőkbe hoznia. A háborús valutaviszonyok mellett és a bűvárhajók szörnyű pusztításai után ez a kettős feladat talán még nehezebb lesz, mint az első.

Mindebből az következik, hogy az a gigászi alakulat a maga nehézkes apparátusával még sem fog boldogulhatni. Ha már fenn kell tartani a béke után az anyagbeszerzés háborús módszerét, akkor a Központok keretében, ha már ezek nélkül nem lehetünk el, okvetlenül szakmák szerint kell azt szervezni. Ez már azért is szükséges, mert minden egyes nyersanyag beszerzése óriási nehézségekkel fog járni, melyeket csak a legalaposabb szaktudás háríthat el, ha önállóan diszponálhat. A felsőbb egységes vezetés csak annyiban lesz szükséges, amennyiben a kormány a maga politikai befolyá-

sával támogatja az egyes szervezeteket, egységesen intézi a finanszírozást (a Valutaközpont erre meg van már) és oda hat, hogy a hajótérfogatért való hajszában az egyes központok egymással ne versengjenek.

Ezt a decentralizációt már azért is ajánljuk, mert csak ez nyithat kellő tért a kereskedelemnek, amelynek szaktudását és üzleti rutinját az anyagbeszerzés nagy ügye nem nélkülözheti és amelynek közreműködése nélkül a beszerzett nyersanyag okszerű szétosztása alig képzelhető.

Némileg értjük, hogy a gyárosok kötelékei szövetségei szívesen látták az anyagbeszerzés központosítását, mert a közvetítőkereskedelem kiküszöbölése ideig-óráig a jutalék megtakarításával kecsegtet. De ez a rendszer, a kereskedelem kiküszöbölése, természetesen csakhamar kudarcot fog vallani, kivihetetlennek fog bizonyulni.

Még ha rövid ideig tartják is fenn, nagy károkat okozhat nemcsak a kereskedőknek, de a hazai közgazdaságnak is. Bizonyos viszonyok között a szabadkereskedelem tényleg drágíthatja az árakat. De a monopólium mindig és szükségképpen drágítja azokat. Amit a közgazdaság a monopólium mellett esetleg az olcsó bevásárlás vámján nyer, azt kamatostól veszíti a drágább árusítás révén.

A megoldandó nehézségek illusztrálása végett konkrét példákat kívánok felhozni. És talán leghelyesebben teszem, ha azokat a saját üzleti szakmámból választom. Teszem ezt azért is, mert a jutaszövet számos üzlet- és iparágnak nélkülözhetetlen göngyöletét szolgáltatja és így a jutabeszerzés helyes keresztül vitele a legszélesebb érdekköröket érinti.

Az anyagbeszerzés megszervezése.

Nagy kérdés, hogy háborús gazdasági szervezeteink i:oly fényesen váltak-e be, mint katonai szervezeteink. A nyilvános bírálattól tartózkodnunk kellett, csak bizalmas körben elmélkedhettünk róla továbbá az elvekről és módszerekről, melyek bennük érvényesültek. A háború után joguk lesz számonkérni, hogy miképpen óvták meg a gondjaikra bízott nagy közgazdasági érdekeket, helyes elvek és módszerek szerint jártak-e el. Föl kell majd vetnünk a kérdést, hogy szükség

léteink fedezésére megtettek-e mindent, amit lehetett, hogy más módszer alkalmazása mellett nem lehetett-e volna ellenségeink intézkedéseit hatásosabban ellensúlyozni, a beállott zavarokat részben elhárítani, a bekövetkezett óriási áremelkedést korábban megállítani.

A háborús helyzet nagy kényszere alatt sokat kellett adóznunk és nélkülöznünk, de tartózkodtunk minden bírálatól, mert a viszonyok ezt nem igen tűrték volna meg. Most azonban itt az ideje, hogy a történetekkel leszámoljunk, megállapítsuk az elért eredményeket, rámutassunk a tapasztalt hibákra és mulasztásokra, kiküszöböljük ezeket és elejét vegyük további károsodásoknak.

Kötelességünk ez egyrészt azért, mert a történt intézkedések nyílt és szabad megvitatása által kiderítendő egyes hibákon már segíthetünk. De kötelességünk ez másrészt azért, mert a háború alatt történt hibákat és fonák intézkedéseket már a fegyverszünet első szakában kell megszüntetni, azokhoz egy percig sem szabad ragaszkodnunk, mihelyt a háborús helyzet enyhülni kezd. Kötelességünk ez végül azért is, mert a szabad bírálat által kiderítendő hibák veszélyes következményeinek minél előbb elejét kell venni, mert a háború által okozott, tényleg elkerülhetetlen károk sokkal nagyobbak, semhogy szabad volna olyan károkat is felidézni, amelyeket nem a háború, hanem a háborús helyzet jogosulatlan kiaknázása okozott, sőt még ezentúl is okozhat.

A háború alatt létesített gazdasági szervezetek a békekötés után is folytatni akarják működésüket és ezt azzal indokolják, hogy a békekötés után ellenségeink folytatni fogják ellenünk a gazdasági harcot. Úgy hiszem, ez pusztán rémlátás. Ellenségeink a háború kitörésekor a középeurópai államok és Törökország teljes feldarabolásával fenyegetöztek, de erről utóbb teljesen hallgattak, A katonai vereség után a középeurópai hatalmak kereskedelmének teljes megsemmisítését hangoztatták, de utóbb ezzel a fenyegetődéssel is elcsendesedtek és már csak védekező gazdasági politikát hirdettek. Ebből azt is lehetne következtetni, hogy a gazdasági irtó szándékkal szemben felállított gazdasági szervezetekre békekötés után nem lesz szükség. De ha ez a remény vérmes volna is, ha ellenségeink a békekötés után folytatni akarnák ellenünk a gazdasági harcot, akkor még inkább meg kell fontolni, hogy

ezen szervezetek beváltak-e és nem szorultak-e reformra. Meg kell gondolni, hogy az eddigi rendszer a bajokat, amelyek-ellen létesítették, orvosolta-e vagy nem-e inkább rontott a helyzeten.

Annyit már most megállapíthatunk, hogy a rendszer, amely a kereskedelmet tőle telhetőleg kikapcsolta a háborrb gazdasági életből, a kereskedelemnek igen sokat ártott, számos régi cég legális működését bénította meg. Jogunk volna ezeket a károkat számonkérni.

Nem tesszük ezt, csak azt akarjuk megállapítani, hog} tett-e az általános gazdasági érdekeknek szolgálatokat, a fogyasztók millióit megvédte-e a háborús hatások ellen, megállította-e az összes szükségleti cikkek megdöbentő drágulását! Nem okozott-e oly anyagihiányt és drágulást, melyet a legális kereskedelem, ha meg nem bénítják, el tudott volna hárítani, szerzett-e olyan érdemeket, melyek a háború után való fenntartását igazolják.

Nem arrogálom magamnak azt a jogot, hogy a háború alatt alakult központok működéséről egymagam ítéletet mondjak. Ez nem is volna nyomatékos. Javasoltam is, hogy egyik nagy gazdasági érdekképviselőnk a központok működését tegye írásbeli ankét tárgyává.

Évégből a központok mindegyikére nézve az illető központ szakmájával foglalkozó három nagy előkelő cégtől véleményt kellene bekérni annak alakulása körülményei és az eddigi működés eredményeiről, nevezetesen arra nézve, hogy

a) az illető központ alakulásakor az alakulást az akkori üzleti helyzet csakugyan szükségessé tette-e?

b) az alakulást illetékes tényezők kezdeményezték-e és vitték-e keresztül¹?

c) ha az alakulást csak a termelők eszközölték, akkor abban ezeknek milyen kategóriái vettek részt! Bevonták-e a kisebb termelőket is? Részt vett-e abban az esetleg régebben fennállott szakbeli érdekképviselő? Vagy egészen önkényesen ragadták-e magukhoz a kezdeményezést egyes cégek, vagy érdeksoportok?

d) az alakulásnál bevonták-e az illető szakma kereskedőinek összességét, vagy legalább annak egyes illetékes képviselőit?

e) az illető központ milyen elveket és módszereket követett

az árúk beszerzésénél? Szakképzett, rátermett közegeket alkalmazott-e! A hevenyészett és hivatatlan ügynökök elszaporodását nem-e ép a legális kereskedelem kikapcsolása idézte elő?

f) milyen árakon szerezte be az árúkat! A szabad verseny kikapcsolása által elejét tudta-e venni a fölös árdrágulásnak ?

g) képes volt-e a szükséges árukból a megfelelő mennyiségeket beszerezni, a hadsereg és a nagyközönség szükségletét fedezni? Többször fordultak-e elő a hírlapokban is szellőztetett hagymarongáláshoz hasonló esetek?

h) milyen elveket és módszereket követett az illető központ a beszerzett árúk szétosztásánál? Egyforma elbánásban részesítette-e úgy a gyors szállítás, mint az árak tekintetében az összes nagyobb fogyasztókat? Nem-e részesítette külön kedvezményekben a vezetőség tagjait?

i) Milyen föltételek mellett juttatott árút a közép- és kisiparosoknak, a nagykereskedőknek, a detaillistáknak és az egyes fogyasztóknak?

j) gyakorolt-e befolyást a központ arra, hogy a nagy fogyasztók, illetve a gyárosok a maximált áron kapott nyersanyagokból előállított fél- és készgyártmányokat milyen áron adják el a nagykereskedőknek, a kiskereskedőknek és a közvetlen fogyasztóknak?

k) milyen föltételek mellett juttatott árút a közép- én kisiparosoknak.

A beérkezendő válaszokból meg lehet majd állapítani, hogy a szabad kereskedelem a maga évtizedes, gyakorlatban szerzett szakismereteinél és személyes összeköttetéseinél fogva üzletfeleit nem-e szolgálta volna ki okszerűbben, mint ahogy a központok tették.

Természetes, hogy e kérdéseket nem azért akarám a magyar kereskedői kar legjelesebbjeihez intézni, mert akár nekem, akár nekik kedvük telnék a rekriminációkban, mintha tetszelegnének maguknak a kávéházi „Arzok” szerepében, akik a csata után megállapítják, hogy miképpen lehetett volna azt jobban előkészíteni. Megengedjük, hogy a súlyos viszonyok közepette a központok tervezői a szükség parancsának engedve szervezték az anyagbeszerzést úgy, ahogy tudták. Azt meg feltétlenül elismerjük, hogy a kormány a leg-

jobb szándékkal adta meg nekik a rájuk ruházott nagy hatáskört és hatalmat.

Nem tagadjuk, ilyen szörnyű fergeteges időben, a mostani világháborúnak példátlan ádáz harcmodora mellett, szinte elkerülhetetlen volt bizonyos elemi jogszabályok mellőzése, nagyon jogosult érdekeknek károsítása.

De nem ismerhetjük el, hogy a háború alatt szokásossá vált jogsérelmek és károsítások a jövőre is precedens gyanánt szolgálhassanak, hogy a hibákat, amelyek fölött eddig szemel hunytunk, a békekötés után is állandósítani kellene. A normális viszonyok helyreálltakor a központokat, ha bizonyos okokból azokra egy ideig még szükség volna, korrekt képviseleti alapon, a termelők, kiskereskedők és fogyasztók hivatott érdekképviselői bevonásával, a tett jó és rossz tapasztalatok' okszerű felhasználásával vagy át kell szervezni, vagy fel kell oszlatni. A kereskedelmet, mely évezredek óta elég okszerűen közvetítette az árúcsere-t, egyfelől a belföldi termelők és fogyasztók, másfelől a világ termelő és fogyasztó országai közt. vissza kell helyezni jogaiba. Az ország nyersanyagszükségletének olcsó beszerzése és célszerű szétosztása körül megfelelő szerephez kell juttatni a kereskedelmet nem azért, mert ezt megköveteli a kereskedők egyoldalú érdeke, hanem mert a világtermelés okszerű értékesítése és a fogyasztók olcsó és rendszeres kielégítése másképp nem képzelhető el.

A legszélesebb keretben való ezen ankétet legfőképpen azért vélem kívánatosnak, mert az anyagbeszerzés körül várható nehézségek ellenségeink példátlan harcmodorának következménye és a nehézségek elhárítását csak a legszélesebb alapon, a legerősebb eszközökkel megindítandó ellenakcióktól a gazdasági háború összes problémáinak harmonikus megoldásától remélhetjük.

Természetes, hogy a háború kimenetelétől függ ez a megoldás általában és a nyersanyagbeszerzés lehetősége különösen. Ellenségeink a békekötés után is folytatni akarják ellenünk a közgazdasági harcot. Ezért szükséges, hogy az érdekelt üzletvilág idejekorán tárja fel a kormány előtt azon módszereket, melyeket ellenségeink a háború alatt a hazai üzletvilág károsítására alkalmaztak. Vagy ezeknek megszüntetését kell kivívnunk, vagy a megfelelő ellenintézkedésekkel kell majd azok hatását ellensúlyozni. Az ellenség mérgezett

fegyverekkel dolgozik ellenünk, tehát ellenmérgekkel kell ellátnunk kereskedelmünket.

Így pl. az angol „fekete jegyzék”-re Németországban úgy adták meg a választ, hogy a fekete jegyzékeket kinyomat-ták Berlinben és az azokban felsorolt cégeket — a legmelegebben ajánlották a német üzletvilág figyelmébe. Mondani sem kell, hogy ebből a célból e jegyzékeket el kellene juttatni a mi nagykereskedőinkhez és gyárosainkhoz is.

A nyersanyagbeszerzés biztosításánál erős kiindulási pontul szolgálhat az, hogy

1. az ellenséges külföldön voltak igen jelentékeny árú-készleteink, melyeket a háború kitörésekor az ellenséges or-szágokban elkoboztak. A magánfeleknek okozott ily károk megtérítésére a nemzetközi jog szerint minden körülmények között volna igényünk; azokat még a győző fél is megtéríti a legyőzött állam polgárainak. Ezen károkat ellenségeink a nemzetközi jog ellenére, minden hadászati érdek nélkül okoz-ták és ezért a károsult kereskedők és gyárosok méltán igé-nyelhetik, hogy nem csak közvetlen káruk téríttessék meg az elkobzott nyersanyagok ellenértékének megfizetése által, ha-nem szabad választásuk szerint igényelhessék vagy az árút természetben, vagy amennyiben az anyagot időközben besze-rezték, annak a pótláskor, vagy most fizetett értékét.

2. Ezt azért is kell hangsúlyozni, mert 1915-ben az érde-keltek a kereskedelmi kamara vagy a belügyminisztérium útján eléjük került nyomtatott űrlapokon foglalt előíráshoz képest az ellenséges államokban elkobzott árúik és ingóik révén szenvedett kárt az akkori értékben jelentették be, 3 és négyszeres áron tudták beszerezni, ami ellenségeink által népjog ellenesen folytatott kiéheztetési módszernek tulajdoní-tandó. Teljesen jogos tehát az a kívánságunk, hogy a bejelen-tések revideáltassanak és a károsult felek az elkobzott árúkat és holmikat és holmikat természetben kapják vissza, vagy — ha azok megsemmisültek — azoknak mostani ellenértékére tarthassanak igényt.

Ezen igényünk általános közgazdasági fontosságának megvilágításául fölemlítem, hogy az olasz háború kitörésekor mintegy 30 millió korona értékű textilnyersanyag rekedt csak Olaszországban, a pamut-, gyapjú-, len- és jutaipar te-hát az itt javasolt elv érvényesítése esetén oly jelentékenyebb

nyersanyag birtokába jutna, melynek pénzbeli ellenértéke ma 3, 4, sőt ötszörte nagyobb, mintsem az elkobzás idején volt

3. A mai drágaságnak legfőbb oka a nyersanyag hiánya mellett a hajódíjtételek óriási emelkedése, amelyet a kereskedelmi tengerészet tonnamennyiségének rohamos csökkenése okozott. Ezt jórésben a bűvárhajók idézték elő, melyek akcióját ugyancsak a kiéheztetési módszer provokálta. A hajódíjtételek drágulásának fontosabbik oka mégis csak az volt, hogy az angol hajóhad működése folytán a középeurópai hatalmak majdnem összes kereskedelmi hajói a hazai vagy a semleges kikötőkben vesztegeltek, jórésben az ellenség kezére jutottak, sőt sok esetben még semleges országokban is — rekviráltattak. Követelnünk kell, hogy kereskedelmi tengerészetünk kára megtéríttessék, az elkobzott és megsemmisített hajók ellenértékét pedig megfelelő tonnatartalmú ha jók alakjában kapjuk vissza. Pénzbeli ellenértékkel nem elégedhetünk meg, mert ezt az ellenséges országok hajózási vállalatai a hajódíjtételek további emelése révén csakhamar visszazereznék azt a mi közgazdaságunktól.

4. Arra talán nem is volna szükséges a kormányt figyelmeztetni, — csak mintegy *pour acquit de conscience* említem, — hogy angol és francia kereskedelmi kamarák vezető férfiai azt helyezték kilátásba, hogy a német, osztrák és magyar hajózást az entente-államok vizein *kikötési tilalmakkal*, külön kikötői illetekek szedésével, az idegen hajókon behozott árukra kivetendő vámpótlékokkal és másfélékkal fogják megnehezíteni. Nem kételkedünk benne, hogy kormányaink a béketárgyalások során az efféle szándékok ellenében hathatós garanciákat fognak szerezni és hogy a világtengerek szabadságát minden elképzelhető merénylettől megfogják óvni. A békeszerződésben kifejezetten kifogják kötni — még pedig anyagi garanciák mellett — hogy hajózási vállalatainknak és hajóépítő telepeinknek nyújtandó állami kedvezmények ne szolgáltatthassanak ürügyet holmi *counterveiling duty-k* (ellensúlyozó külön vámok) kivetésére vagy másféle *chikan-okra* és hogy Anglia a maga nagyszámú szén-állomásain, kikötőiben, kábelvonalain, hajózási és postai összeköttetéseinket mindenkor ép oly elbánásban részesítse, mint bármely más idegen államét, azoknak semmiféle külön nehézségeket ne támaszthasson.

5. Reméljük és óhajtjuk, hogy kormányaink a közel Kelet országaival a mostani szövetséges viszonyból kifolyólag a legbarátságosabb gazdasági viszonyt teremtik meg, szakítanak a Kelettől való eddigi rideg elzárkózással, a legmesszebbmenő könnyebbítéseket fogják ott biztosítani nemcsak a „központoknak”, de a szabad kereskedelemnek is, tőlük telhetőleg előmozdítják és biztosítják a vasúti hálózat kiépítését és a kikötő modem berendezését és pedig úgy, hogy Magyarország a maga szabad kikötői, szabad raktárai és kiépítendő budapesti kereskedelmi kikötője révén a Kelet és Nyugat közt való kereskedelemnagy emporiuma legyen.

o. Hangsúlyozni kellene, hogy az Adrián kivívott fölényünkhöz és uralmunkhoz képest Fiume kikötője most már nagy arányokban fejlesztessek nemcsak a régi tervezett második vasúti vágányon, de *Vukovar*, *Samac* és *Károlyváros*-on. át víziúton is szállíthassunk árukat Fiuméba és Boszniába.

Ennek kiegészítésében a béketárgyalásoknál feltétlenül ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy a háború folyamán a magánvagyon lefoglalása jogellenes cselekedet volt. Katonai okból némileg tán igazolható volt az időleges lefoglalás, de a végleges elkobzáshoz való jogot semmiképpen sem ismerhetjük el a békekötés napján, A békekötéskor feltétlenül meg kell követelnünk, hogy az ellenséges államok kereskedői a háború előtt kötött szállítási szerződéseket a hadiállapot megszűnte kor teljesítsék olyan esetekben, amikor az illető árút egészben vagy részben kifizettük. Olyan esetekben, amikor az árút nem fizettük ki, szintén követelnünk kell a szerződések teljesítését, még pedig a szerzősekben megállapított békeárak mellett Abba nem nyugodhatunk bele, hogy ellenséges országok kereskedői a megrendelt juta helyett most annak 1915 vagy 1914-iki ellenértékét fizessék ki nekünk, mert az akkori áron mi azt a háború alatt nem szerezhettük meg és a békekötés után sem tudjuk megkapni. A jövőbeli kereskedelem legelemibb alapja rendülne meg, ha közbejött áremelkedés címén az eladó a régi olcsó ár felajánlásával bújhatna ki kötelezettsége alól. Ha az angol kereskedő ezzel károsodik, végezze ezt el saját kormányával, mely egy jogtalan rendelettel okozta ezt a kárt És itt azt is kell hangoztatnunk, hogy angol vagy olasz bíró illetékességét ilyen

esetben nein ismerhetjük el, mert ez a bíró a saját kormánya által kibocsátott háborús törvények és rendeletek jogalapján áll, mi pedig a békekötésnél ezt a jogalapot nemcsak a jövőre akarjuk megszüntetni, de a lezajlott háború idejére sem ismerjük el. Mi természetesen a saját bíróságaink illetékességét kívánjuk megállapítani. Ha ellenségeink ezt nem ismerik el — ami előre látható — akkor az ilyen eseteket esetleg *semleges államok jogásaiból összeállítandó választott bíróságok* elé lehetne utalni. De ez esetben a béketárgyalásoknál igen szabatosan kellene megállapítani, hogy az ilyen bíróságok miképpen alakítandók meg, hogy a háborús törvények által magánvagyonban okozott károk és nevezetesen kereskedőknek okozott károk milyen elvek szerint lesznek értékelendők, kinek terhére lesznek megtérítendőek és hogy végül ilyen választott bíróságok ítéleteit az elmarasztalt fél országa minden további felülvizsgálat nélkül köteles végrehajtani.

Ha ezt a kereskedői felfogást a békekötésnél nem tudjuk érvényesíteni, akkor a nemzetközi kereskedelem hosszú éveken át ingatag alapon fog nyugodni, a kölcsönös bizalmatlanság nemcsak a mostani ellenségek, de a mostani szövetségesek között is, (akik egymásban jövőbeli ellenséget gyanítanak) pl. az angolok és oroszok vagy franciák és olaszok, vagy Japán és Északamerika, Belgium és Hollandia között kiirthatatlanul fog befészkelődni. És miután ezt ellenségeink sem kívánhatják, szabad talán abban bízunk, hogy a békekötéskor kompromisszum fog létesülni, mely az ellenséges táborban oly sokszor hangoztatott örökös gazdasági háborúnak már eleve elveszi az élet és ezzel a nyersanyagbeszerzésre jobb perspektívát nyit meg.

Természetes, hogy a tengerentúli nyersanyag szállító sara szükséges hajótérmennyiséget csak a kormányok biztosíthatják, még pedig úgy, hogy a békekötéskor a háború alatt elkobzott magyar, osztrák és német hajókat *természetben* követelik vissza. Az elkobzott hajók beszerzési értékének a megtérítése most, mikor a hajók 4—5-ször annyiba kerülnek, mint a háború előtt, súlyos károsítása volna közgazdaságunknak és kiáltó igazságtalanság.

Minden esetre azonban szükséges lesz, hogy a magyar kereskedővilág terjessze a kormány elé a maga összes idevágó sérelmeit, az ellenséges államok kereskedői által elkövetett

összes ilyen szerződésszegéseket, mert külügyi kormányunk csak így lesz abban a helyzetben, hogy a szállítási szerződések be nem tartása által elkövetett jogsérelmeinkre megfelelő jogorvoslatot biztosítson, azok gyökeres megtorlása egyben a leghathatósabb szer az említett örökös gazdasági harc haditervében szereplő újabb jogsérelmek legtöbbször ellen.

De a mostani világháború oly példátlan jogsérelmeket eredményezett, hogy azok teljes orvoslását alig remélhetjük a békekötéstől. Attól kell tartanunk, hogy ellenségeink a háború után a gazdasági harcot, ha nein is nyíltan, de leplezetten mégis folytatni fogják ellenünk és hogy Anglia a nyersanyagbeszerzést nekünk nagyon meg fogja nehezíteni. Nem hinném, hogy ebben az esetben a háborús központok mindig sikeresen tudnak majd működni. Ezek a Központok hatalmas szervezetek ugyan, de a békekötés után bekövetkezendő gazdasági harcban — úgy hiszem — sokszor fogják tapasztalni, hogy többet ésszel, mint erővel, hogy az egyes gyáros és nagykereskedő a maga évtizedes személyes összekötéseivel, egyéni tapasztalataival és nyereségvágy által sarkalt élelmességével, könnyebben és jobban fog boldogulni, mint a központok fixfizetésű, vegyes összetételű hivatalnokserege. Nagy hiba volna a kereskedő vállalkozási szellemét, a magyar nemzeti erőnek ezt a nagyjövőjű tényezőjét kikapcsolni. A magyar bürokrácia ezt bizonyára csak úgy pótolhatná, mint a jutát a papírosfonál . . .

Pótanyag-gazdálkodás.

A textilipar nélkülözhetetlen nyersanyagainak hosszú sorozatát, melyet az import szolgáltat, az angol blokád legerősebben sújtotta. A háború első évében semleges országokból betudtunk ugyan szerezni némi készleteket. De ez nem soká tartott. Az angol kormány nagyon féltékenyen őrködött a semleges országokba érkezett árúk felett.

A háború előtt és a háború alatt külföldiek által velünk szemben vállalt szállítási kötelezettségeknek az előző fejezetben kifejtettek értelmében való betartását követeljük, mert ha ezt eltudjuk érní, akkor megtaláltuk a nyersanyag beszerzési probléma archimedesi pontját. Ez természetesen nagy

nehézségekbe fog ütközni, mert itt fölülte szövevényes problémákat kell megoldani. Jóformán minden egyes ilyen követelésünk érvényesítésénél más-más körülményeket kell majd figyelembe venni. Előre látható, hogy minden egyes ilyen perben homlokegyenest ellenkező álláspontot fognak elfoglalni a vevő és az eladó illetékes bírósága, hogy emez i.s. amaz is a háború alatt hozott jogellenes kormányrendeletek érvényességét fogja megállapítani, amikor ez a rendelet az illető bíróság honosának — az előnyére válik.

Hiszen olvashattunk olyan francia bírósági Ítéleteket, melyek megállapították, hogy ellenséges biztosító társaságokkal kötött ügyletek igen is érvényesek, ha a biztosított fél francia ember. Ebből természetesen azt következtetjük, hogy viszont mi is megköveteljük a francia vagy olasz kereskedők által velünk szemben vállalt kötelezettségek teljesítését.

A béketárgyalások során ki fog derülni, hogy minden háborús rendelet megannyi kétélű fegyver volt, csupa olyan ágyú, mely visszafelé elsült. És éhez képest reméljük, hogy általánosan érvényre fog jutni ismét az üzleti tisztesség, a háborús rendeletek a békekötéskor visszamenőleg is hatályon kívül fognak helyeztetni, mert máskülönben hosszú évtizedekre megrendülne a nemzetközi forgalomnak előfeltétele, a kölcsönös bizalom.

Más nehézségek is fognak fölmerülni. Az angol gyáriparosoknak egy szövetsége, melynek 200 tagja több mint 1 millió munkást foglalkoztat, 1916 végén olyan programot állapított meg, mely nem csak nagy védvámokat követel, de azt is hangoztatja, hogy az angol birodalom a gyarmatok nyersanyagait az angol gyáripar számára foglalja le.

Az angolok ilyenén való fenyegetését egész lelki nyugalommal fogadhatjuk. Ha ők nem szállítják nekünk a gyapotot, a jutát, a gyapjút, a rizst, akkor ez a nyakukon fog maradni. Mi el leszünk egy ideig azok nélkül is. Épp úgy vagy talán jobban tudjuk nélkülözni pl. a jutát, mint ők a mi pénzünket. A világháború nem csak katonai, de gazdasági védekezésre is acélozza idegeinket. Így pl. a juta elmaradása folytán papírfonalakkal segítettünk magunkon. Ez a pótanyag még csak nem is merőben a háború szülöttje amely csak a háború végéig él. Meg volt már jóval a háború előtt és túl fogja élni a háborút. A háború alatt csak jobban ismertük meg s a küz-

delem kényszere alatt annyira életképesé tettük, hogy továbbra is megmarad a használatban. Módot nyújt nekünk arra, hogy szövöttgyártmányainkat olyan hazai nyersanyagból készítsük, amelynek bővében vagyunk és amelyből fölös leget tudunk juttatni szövetségeseinknek, sőt talán még mai ellenségeinknek is!

A papírfonalokról dr. Heinke Vilmos „Papierstoffgarn und Gewebe” című könyvében megállapítja, hogy a zseniális japániak már egy évszázaddal ezelőtt ismerték. Papírfonalakból zsinegeket, Zsákokat, gyékényeket, sőt lenge ruhaszövetekhez való ruhabetéteket is készítettek. A szövetek moshatók is voltak. De az angolok, akik már akkor ösztönszerűleg felismerték a mai ellenséget, erős versenyt támasztottak az Indiából, Egyiptomból küldött olcsó gyapottal és a Si-fu szövetek Japánban eltűntek a forgalomból.

A papírfonalakat utóbb az amerikaiak kapták fel. Mikor az Egyesült-Államokban a polgárháború alatt éles ellentét támadt a gyapottermelő déli államok és az északi államok között, az utóbbiakban a gyapotot pótolni igyekeztek és egy Robinson nevű feltaláló szabadalmat vett ki papír anyagból készült fonalakra. Ez 1862-ben történt. És Robinson után mintegy 30 éven át sok amerikai feltaláló vett ki szabadalmat papírfonalak elkészítésének javított módszereire, melyből Amerikában különféle árúk készültek. Uruguay köztársaság kormánya még 1913 augusztus 20-án rendeletet bocsátott ki, mely az irhák kötözésére használt papírzsinegek vámját 0-10 pesoban állapította meg.

Németországban 1890-ben kezdtek kísérletezni papírosból készült fonalakkal és szövetekkel. Az 1897-iki lipcei vásáron papírból készült zsákokat, szőnyeget és fali kárpitokat állítottak ki különféle színben és kivitelben. A nyersanyagot főleg a túlevelű fák szolgáltatták, melyek anyaga egyfelől elég szilárd, másfelől elég hajlékony, úgy hogy az ilyen anyagból készült fonalak vetekedtek a textilanyagból készütekkel. De a juta az akkori árak mellett jobban bírta a versenyt, úgy hogy a papírfonalgyártást csak egyes német gyárak folytatták.

A világháború kitörésekor egy híres angol vegyész, Ramsay arra figyelmeztetett, hogy a németek nem lesznek képesek lőszert gyártani ha nem kapnak amerikai és indiai

gyapotot. Erre az angol kormány a gyapotot dugárúnak nyilvánította. De a számítás nem vált be. Az a mennyiség, amely a lőszergyártáshoz kellett, bőségesen megvolt a brémai gyapbt-importőröknél. Sőt a német lőszergyárak vegyészei csakhamar más anyaggal pótolták azt. A brémai kereskedelmi kamara elnöke meg is állapította, hogy a német lőszergyárak a háborúban egy kilóval sem használtak több gyapotot, mint a háború előtt. Pedig ugyancsak hatványozták a lőszergyártást. Az angolok csak azt érték el, hogy a német lőszergyárak a háború után sem fognak amerikai gyapotot vásárolni.

Nagyobb bajt okozott a gyapotbehozatal megszűnése a középeurópai államok textiliparának. A háború előtt beszerezett gyapot- és jutakészletek rohamosan fogytak és drágultak. Ennek azután az lett a következménye, hogy a papírlonalakból készült szövetek ár tekintetében versenyezni tudtak a gyapot- és jutakészítményekkel. Az árúhiány különben i» arra kényszerítette elsősorban a német hadvezetőséget, hogy lemondjon a jutából készült zsákokról. A német hadvezetőség minden héten millió és millió zsákot vett át, melyek felerészben papíryanagból készültek és csak 50% jutát tartalmaztak. Ezek a zsákok megfeleltek az igényeknek.

És ha a német hadvezetőség, mely elkoboztatta a rendékezesre álló összes textilanyagokat, kénytelen volt papíryanagot elfogadni, erre még jobban kényszerült a polgári célokra dolgozó textilipar. A technológiai kísérleti állomások, szakítási próbái a papírból készült fonalakkal jól ütöttek ki. A csomagok kötéséhez használt papírzsinegek nem igazolták ugyan a kísérleti állomások állítását, de a szőlőgazdák és a komlótermelők meg voltak elégedve, sőt az ilyen anyagokból készült kéveközők is beváltak.

De egyéb cikkekhez is kellett a papírfonalakat használni, nevezetesen szőnyegek, futók, gyékények, hevederek és falikárpitok előállításához.

A technika ismertetésébe nem bocsátkozom. Csak annyit említek meg, hogy az itt említett papírfonalak és szövetek legfontosabb nyersanyagai a nátroncellulóze és szulfitecellulóze. A papírhengertekercseket Darmstadiban és Düsseldorfban készülő vágógépek szeletekre vágják, amelyeket azután, hogy fokozzák szilárdságukat, impregnálnak. A szeleteket különleges szerkezetű papírfonógépekkel, szükség esetén juta-

fonógépekkel megfonják. A német jutafonógyárak nagy része már be is rendezkedett ilyen fonalak előállítására. A vegyen fonadékokból, gyapothulladékok felhasználásával, a Claviez Adolf-el járás szerint textilózét vagy a Steinbrecher-féle eljárással, mely kender- és jutahulladékokat használ, textilitet készítenek.

Ilyen anyagokat Németországban már számos gyárban állítanak elő. Fölemlítem pl. a berlini Textil-Union vállalatot, mely egyik gyárban nátroncellulózét állít elő, két másikban pedig papírfonalakat és ezekből való szövöketet. Ez a vállalat alapította a düsseldorfi Papier-Union gyárat, mely egy millió márkával létesült és egyik gyárban 10 millió kg. papírfonalat gyárt évenként. A berlini Textilwerke ugyancsak 1 millió márká tőkével létesült, még pedig a német pamutipar és a német jutaipar hadibizottságainak közreműködésével és a felügyelőbizottságok által megállapított áron kiadja a papíranyagot a fonóknak, akiktől a fonalakat beváltja. Kisebb papírfonalgyárak létesültek két bajor és egy Württemberg! városban. Egy második csoport, Friedländer *Fould* „*Teztiose*” csoportja a fonalakat szövőknek adja el. Ez összekötetésben áll az osztrák és a magyar jutagyárakkal. Vitorlavásznat egy konstanzi gyár állít elő. A német textilit-csoportot, melynek Hamburgban van a székhelye, tizennégy német jutagyár alapította. Van továbbá Berlinben egy Papiergarn-csoport, melyet 1-5 millió márkával főleg fonalgárak létesítettek és amely szulfítcellulózéből készít impregnált fonalakat. Egy rajnamenti városban 40 német pamutipari cég rendezett be egy telepet, mely fonható papírost és papírvágógépeket szerez a gyárosoknak. A Claviez-féle textilóze műszövőgyár 960.000 márkáról 2 millió márkára emelte tőkéjét és úttörő tevékenységet fejtett ki a fonalaival.

Ezek a német vállalatok nehezen szerzik be a nyersanyagot, mert a hirtelenül megnövekedett kereslet folytán annak árai erősen emelkedtek, de a textilóze-gyárak központilag szervezték úgy az anyag beszerzését, mint gyártmányaik eladását. A gyártás nem jár nagy nyereséggel, de a rendelések nagy tömege bő foglalkozást és megfelelő jövedelmet juttat.

A német birodalom kormánya természetesen figyelemmel kíséri az új iparágat. 1916 végén összeíratta az összes

papírfonalgyárak nyersanyag- és gyártmány-készleteit. Az összeírás kiterjedt a gyárakban beállított orsók és papírvágógépek számára is.

Nálunk is több gyár kísérletezett az új eljárással, mely valószínűleg a háború után is fenn fog maradni. Nyersanyag-nak bővében vagyunk és gazdaságilag nagy hasznunkra válnék, ha a cellulózét, melyet most külföldi papírgyáraknak szállítunk, itthon dolgozzuk fel. Zsákiparunkat nem fogjuk ugyan függetleníteni a keletindiai jutától, de az angoloknak előrelátható túlságos árköveteléseit a textilóze és a textilit segítségével erősen lenyomhatjuk.

A német papírfonalgyárak köteléke, melyhez 1917 nyarán vagy 300 német gyár csatlakozott, összeköttetésbe lépett az osztrák pamut-ipar hadikötélékével és az osztrák pamutszövők egyesületével és a magyar érdekeltekkel is kereste az Összeköttetést.

Egy 1917 július 10-iki német rendelet megállapította a fonóiparnak és az abból készült árúknak legmagasabb árait, A rendelet a fonóiparnál ötféle minőséget különböztet meg, aszerint, amint a nátronszulfát-tartalom 100, 75—99, 50—74, 25-49 vagy 6—24%. Az egyes minőségek árai emelkednek, aszerint, amint a négyzetméter súlya 60 gr. vagy annál is több, 50—60, 46—49, 40—45, 35—39, 32-34 vagy 25—29 gramm.

A tisztán papírból készült fonalak és zsinetek árai ugyancsak a fenti % tartalom és az 1 mm.-től 12 mm.-ig emelkedő átmérő szerint csökkennek.

A német papírfonalszövők kötelékének megkeresése folytán a berlin-lichterfeldi állami anyagvizsgáló-hivatal kidőltözte a papírfonalak nedvességtartalmának és fonalszámának megállapításánál követendő eljárást nevezetesen a próbavétel és a szárítás módjait, a kereskedelmi súly kiszámításának módszereit és az anyagvizsgálat díjszabását.

A kötelék különféle megállapodásokat igyekszik létesíteni a munkabérekről és a papírfonalak eladásánál szem előtt tartandó feltételekről; oda akar hatni, hogy a hatóságok megfelelő mennyiségű papírfonalakat engedjenek át a polgári célokra dolgozó gyáraknak, hogy a hatóságoknak szállítandó papírszövetek átvétele az egész német birodalomban egységesen szabályoztassék, hogy a papírfonalakból készült árúk el-

adása egységen kalkuláció alapján és egységes feltételek mellett történjék, és hogy a szövők a túlságos nedvességtartalmú fonalakat visszautasíthassák (egyes fonógyárak 90%-os nedvességet tartalmazó fonalakat szállítottak, holott 24%-os nedvességtartalom mellett is meg lehet a fonalakat fonni) és végül, hogy a fonók, a szövők és a fogyasztók közt fölmerülő vitás kérdéseket pártatlan és szakértő választott bíróság döntse el.

A német papírfonalszövők kötelékének ez a törekvése nagyon helyes, mert kívánatos, hogy ennek a nagy jövőjű, de ma egészen új iparágnak a termelési és értékesítési viszonyai szabályoztassanak. De kívánatos volna, hogy a megállapodásokban és eladási feltételekben a magyar gyárak is beleszólhassanak.

A nyersanyagot jobbra Svédországból szerezzük be. A német gyárak Németországban is kaphatnak ugyan fonható papírt, de szükségletük nagyrészt ők is még Svédországból fedezik. E emelhető, hogy idővel a hazai faanyagból itthon is elő tudjuk állítani a kellő minőségű nyersanyagot, de egyelőre a svéd anyagra vagyunk utalva.

Időközben sikerült papírfonalakból teljesen a célnak megfelelő ruhákat, törülközőket, lepedőket, impregnált ponyvaszöveteket, pokrócokat, takarókat, hajtószíjakat, hevedereket, sőt csipkéket is a legszebb és oly tartós kivitelben előállítani, melyek a többszöri mosás és a hosszabb elhasználást kitűnően bírják. Az elmondandók keretei nem kívánják a fenti téma részletezését, konklúzióképen csak annyit: a papírfonál-szövetek többé nem szoríthatók vissza az ismeretlenségbe, azok nagy tökéletesítése valuta- és nyersanyag-problémánkat mér földcsizma-léptekkel viszik előbbre.

Amidőn e sorokat a sajtó alá rendezem, értesülök, hogy 1918 január 27-én Berlinben a német, osztrák és magyar pamutközpontok tanácskozni fognak a Svédországból beszerezhető szövőipar felosztásáról. Az osztrákok csak a magyar ipar mai termelőképességének megfelelő 8%-os kvótát akarnak juttatni nekünk, de gróf *Serényi Béla* a képviselőház január 17-iki ülésében kijelentette, hogy a magyar kormány határozottan ragaszkodik a 34-6-os kvótához.

Ezt dr. Földes Béla átmenetgazdasági miniszter is hangoztatta, mert a magyar iparnak további fejlődése s annak a

háború után való rekonstrukciója feltétlenül megköveteli, hogy nemcsak a nyersanyag tekintetében, de minden téren és minden irányban meg kell tennünk mindazt, ami annak felvirágoztatásához szükséges. Igaz, hogy az osztrák gyárosok más nézetten vannak és a beszerzendő nyersanyagokból Magyarországnak csak a magyar ipar mai teljesítőképessége arányában akarnak anyagot juttatni, de nincs arra semmi kényszerítő ok, hogy a nyersanyagokat Ausztriával közösen szerezzük be.

Földes Béla miniszternek ezt a nézetét csak helyeselni lehet és Szterényi József kereskedelmi miniszter most az ő ismert erélyével annak érvényt is szerez. De a hazai ipart ideigül nyersanyagokkal a szabad kereskedelem közreműködése nélkül nem lehet ellátni.

IV.

Központokról.

Kiviteli központ.

A nyersanyagbeszerzést tárgyaló fejezetekben a központok kritikájával már foglalkoztam, nemkülönben előbbi és következő cikksorozataim mind a fenti kritika szolgálatában állanak. Szabad legyen most e problémát új oldalról megvilágítani.

Akik a háborús gazdaság első éveiben a szabad kereskedelmet a legfontosabb tömegcikkék beszerzéséből a háború utáni időkre is ki akarták kapcsolni, csakhamar takarodót fűjtak. A *Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége*, mely 1915-ben az egész nyersanyagbeszerzést egy helyen akarta központosítani és mindjárt fel is kínálkozott ennek a központnak az irányítására, az ipari nyersanyagoknak a gyárosok közt való szétosztására, rövid idő múlva más húrokat pengetett.

A Szövetség évi jelentése, mely az 1915. év gazdasági eseményeiről és a magyar ipar háborús munkásságáról szólt, külön fejezetet szentelt természetesen a nyersanyagbeszerzésnek. Közölte a Szövetség nagy választmányának 1915 február 24-iki határozatát, mely azt hangoztatta, hogy a nyersanyagbeszerzést miután az a békekötés után is nagy nehézségekbe fog ütközni, nyomban meg kell szervezni és hogy a Szövetség, ahol szükséges lesz, a német és az osztrák iparosok szövetségeivel egyöntetűen fog eljárni. Ebben a határozatban a kereskedelemről egyáltalán nem volt szó. És a bizalmas tárgyalásokban, melyeket a Gyáriparosok Szövetségének a vezetősége a kereskedelmi kormánnyal és más tényezőkkel a Központok központjának tervezése és a nyersanyagbeszerzés ügyében indított, valamint a textilipari nyersanyagok beszerzésére alakult központokban — a kereskedelmet teljesen mellőzték.

Ügy látszik azonban, hogy történt valami, ami lehűtötte a központok központja tervezőinek egyoldalú bizalmát. Állást foglalt ezzel szemben a budapesti kereskedelmi kamara elnöke, aki erélyesen tiltakozott a kereskedelem illetően kikapcsolása ellen. Felszólalt az egyik osztrák gyáripari szövetségnek, a *Bund Österreichischer Industriellen-nak* az elnöke is az ellen, hogy az iparosokat a háború után is gyámkodás alá helyezték. Ez a *Bund* főleg a „feldolgozó iparágak”-at képviseli, azokat a gyárakat, amelyek a kohó, vas- és acélművek, az osztrák ipar gigászainak félgyártmányait tovább feldolgozzák, melyek tehát az osztrák vaskartel fogyasztói. Nagybani fogyasztók, de mégis csak fogyasztók, akik már rég kitapasztalták, hogy mit tesz az, ha nyersanyagot vagy félgyártmányt monopolisztikus jellegű kartelltől kell beszerezni, amely az összes vevőket „rayonnirozza”, kiszolgáltatja az egyik vagy a másik gyárnak, az elégedetlenkedőkét, outsiderséket „anyagzár” alá helyezi. A háború előtt Németországban egyes vasipari kartellek a kereskedőknek csak fix kontingenst bocsátottak rendelkezésükre, fix jutalék és fix eladási árak kikötése mellett, úgy hogy fix összegben határozták meg az egyes cégek évi forgalmát és az évi forgalom után elérhető maximális üzleti hasznát. Ilyenféle szervezetekre gondoltak nálunk a központok tervezői, akik ilyen alakban remélték a háború előtti kartell világ új hajnalhasadását.

Emlékezhetünk arra, hogy a háború előtt a kartellek ellen milyen erős mozgalom indult meg, úgy Németországban, mint Ausztriában; hogy a kormányok nagyszabású ankéteket rendeztek, melyeken a leghatalmasabb kartellekkel szemben sok éles szó hangozott el a „feldolgozó iparosok” ezrei és méginkább a kisfogyasztók milliói nevében felszólaló testületek és egyesületek részéről.

Ezeknek az újabb „hajnalhasadás”-át jelentették a háborús központok és ezért *Lánczy Leó* után felszólalt az osztrák gyárosok „*Bund*”-jának az elnöke is. És ezt oly nyomatékosan tette, hogy a „nehéz ipart” képviselő *Zentralverband der Industriellen Österreichs* is kénytelen volt csatlakozni az osztrák gyárosok két másik szövetségéhez, a „*Bund*”-hoz és az „*Industrieller Club*”-hoz és a három szövetség közös nyilatkozatban kelt ki az iparosok felett való gyámkodás és a szabad forgalom állandó korlátozása ellen. És a három osztrák

gyárosszövetség kijelentette, hogy csak az összes *ipari és merkantilis erők* szabad érvényesülése és megfeszítése fogja az osztrák ipart a monarchia új világhatalmi állásának megfelelő polcára emelni.

A Magyar Gyáripárosok Szövetsége is jónak látta az 1915 február 24-iki határozathoz kommentárt írni, melyszerint a nyersanyagbeszerzés céljából az összes érdekeltséget, a feldolgozó *ipart és a közvetítőkereskedelmet* felölelő központban — kell szervezni, holott a határozatban a „kereskedő” szó nem fordul elő.

A Gyárosok Országos Szövetsége így beszélt ugyan, de ahol tehetette, a központok szervezéséből mégis csak kikapcsolta a kereskedőket. A Gyapjú-, a Zsák-, a Hulladék-, a Bőr-központnál mm égis be kellett vonni a kereskedelmet. És a kereskedelmi miniszter a budapesti kereskedelmi kamarát és az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesületet felszólította, hogy a nyersanyagbeszerző központok szervezésekor tegyenek javaslatot az illető *szakmabeli kereskedelem* képviselése iránt.

Hovatovább mégis csak érvényesül az a felfogás, hogy a központosítás végeredményben erősebben drágítja az árut, mint a szabad kereskedelem és hogy a monopóliumos gazdálkodás, a trösztrendszer csak a fogyasztók nagy tömegének rovására érvényesül.

A központosítást főleg azzal indokolták, hogy az entente-hatalmak a háború után a legélesebb gazdasági harcot fogják indítani ellenünk béke idején is fenntartják a mostani blokádot ép oly szigorral, mint most és az ellenünk való gazdasági harcot rákényszerítik majd az összes semleges országokra is.

Ezzel a nagy gazdasági harccal is úgy leszünk, mint az entente részéről oly gyakran és oly nagy garral bemondott katonai offenzívakkal, melyek vagy igen gyengéknek bizonyultak, vagy teljesen elmaradtak.

Az entente-államok a nagy gazdasági konferenciát ismételen halogatták, hol tagadták annak a hivatalos jellegét, hol csak defenzív jellegűnek hirdették a nagy harcot. Napnap után hallottuk, hogy a gazdasági harc tekintetében az egyes entente-államok közt még nagyobb lesz a széthúzás, még erősebbek lesznek a lappangó érdekkülönbségek és niég nehezebben lesz megteremthető az „egységes front”

mint katonai téren. Orosz, olasz és francia közzgazdák mind gyakrabban és mind erősebben bírálgatták az angol gazdasági haditervet, melynek célszerűségéről és esélyeiről előkelő angol tekintélyek is skeptikusan nyilatkoztak. Sok tünet mutatott arra is, hogy a katonai műveletek befejeztekor a gazdasági háború véget fog érni, vagy legalább is igen erősen lanyhulni fog. Nem akarok vérmes jóslásokba bocsátkozni. De célszerű lesz ezeket a tüneteket állandóan szemmel tartani és arra ügyelni, hogy az állandósított gazdasági háború ördöge, melyet a háború alatt oly sokszor festettek a falra, nem-e merő rémlátomány. Már látjuk, hogy a heroikus eszközökkel vértezett, a szabad kereskedelem romjain felépített hatalmas központok csak szélmalomok ellen fognak harcolni, csak a kislefogyasztók tízezreit fogják károsítani. A *Sancho Pansák* fűszálakat fognak lekaszabolni.

Erősen kínálkozott azonban a *kiviteli központ* eszméje a háborús gazdaságban, melyben mind erősebben érvényesült is a centralizáló és államosító áramlat. A központok közt is disztingválni kellene. A kivitel nem árucikk, melynek a forgalmát egységesen lehet irányítani. Először a legtöbb cikket csak olyan ország tudja exportálni, amelyben az illető nyersanyagok és segédanyagok bőven vannak meg. És nálunk sok cikkekre ez az eset nem forog fenn, elannyira, hogy azok előállításához a nyers- és segédanyagokat, a gépeket és eszközöket előbb importálni kell. A legtöbb cikket továbbá rendszerint csak olyan piacokon fogjuk elhelyezhetni, amelyek feleslegei elől mi nem fogunk elzárkózni. Ezen oknál fogva az összkivitel bizonyos összhangba kell hozni az összbehozáttal. Valutát, waggonokat és hajótért rendszerint csak olyan viszonylatokban való exportra fognak rendelkezésre bocsátani, melyekben valutát, vagy arannyal fizetendő kompenzációs árúkat és visszrakományt kapunk. Hiszen ép ezzel indokolták meg a kivitel központosítását. Ebből az következik, hogy a létesítendő kiviteli központ csak úgy fog ésszerűen működhetni, ha mindenkor áttekintése van a behozatali forgalom, valutaviszonyok, valamint a vasúti és hajózási lehetőségek felett és befolyást is gyakorol ezekre. Sőt szükséges volna, hogy be [olyast gyakoroljon a többtermelésre is, amely nélkül az export alig fejleszhető.

A kivitelt, melyben a termelés, fogyasztás és forgalom

összes erőinek kombinált hatása nyilvánul, voltaképen csak ott lehet okszerűen intézni, ahol a béke után való hazai gazdasági élet intézését észszerűen vezetik, tudniillik az átmenetgazdasági minisztériumban és ennek szaktanácsában.

Elismerem, hogy a kivitelmegegyezés külön közeget igényel, amely — ha állandó kontaktusban lesz is az átmenetgazdasági szervekkel — a maga sajátos szempontjai szerint fogja megadni a véleményét úgy a kiviteli, mint a behozatali engedélyekről. Hogy a kiviteli központot aztán egészen önállóan vagy mint az átmenetgazdasági szaktanács főosztályát létesítik-e, az már inkább csak formakérdés, talán egyike a kanapé-pöröknek, melyek a bürokráciában olyan nagy szerepet visznek.

A kiviteli központra — bármilyen alakban is létesül — azért is szükség lehet, mert a kiviteli és behozatali engedélyek megadásában — már a valuta- és szállítási szempontokból — bizonyos egymásutánt kell megállapítani, amelyre nézve az egyes konkrét esetekben érdekelt különféle szakmákat kell meghallgatni. A kiviteli központra állandóan kell majd működnie, hogy megállapítsa, vajjon a különféle árúk közt melyek behozatala tekinthető sürgősebbnek a többiekénél, melyekből vannak könnyebben nélkülözhető feleslegeink. És attól tarthatunk, hogy az okszerű válogatásnak szükségessége soká fog fennforogni. A budapesti kereskedelmi kamara első kivitelfejlesztési emlékiratának szerzői úgy vélekedtek, hogy a kiviteli központra csak „az átmeneti idő egy részében, a békekötést követő első félévben” lesz szükség. Akik ezt írták, ezt maguk sem hitték. Nyilvánvalóan azt tartották szem előtt, hogy a „központ” szó népszerűtlen, hogy a kereskedők minél előbb akarnák visszanyerni a háború előtti szabadságot.

A kereskedelmi kamara előadói annyira számoltak a közhangulattal, hogy kiviteli központról való fejtegetéseikben elhallgatták a ma fennálló központokat. Nem akarom a központokat védeni, de azt nem lehet tagadni, hogy azok fennállanak és békekötéskor aligha fognak azonnal feloszolni. Sőt, ha a kiviteli központ tartamát a kormány félévre találná limitálni, akkor fagyon valószínű, hogy a régi központok legtöbbje túl fogja élni a legújabb keletűt, a kivitelit, És nagyon különös

toknak ezzel túlsúlyt biztosítani a kiviteli központban. Sőt követelnünk kell, hogy ebben az új központban helyet foglaljanak és szót emelhessenek a régi központokon kívül álló kereskedők és termelők is. A központokat a kormány létesítette, bizonyosan, mert szükségesnek látta azokat. Reális kereskedő vagyok és számolok a tényekkel, az adott viszonyokkal. A szabad kereskedelem visszahelyezése régi jogaiba nem fog elmaradni, de csak fokozatosan, az adott háborús viszonyokból kiindulva történhetik meg észszerűen. Ha hidat akarunk építeni a túlparton lévő békegazdaság, *a jövő* felé, az innenső parton lévő háborús gazdasággal, *a múlttal* hirtelen nem szakíthatunk teljesen.

British Trade Corporation.

A szaksajtóban és érdekképviselői gyűléseken a háború kezdete óta hívtam fel az érdekeltek figyelmét arra, hogy az ellenséges államokban és főleg Angliában, milyen veszélyes és intenzív agitáció és milyen sokoldalú kormányakció van folyamatban a háború után ellenünk folytatandó gazdasági harc előkészítésére.

Természetes, hogy ilyen szándékok ellen csak egy biztos módja van a védekezésnek; a világháborúnak sikeres, diadalmas befejezése. Ebben bízunk is és meg vagyunk győződve arról, hogy a középeurópai hatalmak a béketárgyalásoknál a győzelmet gazdasági téren ki fogják használni. Reméljük is, hogy vezető államférfiaink a világgazdaság jövőbeli sarkalatos irányelveit helyesen és okszerűen fogják a békeszerződésbe beiktatni. Ámde attól tarthatunk, hogy az angol diplomaták, akik évszázados gazdaságpolitikai hagyományokban nevelkedtek és az angol üzletvilágtól a legtüzesebb információkat szokták beszerezni, sőt annak érdekeit személyes tapasztalatból ismerik, mert sok esetben üzleti vállalatok részesei, nyitva hagynak majd sok kibúvó ajtót. Azért idejekorán kell üzletvilágunk tapasztalatait és sérelmeit összegyűjteni, az azokból leszűrt javaslatokat idejekorán kell megformulálnunk, hogy annakidején — amikor a kormány „sürgős” véleményeket fog tőlünk kérni — ezeket nyomban és mégis alaposan adhassuk meg neki.

Az egyes üzletágak kiviteli és behozatali tevékenysége közt oly sokféle szálak fűződnek, hogy céltudatos, az ország általános érdekeinek megfelelő munka csak az egyes szakmák eltérő, sokszor ellentétes érdekeinek gondos egybevetésén alapuló egységes irányítás mellett lehetséges. Ez már azért is szükséges, mert példátlan nehézségekbe fogunk ütközni, amíg megbénított kiviteli kereskedelmünkbe ismét pezsgő mozgékonyt hozunk.

Ezt még Angliában is érezték, ahol pedig a külkereskedelem a világháború alatt is, ha nem is akadálytalanul, de szakadatlanul működött, a kiviteli kereskedelem nem vesztett régi piacokat, sőt újakat hódított és nagyjában az évszázados széles mederben haladhatott.

Ennek dacára számos ankétot folytattak, sok bizottságot alakítottak a külkereskedelem fejlesztésére alkalmazandó új módszerek megbeszélése céljából. A *Board of Trade* szakbizottsága a legalkalmasabbnak és legszükségesebbnek egy új kivitelfejlesztési szervezet alakítását hangoztatta.

A *Board of Trade* külkereskedelmi osztályát átalakították, a konzuli kart reformálták és igen intenzív munkakört utaltak ki neki, alakítottak egy állandó *Imperial Development Board-ot*, szaporították a külföldi szaktudósítók számát. De a legjelentékenyebb akció az említett szakbizottság égisze alatt működő *British Trade Corporation* létesítése.

Ezt az intézményt az alapítók 10 millió font sterling azaz 250,000.000 korona tőkével tervezték, mert — úgy mondták — a megoldandó nagy feladatokat csak igen hatalmas intézmény oldhatja meg. Az angol exportőrök ezt a tervet oly gyanakodva fogadták, mint a mi kereskedőink a kiviteli központét.

Attól tartottak, hogy az új intézmény nemcsak a maga nagy tőkéjével, de a kormány által felajánlott kedvezmények és előjogok erejénél fogva is elnyomja őket.

Az alapítók egyelőre tehát csak 10.000 darab tíz fontos részvényt bocsátottak ki, azaz kerek 25 millió koronával indultak. Utóbb aztán, mikor a kormány a parlamentben megnyugtató nyilatkozatot tett, további 15.000 darab 10 fontos részvényt bocsátottak ki. Ezeket el is helyezték és így 1917 elején már 62,000.000 koronával rendelkeztek. Az új részvények ki-

bocsátása alkalmából kiadott prospektusból, mely a londoni *Economist-ban* jelent meg, megtudhatjuk a *Corporation* szellemét és céljait.

A prospektus elsősorban azt hangoztatta, hogy meglévő üzleti relációkat nem bolygat, a kereskedőknek nem támaszt versenyt, hanem támogatja őket bőkezű hitellel, amennyiben finanszírozza a tengerentúli üzleteiket. Másodsorban az lesz a feladata, idegen országoknak, melyek angol tőke segítségével akarják természeti kincseiket feltárni, ebben segédkezet nyújtani.

Legújabb hírek szerint a külföldön működő francia kereskedelmi kamarák egy 50 millió frank tőkével létesítendő *francia kiviteli bankot* terveztek. Ennek a tőkéjét felerészből a kormány jegyezné, mely azonfelül 15 éven át évi 2,000.000 frankkal segélyezné a bank külföldi fiókjait.

A módszer egyáltalában nem új. Csak az a nevezetes, hogy ép Angliában és Franciaországban alkalmazzák, ahol a kiviteli kereskedelem eddig is könnyen kapott hitelt és idegen országokban való befektetésekre sok száz milliót fordítottak évente. De nem hozták szóba nálunk, ahol a kivitel finanszírozása eddig igen szűk keretekben mozgott és idegen államokban való vállalatokra eddig össze-vissza nem fordítottak 200 millió koronát. Csak 1916-ban alakult meg az Osztrák-Magyar *Oriens-csoport*, mely azonban eddig arra szorítkozott, hogy a török kormánynak 240 millió koronát előlegezett a monarchiából előzetesen szállított hadiszerek kifizetésére. Igaz, hogy a mai politikai helyzet mellett új keleti vállalatok létesítése kockázattal jár, de a németek már a háború alatt szereztek koncessziókat úgy Bulgáriában, mint Törökországban s ezzel erős alapot biztosítottak ott jövőbeli exportjuknak.

A *British Trade Corporation* más feladatokat is vállal, nevezetesen azt, hogy az összes nagy világpiacokon erős ügynökségeket létesít, melyek úgy a központot s az egyes angol kereskedőket, mint az angol árúk iránt érdeklődő idegen üzletvilágot információkkal látják el és Anglia kivitele érdekében propagandát fognak kifejteni. Bátran feltehetjük, hogy az a 62, sőt maholnap 250 milliós vállalat nagyobbszabású, alaposabb informatív munkát fog végezni, mint például a magyar királyi *Kereskedelmi Museum*, melynek központja és 100—120 levelezője (a háború előtt ennyi működött) alig ke-

rült évi 200 ezer koronába. Arról, hogy a háború után ezt a mi szegény külkereskedelmi intézményünket szélesebb alapokra fogják-e fektetni, illetékes tényezők még egyáltalán nem nyilatkoztak. Azt már olvashattuk egy hivatalos jelentésben, hogy kereskedelmi minisztériumunk nem igen gondol a szaktudósítói intézmény fejlesztésére sem. Igaz, hogy a szaktudósítóknak működése a magyar üzletvilágot eddig sem izgatta, mert miniszteri szaktudósítóink — egy-két dicséretes kivétellel — csak a minisztériumnak dolgoztak, a gyakorlati élettel nagyon keveset érintkeztek. Ezen a bajon segíteni lehet. Tapasztalt üzletembereket kellene szaktudósítókká kinevezni és utasítani őket, hogy az egyes cégekkel is álljanak szóba, adjanak ezeknek információkat és járjanak kezükre ügyes-bajos dolgaikban. Az intézmény illetén fejlesztése mellett elég lesz azt az érvet felhoznom, hogy ily szaktudósítókat húsz évvel ezelőtt csak a magyar kormány, most pedig — ép a külkereskedelemre váró nagy nehézségek miatt — Anglia, az Egyesült-Államok és Japán kormányai neveztek ki. Angliában 4-ről 16-ra emelték ezen *Trade Commissioner ék* számát, utóbb *százával neveztek ki őket* és ép azt a működési kört adták meg nekik, melyet a magyar szaktudósítók részére javasoltak nálunk a gyakorlat emberei — eredménytelenül.

Németországban is sokféle javaslatot tettek. Dr. *Apt* tanár a *Reichsamt des Inneren* kebelében *Külkereskedelmi Főosztályt (Aussenhandelsamt) akart szerveztetni*; dr. *Schuchardt* egy nagyszabású szervezetet ajánlott, melyet azonban a kereskedelmi körök létesítenének és mely a konzulokat a hírszolgálat ellátása által tehermentesítené, mert a konzulokat a háború után rendezendő tulajdonjogi ügyek únos-úntig fogják foglalkoztatni.

Mások a német kereskedelmi kamarák intézményének kialakításától, vagy egy nagy Export-banktól vártak jelentős eredményeket, és végül a *Handelsvertragsverein* azt javasolta, hogy a már fennálló külkereskedelmi egyesületek, amelyeknek a száma Németországban vagy 40-re rug — alakítsanak kartellt, mely központilag intézné a kivitel előmozdításának munkáit.

Mindebből látható, hogy a kiviteli probléma a legnagyobb kereskedelmi népeket erősen izgatja és nagyban foglal-

koztatja, de a németek — akik pedig a szervezés nagymesterei — még nem jöttek tisztába a teendőikkel, mert az ő helyzetük a világgazdaságban meglehetősen bizonytalan. Miután mi ugyanilyen helyzetben vagyunk, a budapesti kereskedelmi kamara által javasolt kiviteli központ tervét meg kellene fontolni.

Nem javasolhatom, hogy az vállalkozók kiviteli üzletek finanszírozására, mert ezt csak úgy tehetné meg, ha néhány nagy központ, vagy néhány nagy bank a Központot magát finanszírozná. Ez azonban tápot adna az üzletvilág fentebb jelzett aggodalmainak. Több súlyt kellene fektetnie az informatív szolgálatra, melyet az új hivatal már csak azért is vállalhatna, mert szoros kapcsolatban állna az erre régóta létesített Kereskedelmi Múzeummal és mert azt kell hinnünk, hogy a szaktudósítói intézmény, amelyre most nagyobb szükség van, mint volt valaha, kereskedelmi kormányunk a háború után nem megszüntetni, de okszerűen és erősen fejleszteni fogja.

De nagyon meg kellene fontolni a budapesti kereskedelmi kamara előterjesztésében megemlített azt az eszmét, hogy a kormány a kiviteli árakat minimálja, a külföldi minimális és a belföldi maximális árak közt való különbözetet pedig „egészben vagy részben” a kincstár számára foglalja le. Az említett minimális árakat illetékes tényezőink veszélyes propozíciónak tekintik, amit a kamara előterjesztése a gyógy-növényekről felhozott példával frappánsan illusztrált. Németországban és az Egyesült-Államokban az exportőrök a kiviteli árakat azelőtt tényleg sokszor alacsonyabban állapították meg a belföldi áraknál, mert az exportnak egyik legerősebb eszköze ez a *Dumping* és így a különbözet a kincstárnak nem sokat juttatna. Csakhogy ma egészen más a helyzet és arról sehol a világon nem lesz szó, hogy a kiviteli árak olcsóbbak lehessenek, mint a belföldiek. Ezt egy kormány sem fogja túrni. De különösen hangzik, hogy mikor a hatalmas Angliában az export érdekében 250 millió koronás pénzintézetet létesítenek, akkor a zsenge magyar kiviteli kereskedelmet kiviteli vámokkal akarják *agyontámogatni*.

A létesítendő kiviteli szervezetbe — amely a kifejtett okoknál fogva okvetlenül szükséges lesz — bele kell vonni az összes hazai mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi érdekkép-

viseleteket, úgy az általános jellegűeket, mint a szakegyesületeket, Az utóbbiakat talán ép elsősorban!

A kérdés tisztázására megadódott az első alkalom, mihelyt Brest-Litowsk-ban megindultak a béketárgyalások. Még csak fegyvernugvás létesült és a keleti fronton a hadseregek közt, amelyek eddig oly ádáz harcot folytattak, már is megindult az árúcsere. Ennek lebonyolítására, a hadvezetőség felszólítására, a kereskedelmi minisztérium a háborús központok megbízottait küldte ki.

A budapesti Kereskedelmi Kamara ép akkor a háború után való kivitel megszervezése céljából az ipar és kereskedelem szabad érdekképviselőit értekezletre hívta volt össze. Az előkelő kereskedők, akik így összekerültek, megragadták a kínáló alkalmat és a legerélyesebben tiltakoztak az ellen, hogy az Oroszországgal való forgalomból ki akarják kapcsolni a szabad kereskedelmet.

Több tanácskozás folyt ebben a tárgyban a budapesti Kereskedelmi Kamara kebelében és a kereskedők oly erélyesen ragaszkodtak az álláspontjukhoz, hogy annak végre is deferálni kellett.

Január 19-én ismét népes értekezlet volt, amely elhatározta, hogy a magyar-orosz üzleti forgalom *megszervezésére* a *szabad érdekképviselőtek* kiküldötteiből álló magyar áruforgalmi szindikátust, a magyar-orosz üzleti forgalom *lebonyolítására* pedig az orosz piac iránt érdeklődő *magán-cégekből* magyar-orosz áruforgalmi *részvénytársaságot* létesítenek.

A két intézmény ügyeinek technikai vezetésével a Magyar Áruforgalmi Irodát kívánták megbízni, de úgy, hogy annak a vezetőségébe a m. kir. Kereskedelmi Múzeum, a budapesti Kereskedelmi Kamara és a Haditermény R. T. képviselőin kívül beveszik a szabad ipari és kereskedelmi érdekképviselőtek kiküldötteit is. Minderről 1918 elején hosszas tanácskozások folytak és úgy Wekerle miniszterelnök, mint Sztéryni József kereskedelmi miniszter ismételten és nyomatékosan hangoztatták, hogy a szabad kereskedelmet minél előbb vissza kell helyezni jogaiba. Sőt a kereskedelmi miniszter azt is kijelentette, hogy nagy ankétot fog egybehívni, amelynek során minden üzletágnak alkalma lesz a maga köz-

pontjáról elmondani panaszait és hogy a központokat minél előbb fel fogja oszlatni. Mindezen nagyfontosságú és energikus kijelentés dacára a közeli napokban megalakult a Nemzetközi Kiviteli és Beviteli Részvénytársaság — a Kereskedelmi Bank és a Hitelbank közös alapítása gyanánt, és a kereskedelem érdekképviselői és a kereskedők tiltakozása ellenére — monopolizálja a kivittelt és behozatalt, lévén a legszorosabb nexusban a Magyar Áruforgalmi Iroda intézményével. Ez kifejezésre jut abban is, hogy a Haditermény Részvénytársaság, illetve a Magyar Áruforgalmi Iroda tisztviselői, ukrán kiküldöttei egyszersmind az Export-import Részvénytársaságnak is.

Erre csak egy válasz lehetséges: sürgősen megalakítani egy oly bankszerű intézményt, mely tisztán adminisztratív (trustee) alapon kezeli a tőkeerős kereskedelem kivitelre és bevitelre szervezkedő, szakmánként szervezett szindikátusait anélkül, hogy maga effektív üzletek lebonyolítását vállalná.

Az átmenetgazdaság küzdelmeinek első ütközeteiben tehát a szabad kereskedelem győzött, Reméljük, hogy amikor többi ellenségeinkkel is megindul a forgalom, a szabad kereskedelem újabb sikereket fog aratni és végleg meg fogja hiúsítani az ellene forralt merényleteket.

V.

A szabad kereskedelem jövője.

A külkereskedelem megindítása.

1916. évi május elején a hazai kereskedelem terén új monopólium keletkezett. Intézményt léptettek életbe, mely a Romániával való összes behozatali és kiviteli forgalom lebonyolítását monopolizálta. Az első hír, melyet róla hallottunk, az volt, hogy ezt a forgalmat *Merkur* nevezetű külön vonatokon fogja lebonyolítani, úgy, mint a hogy Romániából a Középeurópának átadott óriási gabona küldeményeket *Carmen* vonatok továbbították.

Ez az intézmény igen hasznos szolgálatokat tett a kereskedelemnek, mert úgy minálunk, mint Romániában gyorsabban eszközölte ki a kiviteli és behozatali engedélyeket és módot talált arra, hogy a vasút hosszas késések nélkül végezze az árúk továbbszállítását.

A világháború első másfél évében sokat fáradoztunk azon, hogy Romániából gabonát és egyéb élelmicikkeket hozunk Magyarországra és viszont mitőlünk iparcikkeket exportáljunk Romániába. Sok keserű tapasztalatot tettünk a kiviteli engedélyek és a waggonok kieszközlése elé tornyosult nehézségekkel, mert közismert okoknál fogva 1915-ben a gabonakivitel Romániában majdnem teljesen szünetelt és a román államvasutaktól csak sok utánjárással, igen erős befolyások latbavetésével lehetett néhány waggont kapni. Akkor a *Merkur* vonatokra égető szükség lett volna. De 1915 június havában elkésett. Egy-két hónapon át némi lendület tudott adni a mi ipari exportunknak, amely a román piacot a háború kitörése óta szinte kardcsapás nélkül engedte át az idegen versenynek, majdnem teljesen elvesztette a tért, amelyet a szerbiai piacokról a vámháború éveiben leszorult árúkkal ott vissza tudott szerezni. De a román hadüzenet 1916 augusztus hó végén az új intézményt tétlenségé kárhoztatta.

A munka javarészét a román piacon akkor is a kereskedők végezték; az ő dolguk volt ott új készleteket felkutatni oly árúkból amelyeket Romániából legkönnyebben szerezhetünk be és feladatuk volt iparcikkeinek feleslegét az idegen verseny leküzdésével a román piacon elhelyezni.

Ez az eredmény azt tanúsította, hogy a kereskedelem kikapcsolása a behozatali kereskedelemről lehetetlen.

A háború alatt megalakult ú. n. Központok vezetői úgy vélekedtek, hogy ők teljesen pótolhatják majd a háború után is a modern kereskedelmet, sőt az ő működésük feleslegessé teszi a szabad kereskedelmi versenyt. Arra hivatkoztak, hogy a központok a háború alatt igen jól váltak be, fedezni tudták az ország szükségletét, még pedig a körülményekhez képest megfelelőeknek mondható árak mellett.

De a tények arra nem szolgáltattak bizonyítékot hogy a központok működése képes volt az árakat lenyomni, a szüségleti cikkeket hozzáférhetőbbé tenni. El ismerem, hogy az összes szüségleti cikkek óriási megdrágulása a hadi állapotnak, az ellenünk indított gazdasági háborúnak természetes következménye volt. De nemcsak halhatlanul magas árakat kellett megérnünk, hanem olyan fonákosságokat, amelyeket a hadi állapot nem igazolt. A kormány maximálta ugyan a legfontosabb termékek árait, de ezt több esetben rendszertelenül tette; nem ügyelt arra, hogy a különféle termények maximális árait kellő összhangba hozza egymással. Azt kellett tapasztalnunk, hogy a romlott búza sokszor jobb árakon kelt el, mint a jó búza. Dohos zab, amelyet a hadvezetés visszautasított, utóbb 3—4-szer akkora áron kelt el, mint a jóminőségű zab. Emberi élvezetre alkalmas borsó a hivatalból maximált áron, 55 koronáért nem volt kapható, míg a takarmányborsó 140—150 koronájával adatott el. Miután nagy hiány volt takarmányban, a gazdák célszerűbbnek látták a jó gabonát feletetni a jószággal. Ha a gazda kénytelen volt a jó zabot 26 korona árban odaadni, de a rossz tengeriért 70 koronát kapott, akkor a kenyérterményt nem hozta piacra, de etetésre használta, mert a jó gabonáért kapott pénzből nem tudta beszerezni a takarmányozásra szükséges tengerit.

Rossz tapasztalatokat tettünk a zsiradékokkal is. Az emberi táplálkozásra szolgáló háj ára maximálva volt és így a

gazda jobban járt, ha technikai célokra való zsiradékot termelt, amelyért jobb árakat kapott

Ilyen fonátságok nem következtek volna be, ha az említett cikkek forgalombahozatalát meghagyták volna a szabad kereskedelem kezén. Ausztriában ezt kezdték megérteni és az ottani „Haditermény”, a „Miles” hatásköréből kivették a tojásüzletet, mert a „Miles” a tojással csak bajokat okozott. A németországi Zentraleinkaufsgesellschaft hatásköréből több élelmi cikket vettek ki.

Ezeket tapasztaltuk a mi országainkban, ahol pedig a kormányok a körülményekhez képest kényük-kedvük szerint rendelkezhetek a meglévő árukészletekkel és saját belátásuk szerint szabályozhatták az árakat. Kitűnik, hogy a kormányok mégsem nélkülözhetik a gyakorlati érzéket, a viszonyok alapos ismeretét, melyekkel a szakmák szerint szervezett kereskedelem mégis csak inkább rendelkezik, mint a központok hevenyészett, sokszor mellékes és személyes tekintetek szerint összetoborzott hivatalnokserege.

Mit fogunk majd tapasztalni, ha a normális viszonyok helyreállta után megindul a külföldről való nyersanyag beszerzése? A külföldi piacokon a készleteket nem lehet rekvirálni, ott az árakat nem lehet maximálni. Ott a szabad verseny lesz a korlátlan úr! A központok közegei, akiket a kormányok politikai befolyása fog támogatni, sok esetben az ellenséges államok kormányainak politikai befolyásával lesznek kénytelenek szembeszállni.

Arról is volt szó, hogy a kormány kebelében nyersanyagbeszerzés! bizottságot fognak szervezni. Ez szerezhethet majd gazdaságpolitikai értesüléseket az egyes államokban életbeléptetett kormányrendeletekről, az idegen valuták beszerzése körül járhat az itteni valutaközpontnak, gondoskodhatok a legsürgősebben szükségelt áruk behozatalához igényelt vasúti kocsikról és hajókról, a fontosabb feladási kikötőkbe küldheti a hazai tengerhajózási vállalatok olyan hajóit, amelyek a háború előtt megállapított (pl. marseillei, algíri, liverpooli) járatokkal egyelőre nem igen boldogulnának. Szóval, ez a bizottság ugyanolyan teendőket végezhet majd, mint a magyar-román forgalom lebonyolítására létesült intézmény.

De a munka legérdemlegesebb részét, az áruk tényleges

megszerzését és a visszrakomány elhelyezését, a nyugati külföldön és a tengerentúli piacokon, a szabad kereskedelem még is csak több szakismerettel, nagyobb leleményességgel, mérészebb vállalkozási kedvvel végezheti, mint a sokat emlegetett központi szervezetek.

Az az aggodalom, hogy a mikor száz kereskedő akar összehozni pl. bizonyos gyapotmennyiséget, akkor okvetlenül jobban fölveri az árakat, mint hogy ha a pamutközpont keres ugyanakkora gyapotmennyiséget — csak igen rövid ideig fog érvényesülni. Az árak nem a látszólagos, hanem végül is a tényleges kereslet és kínálat aránya szerint fognak alakulni, és a hajódíjtételek nem az első térkereslethez, hanem a tényleg leszámítandó mennyiségekhez fognak igazodni. — A hívatlan és avatatlan elemek nem fognak érvényesülhetni, mert a háború befejeztekor várható nehéz viszonyok közepette csak a megfelelő *tőkére*, a hosszas *gyakorlatban* szerzett szakértelemre, a jól lebonyolított üzlettel kivívott *bizalomra* támaszkodó komoly elemek fognak boldogulni.

Németországban a berlini, hamburgi és brémai nagy import cégek már 1916-ban alakították meg a német behozatali kereskedelem nagy kötelékét, mely a háború befejezte után a háború alatt alakult „Zentraleinkaufsgesellschaft”-tal szemben a német szakbeli kereskedelem teljes erejének latbavetésével fog akcióba lépni és a német behozatali kereskedelem régi működését újra megfogja kezdeni, a régi összeköttetések szálait újra felfogja venni.

Biztos értesülések vannak arról, hogy a semleges országok nagy cégei már 1917 elején gyűjtötték, fel is kínálták, sőt titokban már el is adták német cégeknek a készleteket, melyeket a háború okozta nagy nyomás megszűnte után útnak fognak indítani a középeurópai piacok felé.

Sőt érkeztek ilyen értesülések, angol, francia és olasz cégekről is.

A háború után a szabadkereskedelem ismét folytatni fogja, évezredek óta teljesített funkcióit oly természetű közgazdasági törvények és kényszerűségek folyamánként, melyeket a mai központok nem fognak hatályon kívül helyezhetni és megszüntetni.

Románia leveretése után a budapesti kereskedelmi Kamara Románia hadüzenete által károsult magyar érdekek

védelmére külön szervezetet kezdeményezett, amely R.É.M. Központ (Romániai Érdekek Magyar Központja) név alatt meg is alakult,

Ezen érdekek védelmének leghathatósabb eszköze az volt, hogy szövetségeseinkkel válllvetve jártunk el és így nagyobb nyomatókkal léptünk fel. Németországnak Romániában sokkal nagyobb érdekeket kellett megvédenie, mert egy milliárd márkára becsülik ott a romániai petroleumvállalatokban, ipartelepekben, függőben maradt kereskedelmi ügyletekben a német érdekeltséget, arról nem is szólva, hogy mintegy 700 millió lei értékű román járadék címlet van német értékpapírtárcákban.

Németország az ellenséges országokban fennálló künnlevőségek ügyében idejekorán kezdett foglalkozni. A német birodalmi Kancellár már 1915 március 8-án a német birodalmi gyűlés elé a háborús gazdaságról egy második emlékiratot terjesztett, mely felölelte az ellenséges államokban fennálló künnlevőségek kérdését is.

A hatalmas német *Hansa-Bund* 1915. évi júliusban foglalt állant ez ügyben. Ugyanekkor (1915 július 25-én) Barnám-ben 16 cég megalakította a „Verband zur Sicherung Deutscher Forderungen an das feindliche Ausland” című köteléket és ehhez 1916 végéig 3—400 német cég csatlakozott.

A német birodalmi gyűléshez ugyan ez ügyben több kérvény is érkezett, amelyekről dr. Stresemann 1915 augusztus 25-én terjesztette be a birodalmi gyűlés illető bizottságának a jelentését. Dr. Stresemann indítványát augusztus 25-én a birodalmi gyűlés határozattá emelte és ezen határozata folytán a németbirodalmi kancellár 1915 október 7-én kelt rendeletében megtorló intézkedéseket is tett. Egy hónapra rá a birodalmi kormány egy pót-emlékiratban újból kifejtette az álláspontot, melyet ebben az ügyben elfoglalt.

1910 január 7-én a „Kriegsausschluss der deutschen Industrie” intézett ez ügyben emlékiratot a birodalmi kancellárhoz.

1916 január 7-én Drezda város főpolgármestere tett ez ügyben hosszabb előterjesztést, amelyre a szász kormány meg is adta a választ. Érdekes egy nagy berlini vállalatnak, a Berlin-Anhaltische Maschinenbau A.-G. egy emlékirata, mely kifejtette, hogy a szóban levő

ügyekben az ellenséges államok bíróságaira nem lehet a német hitelezők érdekeit bízni, de viszont az ellenséges államok sem ismernék el a német bíróságok ítéleteit, úgy hogy az efféle nemzetközi perek elintézésére ezen emlékirat szerint *nemzetközi bíróságot* kellene alakítani és ennek az ügyrendjét a béketárgyalásoknál igen szabatosan megállapítani, sőt ezen bíróságok ítéleteinek felülvizsgálat nélkül való végrehajtását kellőképpen biztosítani.

A barmeni kötelék 3 beadványban azt is kérte, hogy a németbirodalmi kormány az ellenséges államok háborús intézkedései által károsított német cégeknek ilyenén követeléseire adjon, 50% erejéig kölcsönöket.

Világos, hogy amíg a régi számlákat a külföldiekkel valahogy le nem bonyolítjuk, addig új számlákat nem nyithatunk nekik. Ezt a kérdést is az átmenetgazdaság első fázisában kell elintézni.

A magyar kereskedők szervezkedése a küllellenség ellen.

Az OMKE meghívására 1906. évi novemberben a fővárosi és vidéki nagy- és középkereskedelmi egyesületek kiküldöttei arról tanácskoztak, hogy a magyar nagykereskedelem miképen védekezze a hadi központok kikapcsolási törekvései ellen. Szende Pál, az OMKE alelnöke ismertette a háborús gazdaság fontosabb tüneteit és feladatait, nevezetesen amonopolisztikus törekvéseket és a nyersanyag beszerzése körül kövendő eljárást. Felhozta, hogy a középeurópai államok sok nyersanyagot együttesen szereznek be, és a Magyarországra eső quótát a kormány azoknak a tényezőknek juttatja, melyek koncentrált szervezetüknél fogva nagyobb hatalmat képviselnek. Meg is említette, hogy egyes gyárosok bizonyos kontingenseket egészen maguknak foglaltak le. A háborús gazdaság tárgyában kibocsátott rendeletek legtöbbszörében híven tükröződik vissza az egyik vagy a másik gazdasági faktornak, a gazdatársadalomnak, a gyárosok szövetségének vagy a szakmabeli iparágaknak a hatalma és befolyása. Ha a szabadkereskedelmet ezek a rendeletek a legtöbb esetben kikapcsolták, ez egyszerűen azt bizonyítja, hogy a nagykereskedelem nincs át szervezve. A kereskedelem egyes szakmáinak vannak ugyan

szervezetei és ezek, ha befolyásosak, ki is eszközölnek maguknak bizonyos hányadokat a kontingensekből. De ezeket a hányadokat viszont a kevésbé befolyásos, gyengébben szervezett rokonszakmák elől szedik el. Ez azért lehetséges, mert a rendeletek kibocsátása előtt a kormány csak ezeket a gazdasági szervezeteket hallgatja meg, míg a gyöngébbek már csak a rendeletek közzététele után szólalhattak fel. Az OMKE ezek után azt ajánlotta az összes kereskedelmi egyesületeknek, úgy a fővárosi, mint a vidéki kereskedelmi érdekképviselőknek, hogy a háborús gazdaság kérdéseiben együttesen lépjenek föl, vállalva foglaljanak állást, nem egyik vagy másik szakma vagy csoport érdekében, hanem a nagykereskedelem kikapcsolásának az elve ellen.

Az értekezlet előadója, ezen tényeknek és törekvéseknek ecsetelése után, igen érdekes közlést tett. Közvetlenül az ülés előtt illetékes helyről azt az értesítést kapta, hogy a kereskedelmi minister jóindulattal látja a kereskedelem ilyen tömörülését, mert neki nincs, sőt nem is volt szándéka a nagykereskedelmet a gazdasági életből kikapcsolni. Az előadó köszönettel nyugtázta ezt a jóindulatot. Megjegyezte azonban, hogy ez a jóindulat csak úgy fog tényleg érvényesülni, ha a magyar kereskedelem tömörülni fog, ha egységesen veti latba a magyar nagykereskedelem összességének teljes szellemi, anyagi és erkölcsi súlyát.

Egyes szakmák itt-ott, lia nagy befolyással rendelkeznek is, csak kis sikereket érhetnek el, míg a nagykereskedők összessége ha kellő nyomatékkal és idejekorán lép fel, a kormányrendeletekből már a szövegezés fázisában fogja a központok törekvéseinek ellensúlyozásával a kereskedelem kikapcsolásának az elvét kiküszöbölni.

De a nagykereskedelem befolyása, ha egységes és hatalmas is, csak úgy fog érvényesülhetni, ha törekvése megfelel a közérdeknek, ha nemcsak a hazai központok, de főleg és első sorban a küllelenség ellen fordul.

A most fennálló központok arra hivatkoznak, hogy a nyersanyagbeszerzés nehéz problémáját csak ők lesznek képesek megoldani, mert csak a koncentrált^vásárlás gyakorolhat nyomást a túlkövetelő külföldi eladókra, csak a nagyközpontok tudnak majd, a koncentráció erejénél fogva, árút, hajótért és devizákat szerezni. A magyar nagy kereskedelemnek tehát

azt kell bizonyítania, hogy a hazai közönség és a magyar ipar nyersanyagszükségletét ő is tudja fedezni, hogy az árút, a hajótért és a fizetési eszközöket a maga erejéből is tudja biztosítani. Ezt pedig úgy érheti el, ha szolidárisán lép fel, ha a féktelen versenyt, amelytől a központok szószólói annyira aggódnak és amely tényleg még jobban verné föl az árakat. egységes fellépéssel lehetőleg kiküszöböli. Ezért is kell tehát szervezkednie a magyar nagykereskedelemnek, egyesült erővel kell majd hozzálátnia a háború után megoldandó kereskedelmi feladatokhoz.

Az angol és francia nagykereskedők, akik a háború után állandó gazdasági harcot akartak ellenünk folytatni, kormanyaik égisze alatt készültek erre a harcra, drákói kormányrendeletek támogatásával szándékoztak a középeurópai államok iparát és kereskedelmét a világpiacon kiszorítani, ezeket a legfontosabb beszerzési forrásoktól elzárni.

A német nagykereskedők felismerték azt a veszélyt, hogy a német központok és az angol-francia kereskedelem kereszt-tüzébe jutnak. Szervezkedtek tehát, hogy védekezzenek úgy a központok monopolisztikus velleitásai, mint a francia és angol kereskedők erőszakos, tehát tisztességtelen versenye ellen. A hamburgi nagykereskedők már 1916 április havában tanácskoztak egy egységes érdekképviselő, egy Einfuhrszentralverband szervezéséről, mely az összes német nagykereskedelmi szervezeteket egyesítené a védekezés céljaira.

Hamburgban a szervezkedés üzleti alapon is megindult. *Deutsche Aussenhandels-Gesellschaft* mit beschränkter Haftung név alatt 1 millió márka alaptőkével vállalatot létesítettek, melynek a tőkésére a *Verein Hamburger Exporteure* 60 százalékot, a berlini, lipcsei, nürnbergi, brémai, eberfeldi és majnafrankfurti exporteur-egyesületek pedig 40%-ot jegyeztek. A vállalat összeköttetésbe lépett a német Zentral-Einkaufsgesellschafttal, mely hajlandónak nyilatkozott neinkartellált árúk bevásárlását erre a vállalatra bízni.

Megalakult a „Verband des Hamburger Einfuhrhandels” is, mely az exporteurök szerveztének kiegészítése és a behozatali, kereskedelmi igyekezett egységesen szervezni.

1916. évi szeptember végén Berlinben az ottani nagykereskedők tartottak gyűlést, amelyben elhatározták, hogy

megalakítják a *Zentralverband des Deutschen Grosshandels* című szervezetet. A gyűlésen dr. Ravené titkos tanácsos, aki a gyűlést vezette, előadta, hogy a német nagykereskedők központi szervezetére immár okvetlen szükség van, mert bizonyos körökben erősen terjesztik azt a felfogást, hogy a kereskedelem fölösleges szerv a termelő és a fogyasztó közt, pedig ép a mostani háború tapasztalatai bizonyították be, hogy a nagykereskedelemét, ha nein létezett volna, föl kellene fedezni és meg kellene teremteni.

Ép a mostani háború után lesz csakugyan szükség erősen szervezett nagykereskedelemre. A világ gazdaságban nagy átalakulások fognak bekövetkezni. A nemzetközi árucserre igen nagy nehézségekbe fog ütközni, amelyekkel egyes iparosok és fogyasztók egymaguk nem tudnának megbirkózni. Igei; bonyodalmas viszonyok fognak keletkezni, amelyek közt csak évtizedeken át szerzett tapasztalatokkal, összeköttetésekkel, és szakismeretekkel rendelkező nagykereskedők fognak gyorsan eligazodhatni. Az árúért való verseny igen éles lesz, úgy hogy a szükségletet csak igen gyakorlott, alapos tudással, erős vállalkozási kedvvel bíró cégek lesznek képesek fedezni. És ezek is csak úgy, ha vállvetett erővel lépnek föl, szolidárisán védik egyfelől a hazai nagykereskedelem cselekvési szabadságát, bizonyos hazai törekvések és a hazai közvélemény téves felfogásai ellen, másfelől a *magyar közgazdaság együttes érdekeit az éles külföldi versenyvel szemben*.

Ha szükségesnek látták a szervezkedést a hatalmas német nagykereskedelem képviselői, kétszeresen van szükség erre nálunk. Kívánatos volna a nálunk kontemplált szervezet létesítésénél figyelembe venni, hogy a német nagykereskedők miképpen szervezkedtek, milyen célokat tűztek maguk elé és milyen eszközökkel szándékoznak a kitűzött célt elérni. Jó lesz figyelemmel kísérni az analóg németországi törekvéseket.

Az árubehozatal és kivitel felszabadítása nem csak a kereskedők tízezreinek, de a fogyasztók millióinak érdekeit is szolgálja. Csakhogy a nagy tömeggel meg is kell értetni, hogy a központosítási rendszer, mely a háború alatt oly erősen s érvényesült és amely a szabad kereskedelmet éltető versenyt kiakarta kapcsolni, nem felel meg a fogyasztók és a nép általános érdekeinek. A kereskedőknek nyilvános gyűlésekben,

a napilapokban, a szaksajtóban, röpiratokban, sőt könyvekben erőteljes propagandát kell kifejteniök.

Meg kell értetniük a közép- és kiskereskedők tízezreivel, hogy a veszély őket is fenyegeti; meg kell értetniük a közép- és kisiparosokkal és az összes fogyasztókkal, hogy a nagykereskedelem érdeke azonos az övékkel, hogy a mostani drágaságot a nagytermelők kartellszerű monopóliumos szervezetei állandósítanák és hogy ezt csak a kereskedők szabad versenye ellensúlyozhatja.

És meg kell értetniök azt is, hogy a szabadon működő nagykereskedelem, mely a nemzetközi áruforgalmat, úgy a behozatalt, mint a kivittelt közvetíti, a közgazdasági életnek nélkülözhetetlen tényezője; hogy a magyar mezőgazdasági és ipari termelés a világpiacon csak úgy érvényesülhet, ha a magyar külkereskedelmet tőkeerős, vállalkozó szellemű nagykereskedők bonyolítják le, ha ezeknek a szakértelme, kezdeményező ereje szabadon érvényesülhet, a magyar nagykereskedelem útjába nem gördítenek akadályokat.

Németországban a háborús gazdaságról és az úgynevezett ühergangswirtschaftáról úgyszólván nap-nap vitán megjelent közlemények figyelembevételével röpiratokat kell Íratnánk és ezeket igen olcsón árusítani, hogy a közönség tízezrei olvassák és felismerjék a maguk érdekeit.

A. *Zentral verband des Deutschen Grossliandehs* egy gyűlése, amelyen 24 német nagykereskedelmi egyesülés képviselői vettek részt, a birodalmi kancellár helyetteséhez. dr. *Illefferich* államtitkárhoz beadványt intézett, melyben „több mint 500 hamburgi nagykereskedő cég nevében” azt az óhajt fejezte ki, hogy az átmeneti gazdaságból a nagykereskedelmet ne kapcsolják ki,

A német nagykereskedők ezen erélyes fellépésének meg is volt az első foganatja. 1916. évi november utolsó napjaiban a németbirodalmi gyűlés bizottsága és plénuma 8 ülésen át tárgyalta a polgári segéd szolgálatra való általános kötelezettségről szóló nagyhorderejű törvényjavaslatot, mely világszerte oly nagy feltűnést okozott. Akkor az a kérdés merült fel, vajjon melyik foglalkozási ágakat tekintti a nemzeti védelem szempontjából is olyan fontosaknak, hogy azoknak személyzetét meghagyják az eddigi hivatásukban és nem vezénylik ki a hadiszergyárakba. A kormány szónokai akkor

kijelentették, hogy „hazai segédszolgálat”-nak fogják elismerni a népelelmezés érdekében dolgozó üzemeket, továbbá a napi és a szaksajtót, a kereskedelmi és ipari érdekképviselőket, a munkások szakszervezeteit. Akkor Gothein és Stresemann képviselők azt a nézetet fejezték ki, hogy a *kiviteli, kereskedelmet is „hazai segédszolgálat”-nak kell tekinteni*, amelyet akcióképesseé kell tenni, nehogy a német ipar gyártmányai letűnjenek a világpiacról. Dr. Helfferich államtitkár úgy a nagybizottságban, mint a birodalmi gyűlés plénuma előtt, hozzájárult ehhez a felfogáshoz. Elismerte, hogy az exporteur a nemzet gazdasági életében, sőt a világháború küzdelmében is oly fontos hivatást teljesít amelyet nem szabad megbénítani.

Német-angol vita a szabad kereskedelemről.

A világháború alatt a vezető nemzetek gazdasági irodalmában is heves harc dúlt a szabad kereskedelem jövőjéről, mely igen közelről érdeklí a mi gazdasági köreinket is és így célszerű lesz a pro és kontra felhozott fontosabb érveket megismertetni. Előre bocsátom, hogy a központosítási rendszer mellett felhozott érveket német szakemberek dolgozataiból merítem, a szabad kereskedelem mellett felhozhatókat pedig angol közgazdák emlékirataiból. Kissé pikáns ízt ad ennek a polémianak, hogy a központosítás mellett a németek érvelnek, akik csak kényszerűségből alakították a központokat, a szabad kereskedelem mellett pedig angolokat szólaltatok meg, akik a mostani és a háború után folytatandó gazdasági harctól várják az angol világuralom megszilárdítását.

Németországot, Ausztriát és Magyarországot egy félelmetes koalíció súlyos nyomása kényszerítette a különféle központok szervezésére, az árú forgalomnak koncentrációjára, a szabad üzleti verseny kíméletlen rendszabályozására, az árak hatósági megállapítására. De a rájuk kényszerített rendszert Németországban a közgazdasági irodalom széles körei ujjongva fogadták, még pedig nemcsak az ú. n. reakcionárius körök, melyek a középkori gazdasági eszmékhez szerenének visszatérni, hanem a szélső szocialisták is, akik ebben a rendszerben az ő legmerészebb álmaik megvalósítását látták.

Az új rendszert ujjongással üdvözölte pl. *Di Joffe* müncheni tanár, aki az „Archiv für Sozialwissenschaften und „Sozialpolitik” című folyóiratban azt hirdette, hogy „íme diadalmosan kezdődik egy új éra”. Ő és elvtársai hangosan hirdették, hogy „a szabad verseny a gyökere minden bajnak”, hogy „a kereskedelem csak parazita”, hogy „csak az állami szervezettől várható az üdv”, és ha történetek hibák, ezt annak kell tulajdonítani, hogy „még mindig nagyon is erős a szabad verseny, az állam még nem szervezett mindent elég erélyesen”.

Ezeket a tételeket *Dr. Heimann Ede* nemzetgazda is fejtegette, ugyancsak a nevezett folyóiratban. Tanulmánya, mely a „Genossenschaftliche Kultur” című gyűjteményben mint külön füzet is megjelent, így indul: „A háború úgy mint más dologban, úgy gazdasági téren is a folyamatban volt fejlődést minden várakozáson felül segítette elő, amidőn az állam a maximális árak, a fogyasztási korlátozások és a rekvizíciók által arra kényszerítette a gazdasági életet, hogy elhagyja azon utakat, amelyeken automatikusan haladt volna, és előre kiszámított új irányokba terelődjék. Ez üdvös volt, mert amazok az utak — miután a magánegoizmusban nincs előrelátás, kétségkívül gazdasági vaksághoz, általános katasztrófához vezettek volna. A kapitalizmus, az izolált gazdasági alanyok támasza, mely előbb-utóbb felrobbantotta volna a társadalmat, le van győzve, az új gazdasági élet a társadalom egészét tartja szem előtt, a szolidáris érdekeltségi csoportokat használja a közegeinek; a közérdekű gazdálkodás: ez a szocializmus”.

Még keményebben írt egy berlini tudós, Voegele Károly, aki „a német fejedelmekhez, a magas kormányokhoz és a német nép képviselőihez” nyílt levelet intézett, melynek ez a címe: „A nép károsítása a kereskedelem által és ezen baj elhárításának eszközei; adalék az élelmezési és az adókérdéshez”. A füzetnek ez a mottója: „A kereskedelem, melyet $\frac{3}{4}$ millió vállalkozó üz, népünk évi szükségletét $\frac{1}{3}$ -dal drágítja meg”. Ebben a füzetben Voegele úr elmondja, hogy a kereskedelem a materializmus legkifejezettebb képviselője, „gazdaságunk és népünk legrosszabb ellensége; az a sötét hatalom, mely bennünket a háborúba, kergetett, a legmagasabb hatványra emelt materializmus”.

Ezt az állítását azzal indokolja, hogy „a német népnek 30 milliárdra becsült jövedelméből 20 milliárd jut a termelők-

nek és 10 milliárd a javakat szétesztó kereskedelemnek. Hozzáteszi, hogy a háború alatt a kereskedelmi nyereségek 35 milliárdot tettek.

Hogy csakugyan ily nagymérvű a baj, nem tudjuk megállapítani, mert Voegele úr arra nézve, hogy az imént említett adatokat honnét merítette, homályba burkolózik. De igen világosan formulázta az arkánumot, mely ezt a rettentő bajt orvosolhatná. Azt javasolta, hogy a szabad kereskedelmet a közgazdasági életből teljesen ki kell kapcsolni. A kereskedők egytől-egyig legyenek fixfizetésű ügynökei egy óriási szervezetnek, mely „fiduciaris alapon” közvetítsen a termelés és a fogyasztás közt. A „szociális szellem”, melyet ez a szervezet a trónra ültetett, a kereskedelmi szervezet mintaszerű üzeme volna.

A felhozott érvek igen gyöngék. A jövő, amellyel biztatnak, elég sivár arra, hogy beérjük vele és inkább az érem túlsó oldalát nézzük és forduljunk az ellenkező tábor felé. Itt egy manifesztumot találtunk, melyet a szabad kereskedelem ajQgol hívei tettek közzé, és amelyből a *Morning Post* a következő mondatokat közölte: „Miután az angol szabad kereskedelmi rendszert veszély fenyegeti azzal, hogy kormányunk képviselői hozzájárultak a párisi gazdasági értekezlet határozataihoz, nyomatékosan annak a nézetnek akarunk kifejezést adni, hogy vámpolitikánk módosítására ok nem forog fenn. Mint teljesen hamisat és hazugot utasítjuk vissza azt- az állítást, hogy a gazdasági törvények, a számtani szabályok és a józan ész bármilyen körülmények hatása alatt módosultak volna, hogy a kereskedelem a háború után más valami lesz, mintsem ezelőtt volt, hogy a jövőben a bürokrácia és a hivatalos copf pótolni fogják az ipari és üzleti rátermettséget, melyek a mi gazdaságunkat megteremtették. Ez a háború nálunk és a külföldön a szabad kereskedelem erejét és a véd vámos rendszer gyöngeségét bizonyította be. A háború után Angliának és a brit birodalomnak a szabad kereskedelemre nagyobb szüksége lesz, mint valaha, mert kereskedelmi és ipari fölényünket csak úgy nyerhetjük vissza, ha visszatérünk az olcsó termeléshez és a korlátozatlan forgalomhoz; csak így fogjuk fedezhetni azon óriási összegeket melyek szükségesek a háború folytatásához és a példátlan mérvű adósságok kamatainak fedezéséhez.

A manifesztumhoz emlékirat is volt mellékelve, amelyet azonban a londoni lapok már agyonhallgattak. Csak az *Economist* közölte ezt a nagy érdekű és igen alapos fejtegetést, mely igen nyomatékos érvekkel bizonyította be, hogy Angliát a szabad kereskedelem tette nagygyá.

Az emlékirat még azt is hangoztatta, hogy a német militarizmust épp a francia gyarmati politika prohibítív jellege terelte agresszív irányba, valamint azt, hogy az angol gyarmatok kedvezményes vámrendszere a német kereskedelmet fontos piacok elvesztésével fenyegette, hogy az angol gyarmatok vámpolitikai elzárása folytán a többi népek nem nyugodtak abba bele, hogy az angol uralom a világnak oly nagy részére terjed ki.

A mostani háború — mondja az emlékirat — csak fokozta az indokok erejét, amelyek miatt kerülnünk kell a nemzetközi rosszakaratot előidéző politikát. Aki nem való az örültek házába, az nem kívánhatja, hogy az embereknek ne legyen okuk a békét óhajtani.

Az emlékirat kifejti, hogy a mostani háború fényesen igazolta a szabad kereskedelmet, mert Anglia, amelynek ajtaja nyitva áll a behozatal előtt, képes volt szövetségesein segíteni, míg a védvamos államok a legsúlyosabb zavarokba jutottak. Ha Németországot elzárnák a tengertől akkor arra kényszerülne, hogy ezen az elviselhetetlen helyzeten új erőki-fejtéssel segítsen. És ha Anglia a most javasolt védvámrend-özerbe akarná vonni mai szövetségeseit, csakhamar kitűnne, hogy ezeknek az érdekei ellentétben állanak Anglia és a/ angol gyarmatok érdekeivel.

Eszerint egyes német nemzetgazdák örömmel üdvözlik a gazdasági harcot, amelyet ellenségeink gyűlöletből indítanak ellenünk, ellenségeink közül pedig a legjózanabbak ezt a harcot veszélyesnek látják épp Angliára nézve. Ebből az következik, hogy a harc nem válnék hasznára az egyik félnek sem. Ez a gazdasági harc tehát csak *bluff*, amelytől nem kell tartanunk. És ha elmarad az a harc, akkor majd elesik minden ok arra is, hogy a kereskedelmet kikapcsolják a gazdasági életből.

Bizonyáságot szolgáltatott erre, ami az Oroszországgal való fegyverszünet megkötésekor történt. Az egymással szemközt álló csapatok közt még csak 3 napi fegyvernagyítás léte-

sült és máris megindult az árúforgalom az orosz csapatokkal és ezek útján a közeli orosz piacokkal.

Mihelyt megkötötték a fegyverszünetet, a cs. és kir. hadügyminisztérium felszólította a kereskedelmi minisztert, hogy az orosz árúforgalom megindítására tegye meg az első intézkedéseket s evégből hívja össze az üzletvilág hivatott képviselőit.

Ezek egybe is gyűltek a budapesti kereskedelmi kamara épületében; felháborodással hallották, hogy a frontra menő első kereskedők a nagy központok megbízottai lesznek; követelték, hogy ebbe a forgalomba kapcsolják be a szabad kereskedelmet is.

A kereskedelmi minisztérium jogosnak ismerte el ezt a követelést, értesítette is az orosz forgalom megindítására készülő érdekeltséget, hogy a magyar-orosz forgalom megindítására létesítendő szervezetet hathatósan fogja támogatni és helyesli, hogy abban a szervezetben a nyersterményekkel foglalkozó központok képviselői mellett helyet foglaljanak a gyártmányok kivitelével foglalkozó szabad kereskedelem képviselői. És úgy a Magyar-Orosz árúforgalmi szindikátusban, mint a Magyar-Orosz árúforgalmi részvénytársaságban, mely akkor megalakult, helyet foglalnak nemcsak az ipar és kereskedelem szabad érdekképviselőinek a megbízottjai, de az orosz forgalom iránt érdeklődő magáncégek is.

Az 1918 január 17-iki képviselőházi ülésben szóba jött az a tény is, hogy a hadügyminisztérium úgy a katonai szállításoknál, mint a behozatali és kiviteli engedélyek megadásánál, amelynél az ő votuma volt a döntő, a kereskedőket rendszerint elutasította, Erre a felszólalásra gróf Serényi Béla kereskedelmi miniszter kijelentette, hogy a hadügyminiszter ilyenén beavatkozását a kereskedelmi politikába helyteleníti.

Itt már érvényre jutott az a felfogás, hogy a kereskedelem kikapcsolását nem követeli semmiféle hadi érdek. Innét már csak egy lépést választ el attól a felfogástól, hogy ezt a kikapcsolást nem követeli a népelelmezés és a népruházás érdeke sem, nem követeli azt semmiféle fontos közgazdasági érdek, — itt csak bizonyos körök magánérdekeinek kiseded játékairól van szó.

Mikor 1918 március havában az Oroszországgal és Ukrajnával kötött béke folytán meg kellett kezdeni az árúforgalom

megindítását, a kereskedelmi minisztérium csakugyan a szabad kereskedelem bekapcsolását tartotta szem előtt, főleg a Kelet felé való kivitel terén.

Várjuk ezek után a szabad kereskedelemnek megérdemelt jogaiba való helyezését. Csöppet sem biztató jelenség az, amit a „British Trade Corporation”-ról szóló fejezet befejezésében elmondottam. Végzetes hiba lenne ezt az utat folytatni. Létünket és fennállásunkat intéző köreink Herostrates-i munkát végeznek, ha a ma uralkodó ezen tendenciát le nem törik vagy oly irányt nem adnak neki, mely lehetővé teszi, hogy a magyar kereskedő a világkereskedelemben eddig is bírt pozícióját visszaszerzi. Vigyázzunk erre, mert amitől ma leszorítottunk, azt ötven év szorgos munkája nem hozza újra vissza nekünk.

VI.

Árdrágítás és hadiuzsora.

A hadinyereség megadóztatása.

A magyar nemzet a súlyon háborús viszonyok között minden várakozást messze felül haladó erő kifejtéssel teremtette elő hét ízben a háború folytatásához szükséges öszszegeket. Bizonyára nem fog ellankadni akkor sem, ha a győzelem kivívása s a békekötés után felmerülő költségeket kell majd fedezni. Szédítő nagyságúak lesznek ezek a költségek, de a nemzet elfogja azokat vállalni; senki sem fog a reá háruló terhek ellen egy percig zúgolódni. Mindenki el van készülve arra, hogy a béke helyreálltakor az állam, óriásikig megnövekedett kiadásai fedezésére új adókat fog kivetni a polgárokra, még pedig igen súlyosakat. Akik már a háború alatt elmélték az új adókról és az állam új bevételi forrásairól, természetesen elsősorban azon jövedelmeknek megadóztatására gondoltak, melyek a háborúból eredtek. Bizonyítást sem igényel, hogy a háború által okozott költség-szaporulatot elsősorban azok fedezzék, kiknél a háború a jövedelem és a vagyon növekedését eredményezte. Ez oly természetes, hogy a világháborúból eredő nyereségeket még olyan országok is megadóztatták, melyek nem is viseltek hadat és a világháborúból jóformán csak hasznot láttak.

De amily készséggel ismerjük el a háborús nyereségnek megadóztatás! jogosultságát, épp oly nyomatékosan kell hangoztatnunk, hogy ez a megadóztatás ne történjék tetszetős jel-szavak szerint, hanem legyen *igazságos, méltányos és okszerű*. Az „igazságos” alatt azt értjük, hogy a teherbírás arányában nehezedjék a különféle adóalanyokra, a nemzet egyes osztályaira. A „méltányos” szóval azt kívánjuk kifejezni, hogy a valódi nyereséget kell megadóztatni, nem pedig a látszólagost.

Ezt a kettőt joggal kívánhatják akár a harctéren, akár a front mögött, de egyaránt részt vettek a nagy küzdelemben és akik súlyos körülmények közt, a történeti helyzet magaslatára emelkedő fizikai és szellemi munkával gondoskodtak akár közvetlenül a hadsereg szükségletének ellátásáról, akár közvetve a hadsereg támaszát képező gazdasági élet továbbviteléről.

Csak néhány körülményre kívánok itt utalni melyeket a hadinyereség megadóztatásánál figyelembe veendőknek vélttem, csak egy pár konkrét példával akarnám illusztrálni, hogy az igazság, a méltányosság és az okszerűség szempontját miképpen kell a szóban levő adónál érvényesíteni.

A nagyközönség természetesen itt csak a hadseregszállítókra és ezeknek a nagy nyereségeire gondol. Nevetséges vitáznom azokkal, kik ezen nyereségeket általánosságban csalárd úton szerzetteknek mondják. Ilyenféle nyereségekkel már leszámolt a jogszolgáltatás. És ha a nyereség megállapításakor gyanús források fognak feltűnni, akkor a pénzügyi kormánykozegei ezentúl is meg fogják tenni kötelességüket. így csak a tisztességes hadseregszállítók nyereségéről beszélünk. De kik azok! Vannak szállítók, akikről a hadügyminisztérium rendes jegyzékeket vezetett, akiket ajánlattételre fel szokott szólítani és akiknek az árait sürgős esetekben alku nélkül fogadta el. De ezeknek nyereségeiből a háború költségeinek csak igen kis töredéke nyerne fedezetet. Ezek a közvetlen szállítók kész árukat szolgáltatottak. A nyereséget megosztották azokkal, akiktől a gyártáshoz való nyers- és segédanyagokat, gépeket és szerszámokat, kellékeket és berendezési tárgyakat sürgősen, tehát drágán szereztek be, de akik a hadseregszállítók jegyzékében nem szerepeltek, holott ezeknek nyeresége is növelte a háború költségeit.

Tudunk továbbá sob esetet, ahol a hadügyminisztériumnál mint szállítók csak ügynökök és közvetítők szerepeltek, akik a szállított árut sohasem gyártották, sőt azzal azelőtt nem is kereskedtek, akiknek a szállítás körül való költsége a kilincselések során elkoptatott cipők árára szorítkozott. Ezek tudvalevőleg úgy jutottak a szállításhoz, hogy az igazi szállítók, az iparosok és gyárosok különféle okokból nem akartak az illetékes helyeken kilincselni. Említettem már azokat, kik a hadseregszállítók szállítói voltak, kik szintén jelentékeny

nyereségekre tettek szert, amelyeket szintén hadinyereségnek kell minősítenünk.

Hadseregszállítók voltak továbbá, akik az ország belsejében lévő katonaságnak, a hadtápparancsnokságoknak, a helyőrségeknek szállítottak, sőt azok is, akik a szabadságon levő katonáknak szükségleteit fedezték. És a hadseregszállítók itt egy igen nagy keretbe kapcsolódnak, mert nézetem szerint alig lehet megvonni a mesgyét a hadsereg és a küzdő nemzet között. Küzdöttünk valamennyien, a hadsereghez tartoztunk valamennyien. Korántsem óhajtom a szóban levő adó kereteit szűkíteni, a gazdasági élet egyes faktorait ezen adó alól kivonni. Sőt ellenkezőleg.

A háborúval kapcsolatos nyereségekre tettek szert azok is, akik a háborús helyzet hatása alatt bekövetkezett áruhiány folytán napról-napra növekedő árakon szállították a hatóságok és a polgári lakosság részére szükséges árúkat, az élelmiszereket, élvezeti cikkeket, lakberendezési, ruházati, egészségügyi, kényelmi és sok egyéb szükségleti cikkeket, szóval mind azt, ami szükséges volt ahhoz, hogy a kormány és a lakosság zavartalanul folytathassák rendes működésüket, a front mögött való munkát, amely oly sok tekintetben a hadsereg sikeres küzdelmének elengedhetetlen előfeltétele volt.

Egyaránt kell kipuhatolni; nemcsak a hadseregnek közvetlenül szállító iparosok és kereskedők nyereségeit, de az nyereségeket is. S a lehető legszélesebb keretben kell azokat felkutatni és megadóztatni, mert ez az adó csak így igazságos.

Az új adókat, aminők a luxusadó, a fölemelt postadíj és a magasabb vasúti fuvarok, nem a kispapok, hanem megint csak a kereskedők viselik.

Ha igazságos lesz az új adó, akkor bőven fogja meghozni a bevételeket, melyeket a pénzügyminiszter úr attól remél.

De ha kiadós, akkor viszont aztán legyen az méltányos is.

A közvetlen hadseregszállítóknál, nevezetesen a hadiszerekre berendezkedett gyáraknál a pénzügyminiszter bizonyára figyelembe vette a hadiszergyártással való berendezkedés által igényelt nagy befektetéseket, melyeket a legtöbb esetben a békekötésig egészben vagy — miután hadiszerekben ezután is lesz szükséglet — legalább nagy részben törleszteni is kell.

De egyéb körülményeket is kellett itt figyelembe venni. Igen sok hadiszükségleti cikknél csak a konfekciósok voltunk és így a mi nyereségünk, mely sokszor nem a termelői, hanem csak a közvetítői, távolról sem volt akkora mint az osztrák és a német szállítóké, akik az előző gyártási folyamatok előnyeit élvezték. Ha a pénzügyminiszter eziránt tájékozódott volna az iparfejlesztéssel megbízott kereskedelemügyi miniszternél, akkor nem terhelte volna a hadseregszállítók nyereségét épp oly magas adóval, mint amilyennel az osztrák és a német pénzügyi kormányok terhezték.

Ha a pénzügyi közegek a polgári szükségleteket fedező iparosok és kereskedők könyveiből megállapították, hogy ezek a régi árukészleteket jelentékeny nyereséggel adták el a háború alatt, akkor ezt a nyereséget nem tekinthették végleges nyereségnek. Ezek az elfogyott árukészleteket a békekötéskor a háborús árakon lesznek kénytelenek újból beszerezni, tehát 200—800 százalékkal drágábban, mint a háború előtt, arra azonban nincs semmi garanciájuk, hogy az ily drágán beszerzett árukat nem lesznek-e kénytelenek talán már egy év, esetleg néhány hónap múlva jóval olcsóbb árakon eladni. Nagyon megeshetik, hogy nemcsak amerikai, de angol és francia gyárosok is akik olcsóbban jutottak a nyersanyagokhoz, mint mi, a mi piacunkat el fogják árasztani a mieinknél olcsóbb gyártmányokkal. Sőt az sincs kizárva, hogy a német ipar is, mely kedvezőbb feltételek mellett termel mint mi, vagy egyelőre leszorult sok régi piacáról, igen erős versenyt fog támasztani a mi iparunknak.

Illetékes gazdakörök arra hivatkoztak, hogy a lovak, szekerek, vágóállatok eladásából való tiszta nyereséget csak akkor lehet megállapítani, amikor a gazdák ugyanezen lovakat, szekereket, vágóállatokat, újakkal pótolták. A kereskedőknek el kell készülnie lenniük arra, hogy árukészleteik, melyek most 20—50% százalék nyereséget képviselnek, a békekötést követő első félév leteltekor esetleg már veszteséggel fognak az üzleti könyvekben szerepelni és a nagy nyereség, melyet a pénzügyminiszter megadóztatott, teljesen szét fog foszlani.

Ezek után nem kell hosszasan indokolnom azt az óhajt sem, hogy a háborús nyereség után kivetett adót ne hajtják be nyomban, egyszerre. Miután nem tudhatjuk, hogy

a békekötés után nem következik-e be nagyobb gazdasági válság, azt a nyereséget jórésztben kétesnek kell tartani. És több üzletember, aki nyereségét árúba fektette, kénytelen volna árúit sietve, tehát veszteséggel eladni, vagyonát démoni lizálni, ami sok cégnél valóságos katasztrófát idézne elő.

Ehhez képest a vagyontételek valódi értékét és a fizetési módokat megállapítását bizalmi polgárok közreműködésével kellene megállapítani, mert az előzőekben jelzett és egész különleges körülményeket csak így lehet okszerűen megállapítani, az adót csak így lehet igazságosan és méltányosan kivetni.

Mindezt nemcsak az illető adófizetők nevében hangoztatom. Általános közgazdasági, sőt nagy állampénzügyi érdekek is fűződnek ahhoz, hogy a hadinyereségszűz kivetése okszerű módon történjék.

A háború tagadhatatlanul jelentékeny tőkét juttatott a magyar iparosok és kereskedők tízezeinek és még inkább a gazdák százezeinek. Ennek köszönhetjük a hadikölcsönök fényes sikereit, melyek oly nagy meglepetést szereztek a világnak s melyek nagyban hozzájárultak harctéren kivívott sikereinkhez.

De ezeknek a tőkéknek nagy hivatásuk lesz a békekötés után. Lehetővé fogják tenni, hogy gyárosaink, kereskedőink és gazdáink, kik a háború alatt nagy tartalékokat alakítottak, erős lendülettel kezdjék meg a békemunkát, nagyobb arányokban fejlesszék a magyar ipari termelést, merész vállalkozással próbálkozzanak a keleti és a tengerentúli piacokon, egészen modern intenzív kultúrával hatványozzák a magyar földnek a hozamát.

Erre a gazdasági föllendülésre erősen készülődnek a magyar gazdasági élet összes komoly tényezői. Vállalkozási kedvüknek ám nagyon szárnyát szegné, ha a pénzügyminiszter a háborús viszonyok alatt súlyos küzdelmek árán szerzett tőke jelentősebb részét most magának foglalná le, és — amint mondják —beruházásokra fordítaná.

Vállalkozó szellemű iparosok, kereskedők és gazdák azt sokkal jobban tudnák gyümölcsoztetni; azok kezén a háborús nyereségből eredt tőkék nagyobb hozamot adnának az országnak és utóbb magának a pénzügyminiszternek, mint-hogy ha új állami vállalatokba fektetnék.

A háborús nyereségek túlságos megadóztatásával a pénzügyminiszter ez óriási eredményekkel kecsegtető nagyarányú gazdasági mozgalmat esetleg megakasztaná. A mai veréb kedvéért megfojtaná a holnapi tűzokot. Az 1914 előtti magyar állam sokszor elégedett meg a „mai veréb”-bel. De az 1916-iki diadalmas Magyarországnak, melyet hős fiai a leg-hatalmasabb kultúrnépek rangjára emeltek, nagyszabású közgazdasági életet kell kezdenie. Az új Magyarország nem mondhat le a holnapi tűzokról.

Azóta, hogy ezeket a sorokat megírtam, meg is alkották a hadinyereségadókat. De amit akkor erről a kérdéstről írtam, időszerű most is, mert 1917 végén a hadinyereségek adójának emelése került szőnyegre. Ma is áll az a tétel, hogy ettől az adótól megfelelő eredményt, jelentős bevételt a pénzügyminiszter csak akkor várhat, ha igazságosan veti ki mindazon nyereségekre, melyek a háborúból eredtek. A fent előadottakhoz képest a következő óhajokat formuláztam: „Aç új adót a pénzügyminiszter a háborúból eredő összes nyereségekre, a gyárosok, az iparosok, a kereskedők és a gazdák összes kimutatható jövedelmi többletére igazságosan vesse ki.

Miután az ilyen igazságosan kivetett adó megfelelő bevétellel kecsegteti a pénzügyminisztert, viszont azt is kívánjuk, hogy a megadóztatandó nyereség szabatosan állapíttassék meg, ehhez képest a megadóztatásnál alapul veendő nyereség megállapításánál

a) olyan befektetések, melyek a háborúval kapcsolatos termelés céljaira váltak szükségessé, de a háború után egészben vagy részben meddökké válnak, a nyereségekből egészben vagy megfelelő részben leírassanak;

b) az anyagkészletek értékesítésénél elért nyereségek iparosoknál, kereskedőknél, gazdáknál csak annyiban véteszenek véglegeseknek, amennyiben az eladott készletek pótlásánál az árak nem rontják a nyereség mérlegét, ha a kimerült készletek pótlása oly mértékben válik lehetségessé, hogy az illető ipartelep vagy gazdasági üzem legalább a régi arányokban legyen folytatható;

c) a megadóztatott 3 évi nyereség adója ne szedessék be egyszerre, ami igen sok vállalat és üzem akcióképességét teljesen megbéníthatná, hanem méltányos részletekben legyen

leróható, mely részletek az illető üzem természetéhez képest állapíthatnának meg;

d) úgy a megadóztatandó nyereség, mint a leróvási módok megállapítása bizalmi férfiak közreműködésével történjék, akik ismerik az illető üzem természetét, akiktől nemcsak szakavatott, de részrehajlatlan, versenytekintetek által nem befolyásolt eljárás várható;

e) a vagyontételek és értékpapírok értékének megállapításánál a szakbeli érdekképviseltek véleménye figyelembe vétessék;

f) különös figyelmébe ajánlandó a pénzügyminiszternek, hogy a hadinyereségekből kihatott tartalékokra a közel jövőben bekövetkező válságok és gazdasági harcok esetén a most átélt nagy válság után kétszerte van szükség, hogy a hadinyereségből alakult új tőkék az illető ipari telepek versenyképességének és termelésének fokozására, kereskedőcégek külföldi térfoglalására és őstermelésünk intenzív fejlesztésére vannak szánva, hogy tehát ezen tőkék közgazdasági tekintetben sokkal nagyobb jövedelemhez juttatnák az országot és a kincstárt, ha az ipari, kereskedelmi és őstermelési vállalkozást szolgálják, mint hogy ha túlságos megadóztatás folytán csak kisszerű akciókra vagy éppenséggel meddőségre volnának kárhóztatva.

A hadiuzsora és a kereskedelem becsülete.

A világháború alatt állandóan folyt a hajsza, az árdrágítók ellen. A napilapok minden reggel feltálatait olvasóiknak egy csomó kivégzett kis- és középkereskedőt, akiket 20—40 filléres árdrágításért a rendőrség sommás eljárással nagy bírságokkal, sőt fogsággal is sújtott. Tömegesen akasztották a kis tolvajokat. Hogy a nagyokkal mi történt, azt ritkábban tudtuk meg. De a közvélemény, mely vért ivott, még több vérré szomjazott. Egyáltalán nem kutatta, hogy a megbüntetett egyének csakugyan bűnösök-e. Generalizált. Vannak kereskedők, akikre tényleg rábizonyult az árdrágítás, ergo minden kereskedő árdrágító. És széles körökben gyökerezett meg az a vélelem, hogy a kereskedelem természeténél fogva drágítja az árakat, hogy a szabad versenyt meg kell fékezni,

hogy az államhatalomnak kemény kézzel rendet kell csinálnia. Ez teszi érthetővé, hogy a közönség nyugodtan viselte a központok gazdálkodását, a sajtó agyonhallgatta a kereskedők védekezési akcióit, erős rendszabályokat sürgetett a „hadi uzsora” ellen, amellyel a közönség bizonyos rétegei a kereskedelem összességét vádolták.

Érthető, hogy az óriási drágaság a közönségben elkeseledést váltott ki, és hogy mindenki kereste a bűnbakot. És ha sokan a kereskedelmet szemelték ki ennek, azt magyarázza az a körülmény, hogy bizonyos befolyásos körök már jóval a háború előtt állandóan agitáltak a kereskedelem ellen, mely szerintük főlegesen közvetítőnek tolakszik a termelő és a fogyasztó közé és az árak drágításában találja meg legjobban a maga számítását. Hiszen tudjuk, hogy a szövetkezeti mozgalmat ilyenféle jelszavakkal indították meg.

Azoknak, akik ezt a propagandát megkezdték és folytatták, kapóra jött a háború okozta drágaság, amelyért kizárólag a kereskedelmet tették felelőssé. Minden ember tudja, hogy a drágaságnak az angolok az első okozói s hogy annak mekkora hasznát látják a magyar gazdák, kézművesek és az osztrák gyárosok. De hát divattá lett csak a kereskedőkre hárítani a felelősséget.

Ez nem speciális hazai jelenség. Németországban is folyt ez a propaganda. Ott a kormányok számos rendeletet bocsátottak ki az árdrágítás, a „Preistreiberei” ellen; külön hivatalt létesítettek a hadi uzsora megfékezésére és a bíróságok nyakra-főre hozták az uzsorát sújtó végzéseket. Csakhogy ezekben nagyon eltérő felfogások és szempontok érvényesültek. Némely bíróság egyszerűen csak azt kutatta, hogy a kereskedő által követelt ár mennyiben haladja túl a rendes piaci árat és ebben a túlhaladásban látták az uzsora kritériumát. Más bíróság viszont azt igyekezett megállapítani, hogy mekkora nyereséget szedett a kereskedő az eladott áruból, azaz mekkora volt a különbség az illető árú bevásárlási és eladási ára között. És ha a különbözet túl nagyra talált, akkor erős büntetéssel sújtotta az eladót és nem vette figyelembe azt a védekezést, hogy az eladás a rendes piaci ár mellett történt.

Ezzel az utóbbi felfogással szemben a müncheni törvény-

szék I. tanácsa egy perben arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ítélet, mely az olcsó bevásárlási árban állapítja meg a nyereség túlságos voltát, helytelen, mert akkor a kereskedelemnek nem áll majd érdekében olcsón beszerezni az árut és az ily ítélet csak a drágaság fokozását eredményezné.

Az itt jelzett felfogás két más hibában is leledzik. A bíróság mérlegeli ugyan, hogy a kereskedő az egyik árún sokat nyer, de egyáltalán nem veszi figyelembe, hogy ugyancsak az a kereskedő más árún talán ugyanannyit veszít. Érthető, hogy a bíróság ebbe a mérlegelésbe nem bocsátkozik, mert akkor minden egyes esetnél mérlegelnie kellene az illető kereskedő összes üzleti tranzakcióit, legalább is egy bizonyos időszakra nézve. Ez csakugyan képtelen követelés. De még képtelenebb következményekhez jutunk, ha minden egyes detail ügyletnél akarná a bíróság kutatni a nyereséget, vagyis az illető darab beszerzési és eladási ára között való különbséget. Ez a bírói felfogás a kereskedőt, aki nein akar uzsora miatt a vádlottak padjára jutni, arra kényszerítené, hogy minden vég vászonnál vagy szövethél, minden ruhadarabnál a vevőnek más-más árat számítson fel, aszerint, hogy az illető véget vagy ruhadarabot néhány hónappal előbb vagy utóbb, tehát néhány százalékkal olcsóbban vagy drágábban szerezte be a gyárostól, vagy a nagykereskedőtől. Ugyancsak nagy szemet meresztene a vevő, akinek az eladó az egyik ingért 10 koronát számít, a másik ugyanolyan vagy talán éppenséggel gyöngébb minőségért 14 koronát, azzal az indokolással, hogy amazzal ő olcsóbban kapta, mint emezt.

És hogyan is állapítsa meg a bíróság a beszerzési és eladási árak között való megengedhető különbözetet! Hogyan vegye számításba a sokkal drágább vasúti szállítást és helyi fuvarozást, az alkalmazottak és munkások mai munkabéreit és a regie-nek sok más tényezőjét?

A német *Handelstag* 1916 február 10-én kifejezte azt az óhaját, hogy a bíróságok ne minősítsék túlságosnak az olyan árat, mely az akkori piaci árnak megfelel. De a birodalmi kancellár ennek ellenében 1916 március 30-án a kereskedelmi kamarák mellett létesített választott bíróságok részére kiadott utasításban azt az elvet fejezte ki, hogy uzsorapereknel csak a normális békenyereség tekinthető megengedettnek; még csak azt a javaslatot sem fogadta el ez az utasítás, hogy a

különbéle beszerzési árak átlaga vétessék alapul a nyereség megállapításánál.

De egy engedményt mégis tett a birodalmi kancellár a kereskedelemnek. Kimondotta, hogy a vevők panasza alapján az ügyészség csak úgy indíthatja meg az uzsora miatt való eljárást, ha a szakférfiakból összeállított választott bíróság is megállapítja az árdrágítás vétségét.

Ezen az alapon a német *Handelstag* 1916 augusztus 28-án így nyilatkozott: Arról, hogy egy kereskedő árkövetelése túl ment-e a kancellár utasításában jelzett kereten, csak az illető kereskedő szaktársainak meghallgatása után szabad dönteni.

Állást foglalt ebben a kérdésben a müncheni kereskedelmi kamara, amely terjedelmes emlékiratban ismertette és bírálta az előzőkben jelzett felfogásokat és bírói végzéseket. Az emlékirat arra utalt, hogy nyilvánvalóan a blokádnak következtében a bors ára a háború kitörése óta 107 márkáról 1480 márkára emelkedett és fölvetette a kérdést, vajjon igazságos eljárás-e a kereskedőt, aki még múlt évi augusztusban 168 márkáért szerzett be borsot, elítélni, mert a mai napon adja el borsókészletét, melynek egy részéért talán már maga is 1200 vagy 1300 márkát fizetett és amellet annak van kitéve, hogy a ma eladott készletet csak 1480 márkás vagy talán csak még drágább áron pótolhatja!

És itt még egy momentumot kell fölemlíteni, amelyet az itt jelzett emlékirat és az ebben érintett nyilatkozatok figyelmen kívül hagytak. Ez a momentum az, hogy a békekötés után, a blokádnak megszűnte és a kereskedelem fölszabadulása után a mai árak remélhetőleg csökkenni fognak és akkor a mai értékben leltározott árukészletek értéke rohamosan csökkenhet. Hiszen láttuk, hogy a központi hatalmak 1916 decemberi békeajánlatát követő napon *Newyorkban* a gabona- és gyapotárak máris erősen estek. A kereskedők, akik a mai magas árak mellett szereztek be nyersanyagokat, ez esetben nagy veszteségeket szenvedhetnek. Tönkre is mennek majd sokan, akik a mostani konjunktúra mellett nem gyűjtöttek tetemes tartalékokat.

Nagyon jó lesz az érem túlsó oldalát is megnézni, a mai nyereségek mellett számításba venni a holnapi nap esetleges veszteségeit, A békekötés után a magyar közgazdaságnak

szüksége lesz majd tőkeerős kereskedőkre, akik a hazai mezőgazdaság terményeit a nyugaton, a magyar ipar gyártmányait a Keleten el tudják majd helyezni. És szükség lesz a magyar kereskedelemnek nem csak pénzbeli tőkéjére, de annak jó hírnevére is, amelyet most oktan kritikusok oly könnyű lélekkel a sárba igyekeznek lerántani. Akik a magyar kereskedelem becsületében gázolnak, igazságtalanságot követnek el. De még nagyobb hiba az, hogy a magyar közgazdaságnak egy nagy erkölcsi értékét pusztítják el. Ez több, mint bűn. Ez esztelenség.

Átmeneti gazdaság és hadi uzsora.

Az átmeneti gazdaság problémái oly sokfélék és oly szövevényesek, hogy egy tanulmányban jóformán fel sem lehet azokat sorolni. A feladatok, melyek a békeállapot első évében ránk hárulnak, oly sokoldalúak, hogy képtelen vállalkozás volna akár csak a legfontosabb teendőkben követendő módszereket és gondolatokat egy indítványba összefoglalni. Ha valahol, úgy itt szükséges a helyes és okszerű munkafelosztás. A mezőgazdaság, az ipar, a közlekedés, a pénzügyek és a közlekedés terén oly rengeteg sok lesz a tennivaló, hogy a közélet ezen főágainak mindegyikére nézve csak az illető gazdasági ágak hivatott érdekképviselőinek testületi tanulmányozása eredményezhet helyes, célravezető javaslatokat.

Sajátságos helyzetben vannak a kereskedők. Őket egyaránt érdeklik a közélet valamennyi ágának a problémái. A mezőgazdasági többtermelés, a közlekedés olcsóbbá tétele, a pénzforgalom normális állapotainak helyreállítása, az ipari termelés fokozása, a közlekedési zavarok megszüntetése: mindez a kereskedelem fellendülésének előfeltétele és csak a kereskedelem közreműködésével oldható meg helyesen. Ennek dacára azt kellett látnunk, hogy a háborús gazdaságból épp a kereskedelmet kapcsolták ki és az átmeneti gazdaság hivatott és hívatlan előkészítői közül igen sokan épp a kereskedelmet akarták kikapcsolni az átmenet-gazdaság munkáiból. S ezt annál inkább vélték lehetségesnek, mert a közvélemény egykedvűen fogadta a kereskedelem kikapcsolását, sőt a közvélemény egy része, amely az eseményeket felületesen ítéli meg,

csak szenzációk iránt fogékony, valóságos hajsztát indított a kereskedők ellen. És ezt a hajsztát előmozdították a rendőri hatóságok az úgynevezett árdrágítók ellen hozott ítéletei, melyek sűrű egymásutánban, valóságos zápoként hullottak a kereskedelemre.

Azután nagy számban következtek a háborús rendeletek ellen elkövetett vétségeket sújtó ítéletek, amelyeket sok esetben elbocsátott alkalmazottak rosszhiszemű denunciációja alapján hoztak az illető hatóságok, még pedig igen sommás eljárás után.

A legfrappánsabb esetek egyike az a hajsza, volt, melyet egyes hírlapírók heteken át az úgynevezett „60 milliós posztó-csempészség” miatt folytattak a fővárosi kereskedők ellen és amely annyira terrorizálta ezeket, hogy hivatott érdekképviseleteik nem is mertek felszólalni. Heteken át gázolt a hajsza a Lipótváros becsületében, amíg végül kiderült, hogy az eladott 60 milliós árúkészletnek csak egy igen csekély töredékére tudták a csempészséget megállapítani, ezt is csak heteken át tartó tanácskozások és kutatások után.

Némi sovány vigaszul szolgálhat nekünk, hogy ez a, hajsza nem csak nálunk dúlt, de Németországban is, ahol pedig a kereskedelem kedvezőbb társadalmi helyzetnek örvend, nem kénytelen bizonyos előítéletek ellen védekezni és ahol a kereskedelmi kar tisztességét, fontosságát sokkal jobban értékeli, ahol a kereskedelem sokkal nagyobb nemzeti faktorrá fejlődött, mint nálunk.

Németországban a birodalmi szövetségtanács már 1915 június és augusztus havában bocsátott ki rendeleteket a túlságos árdrágítás ellen. 1915 szeptember havában egy rendelettel kitiltotta a kereskedelemről a megbízhatatlan egyéneket, 1915 szeptember 25-én árvizsgáló hivatalt állított fel. 1916 március 25-én rendeletet bocsátott ki, mely egy évig terjedhető fogsággal és 10 ezer márkáig terjedhető bírságokkal, a megdrágított árúk elkobzásával és bizonyos esetekben a polgári jogok elvesztésével sújtotta az árdrágítókat.

Sőt Berlinben egy „Kriegswucheramt” is működik.

De Németországban csakhamar rájöttek arra, hogy az ár-drágítással elkövetett uzsora mégis csak ruganyos fogalom, hogy a mostani világháború alatt az árdrágításnak egyéb okai is voltak, mint a kereskedők „uzsoráskodó hajlamai”.

hogy a mostani világháborúban és az ezen árakból eredő nyereségek nem ítélték meg a normális békeállapotban kialakult fogalmak és jogelvek szerint.

Így például a legfelsőbb német bíróság 1916 február 14-én egy döntvényben kimondotta, hogy túlságosnak, azaz uzsoraszerűnek minősíthető a nyereség esetleg oly esetekben is, amikor a kereskedő csak az akkori közérvényes piaci árat követelte a vevőtől. De már alig egy hónappal később, 1916 március 10-én ugyancsak a *Reichsgericht* kimondta, hogy a piaci árak nem lehet döntő jelentőséget tulajdonítani, mert más körülmények is veendőek figyelembe az árdragítás megállapításánál.

1916 május 30-án a *Reichsgericht I.* büntető tanácsa elfogadta a védőügyvéd felfogását, mely szerint az árdragítást nemcsak az állapítja meg, hogy milyen arányban van az eladási ár a beszerzési árhoz; tévesnek nyilvánította azt az elítélést, mely a beszerzési ár olcsóságából vezette le a „túlságos” nyereséget, mert ha a kereskedő nincs érdekelve az olcsóbb bevásárlásban, akkor ez a felfogás árdragítást fog eredményezni, holott az 1915-iki rendelet ép azt akarta meggátolni.

Azokat a kereskedőket, akik a háború alatt okos előre látással tömegesen szereztek be árukat, a semleges országokból, amelyek utóbb — amikor Anglia erősebb nyomást gyakorolt a semleges államokra — ezekből már nem lehetett beszerezni — nagy érdemeket szereztek, súlyos kalamitásoktól óvták meg a közönséget. Ezzel az eljárással mindig nagy kockázatot vállaltak, sőt többször veszteségeket is szenvedtek, mert az így vásárolt és kifizetett árukat vajmi gyakran nem kapták meg. Erre kivált Olaszországban és Romániában volt sok eset. Vájjon vétett-e a kereskedői tisztességről uralkodó fogalmak ellen, aki idejekorán, tehát olcsón szerzett semleges országokból árukat és drágán adta el azokat, amikor nem lehetett importálni és így az árak rohamosan emelkedtek? Ez a kereskedő így nagy nyereségre tett szert, valamely árúnál. Meglehet, hogy más ilyen beszerzésnél pórul járt, esetleg még nagyobb veszteségeket szenvedett. Nyereségét nem meri értékesíteni, mert attól kell tartania, hogy a beszerzési és eladási ár között való túlságos különbséget uzsorának minősíti a bíróság és egy esztendő fogságot és nagy bírságot diktál rá. Mit tegyen? A napi áron alul adja el az árúját? Az egyik végből

való vásznat, melyet a háború első évében szerzett be, 5 koronáért méterjét, a másik, későbben, azaz valamivel drágábban beszerzett végből valót, ugyanilyen vászon méterjét 7—8 koronáért¹?

Mindössze azt kockáztatja, hogy a vevők örülnek tartják, s a szemközti kereskedő, aki későbben, tehát még drágábban, szerezte az árúját, városszerte „tisztességtelen verseny”-nyel vádolja őt.

Egyébb iránt egy 1916 március hó 16-iki rendelet, mely a textilszakmában való árdragításokról intézkedett, kimondta, hogy a vevők által tett feljelentések alapján az ügyészség csak akkor indíthat eljárást, ha a szakférfiakból álló választott bíróság állapítja meg az uzsora vétségét.

Nálunk ilyesmi nem történt. A bíróságok a háború alatt legtöbbszörre szakférfiak meghallgatása nélkül ítélték az árdragítók felett.

Ennek az eljárásnak nagyon rossz következményei lehetnek az átmeneti gazdaságban.

Tudjuk, hogy sok kereskedő Amerika semleges államai-ban tetemes árukészleteket vásárolt a háború után való szállításra. Sokan megint megjárták úgy, mint Olaszországgal és Romániával: a kifizetett árút nem kapták meg.

Egyébb kockázatot is vállaltak, mert a mostani magas árak a békekötés hírére erősen eshetnek. Ki vannak téve annak is, hogy itt a békekötéskor maximálják az árakat, vagy csak a „központok” által beszerzett árúkat bocsátják az országba.

És ha mindezeket a veszélyeket elkerülték és a nagy kockázatnak megfelelő nagy nyereség kecsegteti őket, akkor az uzsoravád *Detmoldes kardja* függ a fejük felett.

Ilyen körülmények között nem csak a kereskedővilágnak, de az egész átmeneti gazdaságnak elsőrendű érdeke fűződik ahhoz, hogy a hadiuzsora kérdését szabatosan rendezzék. Ha ezt nem teszik, akkor ennek az átmeneti gazdaság igen nagy kárát vallaná. A kereskedők nem mernek a semleges külföldön árúkat rendelni. Pedig elsősorban sok árúra lesz szükségünk. Ezt csak nem lehet kétségbe vonni.

Egyet azonban már 1917 elején állapítottunk meg. Akik az átmeneti gazdaság gyakorlati munkáira, a békekötés után szállítandó mindenféle áruk bevásárlására már akkor készültek, új nehézségekkel, új bonyodalmakkal álltak szemben. Talán szerencse volt rájuk nézve, hogy — semleges országbeli kereskedők közvetítésével — nem csináltak Délamerikában nagy kötéseket, mert ezek értéke problematikussá vált. Ujabb események arra készítették őket, hogy ottani üzleti műveleteiket halasszák el vagy igen óvatosan eszközöljék.

Csakhogy ennek az óvatosságnak súlyos következményei voltak. Miután az ott még meglévő árukból akkor semmit sem biztosítottunk magunknak, helyrehozhatatlan az elkövetett mulasztás. Feltehető ugyanis, hogy az angol, francia és olasz kereskedők az amerikai népek mostani hangulatát arra használták fel, hogy maguknak kössék le Amerika minden meglévő árukészletét, Argentínában gabonát és húst, Braziliában a felette bőségesnek ígérkező kávétermést, Chilében a salétromot, más államokban a fémérceket. Abból, hogy mostani ellenségeink ezeket a készleteket megfogják vásárolni, nem következik ugyan még, hogy el is fogják fogyasztani. Szükségük lesz a békekötés után középeurópai árukra is, ezeket pedig csak az összekaparított világműveltség megfelelő hanyadának ideengedése árán fogják megkaphatni.

Arra azonban mindenképpen ellehetünk máris készülvén, hogy az amerikai árukat a békekötés után is esetleg csak harmad, sőt negyedkézből fogjuk megkapni, természetesen igen tetemes feláron, sokszoros kockázat mellett, ezt is csak a legnagyobb kereskedői leleményesség, a legmegfeszítettebb szellemi és fizikai munka árán.

Nem irigylem a nehézkes központoktól a majd rájuk háramló feladatot. Úgy hiszem, nagyon meg fogják gondolni, hogy arra vállalkozhatnak-e. Meg vagyok arról győződve, hogy az intéző körök maguk is célszerűbbnek fogják látni, úgy az árubeszerzés nagy munkáját, mint a valutaszerzés céljából elkerülhetetlen nagyarányú kiviteli tevékenységet a szabad kereskedelemre bízni.

De a kereskedők is megfogják köszönni ezt a bizalmat. Az előzőekben ecsetelt helyzetből már most lehet következtetni, hogy minden középeurópai nagykereskedő, aki külföldről fog árut beszerezni, a lánckereskedelem és árdragítás bűnébe

esik. Abba a helyzetbe vajmi ritkán fog a nagykereskedő is jutni, hogy „közvetlenül” a termelőtől vásároljon.

A most megkapható árukészletek a békekötésig előreláthatólag közvetítők kezére jutnak, akik egyenest arra utaznak, talán a kormányaktól arra szigorú utasításokat fognak kapni, hogy közép európai bevásárlókat megsarcolják, kizsarolják.

Lehet, hogy sötét szemüvegen át nézem a világot, de ez a hiba — talán menthető. Sőt úgy hiszem, hogy ezek az aggodalmak az intéző köröket legalább is gondolkozóba ejthetik. Egyelőre azonban azt látom, hogy ezek a körök egészen más malomban örölnék. Az átmeneti gazdaságot szervező magyar rendelet, amely az árubeszerzés megindításához szükséges első lépés volna, munkánkhoz a legelső támpontokat adná meg, késett. Ehelyett sűrűn jelentek meg a lánckereskedelmet és az árdrágítást tiltó és büntető rendeletek.

Nincs az a tisztességes kereskedő, akinek ezen rendeletek kibocsátása ellen kifogása volna. Mi kívántuk legjobban, hogy ezek végre valahára megjelenjenek és véget vessenek a fojtogató bizonytalanságnak, valamivel vastagabbra fonják azt a gyöngye hajszálat, amelyen minden kereskedő feje felett függ a *Damokles-kard!*

De azt jogosan követelhetjük, hogy azok okszerűen, érhetően legyenek fogalmazva, ne adjanak fel nekünk rébuszokat. Meg akarjuk azokból pozitíve tudni, hogy mit szabad és mit nem szabad nekünk. Maximálják az árakat, ahogy akarják, de állapítsák meg azokat pontosan. Ne mondják a rendeletben, hogy csak „megfelelő” árakat szabjunk meg, elégedjünk meg „illő” haszonnal; ilyen ruganyos meghatározások tág kaput nyitnak az önkénynek. Annak sincs értelme, hogy minden árút „a beszerzési árhoz hozzáütött polgári haszon mellett” kell árusítani. Ebből az következne, hogy az 1915-ben beszerzett becsületes jutaárút sokkal olcsóbban kell ajánlanom, mint az 1917-ben papírfonalakból készült rossz gyártmányt. Sőt az is megesné, hogy két teljesen egyforma árukészletet más-más áron kell eladnom, mert az egyik 1916-ban, a másik 1917-ben jutott a birtokomba.

Az alsó-ausztriai Iparegyesület egy küldöttsége az osztrák igazságügyminiszternél elpanaszolta, hogy az árdrágításról szóló rendelet, amely ott már 1917-ben jelent meg, a legna-

gyobb bizonytalanságban hagyja a kereskedőket, mert annak legfontosabb kitételeit sokféleképpen lehet értelmezni.

A miniszter igyekezett megnyugtatni a küldöttséget. A kiadandó végrehajtási utasítás az ügyészségnek kötelességévé fogja tenni, hogy a tisztességes kereskedőket „ne riasszák vissza üzletük folytatásától” és „különös fontos esetekben a miniszter magának tartja fenn a bűnvádi eljárás megindítását”.

Ha ilyen szellemben lesz tartva a magyar rendelet is, akkor ugyancsak furcsán állunk. Elvégre a tisztességes kereskedőre „különösen fontos” az eset akkor is, ha kétszáz koronát kitevő árdrágításért „csak” kétheti fogsággal sütnék rá bélyeget.

De én nem is a kereskedők anyagi és erkölcsi érdekeinek a védelmére akarnék itt szót emelni. Megtették ezt a hazai kereskedelem hivatott érdekképviselői. Én itt az átmenetgazdaságnak a hazai közgazdaság általános érdekei szempontjából való okszerű szervezése céljából arra kívántam utalni, hogy a világháború és a világgazdaság legújabb fejleményei sok tekintetben módosítják az általános helyzetet. A fentebb jelzett körülményeknél fogva a „lánckereskedelem” és „árdragítás” szavakhoz fűzött felfogások gyökeres revízióra szorulnak. Amit egy tegnapi rendelet főbenjáró bűnnek minősített, az ma égető, parancsoló hazafias kötelesség lett. De meglehet, hogy a nemzetközi forgalomban teljesen megszűnik a tisztesség uralma. Holnap a tisztesség talán csak naivitás és gazdasági harakiri lesz.

Lánckereskedelem.

A lánckereskedelem ellen világszerte megindult mozgalom nem azt célozza, hogy a fölös közvetítők szájából kivége a betevő falatjukat, hanem azt, hogy az árdragítást lehetetlenné tegye. Evégből az összes kereskedőket az első tervezők arra akarták kötelezni, hogy kéthetenként csináljanak leltárt, az egyes eladásaiknál pedig igazolják, hogy a nyereségük nem „túlságos nagy”. Mit jelent ez! Magyarországon az 1910-iki népszámláláskor a kereskedelem és a hitel terén mint

önálló kereső (a tisztviselőket és segédszemélyzetet nem számítva) 105.536 férfi és 28.391 nő működött. Hogy ezek egy évben mennyi üzletet bonyolítottak le, amelyek árdrágítás gyanújába foghatók, azt talán nehéz volna megállapítani. 1913. évben az Ausztriával és a vámkülfölddel való kereskedelem révén a magyar királyi központi statisztikai hivatalhoz 3,266.516 importált és 4,683.378 exportált küldeményről küldtek be árúnyilatkozatokat. Ebből megítélhetjük, hogy kereszámaban 128.000 önálló kereskedőnek 8 millió külkereskedelmi és jó isten tudja hány millió belkereskedelmi ügyletét kellene ellenőrizni, ha mindegyikről meg akarnák állapítani, vajjon nem-e történt árdrágítás vagy a „lánckereskedelem” fogalma alá eső vétek?

De hát mikor is követ el a kereskedő árdrágítást? Nem beszélek a hazai gyakorlatról, amelyet valamennyien ismerünk. De miután a háborús gazdaság tekintetében nemcsak Ausztriával, de Németországgal is bizonyos érdekközösségben élünk, amelynek a keretét és szellemét még nem ismerjük, de amely ép az árdrágítás és a lánckereskedelem megítélésében fog érvényesülni, tájékozódnunk kellett arról, hogy ebben a tekintetben miképpen gondolkoztak a szövetséges államokban az árdrágítási judikatura aktív és passzív tényezői.

Ausztriában már 1914 augusztus 1-én lépett érvénybe egy rendelet, mely az árdrágítást és „árúösszevásárlást” büntetéssel sújtotta. Ezt a rendeletet 1915 augusztus havában még két magyarázórendelet követte, de az osztrák kereskedők még ma sem tudják, hogy mit szabad és mit nem szabad tenniök. A rendelet szerint nem szabad „nyilvánvalóan túlságos” árakat követelni és árúkészleteket „összevásárolni”. A legtöbb kereskedő a piaci árat követelte, de a legfelsőbb osztrák bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a „túlságos ár” nem az, amely meghaladja a piaci árat (amelyet meg lehet állapítani), hanem az, mely „a polgári haszonnál többet juttat az eladónak”, tehát az, amelyet sem az eladó, sem a bíróság nem igen tud szabatosan megállapítani. Hogy mennyi lehet a „polgári haszon”, azt semmiféle osztrák rendelet nem magyarázta meg. Csak híresztelték, hogy az osztrák kormány a cipőkereskedőknek meg fogja engedni a 13%-os haszon felszámítását. De sok ezer más árucikk tekintetében ilyen szabályozás nem történt.

Egy osztrák jogász nézete szerint ilyen rendszer mellett egy rosszmájú kereskedő kegyetlen bajba keverheti a konkurensét azzal, hogy névtelenül ingyen küld neki egy csomó portékát. A boldogtalan konkurens nem tudhatja, hogy milyen áron adja el „polgári haszon mellett” a portékát; nem tarthatja azt meg, mert akkor „az árúnak a forgalomból való kivonásáért” csukatják le, ha pedig ezt elpusztítja, ismét csak bünt követ el.

A „polgári haszon” megállapítása egyszerű dolognak látszik, mert a nyereséget a beszerzési és eladási ár között való különbözet adja meg. Ámde egy és ugyanazon árúnem beszerzési ára nagyon sokféle lehet, nemcsak több kereskedőnél, de egy és ugyanazon kereskedőnél is. A piacon a legképtelenebb állapotok következnenek be, ha egy és ugyanazon minőségű árut más áron árusítaná az a kereskedő, aki első kézből, olcsóbb áron szerezte be, mint a szomszédja, aki nem volt oly élelmes a beszerzésnél. Sőt egy és ugyanaz a kereskedő kénytelen volna más árat követelni az 1914-ben beszerzett áruért, mint az 1915-ben vagy éppenséggel az 1916-ban, tehát sokkal drágábban szerzett áruért.

És hogyan számítsa be a kereskedő azt, hogy nagy árúkészleteket fizetett ki 1915 elején pl. Olaszországban, vagy 1916 elején Romániában és azokat nem kapta meg, tehát nagy veszteségeket szenvedett, ha a nagy kockázatot nem számítják be neki a „polgári haszon” megállapításában?

Amíg ezeket az előzetes kérdéseket nem rendezik szabatosan, még pedig a három államban lehetőleg egyöntetűen, addig a lánckereskedelmet is bajos lesz *igazságosan* megrendszabályozni.

Az ellen nem lehet senkinek sem kifogása, ha a törvény erős kézzel söpri ki a kereskedelemből a teljesen fölösleges parazita közvetítőket, akik az illető árával azelőtt soha nem foglalkoztak és kézről-kézre adtak olyan árut, amelyet soha sem láttak. De miután az árdrágítás fogalma ennyire ruganyossá lett és olyan sok drákói ítéletre szolgáltatott ürügyet, attól kell tartanunk, hogy a „fölös” közvetítő fogalma is nagyon meg fog tágulni.

A nemzetközi kereskedelemből is kiakarták küszöbölni az ügynököt és bizományost! Nem gondolták meg, hogy ezzel nagyon megnehezítik azoknak a nyersanyagoknak, félgárt-

monyoknak és készgyártmányoknak a beszerzését, amelyekre az országnak feltétlenül szüksége lesz.

Nem gondolták meg, hogy ellenségeink a háború alatt és a háború után is mindent el fognak követni, hogy a semleges országokban összevásárolják előlünk a meglévő árúkészleteket. A német, az osztrák és a magyar kereskedő, aki idejelenként igyekszik a háború után leendő szállításra külföldi árút szerezni, most föltétlenül strohmannokra szorul, sőt esetleg rászorul ezekre a háború után is. Hol kezdődik majd a nemzetközi kereskedelem a „főlöleges” közvetítő. És hogy akarják a polgári hasznot szabatosan meghatározni, amikor a bevásárló a beszerzendő készletnek minden hányadát más-más áron fogja beszerezni. És ne feledjük, hogy a kereskedő nagy kockázatokat visel majd el a legkülönfélébb címen. Egy részt az árak a fegyverszünet első hírének napjától a végleges békekötésig a legvadabb hullámzásokon fognak átmenni és másrészt nem fogjuk egyhamar megtudni, hogy milyen árpolitikát fog követni a háború után a kormány vagy az illető árút kezelő „központ”. A valutaárfolyamok és hajódíjtelek ingadozásairól és a vasúti szállítási mizériákról, amelyektől mindenki retteg, nem is szölok.

Ha mindezekon felül a tisztességes kereskedőnek még azt a kockázatot is kell vállalnia, hogy beszerzési forrásait másod vagy harmadkéznek, őt magát tehát lánckereskedőnek minősítik, vagy attól kell tartania, hogy ha az ő rendes vevője a tőle vásárolt árút nem az utolsó fogyasztónak, de egy másik kereskedőnek adja el, akkor ő maga egy láncba kerül be, akkor a legtisztességesebb kereskedő feje felett is mindig ott fog függni a *Damokles-kard!*

De nem is ez a leglényegesebb momentum, mert ez elvégre is csak az egyes kereskedők baja.

A baj az, hogy a kereskedelmet sújtó háborús rendszabályok nem érték el céljaikat, nem gátolták az áremelkedést, nem javították a közéletet, nem juttattak a közönségnek elég ruházatot, hogy a tömérdek háborús rendelet, amelyek közt már a szakemberek sem tudnak eligazodni, megingatták a törvényszerűség iránt való érzéket, amelytől lehetetlent kívántak. A háborús gazdaság kinövéséi hosszú időre megbénították, meggyöngítették a behozatali és kiviteli kereskedelmet. Megnehezítették a jövőre a nyersanyagok beszerzését

úgy, hogy a külföldi nyersanyagok beszerzésében szövetségeseinkre leszünk utalva, akik közösen beszerzendő nyersanyagokból a magyar iparnak csak morzsákat akarnak juttatni. Elidegenítették tőlünk a keleti vevőket, akiket a háború súlyos viszonyai közepette sokkal rosszabbul láttunk el, mint az osztrák és a német kereskedők.

Egy jeles német író könyvet írt ilyen cím alatt: „Die Ausschaltung unseres Handels durch das Kriegswirtschaftsrecht — eine nationale Gefahr!”

A külkereskedelemről imént elmondottak után a szabad kereskedelem kikapcsolása Magyarországra még sokkal nagyobb veszedelmet zúdíthat mint Németországra.

VII.

Magyarország és Középeurópa.

A középeurópai eszme.

A Középeurópai *Unió* egyesületei, melyek Németországban, Ausztriában és Magyarországon több mint egy évtized óta működnek, ezen három állam gazdasági harmóniája érdekében 1916 december 11. és 12-én Budapesten együttes értekezletet tartottak, folytatva az 1916. évi januárban megkezdett eszmecsereket, A nagyérdekű vitában a középeurópai gazdasági élet előkelő kitűnőségei, nagy szerepet vitt kormányfőek, gyakorlati gazdasági körök vezető férfiai a legújabb világesemények hatása alatt vitatták meg Középeurópa gazdasági jövőjének legfontosabb problémáit. És a vitában kifejeződtek bizonyos eszmék, melyek a nagy közös harcokban érlelődtek meg és új irányzatok részére törnek utat.

A napirend első pontja a *jogi közeledés* volt és az elfogadott határozati javaslat azt az óhaját fejezte ki, hogy a kereskedelmi és forgalmi jog a három államban lehetőleg egyöntetű elvek szerint alakíttassék ki, de az egyes államok különleges viszonyainak gondos figyelembevételével. A magyar álláspontot dr. Nagy Ferenc és dr. Egry Aurél fejtették ki. Az utóbbi egyébiránt már az előző értekezleten igen érdekes beszédben tájékoztatta az osztrák és német tagtársakat arról, hogy a gazdasági jog terén nekünk nem kell egyszerűen átvennünk a német jogot, mert a magyar jogélet is sok értékes elemet produkál.

A második pont a *vasúti szállítás* kérdése volt. A gyűlés hosszabb határozati javaslatot fogadott el, mely azt hangoztatta, hogy a három állam a jövőben a vasúti áruszállítást lehetőleg egyöntetűen, az egyes államok gazdasági érdekeinek előmozdításával szabályozza; lehetőleg egységes legyen a vasutak üzleti szabályzata, az áruosztályozása és a tarifarend-

szer; a kiviteli és átviteli forgalom megkönnyítessék, a vitás kérdések választott bíróságok által intéztessenek el és e végből a német, az osztrák és a magyar vasutak alakítsanak közös tanácskozó szervet, mely három birodalomban váltokozva tárgyalná és egyöntetű eljárással igyekeznék megóvni a közös érdekeket.

Az itt jelzett óhajokat a három európai egyesület már egy évtized óta vitatja meg, az itt ismertetett határozatok csak szabályosabb és szélesebb keretekben mozognak, mint az eddigiek.

Új eszméket hozott felszínre a napirend 3-ik pontja, mely a *belhajózás*, még pedig úgy a természetes víziutak, mint a hajózási csatornák fejlesztését jelöli meg mint gazdasági jövőnk hathatós tényezőit. Itt dr. *Russ Viktor*, az osztrák urakháza tagja fejtegette, hogy a Dunát, melynek a világháborúban oly rendkívül fontos szerep jutott, össze kell majd kötni a nagy német víziutakkal, a Rajnával, az Elbával, az Oderával. Elmondta, hogy Ausztriában egy 282 kilométeres Duna-Moldva-csatornát, egy 128 kilométeres Odera-Visztulacsatornát és egy 185 kilométeres Prerau-Pardiibitz-esatornát akarnak kiépíteni és az osztrák Elbának 165 kilométeres szakaszát hajózhatóvá tenni, összesen 775 kilométer új víziút kellene építeni; a költségek 695 millió koronával voltak előirányozva, de a mostani árak mellett 900 milliót, sőt ennél jóval többet tennének. Ezt a költséget Ausztria nem bírná és ezért dr. *Russ* azt a gondolatot pendítette meg, hogy a költségekhez Németország és Magyarország is járuljanak hozzá, mert ezek a csatornák közös érdekeket szolgálnak. Természetes, hogy a csatornákon aztán a három birodalom közgazdasága teljesen egyforma jogokat élvezne.

Itt arra kell emlékeztetnünk, hogy ez a nagy osztrák víziúti program nem új keletű; egy évtizeddel ezelőtt igen sokat beszéltek róla Ausztriában, de akkor azt hangoztatták még, hogy ezekről a csatornákról a magyar forgalmat, a magyar árúkat ki kell zárni. Ezúttal egészen más hurokat kezdettek pengetni. De csak kezdettek és még mindig nem tudtak beletörödni az új helyzetbe. Az új víziutak kapcsán megvitaták a Duna-kérdést, melyről Csatáry Frigyes referált, újból hangoztatván a román betörés által megzavart budapesti Duna-gyűlésen elmondott ismert óhajokat.

Itt aztán felszólalt dr. *Matlekovits* és hangsúlyozta, hogy az eddigi Európai Dunabizottság helyett a parti államok alkítsanak egy új *Dunabizottságot*, amelynek a székhelye Buda pest volna.

Ez a gondolat az 1916 szeptember 4-iki Dunagyűlésen kellemetlen incidenst okozott. Akkor a bécsi polgármester kelt ki ellene. Most dr. Kobatsch, a Bécsi Iparegyesület titkára jelentette ki, hogy egy ilyen határozat disszonanciát keltene.

Úgy látszik osztrák barátaink még mindig abban a fel-fogásban élnek, hogy a monarchiának csak egy fővárosa van, t. i. *Bécs* és a Dunabizottságnak ezért Bécsben kell székelnie.

De ezúttal erős választ kaptak. Dr. *Wekerle* kereken kijelentette, hogy Magyarország csak úgy vesz részt ebben a Dunabizottságban, ha ennek Budapest lesz a székhelye.

Az 1916 december 16-iki tanácskozást az értekezlet a kereskedelmi és vámpolitika megvitatásának szentelte. Itt Sztérényi József...igen, érdekesen ecsetelte az entente-államok részéről ellenünk a békekötés utáni időre tervezett gazdasági harcot. Ennek a lehetősége lebegett az értekezlet előtt, amidőn határozati javaslatába bevezette a preferenciális vámokat, melyeket a mostani szövetségesek egymásnak kölcsönösen engedélyeznének abban a feltevésben, hogy a semleges államok, sőt mostani ellenségeink ennek dacára megfogják adni nekünk a legtöbb kedvezményi elbánást.

Ezt azonban nem tartjuk bizonyosnak. Nagyon meg lehet, hogy ez a kölcsönös preferencia csak az esetben lesz megvalósítható, ha mai ellenségeink egymásközt hasonló meg-állapodásra jutnának a mi rovásunkra és így nekünk véde-keznünk kellene.

Ez a kérdés a béketárgyalások során fog tisztázódni. De ott mindenképpen érvényesülni fognak a közép európai gazdasági egyesületek december 12-iki határozatának többi pontjai. A közép európai államok és keleti szövetségeseink vámpolitikai tekintetben erős falanxot fognak alkotni, mely vállvetve fogja megvívni a várható nagy gazdasági harcot. De ezt sikeresen csak úgy fogják tehetni, ha a szövetség mindegyike szövetségeseinek érdekeit kellőképpen fogja meg-óvni. A vita során a német előadó, dr. *Wolf* Gyula a legnagyobb nyomatékkal hangsúlyozta, hogy Ausztria és Ma-

gyár ország exportjának fejlődése, amelyet erősen kell elő mozdítani, eminens érdeke Németországnak is.

A középeurópai államok kölcsönös közeledése azonban lassan indul. Hosszú hónapokon át tárgyaltak a kormányok, 1917 nyarán és őszén, a Margit-szigeten és Bécsben erről a kérdésről. És az eredmény! Az 1917 november 20-iki ülésben benyújtott törvényjavaslat, mely a „kiegyezését ideiglenesen két évre meghosszabbítja.

Nagyon szövevényes kérdések merültek fel. Így pl. a Vossische Zeitung 1917 február 14-iki számában vezércikkében *Friedjung Henrik* „Deutsche Welthandelspolitik und Österreich Ungarn” cím alatt elmondta, hogy a magyar kormány a húsz éves kiegyezés fejében többek közt az állatvámok fölemelését eszközölte ki. Ezt sem *Körber*, sem *Spitzmüller* nem akarták elfogadni és bukásukhoz ez is hozzájárult. *Friedjung* végül azt a reményt fejezte ki, hogy az akkori osztrák miniszterelnök, *Clam-Martinic* gróf, aki igen nagy latifundiumokat bír, megóvta ugyan a mezőgazdasági érdekeket, de amellet érvényt szerzett az osztrák érdekeknek, utat biztosított az osztrák iparnak a közel keleten, mert a német világkereskedelmi politika első sorban odatörekszik és nekünk, Ausztriának és Magyarországnak, ott vele karöltve kell haladnunk.

A cikkből nem volt kivehető, hogy a Balkán-államokká! szemben követendő liberálisabb vámpolitikát a magyar kormány elfogadta-e. Szó volt többek közt nevezetesen arról, hogy az állatvámokat fölemeljék ugyan, de csak fokozatosan enyhítjük az úgynevezett állategészségügyi ellenőrzést.

A Tisza-féle kiegyezés egyelőre a vízbe esett és tán beszélhetünk még erről a nagyon fontos kérdésről. A közel keleten való ipari térfoglalásunknak az az előfeltétele, hogy a Balkánnal szemben 1906 óta követett elzárkózó politikánkat gyökeresen módosítsuk. Mikor Romániával 1886-ban június havában vámháborúba keveredtünk, mely 1891 közepéig tartott, Romániában sok ezer példányban terjesztették annak „az egyetlen román ökörnek” a fotográfiáját, amelyet az előző évben a magyar királyi állatorvosok elég egészségesnek találtak arra, hogy a Monarchia területére bebocsássák.

1906-ban Szerbiával keveredtünk vámháborúba, mert megszüntettük a határforgalomban megadott gabona-vámokat

és megszüntettük a korlátlan állatbehozatalt. 1904-ben 52.2 és 1905-ben 52-28 millió korona értékű árút hoztunk be Szerbiából, ezek közt 31, illetve 19.4 millió korona értékű sertést és 15.51, illetve 17.66 millió korona értékű szarvasmarhát.

Ez a nagy szerb kivitel hirtelen arra kényszerült, hogy más piacokat keressen, még pedig a tengeren túl, holott a sertés és az ökör a tengeri utat nem bírja. A szerb állatkereskedők óriási veszteségeket szenvedtek és e felett való elkeseredésüknek nagy része volt abban a gyűlöletben, mely akkor Szerbiában ellenünk felhalmozódott.

1909-ben az összes magyar utazók és kereskedelmi érdekvépviseletek a Pesti Lloyd-társaság dísztermében együttes gyűlést tartottak és legkiválóbb közigazdánk egész sora a lehevesebben tiltakozott a Balkán-államokkal szemben követett vámpolitikánk ellen. 1911-ben a Montegróval kötött szerződés tárgyalásakor gróf Serényi Béla akkori földművelésügyi miniszter csakugyan ismételten hangoztatta, hogy Magyarország nem zárkozhatik el kínai-fallal a Balkántól. Ezek dacára a Bulgáriával 1911-ben kötött új kereskedelmi szerződést a magyar képviselőház a világháború három évében sem ratifikálta és így Bulgáriával ma sincs tarifaszerződésünk,

Romániával és Szerbiával a világháborúban leszámoltunk. Bármiképen alakul is ezen országok politikai jövője, gazdaságilag hozzánk lesznek fűzve, legalább is annyira, hogy vámháborúba nem keveredhetünk egyhamar. És a világháború alatt tapasztalt élelmezési mizériák után a középeurópai hatalmak lakossága azt fogja óhajtani, hogy Románia és Szerbia mezőgazdasága és állattenyésztése életképes legyen, sőt fejlődjék, minél nagyobb mérvben szolgáltatthasson Középeurópának élelmicikkeket és ipari nyersanyagokat.

Bulgária és Törökország, melyek oly vitézül és oly kitaróan harcoltak a mi oldalunkon, teljes joggal várhatják el tőlünk, hogy mezőgazdaságuk és állattenyésztésük elé ne gördítsünk mesterséges akadályokat. Ez nem is felelne meg egyébiránt Középeurópa érdekeinek.

Nem hinném tehát, hogy a háború után szövetségeseinkkel szemben az eddigi elzárkózási politikát követni lehessen. De amennyiben erre némi hajlandóság mutatkoznék, kereskedelmi és ipari érdekvépviseleteink — bizonyára megismétlik 1909-beli erőyes felszólalásukat.

Remélem azonban, hogy erre nem kerül sor és hogy a magyar kormány, amennyiben rajta múlik, nem lesz útjában annak, hogy a Balkán-államokkal oly kedvező kereskedelmi szerződéseket kössünk, melyek előmozdítanák ezen államok mezőgazdaságát és előnyöket biztosítanának a Balkán-piacokon a középeurópai iparnak és kereskedelemnek. Ez lesz az első feltétele annak, hogy a kelettel való forgalmunk fejlődésnek induljon. Rajtunk múlik, hogy a dunai hajózás fejlesztésével és a budapesti kereskedelmi kikötő kiépítésével Budapestet tegyük meg a kelet és Középeurópa közt való forgalom legfontosabb emporiumának, hogy a keleti államok terményei Budapest közvetítésével jussanak Ausztriába és Németországba és hogy a Balkán-államokban termelt ipari nyersanyagok jórészen magyar gyárakban dolgoztassanak fel.

Nagybankjaink megmutatták, hogy ezen feladatok iránt érzékük van. A Magyar Hitelbank benne van a *Deutsche Orientbank-ban*, mely Törökország természeti kincseinek a feltárásában igen nagy szerepet fog játszani. Ez a bank két bécsi bankkal és a *Pesti Kereskedelmi Bank-kai* megalakította az Osztrák-Magyar Oriens-csoportot, mely a keleten „többtermelési” vállalatokat fog finanszírozni. Föltehetjük, hogy a nevezett két magyar banknak lesz gondja arra, hogy minden általuk finanszírozandó keleti vállalat az ő érdekkörükbe tartozó magyar gyáraknál szerezzék be berendezési tárgyai egy részét, ezeknek is juttasson az általa termelendő ipari nyersanyagokból. És Kizsázsia nagyjövőjű gyapot-termeléséből tényleg megfelelő kvóta jutott a magyar iparnak is, aminek a jelentőségét felesleges még külön is aláhúzni.

A *Magyar Bank*, mely már évtizedek óta széleskörű tevékenységet fejt ki a Balkánon, ezt a tevékenységet bizonyára még fokozni fogja.

A Magyar Keleti Gazdasági Központnak lesz a hivatása, hogy a Keleten az új átalakulásokat megfigyelje, azokról a hazai gyárosokat és kereskedőket rendszeresen és tüzetesen tájékoztassa, nem csak a már kínálkozó, de a közeljövőben várható üzleti alkalmakra is, kezükre is járjon abban, hogy az új alakulások intéző köreivel közvetlenül vagy bankjaik útján összekötetésbe lépjenek.

Természetes, hogy kereskedőinknek és gyárosainknak maguknak is kell majd a Keleten szétnézniök. Ezt meg is fogják tenni, mihelyt az lehetséges lesz. A Balkánközpont azonban hasznos dolgot művelne, ha arra törekednék, hogy az ilyen keleti utazások minél előbb, még a háború alatt nekünk ép oly lehetségesek legyenek, mint a német üzletembereknek.

A békekötés után a Balkánközpont testületi látogatásokat rendezhetne úgy a Keletre, mint Budapestre. Ne riadjon vissza a rossz hírbe keveredett bankettektől. Ezek nem igen eredményeznek ugyan közvetlen üzleteket, de megteremtik az első szálakat olyanok javára is, akik más módon tán nehezebben tudnának boldogulni.

Konkrétebb javaslatokat egyelőre bajos formulázni, mert hisz a háború alatt egyáltalán nem tudjuk, hogy a békekötéskor milyen erős alapot biztosíthatunk magunknak a Balkánon. Be kell várnunk a politikai helyzet végleges kialakulását. De az itt előadottakkal, úgy hiszem, olyan eszmét is pendítettem meg, amelyekről már most lehet beszélni és tanácskozni.

A külföld tájékoztatása.

A középeurópai eszmének érdekes nyilvánulása a *Bajtársi Szövetség*, mely 1917 elején Németországban és Ausztriában és 1917. évi pünkösdi vasárnapján nálunk alakult meg. Mind a három egyesületben a közélet számos kitűnősége sorakozik. A működés kiterjeszkedik a kulturális, a jogi és a gazdasági térre; a három állam viszonyainak kölcsönös megismerését és közeledését célozza és evégből sajtóbizottságok is alakultak. A munka sokoldalúságát jellemzi, hogy a német egyesület jogi szakosztálya egymaga vagy harminc előadót választott a jogelméletnek megannyi ágára. A szolidaritás együttes gyűlésekben és a szövetséges országokból meghívott felolvasók előadásaiban nyilvánul.

Örvendetes jelenség, de remélnünk kell, hogy a háború után ez a szervezet tágabb keretekben fog mozogni. A mostani háború keletkezésének és az ellenséges tábor folytonos szaporodásának egyik okát ép abban kell keresnünk, hogy a külföld rosszul ismer bennünket. Németország ellen a francia sajtó

és irodalom állandó hadjáratot viselt. Ennek egyik igen érdekes példáját szolgáltatja *Yves Guyot*, a francia szabadkereskedelmi liga elnöke, akinek „*Causes et conséquences de la guerre*” című nagyobb munkáját fentebb ismertettem.

Ez is mutatja hogy úgy a németek, mint a mi kormányaink nagy mulasztásokat követtek el abban, hogy nem igyekeztek a külföldet a mi viszonyainkról és törekvéseinkről tájékoztatni, sajtóosztályaikat csak a belpolitika kortescéljainak a szolgálatába szegődttették.

A németek megsínylették ennek a mulasztásnak a végzettségét, mely abban mutatkozott, hogy Európa és Amerika semleges népei többé-kevésbé ellenséges érzületet tanúsítottak velük szemben. Mi pedig tévesen voltunk tájékoztatva úgynevezett barátaink hangulatáról.

A németek ezen a bajon a háború után segíteni akarnak, még pedig tudományos módszerrel, a tudomány fegyvereivel Új tudományt konstruálnak, amelyet *Auslandskunde*-nek neveznek el s amelynek a fejlesztésére Münchenben *Auslands Museum*-ot, a *kieli, bonni, boroszlói és berlini* egyetemeken pedig új tanszéket, sőt új fakultást létesítettek. A cél az, hogy a művelt németek ismerjék meg alaposabban, mintsem eddig az idegen népek lelkivilágát, kultúráját és gazdasági életét. Ebben a tekintetben eddig is előljártak, mert műveltségük sokkal univerzálisabb volt, közönségük sokkal jobban ismerte az idegen népek nyelvét, irodalmát és gazdasági életét, mint a szűk látkörű franciák és az elbizakodott angolok. De ez nem bizonyult elégnek. Most a német egyetemeken az eddiginél sokkal nagyobb tért akarnak szentelni a külföld vallásos és szellemi életét tárgyaló tudományoknak. Mondanom sem kell, hogy ennek a példának a követése nálunk még kívánatosabb, még szükségesebb, mint Németországban.

Ellenségeink, akik a háború alatt oly sokszor utánozták a németeknek eleinte kigúnyolt, lekicsinyelt katonai és gazdasági módszereit, úgy a légi és a vízalatti háborút, mint a kenyér- és a hús jegyek rendszerét — remélhetőleg a német *Auslandskunde*-mozgalmat is üdvösnek fogják felismerni, A háború után ők is érezni fogják a szükségét annak, hogy az idegen népekről és nevezetesen azokról, amelyek ellen harcoltak, alaposabb, helyesebb fogalmakat szerezzenek.

Úgy sejtjük, hogy a német *Auslandskunde* célzata nemcsak az, hogy a németek jobban ismerjék a külföldet, de az is, hogy a külföld helyesebben értékelje a németeket s a szövetségeseiket. Ezt az utóbbi célt biztosabban fogjuk elérni, ha ellenségeink is alaposan művelik az *Auslandskunde* tudományát. Az alapvető ismereteket bőségesen adta meg nekik a világháború, mely halomra döntötte a középeurópai államokról és ezek keleti szövetségeseiről elterjedt téves fogalmakat és előítéleteket. Ellenségeink sokkal drágábban fizették meg a tévedéseiket, semhogy ki ne gyógyultak volna azokból. Másképp ismernek bennünket. A háború után jobban igyekeznek majd tájékozódni törekvéseinkről és képességeinkről. És akkor bizton remélhetjük, hogy a háború előtt divott nemzetközi vonatkozások, melyeket végzetes félreértések, féktelen önteltség, léha rágalom irányítottak, okszerűbb mederbe fognak terelődni. A kölcsönös megértésből a tartós béke biztosítékai fognak fakadni.

Európai mérlegkészítés.

A négyszázados orosz álom szétfoslásának bizonyára nagy része volt a nagy fordulatban, mely 1917 elején az orosz nép hangulatában bekövetkezett. A csillogó játékszer eltört és megmaradt a rideg valóság: a szörnyű pusztulás, melyet még tetézt a zsarnoki önkényuralom. Ezt meg is szüntették az oroszok. Az orosz forradalommal az orosz békehajlamokat letörni remélte az angol kormány, de az orvosszer az angolokra nézve rossznak bizonyult.

Az orosz békehajlamok feltámasztásában része lehetett annak is, hogy Lengyelországot az oroszok erkölcsileg is elveszítették. 1916 november 5-én *Lublin* és *Varsó* főkormányzóságok katonai kormányzói kihirdették *Károly király* és *Vilmos császár* proklamációit, melyek szerint a két szövetséges uralkodó megegyezett abban, hogy az orosz uralom alól nagy áldozatokkal elragadott lengyel területekből önálló államot alkotnak Örökösödés alapján álló dinasztiával, alkotmányos államszervezettel és saját hadsereggel.

Teljesedésbe ment a lengyel nemzet évszázados imádsága, amelyről a franciák és angolok eleinte rokonszenvvel,

néhány évtized óta pedig restelkedve emlékeztek meg, míg Oroszország még nagy megszorultságában is csak autonómiát ígért a lengyeleknek. A legnagyobb örömet ez az esemény Magyarországon váltotta ki, mely mindenkor szolidaritást vállalt a lengyel néppel.

Ez természetesen abban a föltevésben történt, hogy a fegyvereink által felszabadított Lengyel királyság Oroszországgal szemben, amely évszázadokon át vetélytársa és egy évszázadon át kegyetlen elnyomója volt, a maga zsenge szabadságának legjobb biztosítékát a velünk való szövetségben fogja keresni.

Ez gazdaságilag is fontos eredmény, mert a Középeurópai blokk ezáltal lényegesen erősödött. Határai csak a békekötéskor lesznek ugyan megállapíthatók, de körülbelül 120.000 □ kilométernyi terület lesz, melynek 12 milliányi lakossága elég intenzív mezőgazdaságot üz és az orosz védvámok oltalma alatt jelentékeny gyáripárt teremtett, melynek *Varsó* és *Lodz* a gócpontjai. Ebből a területből mintegy 34.000 □ kilométer kerek 4 milliányi lakossággal osztrák-magyar katonai igazgatás alatt állott, úgy hogy ott gazdaságilag máris tértfoglaltunk. Remélhető, hogy az egész lengyel királyság a békekötés után politikai és gazdasági tekintetben a legjobb viszonyt fogja velünk fentartani. A harmadik háborús év mérlege tehát kedvezően alakult ránk nézve.

Az ellenséges tábor ezt kevésbé állíthatta magáról. Amiket mi nyertünk, az neki semmiképen sem vált előnyükre. A gazdasági kiéheztetés fegyverei pedig ép úgy visszafelé sülték el, mint a román támadás.

Az angolok kihirdették ugyan, hogy a háború után pénzügyi blokád alá is helyezik Középeurópát, de a komoly kritika ezt a tervet is problematikusnak mutatta ki. Anglia pénzeszsákja igen nagyban bizonyult ugyan, de a világháború olyan eret vágott rajta, amely még az elbizakodott londoni cityt is aggasztotta. Az 1916—1917-iki pénzügyi évben Anglia háborús költségei már 1-350 millió font sterlinget tettek, úgy hogy a háború kezdete óta tett kiadások már 3-132 millió font sterlingre emelkedtek és itt nincsenek beszámítva a szövetségeseknek adott előlegek, melyek szakadatlanul növekedtek. Az angol bank már a hadüzenetkor 10%-ra emelte a kamatlábat, fedezetlen bankjegyeket bocsátott ki, melyek 1915 december

végén már csak névértékük 28½% erejéig voltak fedezve. Az angol kormány elkobozta azt az aranyat is, melyet az indiai és az egyiptomi kormányok évtizedek óta Londonban tartottak az indiai és az egyiptomi ezüstpénzek fedezetéül. De utóbb az angol kormány az ezüst áremelkedése folytán nem volt képes ezen országok részére ezüst pénzeket veretni, már pedig a fedezetnélküli papírpénz Anglia eme két leggazdagabb erőforrásának a gazdasági csődjét jelentené.

Súlyos gazdasági helyzetbe jutottak Anglia szövetségesei. Franciaország, a világ bankárja és ennek leggazdagabb városai 5½) meg 6%-os kölcsönöket vettek fel Amerikában. És a mezőgazdasági termelés olyannyira elégtelennek bizonyult, hogy a francia kormány kénytelen volt a gazdák-nak magas termelési prémiumokat ajánlani, 6—10 frankot minden métermázsáért, amellyel az előző évhez képest fokozzák a terméshozamot.

Olaszország pénzügyi bajai egyre súlyosbodtak; a lebegő adósság, mely 1914; évi júniusban 170 millió lira volt, 1916 november közepén már 7165 millió lirát tett. A külkereskedelmi mérleg, főleg az angol szén rengeteg drágulása révén, óriási passzívumot mutatott fel. És az olasz városokból nap-nap után érkeztek hírek az élelmiszerek drágasága által előidézett zavargásokról és a szénhiány miatt beszüntetett iparüzemekről.

Oroszország államadóssága 30 milliárd rubelre növekedett és itt a bajokat tetézték a közlekedési zavarok, melyek már 1916-ban nagyon megnehezítették a városok élmezését. Hogy az erről hozott hírek nem voltak tendenciózusak, sőt talán szépítgették a helyzetet, az abból tűnik ki, hogy az orosz nagy városok éhező népe 1917 március havában néhány nap alatt le tudta verni a cári uralmat, amely oly okatlanul sáfárkodott Oroszország mérhetelen természeti kincseivel.

Az entente-államok óriási áruszükséglete azt eredményezte, hogy a hajófuvardíjak 1916 végén 5—600%-al voltak magasabbak, a búzaárak pedig Amerikában 240%-kal álltak magasabban, mint háború előtt, sőt sokkal drágábbak voltak a berlini piacon jegyzett gabonaáraknál.

Hasonló emelkedéseket észleltünk a réz, az acél, a gyapot áraiban.

Egy nagyon jellegzetes vonása ennek a világháborúnak

még az, hogy hatásait példátlan mérvben érezték meg még a semleges országok is, amelyeket az entente erőszakos módszere minden áron bele akarta sodorni a háború forgatagába, avagy legalább a gazdasági harcba.

A gazdasági mérleg 1917-ben gazdaságilag is a mi javunkra billent.

Osztrák barátaink és gazdasági érdekeink.

A középeurópai érdekközösségnek vannak gyöngye pontjai, melyeket célszerű lesz megvilágítani.

Nehezen vártuk a világháború menetét és végét. Súlyos gondokat okoztak nekünk ellenségeink katonai támadásai. A várható események nagy árnyékot vetettek előre, hormányválságokat idéztek elő majdnem valamennyi hadviselő államban, mert minden államban érezték a népek, hogy küszöbön áll a döntés. És ezekben a sorsdöntő napokban a Monarchia két államának parlamentje és kormánya egymással polemizáltak. A birodalmi tanácsban a miniszterelnök olyan nyilatkozatot tett, melyet utólag egy félhivatalos lapban magyarázgatnia kellett. De úgy a nyilatkozat, mint a magyarázat, úgy Tisza grófot, mint *Wekerle* miniszterelnököt egyaránt kemény válaszokra kényszerítette. Azon már meg se ütközünk, hogy a cseheket ismét elfogta a nagyzási mánia, amelyet a magyar parlamentnek élesen vissza kellett utasítani.

A magyar üzletvilág nem vetett volna ügyet ezekre az időszerűtlen vitákra, ha azt nem látta volna, hogy a politikai támadások mögött, a melyeket lajtántúli barátaink vetekedve intéztek a magyar állam ellen, a régi osztrák telhetetlenség, gazdasági érdekeink ellen való újabb merényletterveik lappangtak. Voltaképen már nem is lappangtak, hanem már egészen nyíltan törtek reánk. Odaát évek óta a népélelmezés „hadászati érdekét” hangoztatják s hogy a népélelmezésnek is közös ügynek kell lennie. A „Gesamtstaat” eszméje, melyet a vámközösség „pragmatizálása” formájában nem sikerült újraéleszteni, ezen a kerülőúton akart megint felszínre jutni. Sőt úgy láttuk, hogy a „centralisztikus” törekvések nem annyira politikai, mint inkább gazdasági célokat

akartak megvalósítani. Ezen a téren sem kellene ugyan a vita elől kitérnünk, de ezt mégis megtettük. Míg a bécsi sajtó minduntalan ránk olvashatta, hogy a magyar gazdák hány száz millióval „sarcolták” meg szegény Ausztriát, a magyar lapok hallgatásba burkolóztak, ami lehetett fölényes közöny, de lehetett kényszerűség is. Ezt a közönyt sokszor tapasztaltuk, de a kényszerűséget nem értettük. Semmiféle hadászati érdek nem kívánta, hogy a monarchia élelmezési bajait Bécsben töviről-hegyire elmagyarázzák idehallgatódzó ellenségeinknek. Azt azonban bátran elmondhattuk volna, hogyha van, akit megsarcoltak, akkor a magyar lakosság az, amelynek a 80—100%-al drágult élelmiszerekért 500, sőt 600 és 1000 százalékkal megdrágított iparcikket szállítottak az osztrák gyárak, vagy egyáltalán nem szállítottak a termeléshez és ruházkodáshoz legszükségesebb gyártmányokat. Nem bocsátkoztunk részletes számításokba, mert tiszteltük azokat a bizonyos hadászati érdekeket. De annyit megállapíthattunk, hogy a háború kitörése óta annyival fizettük túl Ausztria gyártmányait, amennyit a háborúra költöttünk, tehát kétszeresen viseltük a világháborúnak ránk eső költségeit.

Pedig abból, hogy Ausztriának annyi milliárdot fizettünk iparcikkekért, azt lehet következtetni, hogy a magyar nép megélhetéséhez, amely elvégre szintén közös hadi érdek — ezek az iparcikkek époly szükségesek, mint az osztrákoknak a gabonánk.

A középeurópai államok gazdasági érdekközösségét hirdető együttes gyűléseken, melyek oly sűrűn követték egymást, igen szép beszédeket hallottunk, amíg csak általánosságokról kellett szólni. De valahányszor konkrét részletekre tért a vita, mindig csak egyoldalú, rideg önzést tapasztaltunk osztrák testvéreink részéről. Elég itt a külfölddel kötendő kereskedelmi viták kérdéseire és az osztrák Wassertag-on elhangzott egyes beszédekre emlékeztetni. Az utóbbiakban megint Bécsét nyilvánították a Dunamedence központjának. A mesterséges víziutak készítésének és a behajózási tarifák problémájának emlegetésénél csak az osztrák érdekeket állították előtérbe, Magyarországot említésre sem érdemesítették. Pedig a magyar érdekelteket is meghívták erre a gyűlésre, így illő lett volna velük is számolni.

Úgy kezdtük sejteni, hogy ellenségeinkkel majd csak

elbánunk, de a barátainkkal szemben rászorulunk majd az Isten segítségére.

Az átmeneti gazdaságról megindult vitákban széles hely jutott úgy a behozatal, mint a kivitel szervezésének, amelyet az összes szakférfiak elsőrendű szükségnek nyilvánítottak. De itt is azt kellett tapasztalnunk, hogy az érdekközösségről elhangzott minden szép beszéd „szentelt víz” maradt és a konkrét részletekben nem érvényesült. A magyar üzletvilágban keserű panaszokat hallottunk arról, hogy úgy a behozatali, mint a kiviteli forgalmunk tömérdek akadályokba ütközik, úgy a csapataink által megszállott területeken, mint a velünk szövetséges és a semleges államokban. Bárhol akartunk behozatali vagy kiviteli üzletet kötni, száz meg száz formassággal kellett megküzdeni, de eredményt csak elvéve tudtunk elérni. Utazási, behozatali vagy kiviteli engedélyt vagy egyáltalán nem kaptunk vagy oly későn, hogy időközben minden üzlet a vízbe esett. És sürgetni semmit sem volt szabad, mert ez felségsértésszámba ment.

Mindebbe bele tudtunk volna nyugodni, ha minduntalan azt nem kellett volna hallanunk, hogy osztrák, (kivált bécsi) és német üzletemberek sokkal könnyebben boldogultak és játszva hódították el tőlünk évtizedes rendes üzletfeleinket. Emezek felsültek, ha velünk kötöttek üzleteket, de mindent megkaptak, ha Bécsben vagy Németországban vásároltak. Megtörtént, hogy a Magyar Áruforgalmi Iroda, amely az ellenséges érületű Romániával szép forgalmat bonyolított le, a kezünkbe jutott Romániában, a megszállástól számított egy teljes évben nem fejthetett ki semmi tevékenységet.

Kifejezést adtam akkor ezeknek a panaszoknak, melyeket gyakran hallottam. Olykor magamnak is volt okom azokra, de mégsem akartam azokat alaposaknak mondani, mert nem tudtam elképzelni, hogy barátaink, akik a harctereken oly híven és szívósan küzdenek velünk együtt a közös ellenség ellen, a megélhetésünkhöz és boldogulásunkhoz fűződő közös érdeket meg nem értették, vagy szándékosan figyelmen kívül hagyták volna. Azt kellett hinnem, hogy ők is csak úgy küzdenek, hogy üzletembereink panaszai félreértéseken alapultak, valótlan értesülésekből fakadtak. De a panaszok tagadhatatlanul sűrűn hangzottak és rossz vért szültek. A félreértést tehát el kellett oszlatni, a valótlan értesítéseket hitelesen meg

kellott cáfolni. Szükségesnek tartottam, hogy azokat szélesebb körű értekezleten megvitassuk és illetékes tényezők a magyar érdekelteket behatóan tájékoztassák a tényleges helyzetről. Talán kívánatos lett volna hogy ugyanilyen értekezletet az osztrák érdekeltekkel együtt tartsunk, ott tisztázzuk a fogalmakat, vállalva sürgessük a jól bevált Áruforgalmi Irodák működésének extenzív és intenzív fejlesztését. Ezeket az értekezleteket úgy képzeltem, hogy ezúttal ne tartsunk szép beszédek, hanem beszéljünk valahára mint ahogy üzletemberekhez illik, nyíltan, számokban, rideg tényekkel, az adok-veszek ősi, de örök igaz törvénye szerint.

De erre nem került a sor. Ők nem akartak velünk békét, hanem folytatni akarták a többé-kevésbé lepezett küzdelmet, elnyomást. Nem érték célt. A Tisza—Stürgk-féle kiegyezés, amely 20 esztendőre lekötötte volna a kezünket, megbukott. 1917 november 20-án *Wekerle* miniszterelnök a képviselőházban benyújtotta a kétéves kiegyezési provizóriumról szóló törvényjavaslatot. Ennek a javaslatnak az indokolásában pedig tudtul adta, hogy az előző kormány által tervezett kiegyezés nem lett perfektuálva és az új kiegyezést a jövő országgyűlés fogja megkötni. Már pedig ez a jövő országgyűlés, mely az általános szavazati jog kohójából fog kikerülni, acélos hangon fog beszélni osztrák barátainkkal.

Gondolatok a kiegyezésről.

A húsz évre tervezett kiegyezés a papíron maradt. Ausztriával az új kiegyezést majd csak a háború befejezte után, az általános választójog alapján alakulandó országgyűlés fogja megszavazni. Időszerű még tehát az indítvány, melyet a Magyar Kereskedelmi Csarnokban az Ausztriával újrakötendő kiegyezés és a Németországgal létesítendő gazdasági közeledés kérdéséről 1917 elején előterjesztettem. Indítványom indokolásában a magam üzleti szakmája érdekeiből kellett kiindulnom. Meg kellett állapítanom, hogy Magyarország textilárúkból való szükségletének mintegy nyolcvan százalékát Ausztriából és a külföldről fedezi. Pedig a nyersanyagot Ausztria és Németország éppúgy a külföldről fedezik, mint Magyarország. Ami textilgyárunk van, az is jórészen osztrák

tökével, az osztrák határ közelében létesült és így nem szolgálja a magyar közgazdasági érdekeket.

Hogy a helyzet az iparban így alakult, azt elsősorban annak kell tulajdonítanunk, hogy a magyar textilipar a régebben alakult osztrák gyárakkal szemben nem részesült vámvédelemben. Hogy egy osztrák textilgyár magyar területen fióktelepet létesített, ezt annak köszönhetjük, hogy a külön magyar vámterület lehetősége mindig fennállott. Sőt 1906 után, mikor a magyar gazdasági önállóság hívei hatalomra jutottak, az osztrák határ mentén létesült magyar ipartelepek száma feltűnően növekedett.

A magyar jutaipar érdeke pl. egymaga természetesen nem lehet mérvadó, hogy Ausztriával szemben milyen magatartást kell követnünk. De a jutaiparral analog helyzetben van a sokkal fontosabb pamutipar, mely úgy nálunk, mint odaát, szintén tengerentúlról beszerzett anyaggal dolgozik, a nagyfontosságú gyapjúipar, mely Ausztriában jórészt magyar nyersanyagból állítja elő a magyar piacon nagy mennyiségben elhelyezett nagyértékű gyapjúárukat, a fémipar, mely Ausztriában is túlnyomó részben idegen nyersanyagot dolgoz fel és Ausztriából fedezi a magyar fogyasztás szükségletének nagy részét.

Más ilyen példákkal is igazolhatnók, mily egyoldalú felfogást nyilvánítanak az osztrák közgazdasági írók, mikor arról szólnak, hogy Magyarországnak legfeljebb a maga nyersterményeinek ipari feldolgozására kellene törekednie, amikor jogosulatlan magyar aspirációnak mondják azt, hogy a magyar ipar idegen nyersanyagokat is dolgozzon fel.

Ha jogos az osztrák ipar azon aspirációja, hogy idegen anyagokból előállított gyártmányai egy közép európai vámunió létesülése esetén legalább 28—30 évi átmeneti időben közbenső vámokkal megvédessenek a túlhatalmas német verseny ellen, akkor épp oly jogos az a mi követelésünk, hogy a magyar ipart közbenső vámokkal megvédjük az osztrák ipar versenye ellen.

Bécsben arra hivatkoztak, hogy a mostani háború a szoros összetartás szükségességét igazolta. Politikai értelemben ez kétségtelen és részünkről a politikai összetartás érzete oly erősnek bizonyult, amilyennek csak kívánni lehetett. Áldo-

zatkészségünk nem ismert határt. De hogy épp nekünk kell a politikai összetartozás oltárára letennünk a gazdasági érdekeinket — ennek a szükségességét és hasznosságát nem bizonyították be.

A mostani háború elsősorban azt bizonyította, hogy a nemzeti hadseregek egyik legerősebb támasza, a győzelemnek nélkülözhetetlen feltétele az erősen szervezett nemzeti ipar. A közös védelem szempontjából nemcsak az erős német és az osztrák ipar szükséges, de szükséges az erős magyar ipar is.

Bécsben azt állítják, hogy az erős magyar ipar hiányát a közös védelem szempontjából pótolja majd az osztrák és német ipar, még akkor is, ha ezek a magyar ipar rovására erősödnének. Ezt természetesen mi nem ismerhetjük el.

Van egyébiránt más indokunk is. A mostani háború által okozott rengeteg károk pótlása, a mai háború során feltétlenül szükségesnek bizonyult óriási katonai, kulturális és gazdasági fegyverkezés a magyar államra óriási terheket fog róni. Ezeket a terheket a magyar állam csak úgy fogja elbírní, ha teljesen szakít az eddigi egyoldalú gazdasági rendszerrel, ha nemcsak a maga nyersterményeit, de az exotikus terményeket is maga dolgozza fel gyártmányokká, ezzel sokoldalú kereseti forrásokat biztosít a maga népeinek.

Ez eddig nem sikerült nekünk a kívánt mérvben, mert zsenge iparunk védtelenül volt kiszolgáltatva az osztrák ipar versenyének.

De még kevésbé sikerülne ezentúl, még jobban volna megnehezítve, ha a szóba hozott középeurópai vámunióban a magyar ipar az osztrák iparnál is sokkalta fejlettebb és hatalmasabb német ipar versenyének volna kiszolgáltatva. Egyes német közigazdák az a biztatása, hogy Magyarország a maga mezőgazdasági termelésének a megkétszerezésével nagy jólétet biztosíthatna, nem nyugtathat meg bennünket. A magyar mezőgazdasági termelés nagymérvű fokozását csak az tenné lehetővé, ha ez a termelés vásárlóképes belföldi népességre támaszkodik, melyet csak a virágzó ipar és a két nagy gazdasági ágra támaszkodó nemzeti kereskedelem teremthet meg.

Ehhez képest a fölvetett két kérdéstről való szerény véleményemet a következő indítványban foglaltam össze:

Mondja ki a Magyar Kereskedelmi Csarnok, hogy

1. az Ausztriával 1917-ben lejáró kiegyezés megújítása és az eddigi vámközösség fentartása csak akkor felelne meg Magyarország gazdasági érdekeinek, ha a magyar ipar fontosabb ágait Ausztriával szemben *közbenső vámokkal* biztosíthatjuk.

2. A Németországgal való gazdasági közeledés és gazdasági együttműködés kívánatos ugyan, de csak akkor, ha úgy az osztrák, mint a magyar ipar érdekei a német iparral szemben továbbra is megvédetnek, még pedig úgy, hogy a szövetséges hatalmak által egymásnak megadandó külön vámkedvezmények rendszeréről le kell mondani, ha ezzel a többi államok piacairól való elzártság veszélye hárulna a szövetséges államokra.

Németországból való behozatalunk nehézségei.

A véletlen játéka folytán a budapesti kereskedelmi kamara épp a német, osztrák és magyar gazdasági kötelékek 1917. évi budapesti gyűlése idején igen érdekes és fontos anyagot szolgáltatott a középeurópai eszme mögött lappangó bizonyos törekvésekre. A kérdés akkor kényes volt, ma már nyíltan beszélhetünk róla.

Köztudomású, hogy bizonyos ipari segédanyagokat, műszaki cikkeket, szerszámokat és gépeket, amelyekkel mindig behozatalra voltunk utalva a háború alatt, csak Németországból tudtunk megrendelni. De onnét csak nehezen tudtuk megkapni, úgy hogy gyárosaink és kereskedőink sokszor súlyos zavarokkal küzdöttek. Ezen nem csodálkoztunk, mert hisz Németország maga is szűkében volt sok árúnak és azért a szóban levő cikkeket rendszerint csak akkor engedte ki területéről, ha a kiviteli engedélyt a cs. és kir. hadügyministerium ajánlotta, illetve ha ez igazolta, hogy a kérdéses cikk hadi célokra, tehát közös érdekekben volt szükséges. Pedig hát a polgári munka zavartalan folytatása szintén közös hadi érdek volt! Ezt a németbirodalmi behozatali és kiviteli bizottság is elismerte, mert az ilyen cikkekre, hadügyministeriumi közvetítés nélkül is — készségesen adta meg a kiviteli enge-

délyt, ha ezt bulgáriai és törökországi vevők kérték. Néha megadta a kiviteli engedélyt magyarországi vevő részére is, de csak úgy, ha ez a vevő közvetlen fogyasztó volt.

Ezt az eljárást azzal indokolták, hogy a fölösleges közvetítőket ki kell kapcsolni, ami igen tetszetős érv, jól hangzott bizonyos hazai körökben is. Emezek nem ütköztek meg azon, hogy a német kiviteli engedélyek iránt benyújtott kérvényben meg kellett nevezni a „végleges fogyasztót”, még oly esetekben is, amikor a küldeményt a közvetítő kereskedő címére kellett feladni.

A kereskedők ilyenén kikapcsolásának a mi közgazdaságunkra nézve nagyon súlyos következményei lehettek, amelyeket talán ezentúl fogunk csak megismerni. A német gyárosok megismerték a mi kereskedőink „végleges vevőit” és így a jövőben ezeket a magyar kereskedők mellőzésével fogják felkeresetni. Ezt nálunk bizonyos urak nem tekintették bajnak. De talán ezek is meghökkentek, mikor megtudták, hogy a német gyárak a gépalkatrészeket és technikai cikkeket a magyar gyárosoknak csak úgy szállították, ha ezek közölték velük a „fogyasztó gazda és kézműves” címét és így a jövőben ennek a gazdának és kézművesnek nem a gépalkatrészt, de az egész gépet és az összes technikai cikkeket fogja ajánlani, még pedig nemcsak a magyar kereskedő, de a magyar gyáros rovására is.

Ilyen eljárás mellett úgy a magyar kereskedő, mint a magyar gyáros, lassankint leszorul nemcsak a Balkánról, de a hazai piacról is. A német gyáripar nálunk és a Keleten elérné azt, amire az angolok törekedtek. Az angolok semleges országokba menő küldemények feladóját, aki a végleges vevőt eltitkolta, a fekete listára tették; így igyekeztek megtudni a semleges kereskedőnek nemcsak német, de bármely más vevőjét is.

1917 ősz elején a budapesti kereskedelmi kamara irodája a magyar kivitelnek a háború után leendő megszervezéséről terjedelmes emlékiratot szerkesztett, amely fontos kiviteli cikkeink egész sorozatáról mutatta ki, hogy ezen cikkeink kivitelét a világháború *előtt legfőképpen a német* vámpolitika nehezítette meg. Mikor dr. Gratz Gusztávot, a Gy. O. Sz. igazgatóját a külügyminisztériumba nevezték ki a vámpolitika intéző-

jenek, a képviselőházban mondott búcsúbeszédében nyíltan hangoztatta, hogy a Balkánnal szemben való elhibázott vámpolitikánkat a német vámpolitika nyomása kényszerítette ránk. És most a budapesti kereskedelmi kamara a konkrét példák egész sorozatával igazolta, hogy a német vámpolitika a világháború alatt épp a magyar gazdasági érdekekkel mostohábban bánt, mint akár közös ellenségeinkével.

Így például a német dohányvám már magában véve messze felülmúlja a magyar dohány értékét, aránytalanul jobban sújtja a magyar, mint sem a sokkal értékesebb görögországi, eubai vagy mexikói dohányt. Azt már sokszor tették szóvá, hogy az orosz *árpa* mint takarmányárpa olcsóbb vám mellett jut a német sörgyárokhoz, mint a magyar árpa. A német lisztvámok prohibítív vámok. És noha Németország a maga Einfuhrsschein-jai révén a cseh piacon kezdett versenyt támasztani a magyar lisztnek, a bajor malmosok a berlini lapokban is élesen tiltakoztak az ellen, hogy nálunk ilyen behozatali jegyekkel a magyar liszt vámkülföldi elhelyezését ismét lehetségessé akarjuk tenni. Köztudomású, hogy a Fleischbeschaugesetz teljesen lehetetlenné tette a magyar húsárúk kivitelét Németországba.

A budapesti kereskedelmi kamara még sok ilyen példát hoz fel, de nem idézem azokat. Hír szerint a Németországgal létesítendő vagy már létesített megállapodás megszünteti ezeket a bajokat. Csak azt nem tudjuk, hogy ezért mekkora árat fog fizetni — a magyar ipar, amely védtelenül volna kitéve a német gyártmányok gyilkos versenyének.

VIII.

Átmenetgazdaság.

Átmenetgazdasági minisztérium.

A hivatalos lap 1917 augusztus 10-én tette közzé az átmeneti minisztériumokról szóló 1917:XI. t.-cikket, amelyet a király augusztus hó 4-én szentesített. Néhány napra rá megjelent az új minisztereket kinevező új királyi kézirat is. Az új miniszterek már hetek óta tudták, hogy milyen feladat vár rájuk, tehát elkészíthették munkaprogramjukat is. Természetes csak nagyjából, mert az új kormány javaslatának az indokolása szerint főleg az lesz a feladatuk, hogy „tanácsukkal és politikai szereplésükkel” támogassák a kormányt.

A népjóléti és választójogi miniszterek működése ránk nézve csak közvetett érdekléssel bír. Annál feszültebb érdeklődéssel néztünk az átmenetgazdasági miniszter, dr. *Földes Béla* működése elé. Az ő hivatása lesz első sorban odahatni, hogy átmenetgazdaságunk okszerűen illeszkedjék bele abba a világ-gazdasági helyzetbe, amelyet a világháború már eddig teremtett és abba, amely a mai harcok végső kimeneteléhez és a békeszerződés főbb pontjaihoz képest a háború után fog kialakulni. Nyersanyagbeszerzésünk, amely normális mezőgazdasági és ipari termelésünk helyreállításának egyik első feltétele, kölcsönös okozati összefüggésben áll valutáris helyzetünkkel és a közlekedési lehetőségekkel úgy a vasúti, mint a víziuti viszonylatokban, másfelől kiviteli kereskedelmünk újjáélesztésével. Ha az export által nem biztosítunk magunknak fizetési eszközöket és visszrakományt, akkor nem tudunk importálni. Viszont ha nem tudunk ipari nyersanyagokat és mezőgazdasági nyersanyagokat behozni, akkor nem tudunk többet termelni és nem lesz mit kivinnünk. És mindezekre nézve többé-kevésbé függünk a nemzetközi helyzet alakulásától. Ezt kell alaposan megismernie az átmenetgazdasági miniszternek, hogy a gazdasági szakminisztériumok észsze-

riően alkalmazkodjanak a helyzethez, a maguk egész működésében.

Dr. Földes Béla a maga tudományos és parlamenti munkásságában éber szemmel figyelte meg a világgazdaság új fejleményeit, iskolázott ítélettel értékelte a magyar szempontokból fontos adatokat. Az osztrák és a német átmenetgazdasági vezérbiztosok példái nyomán olyan szaktanácsra igyekezett támaszkodni, mely az ő adatai alapján a hazai gazdasági viszonyoknak legjobban megfelelő, gyakorlatilag kivihető és sikerrel biztató gondolatokat és szerveket tud megállapítani. Bizvást remélhetjük tehát, hogy mély elméleti tudás és a széles gyakorlati tapasztalat illetően együttműködése folytán dr. Földes Béla becses útmutatásokkal fog szolgálni miniszter társainak az átmenetgazdaságban megoldandó nagy feladatokra nézve.

Arra nézve, hogy miképen fogja fel ő a hivatását és milyen módszert követ, érdekes példát találunk egy tanulmányában, mely közvetlenül a kinevezés előtt jelent meg egy Berlinben nyomtatott, de Budapesten szerkesztett német folyóiratban valutánk jövőjéről. Kétségtelen, hogy úgy az átmeneti, mint a végleges békegazdaságban ez lesz kormányunknak és összes közigazdasági tényezőinknek legsúlyosabb gondja. Ebben a tanulmányban feltárta valutánk nagy rosszabbodását és arra utalt, hogy a világ évi arany termelésének 98%-át olyan területek szolgáltatják, melyek gazdasági és közlekedési tekintetben egészben vagy jelentékeny részben Anglia hatalmi szférájába esnek. Meg is állapította, hogy az aranyvaluta ma Anglia kezében kényelmes eszköz arra, hogy a világgazdaságot, az árak alakulását, a termést függővé tegye a maga érdekeitől. Ehhez képest a német tudományos irodalom és publicisztika komolyan foglalkozott azzal a kérdéssel, képes lesz-e Németország a teljes aranyvalutát helyreállítani. A pénzforgalom ércalapjának szükségessége iránt erős kételyeket támasztottak jobbról is, balról is. Ebből dr. Földes ezeket következtette: „nekünk aligha lesz a feladatunk teljes aranyvalutát létesíteni, mely nálunk a háború előtt sem létezett. A nemzetközi forgalomnak egészséges, az összes nemzetek érdekeit kielégítő alakulása sürgősen kívánja, hogy az angol soverign egyeduralma megtöressék, gondoskodni kell arról, hogy Anglia monopolisztikus uralmát a világ pénzpiaca fölött

egészségesebb állapot váltsa föl. Üdvös volna, ha a fizetési rendszer tekintetében nemzetközi megállapodások (nemzetközi valuta, világvaluta) esetleg egy világbankként szereplő hitelintézet útján jöhetnének létre.”

Akkor a napilapokban tényleg említettek egy ilyen világbank tervét, amelyben az entente-államok és a központi hatalmak egyaránt vennének részt. Annyi bizonyos, hogy ilyen intézményre egyaránt szüksége volna mindegyik hadviselő államnak, mert ma valamennyi egyformán úszik az adósságban, egyaránt nyög ezeknek a terhe alatt.

De nemcsak a valuta, hanem a hajótér, de még a technikai nyersanyagbeszerzés tekintetében is nemzetközi jellegű intézményeket és szerveket terveznek és mindezekkel a tervekkel szemben nemcsak az átmenetgazdasági miniszternek kell állást foglalnia, de mindegyik illetékei szakminiszternek is. Köztudomású, hogy az átmeneti minisztériumok átlagos költségvetése egyaránt 100.000 korona volt és a törvény igen szűk korlátokat szabott az új minisztériumok személyzetének. Az új miniszterek a többi minisztériumoknak hozzájuk ideiglenesen beosztott, közegeivel dolgoznak. A kereskedelmi minisztériumot a dolgok természeténél fogva legjobban érdekli az átmenetgazdaság problémáinak túlnyomó része. Nem tartanak kívánatosnak, ha a kereskedelmi minisztérium hatásköréből lényeges feladatokat és kiváló szakközegeket utalnának az új minisztériumba. Ennek a minisztériumnak mai ügyosztályai igen sokszoros kapcsolatban állnak egymással. Ez kitűnik abból, hogy az eredetileg tervezett külön vasúti minisztériumot el is ejtették, épen mert a helyes közlekedési politikát az ipar és kivitel fejlesztése érdekei határozzák meg és amatt ezek szerint kell irányítani.

A kereskedelmi miniszternek egyébiránt alkalma volt július 30-án *Putnokon* a választás előtt nyilatkozni a magánéleteiről és terveiről. Amit az alapvető kérdésekről, az Ausztriával való kiegyezésről, a Németországhoz való közeledésről mondott, nem volt Ínyére bizonyos osztrák köröknek és a „*Neue Freie Presse*” azt írta, hogy mégis csak kiegyezési provizórium lesz. Ezt el is találta, mert a mai Ausztriával nem lehetett most magunkat húsz évre lekötünk.

A kereskedelmi miniszter *Putnokon* szölt még a szénkérdésekről. A vasútról és a víziutak programjáról is. És

ki kell emelnünk, hogy nemcsak a Duna—Tisza és a Vukovar—Saniaci csatornák kiépítését hangsúlyozta, de azt is, hogy utóbbit folytatni kell Károlyvárosig a Kulpa csatornazása révén. A miniszter ezúttal nem szólt az iparfejlesztésről. De *Serényi* gróf erről már akkor nyilatkozott, amikor ez még nem volt szorosan kötelessége. Mint földművelésügyi miniszter 1913 december 21-én a főrendiházban elmondta, hogy a magyar mezőgazdaság azért lendült föl, „mert az utolsó 10—20 év alatt a fejlődött ipar teremtett pár százezer ipari munkásból álló fogyasztó közönséget”. A földművelésügyi miniszternek kétféle feladata van:

az egyik az, hogy a termelést tőle telhetőleg emelje,

a másik pedig az, hogy megteremtse a közönséget, mely az agrár-terményeket fogyasztja.

Remélhető, hogy a mostani iparügyi miniszter az ipar ügyét legalább is annyira felfogja karolni, mint az 1913-iki földművelési miniszter, sőt az iparfejlesztésre egyéb indokot is fog találni.

A kereskedelmi miniszter beszédéből végül kiemeljük azt a kijelentést, hogy a középeurópai blokk megalakítását követni fogja a szövetséges Törökországgal és Bulgáriával való szorosabb kapcsolat létesítése. Ez a kijelentés nagyon értékes, mert *Serényi Béla* gróf már más alkalommal mondotta a parlamentben, hogy „kelletlen állapot volna, hogy a Monarchia két állama két kínai fallal akarná magát körülvenni és a Balkán-államok életigényeivel nem számolna”. Növeli ennek a kijelentésnek az értékét az, hogy gróf *Serényi* ezt is földművelésügyi miniszter korában mondta. Még pedig 1912 január 18-án, amikor a Balkán-államok ellenségeink voltak. Ma ezek az államok részben szövetségeseink, részben hatalmi szféránkba kerültek.

Ez is igazolja, hogy az átmenetgazdaságunk igyekszik beleilleszkedni a nemzetközi gazdasági helyzetbe. Ez egyik erős biztosítéka a jó eredménynek.

Kereskedők az átmenetgazdaságban.

A Kereskedő és Iparos Szövetség elhatározta, hogy megalakítja a Kereskedők és Iparosok Országos átmenetgazdasági szervezetét. Helyes kezdeményezés ez főleg azért, mert a kereskedőket nálunk a háborús gazdaságból kikapcsolták és a

látható jelenségek szerint nagyon kis szerepet szántak nekik az átmenetgazdaságban. Ez az irányzat szövetségeseinknél is sokáig érvényesült, de utóbbi időben a kereskedők ott sarkukra álltak és el is érték, hogy ismét kezdték őket bekapcsolni úgy a háborús, mint az átmeneti gazdaságba. Nálunk ez még nem sikerült, mert az átmenetgazdaság tekintetében még az előmunkálatok kezdetének a kezdeténél tartunk. Ez bizonyos tekintetben előny, mert legalább nem rontottak el még semmit, már kezdettől fogva érvényesíthettük az új szellemet és értékesíthettük szövetségeseink előmunkálatait.

Ausztriában az 1917 március 24-iki rendelet létesítette már a kereskedelmi minisztérium kebelében az átmenetgazdasági vezérbiztosságot és 1917. évi májusban megalkották az érdekképviselők átmenetgazdasági nagybiztosságát, a vezérbiztosság szaktanácsát.

Az 1917 június hó 16-iki bécsi hivatalos lap közzétette az osztrák kereskedelmi miniszternek rendeletét, mely a kereskedelem háborús és átmenetgazdasági érdekeinek megvédésére megalakítja a kereskedők gazdasági választmányát (Wirtschaftsausschuss der Kaufmannschaft) továbbá az egyes üzletágak s egyes vidékek kereskedőinek külön biztosságait.

A nagyválasztmány 75 tagból áll és a következőkre van hivatva: Az átmenetgazdaságnak a kereskedelmet érintő kérdéseiről és rendeleteiről véleményeket és indítványokat terjeszt elő: egyes üzletágak és vidékek kereskedelme érdekeinek védelmére körzeti és szakbiztosságokat szervez.

A nagyválasztmány ügyeit húsztagú elnökség intézi, mely tárgyalt egyfelől a körzeti és szakbiztosságokkal, másfelől a többi átmenetgazdasági szervezetekkel. Üléseire tanácskozással meghívhatja az érdekelt körzetek és szakbiztosságok képviselőit is. Tisztviselőket, segéderőket alkalmaz a teendők elvégzésére.

A nagyválasztmány állapítja meg az elveket, melyeket a kereskedelem átmenetgazdasági szerepére és munkájára nézve alkalmazni óhajt, a szükséghez képest nemcsak körzeti és szakbiztosságokat szervez, hanem egyes különleges általános jellegű kérdések tanulmányozására és előkészítésére külön biztosságokat is alakít, véleményeket ad mindazon kérdésekről, melyek a kereskedelmet érdeklik, amelyeket ehhez képest a kormány vagy az átmeneti vezérbiztosság hozzáutal.

A körzeti és szakbizottságok véleményeket adnak a körzetüket vagy üzletágukat érdeklő átmenetgazdasági kérdések iránt, amelyeket a kormány vagy a vezérbizottság hozzájuk utalt és ezen véleményeket a nagyválasztmány elé terjesztik érvényesítés végett, közreműködnek az átmenetgazdasági teendőkben, amennyiben arról van szó, hogy milyen árúkat fognak juttatni a kereskedelemnek és ez az árúkat mily módon és milyen föltételek mellett hozhatja forgalomba. A körzeti és szakbizottságok határozatait a kereskedelmi miniszter általánosságban vagy esetről-esetre a nagyválasztmány elé utalhatja. Ha valamely határozat beleütközik valamely szakma vagy körzet érdekeibe, akkor a nagyválasztmány az illető bizottságokkal közös tanácskozást tart, hogy az érdekellentéteket lehetőleg kiegyenlítsse, vagy összeegyeztesse. Ha ez nem sikerül, akkor a nagyválasztmány az ellentétes javaslatokat, a maga véleményével együtt, a kereskedelmi miniszter döntése alá bocsátja.

A nagyválasztmányt egybe kell hívni, ha húszt tag ezt szükségesnek nyilvánítja. Minden tag terjeszthet be indítványt, melyet a nagyválasztmány köteles rövid időn belül tárgyalni.

A rendelet a legteljesebb részrehajlatlanságot teszi az új szervezet köteletségévé, a választmány személyzetét szigorú titoktartásra kötelezi a tudomásukra jutott tények és adatok tekintetében, ha azoknak értékesítése és terjesztése a választmány intencióiba vagy egyes személyek érdekeibe ütközik.

A nagyválasztmány állami felügyelet alatt áll, amelyet a kereskedelmi és közlélmzési miniszterek által kinevezett kormánybiztosok gyakorolnak. A kormánybiztos vétőjoggal élhet és ez esetben a választmány határozatait csak akkor lehet foganatosítani, amikor a kereskedelmi miniszter a kérdést eldönti.

A kereskedők kötelesek a nagy választmány határozatait, melyeket a kereskedelemügyi miniszter által ráruházott jognál fogva hoz — foganatosítani, a határozatok jó előkészítése érdekében megadni a tőlük bekért felvilágosításokat, sőt — ha a miniszter szükségesnek látja — kötelesek a felügyeleti közegeknek bemutatni a könyveiket és levelezéseiket.

Akik ezen rendelet ellen, illetve ezen rendelet alapján

tett intézkedések ellen cselekszenek, 5000 koronáig terjedhető bírsággal vagy 6 hónapig terjedhető fogsággal sújtathatnak.

Mindez azonban csak egy keret, amely talán szebb és okszerűbb is lehetne, de egyelőre még teljesen üres. Tartalmat és értéket csak az emberek adhatnak neki, akik a keretben el fognak helyezkedni, akik abban a szervezetben működni fognak.

Az osztrák rendelet szerint a kormány nevezi ki a nagyválasztmány, sőt a körzeti és szakbizottságok tagjait is; tettségétől függ, hogy igénybe veszi-e a törvény alapján főnálló kereskedelmi kamarák és a szabad érdekképviselések közreműködését, hogy képviseleti alapon szervezi-e a választmányt vagy tisztán a szakképzettség és megbízhatóság szerint szemeli-e ki a tagokat.

Rathenau munkája.

Mikor 1917. évi Szent István-napján meghallottuk, hogy *IV. Károly* király dr. *Wekerle Sándort* miniszterelnökké nevezte ki, körülbelül azt éreztük, amit a német nemzet érzett, amikor *II. Vilmos* császár *Hindenburg* tábornagyot állította az összes német fegyveres erő élére. Mi is úgy láttuk, hogy az ország sorsának az ügye olyan férfiúra van bízva, aki páratlan tudásával, hatalmas akaraterejével, bölcs céltudatosságával kimagaslik vetélytársai közül és aki isten-adta hivatottságát a történeti eredmények egész sorozatával igazolta. Sok sorsdöntő győzelmet aratott a németek legnagyobb hadvezére és a modern magyar történetben ugyanannyi korszakos vívmány fűződik *Wekerle* magyar miniszterelnök nevéhez. Minden német ember ismeri *Hindenburg* győzelmeit és minden magyar hazafi tudja, hogy ki szüntette meg a magyar költségvetésben a deficitet, ki rendezte a magyar valutát, ki vívta ki a kötelező polgári házasságot és ki alapozta meg azt a magyar gazdasági erőt, mely a mai világháborúban épp oly fontos tényezőnek bizonyult, mint katonáink hősiessége. Mindez a magyar állam részére világpozíciót vívott ki, de ezt biztosítani csak úgy tudjuk, ha a béke helyreállta után gazdasági erőnköt a magyar katonai dicsőség színvonalára emeljük. És erre a munkára a leghivatottabb vezérnek dr. *Wekerle Sándort* ismerjük.

Wekerle már a háború első évében elmélkedett ennek a munkának a problémáiról és gondolkozásának eredményeit akkor a régi képviselőházi teremben nagyszabású felolvasásban adta elő. Azóta súlyos gazdasági harcokat kellett megvívunk, olyan áldozatokat hoztunk, amilyenekre senki sem hitt volna bennünket képesnek. Megacélosodtak az izmaink, de óriásilag növekedtek a veszteségek is, amelyeket pótolnunk, a károk, amelyeket helyrehoznunk kell, hogy önbizalommal nézhessünk jövőnk elé.

A hadviselő nemzetek az élet-halál harc idegfesztítő izgalmai közepette nem is elmélkedhettek arról, hogy milyen munka vár rájuk a háború után, hogy mibe fog kerülni a felforgatott világ gazdaság felépítése. Az amerikaiak, amikor még nem keveredtek bele a háború forgatagába, elsőkül elmélkedtek erről. Az Egyesült-Államok vas- és acéliparosai 1916. év Őszén bizottságot küldtek ki az óceánon át azzal a megbízással, hogy állapítsa meg, milyen feladatokat ró a háború a vas- és gépiparra a háború utánra, Ez a bizottság a jelentésében az európai harctereken állami és magánvagyonban okozott károk összegét 1917 elején kerek *hat milliard dollárra* becsülte. Ebből 3800 millió dollár esik a nyugoti és 2200 millió dollár a keleti harcterekre. Mindezt természetesen az amerikai „acélkirályok” szándékoznak pótolni.

Franciaországban és Belgiumban tüzetesebb kutatásokat végzett a bizottság és megállapította, hogy az ottani károk épületekben 1750 millió frankot, ipari gépekben 6750 millió frankot, gazdasági épületekben 1000 millió frankot, mezőgazdasági gépekben és eszközökben 300 millió frankot, nyersanyagokban 4500 millió frankot, vasutakban, hidakban és utakban 2130 millió frankot tesznek, nem szólva az elpusztult ingókról. A károk pótlására Belgiumnak csak gépek 5—600 millió frank értékben, Németországnak 150 millió frank, Galiciának 100 millió frank értékben fognak kelleni. Lengyelország kárát a bizottság 4400 millió frankra becsülte, amiből a gyárakra és gépekre 1200 millió frank esik.

Az amerikai külkereskedelmi bizottság sok más efféle jelentést kapott, de ezeknek a szövegét — sajnos — a cenzúra most utóbb már Amerikából sem bocsájtotta ki, pedig ezekből már mi tudhatnók meg az entente sok hadititkát. így nevezetesen nagyon izgat bennünket az a kérdés, hogy miképen

állnak az ellenségeink gyapot, gyapjú, len, kender és juta dolgában és ezekben mekkora forgalmat remélnék az amerikai ültetvényesek és ringek a háború utánra.

Nagyon élénk emlékezetünkben van még, hogy a fémek és textilanyagok hiánya milyen súlyos gondokat okozott a háború alatt hadvezetőségünknek. Ebből körülbelül fogalmat alkothatunk magunknak arról, hogy a háború után milyen mennyiségeket kell majd beszereznie a polgári lakosságnak.

A háborúhoz való nyersanyagok beszerzését Németországban a porosz hadügyminisztérium hadi nyersanyagosztálya végezte. Ezt a szervezetet egy nagyiparos kezdeményezte, az A. E. G. (Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft) a leghatalmasabb német iparvállalat nagynevű vezérigazgatójának, *Rathenau Emilnek* a fia, *Rathenau Walter*, aki atyja halála után ennek a helyét foglalta el.

Ez a széles látkörű férfiú már a világháború harmadik napján ismerte fel a fenyegető nyersanyaghiányt, 1914 augusztus 8-án jelentkezett a porosz hadügyminiszternél és ennek illetékes osztályát figyelmeztette a veszélyre. *Falkenhayn* hadügyminiszter, akinek akkor a német haderő mozgósítását kellett vezetnie, a következő napon vasárnap délelőtt fogadta a modern Kassandrát, órák hosszat tanácskozott vele, megbízta e veszély elhárítását célzó szervezet létesítésével és rendelkezésére bocsátotta a szükséges összegeket.

Augusztus közepén a porosz hadügyminisztériumban megalakult a *Kriegs-Rohstoff-Abteilung*, melynek ügyeit négy kis szobában polgári emberek, gyakorlati üzletemberek intézték. Természetesen elsősorban a szükségletről statisztikát kellett szerezni, amihez rendes körülmények között is legalább hat hónap kell. És Rathenau 14 nap alatt nagyjából tájékozódott arról, hogy Németország mekkora készletekkel rendelkezik a hadviseléshez szükséges olyan nyersanyagokból, melyeket külföldről kell beszerezni. És itt még nem volt szó sem az élelmiszerekről, sem a szénről.

De a feladat nőttön nőtt. Kiderült, hogy a modern háború sokkalta több hadi nyersanyagot fogyaszt, mint sem sejtették. Elég lesz itt arra emlékeztetni, hogy 1915 május havában milyen rengeteg mennyiségű hadiszer kellett a gorlicei áttöréshez mely nem sikerült volna, nem adott volna olyan döntő fordulatot a hadihelyzetnek, ha Rathenau osztálya

kellő időben nem gondoskodott volna sokkalta több lőszerrel, mint amennyit a háború kitörése idején a szakemberek előirányoztak.

Rathenau egy kis füzetben, mely „Deutschlands Rohstoff-Versorgung“ cím alatt jelent meg, elmondta a német nemzetnek, — amennyire ezt a hadi titkot ellehetett árulni — hogy a porosz hadügyminisztérium hadi nyersanyagokat beszerző osztálya milyen rendszerű és milyen méretű munkát végzett: 1915 közepén az „osztály” már hatvan szobában sem fért el, sok ezer ügyiratot kellett elintéznie, ezer meg ezer féllal kellett tárgyalnia, már 500 embert foglalkoztatott, átalakította az egész német ipart, beszerezte és szétosztotta ezer meg ezer gyár nyersanyagszükségletét, létesített több mint 100 háborús gazdasági szervezetet, amelyek ismét több ezer embert foglalkoztattak, és így biztosította a német hadvezetőség szükségletét nemcsak fémből való tulajdonképpeni hadiszerekből, de gyapotból, lenből, kenderből, jutából, ruggyantából, lőszőrből való ruházati és felszerelési cikkekben, nélkülözhetővé tette a chilei salétromot és az olasz kényt, az amerikai gyapotot, az indiai jutát, mert ezekből a hozzáférhetetlenné vált anyagokból sokkalta több kellett a hadseregnek, semmint a háború kitörésekor sejtették.

Mindezzel ma tisztában van nálunk minden iparos, sőt a laikus nagyközönség. De Rathenau előadása most nagyon aktuális lett, mert az a feladat, melyet ő 1914-ben oldott meg, most sokkal nagyobb arányokban újul meg. Neki akkor 12—15 millió ember szükségletét kellett fedeznie. Az átmenetgazdasági hivataloknak azonban 120—150 milliónyi, tehát tízszer nagyobb polgári lakosság igényeit kell majd kielégíteniük. Háború nem lesz ugyan, de nem is szorít bennünket a háború kategorikus imperativusa, nem lesz szó az ellenséges invázió veszélyének elhárításáról, hanem a szegény emberek millióinak emberi megélhetéséről, ruházatáról és lakásáról. Nem lesz blokád, talán nem is lesz az a bojkott, mellyel bennünket fenyegetnek. De lesz szörnyű tülekedés a világpiacokon minden árúkészletért, rémséges árdrágítást fognak üzni a külföldiek, akiket nem lehet becsukatnunk, nagyon meg lesz fogyva a tengereken a világ-tonnage, fokozódni fog a zűrzavar a végsőig elnyűtt vasúti hálózaton, amelyben most a katonák tartják a lélegzetet.

Rathenau kis könyve a német hadsereg nyersanyag-szükségletének fedezéséről felette tanulságos olvasmány. Megsejthetjük belőle, hogy az átmeneti gazdaság óriási személyzetet, rengeteg munkát, kérlelhetetlen erélyt, nagyszabású gazdasági tudást, igen beható világpiac-ismeretet és ezer meg ezer probléma labirintusában való céltudatos eligazodást fog igényelni. A magyar közgazdaság *Hindenburg-jának* a gyakorlati életből kiszemelt több *Mackensen-re*, *Szurmay-ra*, *Arz-rd*, vagy legalább egy *Rathenau-m* lesz szükség.

Batocki és Kürthy.

Míg *Kürthy Lajos* báró, a mi első élelmezési diktátorunk úgy nyilatkozott, hogy az átmeneti gazdálkodás érdekében a köz vetítőkereskedelmet mint árdragító szervet a békeidő kereskedelmére is kihatóan kell szabályozni, addig Németországban úgy láttuk már 1917 elején, hogy — bár a háború még lan-kadatlan erővel folytatta pusztító munkáját — a háborús gazdaság rendszere mintha megingott, megroppant volna. Ennek a rendszernek nagymestere, *Batocki*, aki Németország első élelmezési diktátora volt, 8 havi működés után egy körlevélben beismerte, hogy a „központi gazdálkodás” nem vált be. A gabonaneműekkel még ment a dolog, de a romlandó áruknál, minők a hús, a tej, a vaj, a burgonya, a sajt, a hal, a központositott gazdálkodás nehézkesnek és célszerűtlennek bizonyult. Az árak maximálása csak azt eredményezte, hogy az árúk nem jutottak el a városokba. A rendszert módosítani kell. *Batocki* úgy vélte, hogy ezeknek az élelmiszereknek a forgalombahozatalát decentralizálni kellene. A burgonya, a főzelék, a káposzta, a gyümölcs, a szárnyas, a tej és más effélék beszerzése végett az egyes községek kössenek szállítási szerződéseket a termelők szervezeteivel, ajánljanak fel „megfelelő” árat, amelyek a termelőket többtermelésre ösztönöznék. Kényszeríteni ugyan nem lehet a gazdákat a szállítási szerződések betartására, de a községek teljes sikert érhetnek el, ha „messze-menően veszik igénybe a *kereskedelem* szakavatott közreműködését”.

Batocki az új módszer megvitatása végett 1917 január végén egybehívta a közélelmezési hivatal szaktanácsát s egy-

előre fölkerlte a nagyobb városokat, hogy erről a gondolatáról közöljék vele a véleményüket.

Mikor nálunk is fölmerült az eszme, hogy az állami gazdálkodás helyébe a községi gazdálkodás lépjen, a közönség nagyrésze nyomban úgy fejezte ki a véleményét, hogy így csöbörből vödörbe jutunk. Németországban is vegyes érzelmekkel fogadták Batocki új eszméjét. Első sorban arra utaltak, hogy a városok és községek közt erős versengés indulna meg, a gazdag városok jobb árakat fognak a termelőknek ajánlhatni, fölverik az árakat, elkaparítják a szegényebb helységek lakosságát az árúkat.

De a nagyvárosoknak is voltak aggodalmaik. Berlin város főpolgármestere nyomban felelt az élelmezési diktátornak és kiemelte, hogy a városok által kötendő szállítási szerződéseknek nem lesz szankciójuk, azért junktimot kellene létesíteni az élelmiszerek szállítása és a takarmány szétosztása közt. Magyarán mondván, Wermuth azt az óhaját fejezte ki, hogy a gazdaszervezetek a kormánytól, illetve a birodalmi központból csak akkor kapjanak takarmányt, ha a városok iránt vállalt szállítási kötelezettségnek pontosan megfeleltek.

Más vezetőférfiak a sajtó útján mondták el a nézetüket Batocki új eszméjéről. A charlottenburgi főpolgármester arra emlékeztetett, hogy a német városok már régebben kísérleteztek a Batocki által javasolt szállítási szerződésekkel, de akkor a birodalmi kormány mindenféle akadályokat gördített az ilyen kísérletek elé. És másfelől kérdéses, hogy a falvakban akadnak-e mindenütt szervezetek, amelyekkel ilyen szerződéseket meg lehetne kötni.

Dr. Licht, a híres statisztikus szintén arra figyelmeztetett, hogy a szóban levő rendszert eddig épp a birodalmi kormány ellenezte minden alkalommal és hogy egyes gazdákkal ilyen szerződéseket nem lehet kötni.

A szászországi közéletmezési hivatal elnöke az új rendszertől csak úgy remélt eredményt, ha sikerül az egyes városok közt való árfelhajtási versengést kellő korlátok közé szorítani.

Nyilatkozott a német agráriusok „egyik vezérémbere” is, aki azonban neve elhallgatását kérte, mert ő az új eszmétől csak úgy várt eredményt, ha a városok a mostaniaknál maga-

sabb árakat ajánlanak, „mert akkor a gazda a maga szájától vonja meg az élelmiszereket és a piacra viszi”.

A Batocki-féle körlevélről megindult nagy hírlapi vita során a német sajtóban nagytekintélyű férfiak arról a kérdésről nyilatkoztak, hogy a háború alatt létesült gazdasági központok és intézmények közül melyeket kell majd a háború után is fentartani.

A legérdekesebb nyilatkozatok egyikét *Beseler* gyalog-sági tábornok tette. Lengyelország főkormányzója a hozzá intézett kérdésre röviden és velősen azt felelte: „Béke idején arra kell szorítkozni, hogy a háború esetére való gazdasági rendszabályokat és szervezeteket jól előkészítsük, de az *állam-szocializmusnak*, mely különleges viszonyok közt nélkülözhetetlen, *béke idején nem kell a közéletben nagy téri engedni*”.

A német hadi élelmezési hivatal egyik elnökségi tagja, dr. Müller Ágost természetesen úgy vélekedett, hogy ilyen hivatalnak béke idején is akadna munkája, mert a népélelmezést nem szabad a véletlenre bízni; az élelmiszerek termelését béke idején is szabályozni kell, még pedig a termelés, a közvetítés és a fogyasztás kényszerű szervezése által.

A porosz képviselőház első alelnöke a háborús gazdaságból, ennek rendszeréből és tanulásaiból kettőt kívánt béke idejére megőrizni: az élelmiszerekkel való takarékoskodást és — a parlamenti viták korlátozását.

Ezt az utóbbi eszmét mások is hangoztatták. Sedlitz Octávió báró arra hivatkozott, hogy a parlamenti beszédek terjengőssége már közveszélyessé vált, mert túlságosan vette igénybe a kormányférfiakat, a parlamentek tagjait, *míg* a közönség érdeklődése inkább ellanyhult.

Schönaich-Carolath herceg azt óhajtotta, hogy a háborús gazdasági intézményeket minél előbb meg kell szüntetni; de korlátozni kell a pártok vetélkedését, enyhíteni kell a politikai vélemények és viszonylatok közt való ellentéteket, tért kell engedni a hivatott és tehetséges egyéneknek, közelebb kell hozni egymáshoz a különféle társadalmi osztályokat és foglalkozási köröket és olyan intézményeket kell létesíteni, ahol a nép műveltséget szerezhet és új erőket gyűjthet.

Egy másik közgazdasági tekintély a kereskedelempolitikai monopóliumok megszüntetését, a szabad gazdasági tevékenység és versengés megbecsülését hangoztatta.

Hartmann Gusztáv, a német munkás-szakszervezetek kötelékének elnöke méltó büszkeséggel hivatkozott arra, hogy a német munkásság fényes bizonyosságát adta hazafias érzelmeinek és azt a reményt fejezte ki, hogy a munkaadók és a munkások közt való viták mindkét fél egyenjogúságának elismerése mellett tárgyilagosan fognak lefolyni anélkül, hogy akár az egyik, akár a másik félnek fel kellene adnia a jogait.

És ez nem egyoldalú felfogás. A munkások érdemeit és jogait erősen hangoztatják mostanában úgy a munkaadók vezéreiberei, mint az illetékes tényezők nemcsak Németországban, de világszerte. Sőt nálunk sem mer ma már senki se beszélni „hazátlan bitangokról”.

A háború nagy vívmánya gyanánt azt hangoztatták a német közélet leghivatottabb férfiai, hogy csodás erővel érvé-ri}esült és izmosodott a nemzet összes osztályainak és rétegeinek szoros összetartása, kölcsönös megbecsülése. Szörnyű véráldozatokat hoztunk és most felismertük, az államok legnagyobb kincsének, a nemzet emberanyagának végtelen értékét. Ennek az emberanyagnak a legmesszebbmenő szociális érzéssel való erősítése és legfőképpen a gyermekeknek testi, lelki és erkölcsi gondozása: íme ez lesz a világháború legbecsesebb tanúsága, a békegazdaság legfontosabb feladata.

A háborús károk elszámolása.

Az átmenetgazdaságról folytatott eszmecserék tisztába hozták azt a tényt, hogy az átmenetgazdaságba bekapcsolódik gazdasági életünk minden ága, hogy az átmenetgazdaság feladata a béke idején beálló világgazdaságba észszerűen beilleszteni a hazai mező- és erdőgazdasági, kis- és nagyipari termelést, a közlekedésügyet, az állami és magánpénzügyet, sőt a közigazgatást és a jogszolgáltatást is. A magyar iparosság érdekképviselői idejekorán felszólaltak, hogy a nagyipar fontosabb ágazatainak helyet igényelnek az átmenetgazdasági szaktanácsban. A gazdák, a közlekedésügy, a pénzügy és a jogszolgáltatás képviselői nem szólaltak fel, mert tudták, hogy abban a szaktanácsban kellőképpen képviselve lesznek.

A kereskedelmi körök sem voltak egész tétlenek: az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés a nagykereskedé-

lem szabad érdekképviselőinek szervezése érdekében akciót kezdett, amely azonban abbamaradt. A budapesti kereskedelmi és iparkamara külkereskedelmi szakosztálya több ülésben is tanácskozott az átmenetgazdaságról és ezen tanácskozások folytán a minisztériumhoz intézett fölterjesztésbe bele is került több erélyes tiltakozás a kereskedelemnek oly sűrűn tapasztalat kikapcsolása ellen.

A Magyar Kereskedelmi Csarnok, a magyar nagykereskedelemnek ez a legrégebbi szabad érdekképviselője szintén felszólalt a kereskedelem kikapcsolása ellen.

Elsősorban arra hivatkozhattak a kereskedők, hogy ők tulajdonképpen nemcsak a maguk érdekét, hanem a fogyasztók millióinak az érdekeit is képviselik a termelőkkel szemben. De nincs arra szükség, hogy a termelőket szembeállítsuk a fogyasztókéval, mert az átmenetgazdaságnak épp az a legfontosabb hivatása, hogy a termelők és a fogyasztók érdekeit összhangba hozza. Inkább arra lehetne utalni, hogy a kereskedelem és a termelés közt sincs meg az ellentét, melyet az illető érdekképviselők szószólói hangoztatni, sőt kiszínezni szoktak. Ezt azonban nem akarom elméleti fejtegetésekkel bizonyítani, hanem — a gyakorlat embereihez fordulván — egy tényre hivatkozom. A német kereskedelem egyik legújabb, de már nagyobb erőre jutott érdekképviselője, a német gabona-, liszt-, vetemény-, takarmány- és trágyakereskedők szövetsége 1917. évi augusztus 31-én Berlinben a szabadkereskedelem védelmére igen népes gyűlést tartott, amelyen megjelentek a Német Mezőgazdasági Egyesület és a német gazdaszövetség (Deutsche Landwirtschafts Gesellschaft és Bund der Landwirthe) kiküldöttei is, akik igen élénk részt vettek a vitában is.

A vita során szóba jött a háborús gazdaság keserű tapasztalatainak, a végletekig vitt központosítási tendenciának legsúlyosabb szüleménye, a gabonamonopólium eszméje. És kiderült, hogy ezt az eszmét a gazdák épúgy visszautasítják, mint a kereskedők, még pedig azon közös szempontból, hogy ez a rendszer ellankasztaná, megbénítaná a szabadkereskedelmet, a modern haladás legjelentősebb hajtóerejét.

A gyűlés folyamán az általános hangulat a szabadkereskedelem jogainak helyreállítása mellett nyilvánult.

A világpolitika legújabb eseményei, de nevezetesen a békekötés tárgyában megindult eszmecsere során tett nyilatkozatok mellett tanúskodnak, hogy a béke után megindítandó gazdasági harc ördöge még sem lesz olyan fekete, amilyenek a falra festették. Minden országnak oly égető szüksége lesz mindenféle árukra, hogy az államok valutaaggodalmaik dacára sem fognak elzárkózhatni az idegen áruk behozatala elől, még akkor sem, ha ezek az áruk a mai ellenségek területéről származnak majd. Ennek aztán az lesz a természetes következménye, hogy a mai ellenségek exportja ellen sem fognak az államok oly erélyesen szabódni, mint ahogy ezt az ellentáborban hangoztatták.

A leszerelést és a nyersanyagbeszerzést csak úgy fogjuk gyorsan és jól keresztülvihetni, ha a behozatali és kiviteli alkalmak és konjunktúrák kihasználását nem akasztjuk meg bürokratikus szabályozással és ellenőrzéssel. A behozatal és kivitel közt való egyensúly megóvására való aggodalmaskodó törekvés a valutabajokon talán némileg segíteni fog, de a behozatali kereskedelmet, a mezőgazdaság és ipar termelőképességét annyira megfogja bénítani, hogy közgazdaságunk helyrehozhatatlan károkat fog szenvedni, de a bel fogyasztás tovább is fejlődni fog, exportra egyhamar nem fogunk gondolhatni és teljesen lemaradunk a világversenyben.

A behozatal szervezésére különféle terveket pendítettek meg, így többek közt azt, hogy behozatali szindikátusok alakulnának, melyek monopóliumot élveznének, bizonyos tekintetben állami jelleggel bírnának, nagy tőkével rendelkeznének, az államtól szállítóeszközöket és devizákat kapnának és ellensúlyoznák a nyersanyagszállító kartelleket. Csakhogy nekünk ebben a tekintetben nincsenek kedvező tapasztalataink. Attól tarthatunk, hogy ezek a szindikátusok, a mostani központok jogutódai vagy fejelései, nagy személyzettel, nehézkesen, kevés szakértelemmel és ehhez képest drágán dolgoznának. Még több baj volna velük, ha az importált áruk szétosztását is ezekre a központokra vagy szindikátusokra bíznák. Ezek is csak ügynököket és kereskedőket vennének igénybe, de azzal a különbséggel, hogy az egyes kereskedők és ipartelepek fix kontingenst kapnának; a kereskedőktől, akik a fix kontingens és fix jutalék mellett tulajdonképp a központok fix fizetésű alkalmazottai volnának, kiölnék az önálló kezdeményezést és vállal-

kozást, az egyes iparágakban pedig megállítanak a fejlődést, megnehezítenék a hadiszerek gyártására berendezkedett műhelyek ezreinek a békegazdaság céljaira való átalakulást, melynek a konjunktúrákhoz kell alkalmazkodnia.

Ezzel szemben azt lehetne felhozni, hogy az átmenetgazdaság csak időleges jellegű és azért az általa okozott bajok csak múló természetűek volnának és a normális állapot helyreállításakor orvosoltatni fognak.

Ezt az érvelést nem fogadhatjuk el, mert a mostani világháború olyan hosszú betegséget okozott, hogy az átmenetgazdaság rekonvalescenciája aligha lesz rövid tartamú. És a rosszul kezelt lábadozó beteg olyan új szervi bajokat szerezhet, amelyekből csakugyan nem tud kigyógyulni.

Annyi bizonyos, hogy az a rezsím, amelyet az átmenetgazdaság a kereskedelemnek szánt, sorsdöntő hatással lesz a kereskedelemre nézve. És ezért teljes joggal követelhetjük, hogy a kereskedelem, mely évezredekken át a gazdasági fejlődésben oly fontos szerepet vitt, mindenkor legerősebb emeltyűje volt a haladásnak és a fejlődésnek, hozzászólhasson, latba vethesse a maga gyakorlati tudását és évtizedes tapasztalatait, amikor a kormány a gazdasági élet többi tényezőivel az átmenetgazdaság irányelveiről és módszereiről tanácskozik.

Az átmenetgazdaságnak van egyébiránt egy kiindulási fázisa, amelynek okszerű lefolyásától és szakavatott intézésétől függ az átmenetgazdaság egész menete. Ez a fázis az, amelyben a hadviselő államok kormányai vagy az összes hatalmak areopágja megállapítja *a békeszerződésben* a jövőbeli világgazdaság irányadó elveit.

Ha ebben a békeszerződésben nem szereztük meg gazdasági jövőnk és anyagi boldogulásunk erős biztosítékait, akkor i'utóhomokra építjük föl az átmenetgazdaságot és a jövőbeli békegazdaságot is. Nagyon túl kellene haladnom ennek az elmélkedésnek a kereteit, ha csak nagyjából akarnám jelezni a pusztításokat, amelyeket a világháború nemcsak a gazdasági életben, de a nemzetközi gazdasági jogrendben is végezett. A gazdasági károkat egy amerikai szakbizottság hat milliárd dollárra becsülte. Meglehet, hogy az igazi összeg sokkal nagyobb, meglehet, hogy jóval kevesebb. Ez mellékes, mert a

háborúnak immár több mint 300 milliárd koronára rúgnak a hadiköltségei. De már most hogyan fogják a háború okozta károkat, amelyeket a korábbi háborúk után valahogy megszoktak téríteni, kölcsönösen elszámolni? Erről természetesen csak akkor lesz szó, ha megegyezésen alapuló békét érünk el, melyet nem a győző kénye fog diktálni. De ez esetben is kölcsönösen kell orvosolni a flagrns jogsérelmeket. A *polgári* hatóságok által a mögöttes országokban élő ellenséges polgárok rovására, minden katonai indok nélkül, elkövetett vagyonfosztások által okozott károkat meg kell téríteni, mert a jogrendben bekövetkezett teljes anarchiát, melyet Anglia a mostani háború alatt meghonosított, nem lehet még utólag is *szentesíteni*. Ha nem teremjük meg az örök békét, arra igen is garanciákat kell szerezni — elriasztó példák statuálása által — hogy a nemzetközi megállapodásokra és szerződésekre alapított nemzetközi jogelveket egy jövő háborúban nem fogják ismét lábbal taposni.

Ezt elsősorban nekünk kereskedőknek kell hangoztatnunk, mert a nemzetek közt való forgalmat mi közvetítjük és a nemzetek közt való forgalom jogelveinek lábbal taposása, elsősorban a kereskedőket károsította. Károsultak ugyan gazdák, gyárosok, bankok és hajózási vállalatok is, de a károk oroszlánrészét kereskedők szenvedték.

Kinek lesz bátorsága a jövőben idegen országban vállalatot alapítani, avagy akárcsak üzletet kötni, ha mindig attól kell tartania, hogy háború esetén elkobozzák a vagyonát, elpusztítják az üzletét, semmisnek nyilvánítanak minden áruszállítási vagy áruátvételi kötelezettséget, még akkor is, ha az ő hazája semleges maradt ugyan, de az ő semleges cége valamely fekete lisztára került! Erről a témáról sok tanácskozás folyt már, de a jogorvoslatra való módzatok még nem tisztázódtak. Itt a legkülönfélébb esetek merültek fel; oly rengeteg kazuisztika alakult, hogy még a legélesebb elméjű jogász sem tudna ma a jogorvoslatra olyan formulát szerkeszteni, amely kielégíthetné mindenki jogos igényeit. S száz, meg száz fogas kérdés vetődik fel. Az árúk értékére vajjon a szerződéskötéskor vagy a szállításkor jegyzett ár legyen-e mérvadó. Hisz egy waggon gyapot egészen más értéket képviselt 1917-ben, mintsem képviselt 1914-ben! Egészen mást jelentett a 100 korona 1914 elején, mint 1917 végén. És ki állapíthatná

meg az „elmaradt haszon” értékét? Ha perútra utalják a feleket, mit várhat a német kereskedő az angol bírótól, aki a háború alatt kibocsátott angol rendeleteket szentírásnak veszi? Miféle nemzetközi szak- vagy választott bíróság győzné a háború után megindítandó és rendkívül bonyodalmas természetű perek százazreit a perlekedő felek megnyugvására eldönteni! Hogyan számolják el a be nem tartott szerződésekből eredt nyereségeket és veszteségeket! Miféle clearinghouse tudná az egyes nemzetek közt felmerült vitás követeléseket kiegyenlíteni! Miféle jogszabályokat állapítson meg a békeszerződés a háború alatt igazságtalanul elintézett perekre, amelyekre a vesztes fél perújítást kér és kap! Mi legyen a hatályon kívül helyezett és gazdát cserélt szabadalmakkal és védjegyekkel?

Csak néhány ilyen kérdést vettem föl. Pedig ilyen kérdés még igen sok fog fölmerülni. Igen érdekesen jelezte azokat dr. *Klein Ferenc* volt osztrák igazságügyminiszter — akit Európa egyik legélesebb elméjű jogtudósának ismer a világ — abban a könyvben, amelyet még 1916-ban adott ki „*Der wirtschaftliche Nebenkrieg*” cím alatt. Ez a könyv száz, meg száz problémára utal, amelyeket a békekötéskor okvetlen meg kell oldani, ha a világgazdaság mai káoszát nem akarjuk állandósítani. És a legtöbb problémára még ez a nagyészű jogász sem talál kielégítő megoldást.

Igaz, hogy a békeszerződés tárgyalása és megállapítása a külügyminiszterek feladata. Csakhogy ezúttal a gazdasági kérdések a béketárgyalásokban annyira dominálni fognak, kivált ha sikerül az annexiók kérdését kikapcsolni, hogy a legtöbb dolguk ezen a békekongresszuson a kereskedelmi minisztereknek lesz, illetve azok legelső sorban az átmenetgazdasági minisztereket es a vezérbiztoságokat fogja érdekelni.

Az itt elmondottak után okvetlenül fel kell tételeznünk, hogy a külügyi kormányok a béketárgyalások előtt és ezek során az átmenetgazdasági miniszterektől fognak szakvéleményt kérni arra nézve, hogy a békeállapotra való átmenet lehetővé tétele és a nemzetközi forgalom megkezdése céljából a békeszerződésben milyen megállapodásokat és kikötéseket kell bevenni.

Száz, meg száz fontosnál fontosabb kérdést fognak az

átmenetgazdasági miniszterhez intézni, amelyek azonban legtöbbször oly bonyodalmasak, oly kényes természetűek, hogy azokról csak a kereskedők képesek tájékoztató anyagot szolgáltatni, akik a nemzetközi forgalmat lebonyolították, akik a legkülönbébb jogsérelmeket szenvedték; csakis ők tudják majd megmondani, hogy a tárgyalások során Anglia részéről teendő bizonyos javaslatok mögött milyen titkos célzatok és milyen új veszedelmek rejtőznek, bizonyos háborús rendeleteknek mik voltak a gyakorlati következményei és mik volnának a szenvedett sérelmek hathatós ellenszerei; az ellenséges államokban kinevezett vagyonkezelők könnyelmű vagy éppenséggel rosszakaratú sáfárkodása milyen veszteségeket eredményezett; hazai bíróságok elmarasztaló ítéleteit idegen államokban sokszor milyen huzavonával, sőt határozott rosszakarattal tehetnék illuzóriusokká, milyen formákban szervezik most bizonyos piacokon ellenünk a bojkottot és milyen módon lehet az ilyen bojkottok hatásainak elejét venni; a kereskedelmi utazók működését miféle sikanokkal szokták megghiúsítani, a szenzációt hajhászó sajtóban és az irodalomban folytatott izgatás tényleg támasztott-e a komoly üzleti világban erős animozitást ellenünk; az egyes entente-államok érdekei közt milyen ellentétek léteznek, a közvélemény milyen új vámvédelmi rendszabályokat óhajt vagy sürget akár velünk, akár a semlegesekkel és a szövetségesekkel szemben stb.

Még sok ilyen kérdést lehetne felhozni, amelyekre a kereskedelmi vagy az átmenetgazdasági, illetve a külügyminiszter hasztalan vár majd megbízható és konkrét válaszokat akár a diplomataktól és konzuloktól — akik különben is súlyos politikai feladatokkal lesznek megterhelve, akár pedig a külföldi sajtótól és szakirodalomtól, melyek továbbra is a gyűlöletet fogják szítani, mert a farkasok közt üvölteniök kell.

A felsorolt jogi kérdésekre, amelyeknek a sorát még sokáig lehetne folytatni, az illetékes miniszterek gyakorlati értékű, a legkülönbébb lehetőségekre kiterjeszkedő, tárgyilagos felvilágosításokat és praktikus javaslatokat csak széles tapasztalatokkal, évtizedeken át szerzett személyes külföldi összeköttetésekkel rendelkező kereskedők adhatnak.

A kereskedelmi és átmenetgazdasági miniszterek szokás szerint fel is szólították a kereskedelmi érdekképviselőket, hogy adják elő az átmenetgazdaságra vonatkozó nézeteiket.

A kereskedőknek tehát módjukban volna a szakminisztereknek elmondani, hogy az itt fölvetett kérdésekre nézve mik a tapasztalataik. De az így keletkezett fölterjesztésekkel a miniszterek és előadók nem fognak sokra menni. A béketárgyalások és a későbbi kereskedelempolitikai alkudozások során lépten-nyomon fognak a felhozott kérdések és ezekhez hasonló egyebek felmerülni. Nap-nap után vetődnek fel majd incidensek, melyeknek az elintézéséhez az üzleti élet eshetőségeinek és fortélyainak alapos ismerete szükséges. És sokszor nem igen lesz idő arra, hogy a szakminiszter bekérje a hivatott szakemberek nézeteit és tanácsait. Arra kellene módot találni, hogy az ilyen tárgyalások alatt a miniszterek kezeügyében legyenek a hivatott, gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező szakemberek, akik nyomban megadják a szükséges felvilágosításokat.

Hogy ezt miképpen lehet elérni? Hogy a mai bürokratikus rendszerbe miképpen lehet beilleszteni tapasztalt, széles látkörű kereskedőket, ez nagyon fogas kérdés. Egyike az átmenetgazdaság kényes problémáinak. És olyan probléma, amelyet korán kell megoldani, mert ennek a helyes megoldása az okos átmenetgazdaságnak a kiindulási pontja. Ha ezt rosszul választjuk meg, akkor az átmenetgazdaság göröngyös útra tér. És ezen lépten-nyomon meg fog botlani.

A háború szörnyű vérontása után valóságos tintatengert fognak ontani: hivatalos jelentések, hírlapi cikkek, folyóirati tanulmányok és vaskos könyvek rengeteg tömege hivatalos kötelezettségből vagy egyéni kezdeményezés folytán fog ugyanis beszámolni a világháború által okozott társadalmi és gazdasági hatásokról és következményekről és ezekből tanulságokat igyekszik majd leszűrni arra nézve, hogy miképpen kell a káros hatásokat jóvátenni és a jövőben miképpen kell majd biztosítanunk a gazdasági mozgósítást. Iszonyúan megdöbbentő ugyan, szörnyű képtelenségnek látszik, hogy nyomban a mostani szörnyű háború után bárki is újabb hadüzenetre merne gondolni. Nem is akarjuk hinni, hogy akadjon ilyen. De miután mostani ellenségeinknél az eddigi vereségek csak fokozott gyűlöletet és konokságot váltottak ki, azt kell hinnünk, hogy a mi végleges győzelmünk után a gyűlölet egyre fog tartani, felébred a bosszúvágy. Így tehát ezentúl is állani fog a rómaiak bölcs tétele: *si vis pacem, para bellum*. Mi a győzelem gyümölcseit csak úgy fogjuk békében élvezhetni, ha

mindenkor fel leszünk készülve — új harcokra, leküzdhetetlen védelemre.

Teljesen tisztába kell tehát jönnünk azzal, hogy a mostani háború hatásai mikép nyilvánultak, felkészültségünk hol mutatott hézagokat, milyen hadianyagokból és élelmiszerekből volt leggyöngébb a készletünk. Százféle felfogás fog itt érvényesülni akarni. Minden termelő és kereskedő a maga termékének vagy árújának fogja tulajdonítani a legnagyobb fontosságot és annak az elsőrendű fontosságáról igyekszik majd meggyőzni az országot és a kormányt.

A közvéleményt és a mérvadó köröket ostromolni fogják mindenféle emlékiratokkal és fejtegetésekkel, ami óriásilag megfogja nehezíteni a teendő intézkedések terjedelmének és egymásutánjának az okszerű megállapítását.

Már pedig helyes intézkedéseket csak megbízható, kétségtelenül megállapított tények alapján lehet elhatározni. A háború okozta hatásokat és következményeket lehetőleg matematikai pontossággal kell megállapítani, amelyekhez eltérő magyarázatok nem férnek.

A hatások mérveit, a szenvedett károk mennyiségét a Központi Statisztikai Hivatal által gyűjtendő adatokból fogják megállapítani, de a hatások lassú fokozódása az egyes termékek áraiban jut valóságos kifejezésre.

A termékek és árúk árainak emelkedése világosan fejezi ki, hogy milyen termékekből és árúkból mikor és mily arányban fogytunk ki leggyorsabban. Nemcsak azt állapíthatjuk meg, hogy a húszhónapos, huszonnégyhónapos, vagy harminchathónapos háború végeredményben mekkora hiányt okozott, de azt is, hogy a háború egyes időszakaiiban, egyes fontosabb fordulatái és politikai eseményei után milyen mérvben és arányban emelkedtek az árak. Szinte aritmetikailag határozhatjuk meg, hogy az olasz hadüzenet, a bűvárhajóháború kezdete vagy élesbedése, a gorlicei áttörés, a román kormány őszintébb vagy jobb indulatú semlegessége milyen hatásokat gyakoroltak a gazdasági helyzetünkre és ezek a hatások híven tükröződnek vissza az összes árak alakulásában, egyes árúk és termékek árainak nagyobb vagy kisebb emelkedésében, illetve csökkenésében.

Meg kellene tehát állapítani, hogy a háború minden egyes

fontos fordulata vagy eseménye milyen árváltozásokat idézett elő a fontosabb termékek áraiban, nemcsak nálunk, de a szövetségeseinknél és az ellenségeinknél is.

Óriási munka ez, amelynek gondos és pontos, megbízható elvégzése rengeteg apparátust fog igényelni.

De a munkát mielőbb kellene megindítani, már most, amikor még elevenen élnek emlékünkből az egyes árhullámzások okai.

A megállapítást nem bízhatjuk csakis a hivatalos közegekre. A gyakorlati emberekkel is kell azokat gyűjtenünk, akiknek az áralakulás az eleven húsba vágó örömet vagy csapást jelentettek, akiknél egy-egy árváltozáshoz nagy nyereségek, vagy nagy veszteségek emléke fűződik, akik tehát éles szemmel kutatták az illető árváltozások okait és pontosan megállapíthatták azoknak következményeit, sőt azt is, hogy a termelési és közlekedési nehézségek mellett is mennyiben érvényesültek a spekuláció üzelmek.

Fel kellene kérni minden egyes ipari és kereskedelmi szakma két-három képviselőjét, hogy rövid időn belül szolgáltatassanak be illetékes helyre rövid, tömör, lehetőleg áttekinthető jelentéseket arról, hogy szakmájuk fontosabb áruí:

1. milyen árakat jegyeztek egy évvel a, háború előtt és a háború kitörésekor;

2. a háború alatt mikor szenvedtek lényegesebb változásokat és milyen látható okok idézték elő ezen változásokat;

3. milyen hatásokat gyakoroltak amaz árváltozások a gazdasági és ipari termelésre, a hadsereg ellátására és a közéletmezésre.

Ezt még azzal egészíteném ki, hogy az adatgyűjtést bizonyos időközökben meg kellene ismételni nemcsak a háború befejeztéig, de a teljes békekötést követő első éven át is, amikor a háború befejeztének hatása alatt egyfelől a szabaddá lett behozatal, másfelől pedig a rohamos kereslet ellentétes hatásokat fognak az árakra gyakorolni és igen jelentős hullámzások következhetnek be.

A beérkezett jelentések alapján összefoglaló jelentést kellene szerkeszteni, mely az adatokból folyó következtetéseket, gyakorlati indítványokat és javaslatokat is formulálná.

Ez a jelentés a szállóigévé vált *gazdasági felkészültség*

nélkülözhetetlen kiinduló pontja volna. A háború árstatisztikája nem a holt számok halmáza, hanem mint gazdasági monográfia, a háború dacára lüktető ipari termelés és kereskedelmi forgalom tükré a hozzáértőknek. Tanulhatunk belőle a békében is, mert a közgazdasági tudomány legkomplikáltabb problémáját, az áralakulás okainak kérdését tisztázná és az új alakulás céltudatos megszervezéséhez becses útmutatásokkal szolgálna.

IX.

A béke milliárdjai.

Magyarország a jövőben.

A keleti harctereken kivívott fényes sikerek közelebb hozták a várva-várt békét. Arról is beszélhetünk immár, hogy milyen munkát fogunk végezni a háború után. Sőt most már nem lesz elég beszélni erről a munkáról. Hangzatos szónoklatokat már eleget hallottunk erről, általános fejtegetéseket sokat olvastunk. Most komoly terveket kell megállapítanunk, megválasztanunk a követendő irányt, ki kell tűzni bizonyos konkrét célokat. És akik hivatta lesznek minderről magánkörben a társalgást vezetni, gyűléseken felszólalni, akciókban részt venni, azok most a gazdasági irodalomban eszméket keresnek, a hajlamaiknál vagy eddigi foglalkozásuknál fogva már kigondolt tervekhez érveket és adatokat kutatnak. Felhívjuk tehát a figyelmüket arra a könyvre, melyet dr. *Návay Aladár* miniszteri tanácsos 1917 elején jelentetett meg „Magyarország a jövőben” cím alatt. Itt bőven találunk eszméket és terveket, amelyek közt tetszés szerint válogatnak. Az eszmék és tervek mellett pedig készen kapják az adatokat és érveket is, amelyekkel a javaslataiknak érvényt szerezhetnek.

Az eszmék olcsók, „Gedanken sind billig wie Brombeeren” mondta egy német bölcsész. Olyanokra van most szükség, amelyeknek megvalósításáért érdemes lesz fáradozni és költekezni. Tehát olyanokra, melyek a megadott viszonyokban gyökereznek, azaz megvalósíthatók, komoly szükségletnek felelnek meg, tehát sikerrel, nyereséggel kecsegtetnek.

Návay könyve előszavában elsősorban a többtermelést mondja megvalósítandónak. Ezzel nem mond újat. Sőt azzá sem, amikor ehhez az axiómához hozzáteszi, hogy a több termelés eredményeit és annak fölöslegeit iparilag feldolgozva kell az országban forgalomba hozni, illetve külföldre küldeni. De konkrét javaslatot is tesz, amidőn kijelenti, hogy a magyar élelmiszeripar fejlesztésére kell súlyt fektetni. Ezt a gondolatát meg is indokolja. Fölhossa, hogy minden ország-

nak megvannak a speciális iparágai, melyek az illető ország néprajzi és természeti viszonyaihoz alkalmazkodnak, és azért annyira megtudnak erősödni, hogy a külföldön jelentős helyet tudnak kivívni maguknak. Ilyen speciális iparágra van szüksége Magyarországnak és ilyenül az élelmezési ipar kínálkozik.

Föl van tehát vetve egy pozitív eszme, amelyet a könyv a köztudatba akar vinni. És a szerző céltudatosan, szakszerűen felépített okfejtéssel, az érvek és adatok gondos csoportosításával bizonyítja be, hogy eszméje a valóságban gyökerezik és az adott viszonyok közt megvalósítható. Kifejti a módszert is, amely az eszme felkarolóját és megvalósítóját nyereséggel biztatja.

Mindenekelőtt azt kutatja, hogy tervét milyen alapra építheti fel. Evégből az első fejezetben vázlatosan ecseteli Magyarország mezőgazdaságának, iparának és kereskedelmének történetét, illetve rámutat a magyar közgazdaság ezen három ágazata elmaradottságának az okaira. És miután ő egy bizonyos iparág fejlesztését akarja kimutatni, a fejezetben elmondja, hogy milyen siralmas helyzetben volt a magyar ipar az iparfejlesztési akció kezdetén. Itt nem szorítkozik általánosságokra, hanem hiteles adatokkal illusztrálja iparunk minden főágának akkori helyzetét. Iparunk fejlődésének ecsetelésében a legújabb időkig megy. Elmondja, hogy a háború előtt mik voltak iparunk és kereskedelmünk helyzetének az árnyoldalai és ezen árnyoldalak okozói; tüzetesen írja le, hogy iparunk fogyatékoságán miképpen akar segíteni a magyar kereskedelmi kormány iparfejlesztési akciója és hogy az előszóban említett speciális feladatok önmaguktól tudnak fejlődni, de bizonyos hibák és mulasztások folytán nem fejlődtek elég izmosan.

A magyar közgazdaság kóros állapotának ezen gondosan megállapított *diagnózis*a után áttér a kóros állapot *orvoslásának* módszereire.

Természetesen a mezőgazdasági többtermelésen kezdi. Sorjában tárgyalja a mezőgazdaság összes ágait és mindegyikük számára van néhány jó tanácsa, amelyek arra vallanak, hogy a kérdést behatóan tanulmányozta, ismeri a hivatott szakkörök panaszait és terveit, a gabonafélék, káposzták, takarmányneműek, gyümölcs, hüvelyesek, borok

termelése tekintetében. Behatóan fejtegeti az okszerű állattenyésztés új irányzatait, alaposan méltatja a halászat, vadászat és baromfitenyésztés új feladatait. A mezőgazdasági többtermelés problémájának elég gazdag irodalma van ugyan, de *Návaynak* aránylag rövid tanulmánya még ezen irodalom alapos ismerőinek is sok új dolgot mond. És annyi bizonyos, hogy aki erről a sokoldalú problémáról tömör áttekintést akar szerezni, *Návay* könyvéből meglehetősen teljes képet alkothat magának a többtermelés leglényegesebb feladatairól.

De ez a többtermelési tanulmány csak az alapot szolgáltatja a következő fejezethez, amely arról szól, hogy milyenné kell és lehet az iparunkat a jövőben fejleszteni. Tüzetesen tárgyalja vas- és fémiparunk, építőiparunk, faiparunk, bőriparunk, textiliparunk, papíriparunk és vegyészeti iparunk mostani viszonyait és ezen iparágak mindegyike számára megjelöli a háború után való fejlesztés akadályait és lehetőségeit és sok pozitív eszmét pendít meg a jövőre nézve.

De ez a többtermelési tanulmány csak az alapot szolgáltatja a következő fejezethez.

Ebben a fejezetben elmondja, hogy mezőgazdaságunk és iparunk elmaradottságának egyik legfontosabb oka a *fogyatékos kereskedelmi szervezet* volt. Feltárja ezen fogyatékoság sokféle okait és sok javaslatot ad elő azok megszüntetésére és kereskedelmünk föllendítésére. Nem idézhetjük ezeket a javaslatokat. Példaképpen csak azt említjük föl, hogy nagy bankjaink eddigi működését a kereskedelem szempontjából nem tartja helyesnek, azt sok tekintetben kifogásolja. Ki is jelenti, hogy nem szabad túlságosan favorizálni a pénzintézetek üzemeit, hanem inkább a magánkereskedelmi vállalatokat kell támogatni, még pedig olyanokat, amelyek nem folytatnak monopolisztikus, kartellszerű vagy áremelkedést előidéző politikát.

Végül áttér könyvének leglényegesebb tárgyára, a kiviteli kereskedelemre, amelyről legtöbb a mondonivalója. Hisz közel 20 év óta működik a hazai kivitelfejlesztés szolgálatában, sok személyes tapasztalatot szerzett a francia, angol, német és amerikai export-kereskedelem nagy eredményeiről és gondosan figyelte meg a módszereket, amelyek ezeket az eredményeket lehetségessé tették.

Itt megállapítja, hogy a mezőgazdasági többtermelés

legjobb segítőeszköze a modern szellemű export, amelyet azonban viszont csak versenyképes termelés mellett folytathatunk. Ennek a termelésnek előfeltételei az intenzív mezőgazdasági termelés, mely kiváló minőségű terményeket szolgáltat és azok a fentebb említett speciális iparágak, amelyek eme jeles termények értékét még fokozzák, a hazai termékeknek a világpiacokon fölényt biztosítanak. Felhossa nevezetesen, hogy például a konzerv-, a hús- és a tésztaipar terén épp oly fényes eredményeket érhetnénk el, mint az észak-francia konzervgyárak, a braunschweigi és hamburgi húsárúgyárak, vagy a gabonaimportra szoruló Olaszország makaroni-ipara.

Látnivaló, hogy *Návay* könyve elejétől végig tudatosan halad a célja felé: a régi állapotok hibáinak ecsetelésével megjelöli gazdaságunk új megalapozásának módjait; kimutatja, hogy az új η lapon a mezőgazdasági termelés intenzív és extenzív fejlesztésével miképpen teremthetünk speciális iparágakat, amelyek a világpiacokon nagy sikerre számíthatnak. Ezzel megjelölte az előfeltételeit a nagyszabású kiviteli kereskedelemnek, amelynek a szolgálatában két évtized óta működik. De kimutatja azt is, hogy úgy a mezőgazdasági többtermelés, mint a többtermelés fölöslegeit okszerűen feldolgozó speciális iparágak csak a jól szervezett kiviteli kereskedelem irányító és értékesítő tevékenysége segítségével tudnak boldogulni.

Ámde a legszebb és legokosabb programul is csak írott malaszt marad, ha nem akadnak erélyes és szakavatott emberek, akik azt végre is hajtják. És azért *Návay* könyvének utolsó fejezete a magyar társadalom jövő közgazdasági feladatait fejtegeti. Azt fejtegeti, hogy a magyar felsőbb osztályoknak aktív szerepet kell vállalniok a közgazdasági életben, úgy ahogy ezt például Angliában és Franciaországban látjuk. Ha ez fog történni, akkor Magyarországon kellő becsülete lesz az ipari és kereskedelmi munkának, az iparos és kereskedő a fiait nem küldi a jogászi vagy hivatalnoki pályára. Akkor fog csak felvirágozni Magyarországon a mezőgazdaság, az ipar és kereskedelem. Ezek nyomán emelkedni fog az ország szellemi színvonala és Magyarország, *Návay* könyvének végszavai szerint, a jövőben a közgazdaság terén, a művészetben, a tudományban és az irodalomban is ott lesz az első nemzetek közt.

A béke milliárdjai.

Mikor ellenségeink kezdték megérteni, hogy a közelgő békét katonai vereségük következtében már nem igen remélhetik kedvükre valónak, hosszú gazdasági küzdelmekre készültek. Az 1916-iki párisi Gazdasági Értekezleten tudvalevőleg azt határozták, hogy az entente-hatalmak megegyezést kötnek, mely szerint a központi hatalmaknak tulajdonított támadó szándékot közös erővel meghiúsítják és piacaikról távol tartják ezeknek a termékeit. Az angol alsóházban *Asquith* miniszterelnök kijelentette, hogy Anglia a közép-európai hatalmaknak többé nem adja meg a legtöbb kedvezményi engedményt. Az entente-államok interparlamentáris értekezletén, melyet *Rómába* hívtak össze, többek közt szerepeltek a napirenden: az ellenséggel való kereskedés eltiltása, az ellenséges országokban fennálló künnlevőségek biztosítása, ellenséges polgárok vagyonának zár alá helyezése, behozatali és kiviteli tilalmak, a szövetségesek kölcsönös gazdasági közeledése és gazdasági érdekközössége.

Ezek nagyon világos intelmek. Ha becsületes és tartós békét akarunk magunknak biztosítani, akkor nemcsak katonailag, de gazdaságilag is a legerősebb fegyverzetet kell felvinnünk a béke első időszakára, olyan összeget kell készen tartanunk, melyet épp úgy, mint a hadikölcsönöket, csak 10 számjegyű szám fejez ki. Ezen gazdasági fegyverzet egyes fontosabb alkatrészeiről óhajtok itt néhány szót mondani.

A legsürgősebb feladat a nyersanyagbeszerzés lesz. Miután árúkészletünk fogytán van és ellenségeink a kiéheztetési tervüket a békekötéskor sem akarják elejteni, az idegen valuták és a hajótér biztosítását egységesen, tehát állami közreműködéssel kell majd megszervezni.

A nyersanyagbeszerzésnél elsősorban azok a készletek jöhetnek szóba, melyeket a háború kitörése előtt vagy a háború első évében vásároltunk össze, de utóbb, főleg az olasz háború kitörése után, nem tudtunk megkapni. Ezekért a károkért elsősorban fogunk kártérítést igényelni.

A háború okozta károk tekintetében arra kell törekednünk, hogy az ellenségeink által elkövetett flagráns jogsérté-

seket, melyekből az 1916 augusztus 5-én közzé tett Vörös könyv csak kis részt sorolt fel, a háború után példásan megtoroljuk. Az ellenséges kormányok gúnyt űztek a modern jogélet minden vívmányából, elkobozták békés polgáraink vagyónát, a semleges országoknak nem akarták megengedni, hogy velünk kereskedelmet folytassanak. Azokat a károkat, melyeket az eddig érvényben volt *hadijog ellenére* okoztak nekünk és a semleges államok polgárainak, nem lehet egyszerű kártérítéssel elintézni. A büntetőjogba ütköző cselekmények esetén többszörös bírságokat szoktak kivetni. Ha az erkölcsök elvadulásának, mely ebben a háborúban lábrakapott, gátat akarunk vetni, akkor az ilyen jogsérelmekért olyan megtorlást kell gyakorolnunk, mely *az angol minisztereknek mindenkorra elveszi a kedvét az ilyen önkénykedéstől*. Meg kell téríttetni velük azt a hasznot is, melytől üzletvilágunk az ő önkényes eljárásuk folytán elesett, sőt azt a kárt is, melyet a blokád által okozott drágaság által szenvedtünk, akár mi, akár a semleges országok.

Miután ellenségeink állandó kiéhezhető háborúval fenyegettek bennünket, kérlelhetetlen szigorral meg kell szereznünk minden lehetséges garanciát arra, hogy ez a kísérlet nem lesz lehetséges és iparunk megkapja a szükséges eladási piacokat.

A mezőgazdasági többtermelés, az intenzív földművelés, d nagyszabású birtokreform elsőrendű probléma lesz. Nagy anyagi eszközöket fog igényelni, mert az eddigi módszer, az agrárius vámpolitika el fog esni, amennyiben a Kelettel szemben revideálnunk kell a kereskedelmi politikánkat. Ha a Hamburg—bagdadi gazdasági frontot fenn akarjuk majd tartani, akkor a keleti országok termelését is fokoznunk kell, hogy Középeurópa élelmezése minden körülmények közt biztosítva legyen és az ottani lakosság vásárlóképességének erős növekedése pótolja nekünk az egyes entente-piacok netáni elvesztését.

A *bolgárok* erősen rokonszenveznek velünk, de azért mégis józan, reálisan számító üzletemberek, akik sohasem tudtak megbarátkozni velünk való kereskedelmük passzív mérlegével. Mikor a háború előtt a Romániával és Montenegróval kötött új kereskedelmi szerződéseket tárgyalta a képviselőház, a földművelési miniszter (akkor Serényi Béla gróf) ismételten hangoztatta, hogy a Kelettől ezentúl nem zárkoz-

hatunk el kínai fallal. És nem elég, ha megvesszük Bulgária termékeit. Mérsékelt gabonavámokkal, liberális állatforgalmi politikával, modern mezőgazdasági eszközökkel, gépek, vetőmagvak, trágyaszerek és tenyészállatok szállításával, mezőgazdasági iparuk fejlesztésében való közreműködéssel lehetővé kell a bolgároknak tennünk, hogy termékeiket előnyösen helyezhessék el.

A török piac távolabb esik tőlünk és elmaradottabb mint a bolgár, de nagy kiterjedésénél fogva nagyobb lehetőségekkel kecsegtet bennünket. Ami fölöslegünk van árúban, szakemberekben, tőkében, annak Törökországban elég teret találunk a németek és az osztrákok mellett is, annál inkább, mert a vérrokonság és a történeti hagyomány folytán jobban tudjuk magunkat megértetni és megkedveltetni, mint a ridegen számító német szövetségeink.

Hogy Románia milyen bő beszerzési forrás nekünk, azt már Románia hadüzenete előtt tapasztaltuk, amikor ez az ellenséges szándékú ország a maga nagy élelmiszerküldeményeivel erősen keresztül húzta az angolok számítását. Akkor Budapesten és Bécsben megalakultak a romániai kivitel megkönnyítését célzó Árúforgalmi Irodák, a bécsi Forgalmi Irodánál csakhamar több mint ezer waggonra való árút jelentettek be kivitelre és több mint 4000 waggon további szállítmányokat vártak Románia részére. A budapesti Árúforgalmi Irodánál is nagymennyiségeket jelentettek be Románia részére.

Ez akkor történt, mikor egy tucat kis és nagy országgal viseltünk háborút és hadvezetőségünk óriási mérvben vette igénybe iparunk teljesítőképességét. Föltehetjük tehát, hogy a világháború után népünknek és iparunknak a háború alatt megacélosodott termelőképesége hatványozott erővel fog érvényesülni. Csakhogy viszont az államnak és társadalomnak az iparfejlesztést, a vasúthálózat kiépítését, a dunai út megjavítását és kereskedelmi tengerészetünknek növelését igen nagy eszközökkel kell majd folytatniok.

Mindezek a feladatok rengeteg tőkétet fognak igényelni, melyeknek összege milliárdokra fog rúgni. A világháború alatt nagyon megbarátkoztunk ezzel a milliárd szóval, amellyől azelőtt borzongott a hátunk. Ha a világháború fergetegesen több mint 15 milliárdot tudtunk előteremteni hadsere-

günk céljaira, akkor a béke helyreállta után előteremtjük a további milliárdokat is, amelyekre szükségünk lesz, hogy hős katonáinknak, akiket ismét be kell kapcsolnunk a gazdasági életbe, új munkaalkalmakat biztosítsunk. Módot kell nekik adnunk arra, hogy nehéz harcokban kipróbált tetterejükhez méltó módon érvényesülhessenek itt az országban, a közel Keleten és a tengerentúli piacokon. Tizenöt milliárdba került nekünk a győzelem. A béke milliárdjai fogják ezt a győzelmet gyümölcsözővé tenni. A béke milliárdjai itt szunnyadnak körülöttünk, azok életrekelése csak egy százszorosan komoly tevékenység: a többtermelés útján lehetséges. Mezőgazdasági terményeinket nem nyers állapotban külföldre vinni, hanem itthon feldolgozni! Iparunk termelési képességét és népességünk vevőerejét ezzel fokozni! Vasúti és vízi hálózatunkat javítani, fokozni! És mindezt a céltudatos, energiateljes, erősen szervezett *nagykereskedelem* okszerű igénybevételével. Ezek a milliárdok fogják megadni nemzeti erőnknek azt a hatalmas lendületét, mely hatványozni fogja nemzetünk vagyoniát és jövedelmét, megadja nekünk a jólétet és a jövőt. Elvégre ez volt ennek a világháborúnak a célja!

Kereskedelmünk fiatal gárdája.

Magyarország fiatal nemzedéke tevékeny részt vett a nagy harcokban, melyeket Középeurópa népei óriási fizikai, szellemi és lelki erők megfeszítésével vívtak a világtörténelem leghatalmasabb koalíciója ellen. A legmerészebb fantáziát megszegyenítő küzdelmekből acélos idegeket, fékezhetetlen tetterőt és hat világrész felölelő látkört hoz haza.

Legfőképen áll ez az iparosokról és a kereskedőkről, akik nemcsak a harctereken, de a mögöttes országokban is súlyos harcokat vívtak, a technika legújabb vívmányaival védték ki három világhatalom gazdasági támadásait, példátlanul súlyos viszonyok közt fedezték a 10 millió főnyi véderő és az ostromzár alá helyezett 100 millió főnyi polgári népesség szükségleteit. A békekötés után csak a mostani háborúban megedezett férfiak lesznek képesek a kiélesedett nemzetközi versenyben helytállani. Vájjon a magyar kereskedelem fiatal nemzedéke vértézve van-e erre az új küzdelemre?

Magyarország most nem először szerepel a világtörténetben. Nagy nemzeti királyai alatt, minők Szent István, Könyves Kálmán, Róbert Károly, Nagy Lajos, Zsigmond, Hunyadi Mátyás alatt a világpolitika erős tényezője volt és lépést tartott a nyugati kultúrával, sőt több ízben ennek egyik fényes gyúpontja volt. A XVI. századtól kezdve az idegen uralom ellen vívott szünetlen harcok erőszakosan megakasztották politikai, szellemi és gazdasági fejlődését. Önállóságáról sohasem mondott le és ismételten a törvényeibe iktatta. A napóleoni harcok lezajlása után, a reformkorszakban beleélte magát a modern eszmékbe, a szabadságharcban fegyveres kézzel bizonyította be az életképességét és így a rövid abszolutisztikus korszak után 1867-ben visszanyerte önrendelkezési jogát. És ezen évtől kezdve gyors ütemben pótolta az évszázados harcok alatt történt mulasztásokat.

Ebben a munkában tevékeny részt vett a magyar kereskedői kar. Erős munkát fejtett ki a nemzeti élet minden ágában, úgy a pénzerő szervezésében és a nemzeti nagyipar megteremtésében, mint a szellemi élet terén. A magyar kereskedők sokat jártak a külföldön és ott csakhamar megismerték a modern szellemi és gazdasági áramlatokat, sok személyes összeköttetést szereztek a nyugati kultúra aktív harcosaival. A mezőgazdaság terén is érvényesültek, a világpiac igényeinek alapos ismerete folytán termékeny impulzusokat adtak a termelésnek és hozzájárultak ennek a modernizálásához.

A nyugaton való forgolódás közben megértették, hogy a modern kereskedelem milyen sokoldalú ismereteket igényel. Fiaiknak alapos iskoláztatására törekedtek, úgy, hogy a felsőbb kereskedelmi iskolákba jelentkezők növekedő száma és igényei folytán egyre kellett az osztályok számát szaporítani, a tantervet bővíteni.

A kereskedelmi szakoktatás X. nemzetközi kongresszusán, melyet 1913. évi augusztusban Budapesten tartottak, a magyar kereskedelmi szakoktatásról terjedelmes emlékiratot mutattak be. Ebből megemlítem, hogy Magyarországon felsőkereskedelmi iskola 1869-ben 2, és 1884-ben 12 volt, 1913-ban pedig 54. Ezekbe 11.174 tanuló járt. Volt továbbá 4 kereskedelmi akadémia, 1 kereskedelmi iskolai tanárképezde, 58 kereskedelmi tanfolyam 3302 női hallgatóval, 107 tanonciskola 8919 növendékkel és 18 tanfolyam 859 felnőtt hallgatóval.

30 évvel ezelőtt megnyitották a keleti kereskedelmi tanfolyamot, amely azóta főiskolává fejlődött és a magyar keleti kereskedelem céljaira sok száz jeles úttörőt képezett ki.

A magyar kereskedők, kiknek szellemi színvonala egyre emelkedett, már a világháború alatt megértették, hogy működési körüket ki kell terjeszteniök, egy derengő új világ küzdelmeire kell fegyverkezniök. Ennek megfelelően Fiúméban a tengerentúli kereskedelem céljaira kiviteli akadémia létesült. Sőt 1913-ban 14 nagy gazdasági érdekképviselőt a kormányhoz intézett közös felterjesztésben azt az óhajt fejezte ki, hogy a modern világgazdaságnak hatványozott igényeire való tekintettel *közgazdasági egyetemet* kell felállítani, mely a modern nagybankok, nagyipari üzemek, külkereskedelmi vállalatok és a kor szellemében folytatott intenzív mezőgazdaság számára, magas színvonalon álló vezető férfiakat képez ki. A háború alatt ez a terv elodázódott, de a „Hangyaszövetkezet 1 millió koronát ajánlott fel ezen egyetem céljaira. Felébredt a vidéki kereskedelem is és a szegedi értelmiség 300.000 koronát jegyzett egy Szegeden felállítandó Balkán-Akadémia költségeire.

Mindebből látható, hogy a magyar kereskedelem fiatal nemzedéke már a világháború előtt intenzív tanulmányokkal készült a pályájára.

Ezen nemzedék törekvéseinek egyik jellemző tünete az 1913-ban alakult *City-Club*, melyben nagy budapesti cégek fiatal főnökei hetenként tartott összejövetelekben felolvasásokat tartottak és vitát folytattak fontosabb közgazdasági problémákról, minők a munkanélküliség kérdése, a kereskedelmi választott bíróságok, a kereskedők szereplése az irodalomban és művészetben, a nemzetközi devizapiac technikája, a szabad kereskedelem, a kartellkérdés stb.

Megemlítem, hogy a Budapesti Lipótvárosi Kaszinó, melyben a fiatal kereskedők gárdája erősen van képviselve, hangversenyeivel és felolvasásaival, amelyeken európai híró bel- és külföldi írók és művészek szoktak közreműködni, erősen vetekszik a főváros nemesi társasköreivel.

Fiatal magyar kereskedők a maguk erős képzettségével, széles látkörével és modern gondolkozásukkal már igen korán küzdöttek fel magukat vezető-állásokba számos vállalatnál, a gazdasági érdekképviselésekben és a hadi központokban. És

ott épp oly temperamentummal, technikai leleményességgel, merész vállalkozással vívják meg a gazdasági harcokat, mint hadbavonult társaik a lövészárkokban, a repülőgépeken és a víz alatt járó hajókban.

A Kereskedelmi Múzeum által külföldre telepített fiatal kereskedők a mai súlyos viszonyok dacára a külföldön igen eredményes, sok esetben nagyszabású tevékenységet fejtettek ki a magyar külkereskedelem terén, folytatták az úttörő munkát, melyet a magyar kivitel szolgálatában a világháború előtt megkezdtek.

A budapesti nagybankok a Keleten már a háború előtt alapítottak fiókiintézeteket. Most a világháború alatt erősen szervezik a Keleten reánk váró térfoglalást, amelynek a munkásait ismét a fiatal gárda fogja szolgálatni. Sőt egyik nagybankunk érdekeltséget vállalt már Délamerikában is, mert Magyarország a jövőben a *világpiac*on önálló tényező akar lenni.

Erre igen jó iskola volt a világháború. Hadbavonult kereskedőink nemcsak fényes katonai, de igen termékeny gazdasági munkát is végeztek Orosz-Lengyelországban, a Balkánon és Romániában. Akik itthon maradtak, éles szemmel, érzékeny füllel figyelték meg a legtávolabb területek gazdasági tevékenységét, hogy a háború alatt minden akadály dacára élelmiszereket, ipari nyersanyagokat és gyártmányokat kutassanak föl hadseregünk és polgári lakosságunk számára.

A háború után ez a gárda a harctereken és a háborús gazdaságban edzett és kipróbált tetterővel és leleményességgel, széles látkörrel, merész vállalkozási szellemmel fog részt venni az átmenetgazdaság nehéz feladatainak a megoldásában.

Az a fiatal kereskedői gárda, mely ennek a katonai és gazdasági világháborúnak izzó kohójában acéllá vált és részt vett Magyarország világpolitikai jelentőségének a kivívásában, a magyar nemzet, a magyar kereskedelem részére a jövő világgazdaságban is méltó helyet fog kiküzdeni. És ezzel hozzá fog járulni, hogy a magyar nemzet gazdasági és kulturális fejlődés tekintetében a világ első nemzetei mellé sorakozzék. A kereskedő a világtörténetben mindenkor nagy tényező volt. Kereskedőink hagyományos csapásokon haladnak, amikor a nemzet vezető osztályai közt igényelnek helyet és aktív szerepet.

X.
Iparosok és Kereskedők.

Középipar és kereskedelem.

Az Országos Iparegyesület 1917 elején a nyersanyag-beszerezés ügyét állami beavatkozással, a kormány döntő be-folyásával, központilag óhajtotta szervezni, de ebbe a szerve-zetbe be akarta vonni a középipar, a kisipar és a kereskedelem hivatott érdekképviselőit. Az Iparegyesület ezt azzal indo-kolta, hogy a most fennálló központok kizárólag a szakmabeli gyárak képviselőiből alakultak és miután a központok a béke-kötés után is meg akarnak maradni, a terményeket feldol-gozó közép- és kisiparosok hosszú ideig volnának kiszolgál-tatva a „viszonyok hatalmának”, vagyis a szakmabeli gyáro-sokból alakult központoknak.

Világért sem akarnám az ellentétet, mely itt a nagyipar és a középipar közt megnyilvánul, a kereskedelem javára még kiélezni. Sőt ellenkezőleg, arra akarnék utalni, hogy a keres-kedelem közreműködése, melyet az egyesület a középipar érdekében kívánatosnak tart, nem ütközik a nagyipar érde-keibe sem. A magyar közgazdaság általános érdekének az ellenségeivel szemben össze kell tartaniok a magyar közgazda-sági élet összes tényezőinek és mindezeknek, ha szükséges, össze kell fogniok a szövetségeseikkel.

Gazdasági téren épp úgy akcióba kell lépnie a magyar és középeurópai gazdasági élet valamennyi faktorának, mint ahogy a harctereken velük vállvetve küzdött Magyarország valamennyi fegyverfogható fia, mint ahogy Galíciában, Ro-mániában és a Dardanellákon együtt harcoltak törökök, néme-tek, osztrákok, magyarok és bolgárok. De nagy hiba volna, ha a békekötés után bekövetkező gazdasági küzdelemből kikap-csolnák a kereskedőket, akik a külföldről való árubeszerzést

eddig közvetítették. Nem vitatjuk most, hogy ezt kifogástalanul tették-e, hogy a hazai ipart jól ellátták-e nyersanyagokkal, hogy importált kész árukkal nem-e támasztottak a hazai iparnak néha kellemetlen versenyt. De azt bizvást állíthatom, hogy a magyar nagykereskedelem a háború után való nyersanyagbeszerzésre a legjobban van — hogy szerényen fejezem ki magamat — *trainírozva*. Meg vannak már a külföldön az Összekötetései; fel tudja kutatni a rejtettebb beszerzési forrásokat, élelmesen le tudja küzdeni az utunkba gördített akadályokat. Előre látható, hogy ezek az akadályok igen nagyok lesznek, mert az ellenséges kormányok mindent el fognak követni, hogy a gazdasági harcot ellenünk folytassák, iparunk ellátását saját iparunk javára megnehezítsék és megdrágítsák. Attól tartok, hogy az óhajtott központi szervezet közegeit ellenségeink úgy a saját országukban, mint a semleges piacokon, erősen szemmel fogják tartani, lépten-nyomon akadályokat fognak az út jókba gördíteni, ajánlataikat túlcitálják.

Úgy hiszem, hogy a nagykereskedők, akik az idegen piacokat már ismerik, ott személyes összekötéseikkel a pillanatnyi konjunktúrákat szokott vállalkozási szellemükkel gyorsan kihasználhatják, könnyebben fognak boldogulhatni, mint egy központi szervezet közegei. Azok a gyárosok, akik maguk is rendelkeznek erős kereskedelmi szervezettel, tapasztalt kereskedelmi utazókkal, még nélkülözhetik a nagykereskedők közreműködését, de sokan nincsenek ebben a helyzetben, a középiparosok vagy éppenséggel a kisiparosok pedig egyáltalában képtelenek a távol nyugati és a tengerentúli piacokon nyersanyagokat felhajtani és fölös kockázat nélkül idehozni. Ők feltétlenül rá vannak utalva vagy a nagykereskedők vagy a központi szervezet működésére. Legfeljebb az lehet a kérdés, hogy melyik fogja őket olcsóbban és biztosabban ellátni. Az elterjedtebb vélelem az, hogy a központi szervezet, ha altruisztikus alapon áll, olcsóbban adná a középiparnak a nyersanyagokat. Ezt nem tartom bebizonyítottnak, mert szabad verseny mellett mindenkor olcsóbb volt a vásárlás, mint monopolisztikus és nehézkes mozgású, előjogú eladónál. A szabad kereskedelem ellen a háború alatt több orvosszert eszeltek ki. És ezen orvosszerek közül a monopoliumos központ nem bizonyult éppen a leghathatósabbnak.

Közép- és kisiparosaink meglehetősen kellemetlen tapasztalatokat tettek a központokkal.

De ha fölteszem is — bár meg nem engedem, — hogy a központi szervezet olcsóbban adná a nyersanyagokat a közép- és a kisiparosnak, mint a nagykereskedő, fennmarad az a kérdés, hogy a nehézkes, formákhoz kötött központi szervezet képes-e elég nyersanyagot beszerezni, többet, mint amennyit a nagykereskedelem tudna előteremteni. Erre a kérdésre bajos lesz határozottan igennel felelni.

Mindig figyelembe kellene venni még egy szempontot. Itt nemcsak a legközelebbi jövőről van szó. Talán mégis célszerű volna, ha a háborút nyomon követő magas konjunktúrát nem egy zárt érdekkör, hanem a magyar nagykereskedelem összessége használhatná föl. Ilyen konjunktúra nem fog egyhamar bekövetkezni. Ezt a ritka alkalmat talán mégis fel kellene használnunk arra, hogy *a magyar árúbehozatalt függetlenné tegyük az osztrák és német közvetítéstől*, hogy a magyar közgazdaság közvetlen kapcsolatba jusson a tengerentúli olcsó beszerzési forrásokkal. Ha már kiakarnak kapcsolni egy közvetítőt, akkor ne a hazai, hanem inkább az idegen közvetítőt kapcsolják ki.

Föl kell említenem még azt az aggodalmat is, hogy a szabadon érvényesülő kereskedelem sok készárút is hozna be. Ez az aggodalom túlzott, mert hisz a magyar ipar legtöbb ága béke idején is a hazai készárúsükségletnek csak kisebb-nagyobb hányadait fedezte, egyes iparágakban a hazai szükségletnek alig 10—20%-át. A készárúk behozatalának megnehezítése a hazai fogyasztók rovására történék és inkább csak az osztrák és német iparnak használna. De igen nyomós ipari érdekek szólnak is amellet, hogy a készárúk behozatala tekintetében tartsunk fenn magunknak szabadkezet. Valószínű, hogy a nyersanyagbeszerzést szövetségeseinkkel együttesen fogjuk szervezni. Úgy Ausztriában, mint Németországban a magyar iparnak jövőben szerény szerepet szánnak. Úgy hiszik, hogy Magyarország gazdasági hivatása a mezőgazdasági többtermelésben merül ki. Ehhez képest féltő, hogy a tengeren túlról közösen beszerzendő nyersanyagokból a magyar iparnak szűken fogják a kvótát kimérni. Az osztrák átmenetgazdasági vezérbiztos 1917. évi november vége felé hivatalosan jelentette ki, hogy a beszer-

zendő nyersanyagokból Magyarországnak nem a 34-6% törvényes kvótát, hanem csak az illető magyar és osztrák iparági termelésének megfelelő hányadot kell juttatni. Ilyen esetekben mégis csak hathatós érv lesz, hogy ha mi a készárúk és a közép- és a kisipar által feldolgozandó félkészárú behozatalának megnehezítése ellen foglalunk állást; ha valamely iparágunk nem kap a távoli külföldről elég nyersanyagot, akkor más származású kész és félkész árúk behozatalának megengedésével védekezhetünk. Ehhez pedig a nagykereskedelem szabad érvényesülése szükséges.

Ezekből a szempontokból nézve a kérdést, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy hiba volna a nagykereskedelmet az átmeneti gazdaságból kikapcsolni. Az újraépítés nagy munkájában a *szabad nagykereskedelem* hasznos munkatársa, *erős szövetségese lesz a magyar közép- és kisiparnak, sőt a magyar gyáriparnak is, jó szolgáltatásokat fog tenni a magyar közgazdaság általános és közös érdekeinek.*

Munkaközvetítés és kivitelfejlesztés a háború után.

Ismételten fejtegettem, hogy mik lesznek a legsürgősebb teendőink, ha majd elül a szörnyű fergeteg. Szóltam már arról, hogy miképpen kell majd gondoskodnunk a kisgazdák, ipari munkások és kereskedelmi alkalmazottak millióiról, akik negyedfél év óta mesés hősiességgel, minden képzelet meghaladó önmegtágadással és áldozatkészséggel küzdöttek az ország szebb jövőjéért. Arra utaltam nevezetesen, hogy a nagyszabású többtermelési, iparfejlesztési kereskedelmi politikával az eddiginél jobban jövedelmező foglalkozást kell számunkra biztosítani.

Az államférfiak és hivatásos nemzetgazdák feladata lesz ezen óriási feladat megoldására munkaprogrammot kidolgozni. Minekünk, a közgazdasági élet gyakorlati embereinek, a Program kidolgozásánál az a szerény, de korántsem felesleges munka jut, hogy kifejezzük a mindennapi élet konkrét igényeit és megjelöljük egyes intézkedéseket és rendszabályokat, amelyekről ezen igények szempontjából pozitív eredményeket reméltünk.

Mint gyáros és kereskedő szólhatok azokról az előfelté-

telekről, melyeket meg kell teremteni, hogy műhelyeinkben több munkást, üzleti irodáinkban több alkalmazottat alkalmazhassunk és azoknak jobb béreket és fizetéseket adhassunk, mintsem a világháború előtt. Német szövetségeseink természetesen igen jól értették ezt meg és arról beszéltek, hogy a háború után a harctérről visszakerülő ipari munkások gyors elhelyezése céljából az „Arbeitsnachweis”-t az eddiginél szélesebb alapon, államilag kell szervezni.

Nálunk, ahol a magánkezdeményezés nem oly erélyes, már 1916-ban létesítették az állami munkaközvetítő hivatalt Budapesten és ennek felügyelete alatt létesítenek majd munkaközvetítő hivatalokat a vidéki városok is. Szinte magától értetődik, hogy a béketárgyalások idején a kereskedelmi minisztériumnak egyik legsürgősebb dolga lesz ezt a hivatalt az ország összes meglevő és ezentúl létesítendő ipari gócpontjain szervezni és ezzel előmozdítani az ipar decentralizációját.

De amikor néhai *Baross Gábor* a régi földművelés-, ipar- és kereskedelmi minisztériumból kivette az ipari és kereskedelmi osztályokat és ezeket az eddig fennállott közmunka és közlekedésügyi minisztériummal egyesítette, ezt az új minisztériumot, amelyben nagyszabású vasúti és iparfejlesztési politikát akart kezdeni, mégis „*kereskedelemügyinek*” nevezte el. Ezzel azt fejezte ki, hogy az ipar és a közlekedésügy csak úgy virágozhatnak fel, ha intenzív és céltudatos kereskedelmi tevékenység bőven látja el az ipartelepeket rendelésekkel és a vasutat utasokkal és szállítmányokkal. Ehhez képest úgy hiszem, hogy a mezőgazdasági többtermelési akciónak, a nagyobb arányokban fejlesztendő iparnak, úgy tudnak sikert biztosítani, ha a magyar kereskedelem nagy lendületet vesz, a hazai fogyasztóknál nagyobb szükségletet fejleszt, ezt a szükségletet okszerűen fedezi és fölös termelésünk részére a külföldön új meg új piacokat hódít. Ha a háborúból visszatérő mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi alkalmazottak millióinak minél gyorsabban akarnak megfelelő foglalkozást biztosítani, akkor korántsem elégedhetünk meg a földművelési és kereskedelmi minisztérium által eddig teljesített munkaközvetítéssel. *Új meg új munkaalkalmakat kell teremteni*, a mezőgazdasági és ipari többtermelés eredményességének biztosítása céljából, a fokozandó termelés sima elhelyezésének előmozdítása végett pedig nagyszabású külkereskedelmi tevékenységet kell szervezni.

Arról kell gondoskodni, hogy a mezőgazdasági termékekben és iparcikkokban mutatkozó szükséglet gyors kielégítését a kereslet alapos nyilvántartásával megkönnyítsük. Talán lehet arra módot találni, hogy az ország minden részében szükséges jelentősebb beszerzések révén kínálkozó fontosabb eladási alkalmakról nemcsak az állami és hatósági, de a nagyobb magángazdasági közszállításokról is az illető szakmabeli termelő és kereskedő jobban és gyorsabban értesüljenek, mintsem eddig. Intéző köreink érzik, hogy ilyesmire szükség lesz és ezért úgy vélekedtek, hogy a háború alatt létesített üzleti *központok* a békekötés után is fenmaradjanak. Erősen kifogásoltam ezt és javasoltam, hogy a nyersanyagbeszerzés legcélszerűbb módszerének megállapítása végett az érdekelt ipari, kereskedelmi és fogyasztási körökben rendezzenek bizalmas jellegű, de igen alapos ankétet. A belkereskedelem okszerű fejlesztésére, az imént említett nyilvántartásra most is csak a szabad versenyt tartom helyesnek. Egy ilyen ankét útján legjobban fogjuk tisztázhatni azt a kérdést, hogy a hazai piac ellátására a szabad kereskedelem alkalmasabb-e az állami auspiciumok alatt szervezendő monopolisztikus központosításnál.

De a tervezett többtermelés sikerének biztosítása a külkereskedelem nagyobb fejlesztését is igényli, és ennek eredményességét már csak az eddiginél erősebb állami akció biztosíthatja. A külföldről való nyersanyagbeszerzés központosítását épp azzal indokolták, hogy a külföldi nyersanyagok nagyarányú beszerzése a békekötés után nagy szállítási és valutanehezőségekbe, sőt talán politikai akadályokba is fog ütközni, amelyeket sokszor csak a szövetséges kormányok együttes diplomáciai akciója fog leküzdhetni.

De egyéb feladatokról is van itt szó. A csapataink által megszállott idegen területeken a háború a legnagyobb pusztításokat végezte, de katonai parancsnokságainknak kiválóan szervezett munkája a mezőgazdasági és ipari termelést ismét megindította. Ott temérdek iparcikkokra van erős kereslet és ott számba vehető, de előttünk ismeretlen termelési fölöslegek állanak rendelkezésre. Legfőbb hadvezetőségünk, úgy az északi, mint a déli megszállott területeken, gazdasági intézményeket létesített, amelyeknek vezetői a hazai üzletvilágot rendszeresen tájékoztatták a területükön észlelt ipari szük-

ségelekről, az ottani üzletvilág keresletéről és kínálatáról. Ezt a munkát a fegyverszünet után, amikor a kikapcsolt ipari és kereskedelmi tevékenység új lendületet fog venni, úgy kell szervezni, hogy a blokádnak nyomása alól felszabadult gazdasági élet fokozott igényeinek is megfelelhessen.

Újból meg fog indulni a nemzetközi kereskedelemnek most megbénult gépezete is. Az indulás nehézkes lesz, mert a háború alatt támadt hangulatok és gyűlölködő érzelmek rongáló hatása alatt a gépezet kerekei erősen fognak nyikorogni. A hazai külkereskedelemnek épp ezért kétszeres szüksége lesz a kereskedelmi kormány támogatására. A kereskedelmi minisztérium által évtizedek óta fentartott külkereskedelmi intézménynek, a Kereskedelmi Múzeumnak az eddiginél sokkal intenzívebb munkát kell majd kifejteni. Ezeket egy hírlapban még 1916-ban elmondtam és ezeket természetesen kereskedelmi kormányunk is tudja. Az 1917 november 20-án benyújtott 1917—18-iki költségvetésnek a kereskedelmi minisztérium előirányzatáról szóló indokolásában ezeket olvasom:

„A jelenleg dúló világháború kereskedelmünket megbénította ugyan, azonban a jövőre való tekintettel fenn kell tartani azt az évek hosszú sora alatt felépített és begyakorolt szervezetet, mely kivitelünk külföldi térfoglalásának szolgálatában áll.

„Ehhez képest a kereskedelmi múzeumi levelezőket és a külföldön állami támogatással letelepített cégeket a háború tartama alatt is támogatnom kellett, hogy a háború lezajlása után fokozott eréllyel láthassanak hozzá a régi összeköttetések újbóli fejlesztéséhez és új kiviteli alkalmak megnyitására.

„A háború tartama alatt azonban *új feladatok is nyílnak a kivitel fejlesztése számára*, nevezetesen gazdasági térhódításunkat kell az orosz, lengyel, szerb, montenegrói, albán és román területeken előmunkálnunk, e helyeknek szakértők által való tanulmányoztatása, továbbá múzeumi levelezők kiküldése és — a lehetőséghez képest — hazai cégek kitelepítése által. Végül előmozdítani kívánom érdekeltségünknek azon törekvését is, mely Törökország és Bulgária politikai barátságát ezen országokkal szorosabb kereskedelmi összeköttetések létesítésére kívánja fölhasználni.”

Az utolsó mondat a .Magyar Keleti Gazdasági Központra vonatkozik, amelyről később fogok szólni. Ahhoz mit a Kereskedelmi Múzeumról mond a miniszter-, most óhajtok néhány megjegyzést fűzni.

Igen gondosan, az érdekelt üzletvilág meghallgatásával kell majd megválogatni a külföldi piacokon megtelepítendő magyar kereskedőket és ezeket erősebb tevékenységre, az eddiginél sokkal nehezebb feladatok megoldására kell képesíteni. A külföldi piacok viszonyaiban és gazdaságpolitikájában várható nagymérvű változások alapos megfigyelése, a hazai üzletvilágnak az említett változásokról való gyors és alapos tájékoztatása céljából rendszeres távirati értesítéseket kell majd kapnia, a részletes jelentéseket költségkímélés nélkül esetleg egész terjedelmükben kell az érdekeltekhez eljuttatnia a szaksajtó útján vagy egész monográfiák kinyomtatása által.

Nagy munka lesz ez, mely csak úgy lesz eredménye«, ha teljesen alkalmazkodni fog a gyakorlati élet igényeihez, ha az elméleti értékű anyag mellőzésével csak azt fogják az át](' keltekkal tudatni, ami üzletileg értékesíthető. Ehhez képest azt javasoltam, hogy mezőgazdaságunk, iparunk és kereskedelmünk szakavatott képviselőiből alakítsanak *szaktanácsot*, amely ezen intézményt a gyakorlati igények és óhajok hivatott tolmácsolásával fokozott és gyakorlatibb tevékenységre, az üzletvilág kívánságainak gyorsabb teljesítésére, okszerű kiadások bőkezű fedezésére fogja sarkalni.

Azt hiszem, ezzel igen szerény óhajt fejeztem ki. Nem mondom, hogy később nem fogunk messzebbmenő kívánalmakkal előhozakodni. De ezúttal csak olyan eszmét akartam megpendíteni, amelynek a megvalósítása nem kerül költségekbe. Ennek a szaktanácsnak lesz a feladata a további munkát megalapozni, új teendőket javasolni és azoknak a költségeit megindokolni. Lehet, hogy ezek a költségek már nagyok lesznek, de én Pilátusként mosom a kezemet, mert azokat máinem fogjuk kérni. Azokat a hivatott tényezők által igazolt gyakorlati szükségesség parancsoló erővel fogja kikényszeríteni az államtól és a társadalomtól.

XI.

Keleti kereskedelmünk jövője.

Kísérletezések a Balkánon.

A balkánforgalom felélesztése céljából már a háború alatt különféle kísérletezések történtek.

A cs. és kir. hadügyminisztérium szófiai képviselője például osztrák-magyar árúminta kiállítás rendezését javasolta. Gyárosaink jól emlékeznek a magyar árúminta-kiállítások sorozatára, melyet a magy. kir. Kereskedelmi Múzeum még a balkán-háború előtt megkezdett. Igen szerény eszközökkel és mégis elég szép sikerrel rendezte azokat Konstantinápolyban, a görög és az albán kikötőkben, Cetinjében, sőt Belgrádban is. Igaz, hogy az utóbbi városban akkor már puskaporos volt a levegő, a kiállításnak rejtőznie kellett és ezért már nem is tartották tanácsosnak az árúminta-kiállítással Szófiába menni. Azóta azonban nagyot fordult a világ és ép Bulgáriában há-
lás tér kínálkozott ilyen vállalkozásra. Azt is remélhettük, hogy az újabban szervezett árúminta-kiállítást — miután a közös hadügyminisztérium patronátusa alatt állna — megfelelő eszközökkel fogják rendezni. Még csak azt kellett kívánni, hogy alapos szakszerűséggel rendezzék. Evégből azt az eszmét vettem föl, hogy a magyar királyi Kereskedelmi Múzeum és a magyar Keleti Gazdasági Központ küldjenek Szófiába tapasztalt közegeket, az ottani piacot már jól ismerő ügynököket és utazókat, akik a bolgár piacon legjobban szükségelt és keresett cikkek mintáit összegyűjténék és itt Budapesten magyarázatok kíséretében bemutatnák az érdekelt hazai cégeknek. Ezzel elértük volna, hogy a tervezett árúminta-kiállítást merőben gyakorlati módon rendezzük és akik részt vesznek abban, olyan üzleti eredményeket érnek el, amelyek arra biztatnák őket, hogy a Kelet nagy piacain az árúminta-tár-kiállításoknak megkezdett sorozatát a háború után na-

gyobb eszközökkel, jobb előkészületekkel folytassák, hathatósan, sikeresen kezdjék meg ismét a keleti piacokon való gazdasági téifoglalást.

De a tervezett árúmintakiállítás elmaradt. Úgy látszik a mi cégeink nem akartak részt venni, mert Bulgáriába a háború alatt nem igen lehetett exportálni, egyrészt az árúhiány, másrészt a sok kiviteli, tilalom miatt, de még azért sem, mert a német verseny akkor igen erősen fészkelte ott be magát.

A világháború kitörése előtt a szerbiai gazdasági helyzetről „Az Est” érdekes jelentéseket közölt, amelyeket a legmohóbb érdeklődéssel olvasták a magyar kereskedők. Hisz az ő bőrükre nient a szerbekkel való háború, amely kevés félbeszakítással immár 1906 óta tartott. Ők sínylették meg a vámháborút és ők érezték meg legközvetlenebbül, amikor a szerbek ellen való mozgósítás 1908-ban és 1912-ben megdermesztette az ország gazdasági életét, Sőt nekik még az is bajt okozott, mikor a hatalmas monarchia ott diplomáciai győzelmet aratott, mert ez elkeseredést keltett a szerbek közt, akik ezt a monarchiabeli kereskedőkkel éreztették is.

„Az Est” tudósítója akkor azt jelentette több cikkben, hogy a magyar kereskedőknek nem kell a szerb piacot elkerülniük, hogy ott igenis nagy és jövedelmező forgalmat bonyolíthatnak le.

A magyar kereskedők ezt nagyjából tudták korábban is. Én magam nyomban a balkánháború befejezése után fiókirodát nyitottam Belgrádban és ezzel szép eredményekkel értem el. A cégem magyar volta egyáltalán nem bizonyult akadálynak. A magyar lapokban emlegetett bojkottot nem éreztem meg Szerbiában.

De az igaz, hogy a, haraszt nem zörgött hiába. A szerbek közt a mi gazdasági politikánk sok elkeseredést szült eV a szerb kereskedők bojkott mozgalma nem volt mese. De ez az elkeseredés, ez a bojkott inkább az osztrákok ellen irányult. Megtudnék nevezni három nagy osztrák céget, amelyek régebben igen nagy forgalmat értek el Szerbiában és utóbb teljesen leszorultak a szerb piacról. De az egyiknek Győrött, a másodiknak Pozsonyban és Sepsiszentgyörgyön, a harmadiknak Újpesten egy-egy magyar gyára is van és ezek az osztrák cégek a magyar gyáraik révén 1914-ben is igen szép eredménnyel dolgoztak Szerbiában.

Egy osztrák malomépitő cég” főnökének Belgrádban előttem, fülem hallatára mondták, hogy ha a Balkánon üzletet akar kötni, akkor menjen — a bájos Albániába.

Azóta győztes háborút vívtunk Szerbiával és így bizvást számíthatunk arra, hogy a békekötés után Szerbiában nem fognak ellenünk való vámháborúra vagy akár csak csöndes bojkottra gondolni. Magunk sem szándékozunk elzárkózni a szerb termények és vágóállatok elől, amelyekre nagy szükségünk lesz. Szerbia megszállása után eleinte az ottani katonai hatóság „központi árúraktára” bonyolította le Szerbia polgári áruforgalmát is, de utóbb a belgrádi császári és királyi áruforgalmi központ ezen forgalom lebonyolítását a kereskedőkre bízta, csak az ellenőrzést és helyes irányítást tartotta fenn magának és ezzel szép eredményt is ért el.

1917 nyarán a belgrádi katonai hatóság tovább ment. Közel 100 szerb kereskedőnek megengedte, hogy Budapestre menjenek árúkat vásárolni. Ezek öt csoportban fel is jöttek és a Kereskedelmi Múzeum közegeinek kalauzolása mellett a nagy árúhiány dacára néhány nap alatt több mint öt millió korona értékű árút vásároltak össze.

Okunk van hinni, hogy ezek a kereskedők a háború befejezte után sűrűn fognak Budapestre járni, úgy ahogy a múlt században tették.

A világháború előtti időből — az állítólagos bojkott dacára — Szerbiában magyar kereskedőknek több mint 17 millió koronára rúgó követelései maradtak függőben. A megszállás után, amikor a termények árainak emelkedése után a szerb gazdák és kereskedők bőven rendelkeztek pénzzel, azt az összeget ottani katonai hatóságaink útján erőszakkal könnyen lehetett volna behajtani. Nem tettük, nem éltünk a hatalmunkkal. Kíméltük a szerb kereskedőket, mert azt óhajtottuk, hogy a régi üzletbaráti viszony köztünk helyre álljon és maradandó legyen. És bizton reméljük, hogy ez így is lesz.

Romániában igen nagyban kísérleteztünk. 1916 végén Magyarország, Ausztria és Németország kormányai meggyeztek a Román kormánnyal, hogy Románia az 1914-iki termésből még visszatartott gabonakészleteket és 1915-iki termése fölöslegét eladja a középeurópai államok központi nyersanyagbeszerzés! szervezeteinek, nevezetesen a Haditer-

meny Részvény-Társaság, a bécsi *Miles* és a berlini *Z. E. G.* vállalatoknak. Ezen a réven 1915 ősztől 1916 nyaráig mintegy 250.000 kocsirakomány gabona és egyéb élelmiszert szállított Románia a középeurópai államoknak. Hogy ennek a transzációnak milyen jelentősége volt a középeurópai blokk gazdasági helyzetére, azt fölösleges fejtegetni. Az angol blokádon ezzel ütöttük a legerősebb rési Nevezetes egy üzleti tranzakció volt, mert több mint 700 millió koronának lefizetése és a jelzett rengeteg árumennyiségnek az elszállítása a legerősebb próbára *tette* a nevezett bárom szervezet teljesítőképességét. És, noha ebben a könyvben sokszor kelek ki a központok ellen, készségesen ismerem el, hogy ennek a roppant műveletnek mintaszerű lebonyolítása dicsőségére válik a Haditermény R.-T. vezetőségének.

Mikor ez a művelet befejezéséhez közeledett, szóba jött, hogy Romániával a rendes áruforgalmat is meg kellene indítani. Erre a célra Berlinben, Bécsben és Budapesten külön intézményeket létesítettek, melyeknek az volt a feladatuk, hogy a kereskedők részére itt és Romániában kieszközöljék a kiviteli, illetve behozatali engedélyeket és az árúkat rendes vonatokkal (Ceres- és Mercur-vonatok) elszállítsák Romániába, illetve onnét mihozzánk.

Nálunk a *Magyar Áruforgalmi Irodát* a Kereskedelmi Múzeum, a budapesti Kereskedelmi Kamara és a Hadi termény R.-t. együttesen vezették és a *Romániával* való forgalom 1916 június és július havában elég szépen fejlődött.

1916. évi augusztusában Románia háborút üzent nekünk és ez a forgalom megszűnt. A háború nem soká tartott, 1916 december 6-án csapataink bevonultak Bukarestbe és márciusban kezünkön volt csaknem az egész Dobrudzsa, Kis-Oláhország és Nagy-Oláhország, úgy hogy már csak Moldvország maradt a román kormány kezén. Kis-Oláhországban a mi csapataink vezették a közigazgatást, Nagy-Oláhország közigazgatását és gazdasági életét a bukaresti német főkormányzóság intézte, a Dobrudzsát bolgár csapatok tartották megszállva.

A Magyar Áruforgalmi Iroda 1917 november végéig még nem indította meg újból a polgári forgalmat a *megszállott* román területtel, holott 1916 nyarán szép forgalmat értünk volt el az *ellenséges érzületű Romániában*. Az iroda

új munkakört kapott. Vállalta, hogy Bulgáriába *Marica*-vonatokat, Törökországba *Osmati*-vonatokat, utóbb pedig Macedónia részére *Vardar*-vonatokat járát.

Keleti szövetségeseinkhez való viszonyunk a háború alatt gazdasági téren az áruhiány és egyéb okok miatt igen jelentős eredményeket adott. Sokkal jelentősebbeket várunk attól a jövőben, még pedig Közép-Európa és a közel Kelet javára egyaránt. Mikor 1915. évi októberben *Mackensen* tábornok és a bolgár hadvezetőség harmonikus együttműködése megadta a biztos siker esélyeit, úgy a mi déli akciónak, mint a bolgár nemzeti aspirációkért való küzdelemnek, igen fontos, mondhatni döntő fordulat állott be nem csak a mi katonai, de a mi gazdasági helyzetünkben is. Az északról és délről megtámadott szerb dunai front áttörése lehetővé tette, hogy a keleti szövetségeseinket ellássuk iparcikkokkal és nevezetesen hadiszerekkel, és ezzel a katonai helyzetünket gyökeresen megjavítsuk, nekünk pedig megadta a módot, hogy élelmiszereket és ipari nyersanyagokat szerezzünk be Bulgáriából és Törökországból, utóbb pedig Románia anyagkészleteit, melyek eddig a Nyugat felé is gravitálhattak, Közép-Európába tereltük, mint egyetlen megmaradt piacukra. Akkor létesült a mi részünkön gazdasági tekintetben is az egységes front, mely katonai tekintetben ebben a világ háborúban oly nagy fölnyit biztosított nekünk.

A Hamburgtól Bagdadig terjedő front gazdasági tekintetben inkább csak abban érvényesült, hogy Románia immár átbocsátotta a bolgár és török terményeket és nem tarthatta többé vissza a maga készleteit, úgy hogy az entente-politikusok kiéheztetési terve megghiúsult. De az egységes gazdasági front a maga teljes értékében csak később fog érvényesülni, ha majd a Balkán-félsziget és Törökország östermelését a középeurópai tőke és technika hatványozta és ellenségeink a bekerítési és éheztetési politikát, amelyhez 1914-ben a legtöbb reményt fűzték, a jövőben már eleve meddőnek fogják tudni. Ez a hatványozás egyaránt meg fog felelni a mi érdekeinknek és szövetségeseink érdekének és így legfőbb célja és garanciája lesz a mi szövetségünknek. Ezt a célt lesz hivatva szolgálni a mi részünkről többek közt a Magyar Keleti Gazdasági Központ, ez a cél fog igen széles működési kört biztosítani ennek a fiatal szervezetnek.

Gazdasági teljesítőképességének első próbáit ez a gazdasági front az imént jelzett eredményekben állotta meg, de életképességének második, még fontosabb próbáját akkor fogja megállani, amikor a hadműveletek beszüntetésekor bekövetkezik a kritikus időszak, amikor a harctereken legyőzött entente megkísérli a sokszor hirdetett állandó gazdasági háborút, mely a béke idején igyekeznék Közép-Európát gazdaságilag elsorvasztani. A béketárgyalások tartama alatt és közvetlen a békekötés után, amikor az összes hadviselő államok a háború alatt kimerült élelmiszer- és nyersanyagkészleteiket vetekedve igyekeznek majd új készletekkel pótolni és a tengeren túli piacokon megkezdődnek a tömeges bevásárlások, akkor bizonyára elsősorban keleti szövetségeseinknél fogunk akcióba lépni. Ott keresünk majd élelmiszereket és ipari nyersanyagokat és ott fogjuk majd elsősorban, legalább részben, elhelyezni ipari termelésünk fölöslegeit, melyeknek ellenértékével fedezni fogjuk óriási bevásárlásaink költségeinek egy részét.

Ez a kölcsönös érdeknek meg fog felelni, mert viszont a közel keleti országok a békekötés után Közép-Európában fogják majd elhelyezni őstermelésük feleslegeit és beszerezni a termeléshez és fogyasztáshoz való összes ipari készítményeket.

Ezzel egyben meg fog indulni a keleti országok termelésének hatványozása, amely feladatban szerepet fog vállalni a Magyar Keleti Gazdasági Központ is. Ezt a feladatot és szerepet ismerjük, a központ működési programja fel is sorolta ezen feladat teljesítésének a módszereit és eszközeit.

E tekintetben indítványokra, újabb javaslatokra nincs szükség. De mint a gyakorlat embere, úgy a mai, mint a holnapi gazdasági teendőkkel teljesen konkrét, merőben praktikus formákban foglalkozom.

Az a feladat most, hogy a közép-európai népességtől az ipari kiéheztetés veszélyét elhárítsuk, előkészítsük a nyersanyagbeszerzési akciót, S miután ebben a tekintetben a Keletre is kell számítanunk, úgy hiszem, hogy a nyersanyagbeszerzésnél hasznos szolgáltatokat teliét a Magyar Keleti Gazdasági Központ azzal, ha minden további halogatás nélkül teljes erővel kezdi meg a bosszú évekre szánt munkapro-

gramm foganatosítását. Csak Behány teendőt említek meg, melyeket legsürgősebbeknek tartok.

A legelső feladatok egyike az, hogy a keleti népek jobban ismerjenek meg minket, mi pedig jobban ismerjük meg a keleti népeket. A kölcsönös megismerés legközvetlenebb célja a kölcsönös rokonszenv föl keltése és fejlesztése, a további cél a kölcsönös gazdasági és üzleti összeköttetések létesítése, onnét való behozatalunk és oda való kivitelünk fejlesztése, vagyis a nyersanyagbeszerzésben való közreműködés a keleti termelés előmozdítása és a már valutáris szempontból is szükséges export föl lendítése által.

A kölcsönös megismerés és a kölcsönös rokonszenv keltése céljából a bolgár képviselők egy csoportja 1917 elején ellátogatott Budapestre, Bécsbe és Németország nagyobb városaiba. Bécsben ekkor tanácskoztak egy Szófiában teendő ugyanilyen természetű viszontlátogatásról.

Ugyanakkor a török képviselők egy csoportja Németországban utazgatott. Ezt a két látogatást 1917 végéig mi magyarok még nem viszonztuk. Akkoriban megadódott az időpont egy kereskedelmi tanulmányútra, melyet a magyar üzletvilágnak egy kisebb, inkább reprezentatív jellegű csoportja tehetett volna Szófiában és Konstantinápolyban. Ezt a tanulmányutat a központ kezdeményezte is és arra megbízást is kapott. De ez a tanulmányút is elodázódott.

Pedig ezen alkalomból az utazó társaság Szófiában és Konstantinápolyban tanácskozhatott volna az ottani üzletvilág vezető férfiai val a mai nap és a közel jövő üzleti lehetőségeiről.

A tanácskozások eredményessége érdekében a társaság vezetősége bolgár és török nyelven megírt nyomtatott füzetben előzetesen kifejthette volna a szóban levő üzleti lehetőségeket. A füzetet szét kellett volna küldeni a nagyobb bulgáriai és törökországi cégeknek, sőt az konkrét útmutatásokat adhatott volna a bolgár és török kereskedőknek arra nézve, hogy ottani terményeket nálunk kiknek ajánlhatnak, magyar és egyéb gyártmányokat itt kiknél szerezhetnek.

A tanulmányúti társaság útjáról közzétett tüzetes jelentésében tájékoztathatta volna viszont a magyar üzletvilágot a fent említett tanácskozások lefolyásáról és konkrét eredményeiről, még pedig olyformán, hogy ezen

jelentés nyomán az illető magyar kereskedők a Keleten új összeköttetéseket létesíthessenek, onnét élelmiszereket és ipari nyersanyagokat importálhassanak, magyar és egyéb gyártmányokat és speciális terményeket ott elhelyezhessenek.

Ennek a tanulmányútnak nem kellett volna pillanatnyi sikerekkel beérnie, hanem állandóbb jellegű akciók kiindulási pontját kellett volna képeznie. Ehhez képest az abban résztvett társaság odatörekedhetett volna, hogy szófiai, illetve konstantinápolyi magyar és bolgár, illetve török ügybarátokból és üzletemberekből *bolgár-magyar*, illetve *török-magyar gazdasági bizottság* alakuljon, mely a Magyar Keleti Gazdasági Központtal állandó összeköttetésben marad, ennek felkérésére és közreműködésével Magyarországról nyilvános felolvasásokat rendez, továbbá ismertető-füzeteket terjeszt, a sajtóban propagandát fejt ki és viszont közreműködik a Magyar Keleti Gazdasági Központnak hasonló itteni tevékenységében.

Mindezeket akkor indítványoztam, de a tanulmányút, amely indítványom kiindulási pontja lett volna, nem történt meg.

Megelégedéssel állapítom meg azonban, hogy a Keleti Gazdasági Központ itt és a Keleten buzgó és érdekes akcióit fejtett ki, a keleti nyelvek tanítása végett szervezett tanfolyamaival, a Keletet ismertető felolvasásaival és becses kiadványaival, a Szófiában és Konstantinápolyban megkezdett sajtó-propagandával.

Remélem, hogy nemsokára meg lesz az első testületi kereskedelmi tanulmányút, mely ezen központ működésének gyakorlati értékesítését fogja megindítani.

Balkán kereskedelmünk újraélesztése.

Az 1912—13-iki Balkán-háború után a Fester Lloyd-ban két cikkben fejtegettem Balkán-kereskedelmünk érdekében végzendő teendőket. Sürgőseknek jeleztem ezeket, de ezt *nz* események azóta nem igazolták. Amit javasoltam, az akkor csak csalódásokat okozott volna. Ezt töredelmesen beismerek. De egyebekben fenntarthatom mindazt, amit akkor írtam. Balkán kereskedelmünk érdekében most már meg

indíthatjuk az akciót. Nem kell attól tartanunk, hogy Szerbiában, Albániában, Görögországban, Bulgáriában, Romániában, Törökországban törekvéseink nagy akadályokba ütközhetnének. Fegyvereink győzelmei a monarchia presztízsét, mely — ezt ma bevallhatjuk — 1914-ben meg volt tépázva, fényesre csiszolták. Akik akkor barátaink maradtak, a bolgárok, a törökök és albánok, azok a világháború f ergetegeiben mellénk álltak, keményen kitartottak mellettünk, a velünk való szövetség által nagy eredményeket értek el és erősen fogadkoznak, hogy a fényesen bevált politikai barátságot átviszik a gazdasági t érre. Akik ellenségeink voltak, a románok, a szerbek, a görögök, jónak fogják látni velünk jó viszonyba helyezkedni, még ha erre nem tudnánk is anyagi garanciákat szerezni.

Most már megújíthatom 1914. évi indítványomat, hogy Budapesten rendezzünk nagy *Balkán-kiállítást*. A temesvári kereskedelmi kamara akkor felkarolta ezt a javaslatomat; nem valósíthatta meg, de erős akciót kezdett a Balkánnal való forgalom felélesztésére, keleti tudakozó-irodát szervezett, keleti nyelvtanfolyamokat rendezett. Szeged is érdeklődött a Kelet iránt és a szegedi polgárság 300.000 koronát jegyzett a szegedi Balkán-Akadémia költségeire.

Nagy érdeklődést keltett a Balkán-kiállítás eszméje Zágrábban. Befolyásos kereskedő-körök tanácskoztak ott a tervről és úgy vélekedtek, hogy a kiállítást a horvát fővárosban lehetne rendezni és ez alkalommal dokumentálni lehetne azt, hogy a külső ellenség ellen való védekezésben a magyar és a horvát nép ismét egymás mellé került; vállvetve küzdöttek és a háború után egyesült erővel teljesíthetnék Szent István koronája birodalmának kulturális és gazdasági hivatását a Keleten.

Megjegyzem, hogy tervemet 1914-ben bolgár és szerb hírlapok rokonszenvesen fogadták.

A budapesti Tavaszi vásár intézőinek körében az a rokoneszme merült fel, hogy ezt a vásárt Balkán-vásárrá kellene átalakítani, amelyen a Balkán terményeit és készítményeit is bemutatnák, ami a Keleten kétségkívül fokozná a budapesti Tavaszi vásár iránt való érdeklődést.

A Kereskedelmi Múzeum a Balkán-háború után a Keleten folytatta magyar árumintagyűjteményének bemutatá-

sát, ennek kapcsán Magyarországról felolvasásokat tartatott vetített képekkel, tisztviselőit tanulmányútra küldte a gazdát cserélt területekbe és ezen utazás eredményeképpen a közel Kelet főbb piacairól felolvasásokat rendezett, vagy hús ismertetőfüzetet adott ki stb. Ez az akció érdemes munka volt. De még jobb lett volna, ha ezekben a tanulmányutakban tapasztalt „vérbeli” kereskedők is vettek volna részt.

Ausztriában a Kereskedelmi Múzeum, mely eddig állami intézmény volt mint a budapesti, bevonta a maga működésébe az osztrák gazdasági élet elméleti és gyakorlati kitűnőségeit és Überseeegesellschaft nevű egyesülettel egészítette ki a maga szervezetét.

Németországban vagy negyven egyesület alakult, melyek a Kelet gazdasági és kulturális ismertetését tűzte ki célul.

Ezek után nyilvánvaló, hogy nekünk is intenzívebb akciót kell kifejtenünk a Keleten. Megbízható közegekkel és tapasztalt kereskedőkkel behatóan kell tanulmányoztatnunk a Keletet, annak a megállapítása végett, hogy a világháború alatt milyen pusztítások történtek a félszigeten. Gyors és hiteles értesüléseket kell kapnunk arról, hogy a Keleten miképpen alakulnak majd a termelési és a fogyasztási viszonyok, milyen új törvényeket hoznak ott és milyen áramlatok' észlelhetők a keleti üzletvilágban. Másrészt arról kell gondoskodnunk, hogy a keleti sajtóban közzeendő cikkekkkel és keleti nyelveken kiadandó könyvekkel a keleti üzletvilágot alaposan tájékoztassuk Magyarország politikai önállóságáról, kulturális fölényéről, a nálunk elhelyezhető keleti terményekről, iparunk versenyképes telepeiről és legjobb készítményeiről.

Ezeket javasoltam a Balkán háború előtt. Most annival nagyobb szükség van ezen javaslatok foganatosításaira és annival nagyobb eredményre számíthatunk, mint amennyivel nagyobb világesemény volt a mostani világháború az 1912—13-iki Balkán-háborúnál.

XII.

A kereskedelem etikája.

A pénz mint erőforrás.

A társadalmi rend szemléltetői időről-időre, az emberi természetnek öröklött és kiirihthatatlan hajlamánál fogva, belső szemmel meg szokták vizsgálni mindama tényezőket, melyek a fennálló rend létezését föltételezik, fejlesztik, virágoztatják vagy ellensúlyozzák. Ez az eszmélés a gyakorlati élet serkentő erejére, annak az értelem és az akarat titkos idegpályáján gyarapodó lelki körére üdvösen hat, mert rendszerint az érdekelt társadalmi rend aktivitásának megújulását és gyökerében való megerősödését jelenti. Az erők kiaknázásának mindenkor lépést kell tartania azok tiszta tudatával, mert céltudatos törekvés támasztó alap és belső súlypont nélkül nem létezhetik. Ez a megszilárdulás mindig a szellemiekben keresendő, abban, amit a német elemező kritika „das Geistige in jedem Weltprozess” névvel jelez.

Ebből a pontból jelentősnek mondható a társadalombölcselet azon irányának mostani feltűnése, mely igyekszik a kereskedelmi élet vérkeringésének, *a pénzforgalomnak erőtanát* kideríteni, annak törvényszerű lüktetését meghatározni. Itt is, mint mindenütt, mondhatni a naiv gyakorlat megelőzte az elméletet. Az emberi közösség homályos eredete óta előbb a csereforgalomban, később az ebből kisarjadt értékforgalomban, nem tudatosan látott, de ösztönszerűleg követelt és fejlesztett törvények szerint bonyolódott le az adás-vevés folyamata. A mi korunknak adatott azonban meg ennek úgy gyakorlati, mint elméleti végső következtetését kivívhatni. Sohasem állott a kereskedelem azon a magas fejlettségi fokon, mely mai virágzását jelenti, a történeti korok bármelyikében. Ügyszólván elérte mindazokat a lehetőségeket, amiket a pénz szervező erejénél fogva elérhet. Gondolok itt a trust-rend-

szerre, de ez a végsőig fejlesztett energiakészlet is (talán a „jövő gondolatának szemmeltartásával”) szükségkép rászorul arra, hogy tisztába jöjjön a mozgatus belső erőforrásával is. És csakugyan a „pénz energetikája” felett sohasem gondolkodtak oly körülményesen és világosan, mint mostanában. Utalok Simmel Györgyre, aki talán készen vett anyag nélkül egymaga építette fel e tannak monumentális vázát és a mai kereskedelem, illetve értékforgalom körét az előző idők körétől megkülönbözteti.

Csak érinteni akarjuk itt azt a problémát, mely minden gondolkodó gyakorlati ember előtt fontos és megoldottnak vélem szerény feladatomat, ha egyik-másiknak egy új ötletre való irányítást adhatok.

A kérdés magja valószínűleg ez: melyik ponton dől el a pénz legfőbb értéke! Ez a kérdés szorosán összefügg a „tőke”-forgalom erőteni megismerésével, még pedig a tőkeszerzés, a tőkemegőrzés és a tőkegyarapítás, illetve tőkeapasztás rendfokainak szemmeltartásával. Legegyszerűbb a tőkemegőrzés módozatainak elméleti kritikája. Aki a vagyonát csupán megőrizni akarja és a jelenkori kamatozási lehetőségeket (a relatív legnyugalmasabbakat és legbiztosabbakat) egyéni életvágyaival, azaz azok kielégítési fokaiival össze tudja egyeztetni, annak a pénz problémája könnyen oldódik meg. A gyakorlatban azonban már kezdődik a kérdés nyugtalanító réaze. Vannak körülmények (az egyszerű bankválságoktól az államválságokig), melyek a nyugodt kamatoztatás lehetőségeit erősen megingatják, bár ezek végső fokban igen ritkák már és a pénz tulajdonosa oly kérdés előtt áll, melynek helyes megoldásától függ jövőjének gondnélkülisége. Azaz a tőke, mint olyan, egymaga nem meríti ki, nem tisztázza erőteni értékét. Egy olyan momentum hozzájárulására van szükség, mely pozitív eredményben a tőkét emeli, negatív eredményben a tőkét fogyasztani és a középút vékony mesgyéjén a tőkét megőrizni fogja.

A tőkeszerzés fejtegetése tulajdonképen más lapra tartozik és annak erőtana, dinamikája szintén igen megfontolandó. Erről itt nem szölok.

Mi az a járulék, mely energetikai szempontból a tőke súlyát emberi értékke teszi? Aki eddig fejtegetéseimet máris túlságosan elméletinek ítéli, az valószínűleg végleges eltéve

désnek fogja mondani a szót, mellyel mintegy összefoglalóig (és éppen ezért csak egy, a szellemi körökből vett fogalommal írhatom le a belső tényállást) jelzem a probléma körét. Ez a szó az „*egyéniség*”, vagyis kevésbé elvontan és a mindennapiság helyes körülírásával mondhatni, hogy végeredményben nem a pénzen, hanem az emberen múlik a tőke megőrzésének, szaporításának és fogyasztásának a megoldása. Olcsó igazságnak tetszik ez, pedig igen mélyre nyúlnak a szálai az élet, nemcsak az egyéni, hanem a tömegélet kérdései felé, A történet igazolásául szolgálhat nekünk. Igen érdekes vizsgálati folyamatok rámutattak arra, hogy a középkor megkötött embere, aki földi életét csak a földöntúli lét előkészítőjének tartotta, természetszerűleg lemondott oly erőkről, melyek egyéniségét kifejlesztették volna. A reneszánsz kultúrája ezután elérte ezt a fokozást és csakugyan ebben a korban jelentkezett először az értékforgalom betetőzése, nagy vagyonoknak egy kézbe való gyűjtésével. Felhozom példának az augsburgi Fuggereket, a florenzi Strozzi-kat, a római Chigi-ket és oly kereskedelmi emporiumok fejlődését, minők Amsterdam, Genua és Velence. Az újkor eme milliárdosai lényegesen különböznek úgy jellemben, mint kereskedelmi tendenciákban, a mai trust-mágnásoktól és a mi szemünkkel nézve talán olykor erősen polgári szellemük kicsinylendőnek fog látszani. Valóságban azonban egészségesebb kifejezői a kereskedő világi jelentőségének. És ha a fejlődés szervesen az ő etikai körülből indult volna ki, ma a kereskedőnek kulturális nyomatóka kézenfekvőbb értékekkel volna kifejezhető. Hogy világosabb legyek, mintegy párhuzamot vonnék a középkor egyetlen aktív rendjei, a nemesség és a kereskedő közt. Az első az egyéni kiválósága révén kapott címert és egy örökké szított tevékenységgel tartotta és fejlesztette a maga kiváltságait. Ily módon a nemesség csakugyan oly lelkierők birtokába jutott, melyek ezt a rendet jellemileg, tehát emberileg elhatárolták. És ezt az erőt az idők viszontagságai dacára a mai napig megtartották. A reneszánszidőben megerősödött kereskedői rend nem fejlesztette a maga erőkorét a tradíció súlyosságáig, hanem, mihelyt tehette, beleolvadt a nemességbe és lassanként a régi erőszellemű rend légkörében elvesztette a maga jellegzetességét. Pedig a kereskedők rendjéből, mely hatalmilag valahogy a nemesség mellé állhatott, inkább fejlődhetett volna egy

olyan társadalmi osztály, mely az újkornak véglegesen megadhatta volna a színét, úgy ahogy a nemesség a papsággal együtt a középkor jellegét adta meg. E szerves fejlődés nyomát látjuk még most is a régi német u. n. „patricius” kereskedői családokban, melyeknek lélektana sok tekintetben érdekes és a modern kereskedő vagy pénzember szempontjából gondolkodásra készítő.

Az az egyre megújuló aktivitás, mely a régi nemességet megtartotta, a mai kereskedői osztály létét is határolja. Az aktivitás mérője azonban nem a bátorság (mely a nemesé), hanem a munka, a kereskedői sikerek elbírálásában. Az egyéniség, mint szervező gondolat és a munka, melyben a gondolat erővé válik, elválaszthatatlan együttesben teremti a kereskedői sikert. Ennek pedig kifelé a vagyonszaporodás adja meg ismertető jelét. Aki a kereskedői egyéniség és aktivitás híján van, az előbb-utóbb kénytelen lesz vagyont más őrző és szervező kezek birtokába szállítani. Ahogy régen a hatalom mindig az erősebb kezében összpontosult, ugyancsak úgy van ma a pénzzel, mely folyton kering és csak feszült aktivitással tartható.

Louis Mandrin.

— Egy híres régi csempésről. —

A mai központosítási rendszer, mely árdragítókat támasztott, bizonyos aktualitást ad a következő elmélkedésnek, melyet még a háború előtt tettem közzé. A mai viszonyokra vonatkozó tanulságot nem fejezem ki. A figyelmes olvasó meg fogja ezt érteni. Íme a régi elmélkedésem, amelyen most mit sem változtatok.

Mesébe illők azok az adatok, melyek XIV. és XA⁷. Lajos udvartartásának és házi politikájának a költségeire vonatkoznak. A királyi mindenhatóságot semmi sem fejezte ki jobban, mint az, hogy a király a pénz felett korlátlanul rendelkezett és fényűzésben, valamint költekezésben messze túl mehetett ama határokon, melyeket a legnagyobb magánvagyon is megengedhetett magának. Természetes, hogy a pénzügyi dolgok intézője mindenkor a király első kegyence volt. XIV. Lajos első nagyszabású tanácsadója pénz dolga-

ban Fouquet volt, egy ügyes és sokoldalú udvaronc, aki azonban gyenge politikusnak bizonyult és nagy igényű urának csupán egyéni érdekeit szolgálta. Bukásának története a kor egyik legérdekesebb momentuma és érdemes volna részletesebb leírásra. A jelen elmélkedés keretében csak az a fontos, hogy utóda, a híres Colbert, az ország pénzügyeit magasabb politikai szempontok szerint intézte, de még mindig azzal a céllal, hogy a királyi mindenhatóságot minden fölé emelje. Nem merült ki abban a törekvése, hogy a fényűző udvartartás költségeit megszerezte; az állam anyagi erejének végső fokozásával egyben a koronás király magasztosságát akarta emelni. A „L'état c'est moi”-mondás sohasem ejtődött volna ki, ha az uralkodói önbizalmat nem súlyosbította volna az ország minden kincsére való előjog. Colbert ipart fejlesztett, mely a királynak gyümölcsezött (ő alapította meg a régi Franciaország nagy manufaktúráit), megteremtette a tengerészetet és megnyitotta a gyarmatokat, melyek XIV. Lajost Európa első uralkodójává tették. Egyik legismertebb műve az indirekt adók és vámok bérbeadása volt, hogy a pénzügyminisztérium tartályait egyszerre megtölthesse aranyakkal. Az a *nagybérleti rendszer* utóbb Franciaország legkirívóbb belpolitikai ténye lett és egyik fő oka volt a nagy forradalomnak. A nagybérlok (fermiers-généraux) testülete eleinte 60, később 40 tagból állott és nemcsak bért fizetett, hanem köteles volt egyben az államnak hitelezni. Amikor a társaság 1681-ben megalakult (a szerződés mindig 6 évre szólt), a kikötött bérösszeg ötvenhat és fél millió frankot tett ki évente, minek ellenében átvette a vámbevételeket, a sóadót és egyéb indirekt adókat. Később a dohányadó is a nagybérloké lett és jövedelmüket nagyon fokozta. A társaság mindenütt az országban hivatalokat tartott fenn és százezernél több embert foglalkoztatott szolgálatában. A bérösszeg hat-hat évi szakasz után emelkedett, sőt a *nyereségben osztozkodni kellett az állammal*. A XVIII. század közepe táján a nagybérlok társasága már száz millió franknál többet fizetett. Természetes, hogy a vám és az adó behajtása körül a *magántársaság hivatalnokai a legnagyobb könnyörtelenséggel léptek fel*. Egyre szaporodott a kizsárolt nép panasza, mihez ezúttal a nemesek is hozzájárultak, miután ők sem lettek kímélve. A nagybérlok társasága azonban vesztegetések révén mindvégig hatalmi

állításában megmaradt és önkénye szerint szabta meg az adók magasságát.

A visszahatás más téren mutatkozott. *Fellendült a csempészség* oly mértékben, mint még soha. Egész falvak foglalkoztak vele és mindenütt a nép támogatására számíthattak a csempészek. Érdekes a dologban az, hogy a csempészség elég nyíltan történt egy kapitány vezetése alatt. A rablóbandák mintájára szervezkedtek és viselt dolgaikat a nép képzelete úgy őrizte meg, mint híres rablók történetét. Egy ilyen csempész-kapitány életéből akarunk néhány érdekes adatot feleleveníteni. Louis Mandrin, egy vidéki francia kereskedőcsalád sarja volt. Már gyermekkorában sokat hallott a nagybérlok garázdálkodásáról és amikor később anyagi bajai támadtak és néhány sikertelen próbálkozás után végkép elszegényedett (egy ízben valami katonai szállítmány miatt az államtitkárral szemben vesztett), ráadta magát a csempészségre. Akkoriban a svájci és a szavojai határon volt legélénkebb a csempészség. Són és dohányon kívül posztót, fűszert és aranyneműt (óra) szállítottak titokban Franciaországba. Mandrin rövid idő alatt mesterré nőtte ki magát az új foglalkozásban és csakhamar önálló csapatot szervezett, mely felülmúlta az összes eddigi csempészbandákat. Vagy száz embert lovasított és fegyverzett fel. Őszvérháton dohányt szállított Svájcból. Ez történt 1754 elején és még ugyanabban az esztendőben hat hasonló expedíciót szervezett, amíg fogságba került. Nagyszabású merészsége egyszeriben nemzeti hőssé tette és ennek az egy esztendőnek a története valóságos legendává lett. Állítólag még ma is ismeri a francia nép, mint ahogy az olasz ismeri a maga kedvenc romantikus rablóját.

Mandrin útja mindig nyílt volt. Elsősorban felkereste a nagybérlok hivatalait és kifosztotta a pénztárait. Azután nyílt helyen vételre ajánlotta árúit. Miután sokszor tiszerte kevesebbet követelt, a nép szívesen ment hozzá vásárolni. A rendőrséget és a katonaságot természetesen kerülte, de az összetűzéstől sem félt. Expedícióit a nép titokban támogatta, mert Mandrin bőkezű volt és ajándékokat osztogatott mindenfelé. Romantikus hírét az is fokozta, hogy néhány kisváros tömlőcét feltörte és kiszabadította a fogságba vetett csempészeket. A közvélemény ugyanis a csempészséget nem tartotta bűnnek, mert nem a királyt károsította meg, csak az uzorás

nagybérloket. Azonkívül, valahányszor rajtütött a hivatalaikon és kimerítette a pénztáraikat, mindannyiszor megfelelő mennyiségű árút hagyott a pénz helyén. A maga részéről *üzletnek vette az expedíciót* és esetről-esetre *nyugtázta a rabolt pénzüsszeg ehét*, hogy a hivatalnokok mentegethessék magukat a társaság előtt.

Emberei közt katonás rendet tartott. Szükség szerint szaporította számukat és csakhamar vagy háromszáz csempésznek parancsolt, 1755-ben *kétezer főnyi csapat* élére akart állni és már lovacról és árukról gondoskodott, amikor fogságba került. Ez pedig következőleg történt. Egy mérföldnyire a francia határtól, de már *szavojai földön*, egy kastélyban tartózkodott Mandrin (a helyet még ma is róla nevezik el), csupán egy bizalmasa kíséretében. Francia katonatisztek tudomást szereztek erről és egy éjjel 500 katonával megrohanták a kastélyt. Mandrin fogságba került, a kastélyt pedig feldúlták. Még mielőtt a szavojai hatóságok tiltakozhattak volna az eset ellen, Mandrint és kísérelőjét Valence-ban elítélték és kerékbe törték. A kivégzésnél az iskolásgyermekeket az első helyre állították, hogy elretentő példát vegyenek a bűnösörl.

Egy rövid és egy hosszú utójátéka volt a kivégzésnek. A szardíniái király, akkoriban Szavója uralkodója, panaszt emelt a sérelem ellen és elküldte udvarától a francia követet. XV. Lajos erre elrendelte, hogy Mandrin kivégzését halázzsák el, de ez már régen megtörtént volt. Csupán kártérítést nyújtottak a kastély pusztításáért, a tiszteket azonban Franciaország nem volt hajlandó megbüntetni. Ez volt a rövid utójáték! A nép körében Mandrin alakja azonban tovább élt és sok romantikus történet hősévé lett. Megmaradt tárgyait, ruháit, ékszereit stb. ereklyéül tartogatták és mutogatták Egyes vidékeken máig is úgy beszélnek róla, mint a nép jótevőjéről. Regényszerű alakja az utóbbi időben a történészeket is érdekelte és Funck-Brentano könyvet írt róla.

Mandrin eljárását utóbb a történet igazolta. Amikor kiütött a forradalom, elsősorban a nagybérlok irodáit ostromolta meg a nép és a forradalmi bíróság minden nagybérlok, aki csak kezébe került, a guillotine alá küldött.

Ideál és üzlet.

A mostani világháború gazdasági jellegét és céljait sok adattal tárgyalja ez a könyv. Ez a jelleg és ezek a célok arra vallanak, hogy ezt a háborút a világ első kereskedő népe, az angol idézte föl és ez hosszabbítja meg most is, amikor az összes többi népek teljesen beleuntak. Az angol *M er cur eddig is Mars* segélyével valósította meg a maga céljait. Három évszázad óta szinte állandóan visel kereskedelmi háborúkat. Többnyire gyöngé ellenségeket támadott meg. De nem riadt vissza hatalmas ellenségektől sem, csakhogy ezekkel szemben más népeket is vont be az érdekkörébe. Aránylag csekély hadsereggel meghódította *Kelet-Indiát*, legyűrte *I. Napóleont*, évszázadokon át sakkban tartotta a félelmetes orosz birodalmat. Nem habozunk bevallani, hogy ezekkel a végnélküli kereskedelmi háborúkkal óriási szolgáltatásokat tett a kultúrájának. Bebizonyította azonban azt is, hogy a kereskedelmi sikert is eddig csak az erőszak vívta ki, hogy az üzletvilágban gyakran érvényesült a *Macht geht vor Recht*. Nem az igazság, hanem az erőszak győzött, mikor Anglia megtörte a spanyolok, a portugálok, a franciák, a hollandusok tengeri hatalmát és leverte a búr köztársaságot. És mikor Anglia és Franciaország közt létrejött az entente cordiale, a francia nép, — mely azelőtt a gloireért harcolt és csak egy évszázad óta háborúskodott kereskedelmi célokért Észak-Afrika és Kelet-Ázsia alsóbbrendű népei ellen, — a marokkói piacért először mert farkaszemet nézni a hatalmas német birodalommal.

Krieg, Handel und Piraterie

Drei einig sind sie nicht zu trennen.

Ma azonban Anglia, Franciaország és az Egyesült-Államok ideális célokat hangoztatnak: a gyengék védelmét az erősekkel szemben, a szerződések szentségét, az igazság uralmát, a hadseregek fokozatos leszerelését stb. A kereskedelmi célok erőszakos megvalósítását a német imperializmusra fogják.

Természetes, hogy ezt a kérdést itt nem fogom eldönteni. De egyet következtethetek az entente hangzatos nyilat-

kozataiból, azt, hogy a kereskedelem nemcsak gazdasági, de kulturális célokat is követ, sőt erkölcsi, etnikai feladatokra is van hivatva.

És ennek a tételnek a bizonyítására az érveket ép a mostani világháború gazdasági jelentőségéből merítem, amelyek oly sokszor ellenkeztek a jog és igazság elveivel, oly tömérdek bizonyosságot szolgáltatottak a *Macht geht vor Recht* mellett, úgy a nemzetközi, mint a belföldi üzleti életben, úgy a tengeri blokád erőszakosságában, mint a háborús gazdasági szervezetek működésében. De ép ezekből a jelenségekből lehet levonni azt az axiómát, hogy a kereskedelem csak úgy folytathatja tovább a maga évezredek hivatását, csak úgy óvhatja meg a maga létjogosultságát, ha erkölcsi alapra helyezkedik, etnikai célokat tűz maga elé. Ezeknek köszönhetette eddig is a legszebb sikereit, ezentúl meg csakis ezekkel fog boldogulni. A közel múltban a kereskedelmet sok váddal illették, mert egyes kereskedők megfélemedtek az erkölcsi törvényekről. Hisz már jóval a háború előtt is észlelhettünk erős kereskedelmellenes irányzatot. A világháború kitörése után bizonyos elemek, melyeket a háború kiforgatott a régi hivatásból, sőt existenciájukból, téves csapáson indultak és ezzel tápot adtak annak az irányzatnak. Ennek tudható be, hogy a közvélemény közömbösen nézte a kereskedelem fokozatos kikapcsolását a háborús gazdaságból. Azt nem vette figyelembe, hogy az ezen elemeknek felrótt hibákat más gazdasági tényezők is követték el. A kereskedőknek ezt leginkább rótták fel bűnül, mert a hibásak leginkább jutottak ellentétbe a kereskedelem hivatásának helyes és okszerű elveivel. Ezért a kereskedelmet emiatt nemszen fenyegette a veszély, hogy egyesek hibája miatt ezentúl is kifogják kapcsolni nemcsak az átmeneti gazdaságból, de abból a világgazdasági rendszerből is, mely a háború szörnyű tanulságai folytán új alapokon, új elvek szerint fog kialakulni.

A háborúnak ezt a nagy tanulságát *Rathenau Walter*, akinek a német háborús gazdaság körül szerzett óriási érdemeiről külön fejezetet írtam, a következő szavakban fejezte ki: „*Wer an persönlicher Geldgier hängt, kann überhaupt nicht ein grosser Geschäftsmann sein*”.

Merész elv, mert látszólag ellentmond a kereskedő vélt legfőbb, sőt egyedüli céljának, a pénzszerzésnek. De, ismétlem, csak látszólag.

Ez a pénzszerzési vágy tagadhatatlanul nagy lökéseket adott a kultúrának. Az ókori kereskedők tengerhajózása teremtette meg a csillagászati tudományt, az aranysóvár alchimia a legelvontabb és ma oly nagy üzleti eredményeket is teremtő kémia, velencei kalmárok mentették meg a hellén kultúra utolsó nyomait és ezzel utat törtek a Renaissancenak.

De a pénzszerzés vágya sok kinövést fakasztott a kereskedelemben. Ennek ugyanis az az első feladata, hogy közeli és távoli termelőktől a szükségleti cikkeket a fogyasztóhoz juttassa. Ezt a kereskedő azzal toldotta meg — és ez volt a kulturális funkciója — hogy új szükségleteket támasztott a fogyasztóknál. Ezt a dicséretes feladatot egyes kereskedők úgy teljesítették, hogy rossz hajlamokat is támasztottak a fogyasztókban, rabszolgákat szállítottak Amerikának, ópiumot a kínaiaknak, pálinkát az afrikai vadaknak, fiatal európai leányokat orosz, levantei és braziliai bűntanyáknak, zárfeszítő szerszámokat a betörőknek, hamis súlyokat a szatócsoknak, bombákat az anarchistáknak. De ezek csak kivételek. A kínaiak úgy segítettek a bajon, hogy megbélyegezték az ópiumkereskedőket. Csakhogy az angolok viszont az ópiumháborúval fegyveres oltalmat adtak ezeknek a megbélyegzetteknek. Arról is sokat írtak a kereskedelem ellenségei, hogy sok kereskedő rossz árúkat szállításával igyekezett a maga nyereségét növelni. Aki ezt tette, a pillanatnyi haszon kedvéért kockára tette a jövőjét, boldogulásának legbiztosabb zálogát. Az okos kereskedő azt az árút, melyet megvesz, jól megnézi, lelkiismeretesen állapítja meg annak a minőségét és csak ha ezt jónak találja, juttatja az árút a fogyasztóhoz, aki ő iránt való bizalomból vásárolja azt meg. Aki hazug reklámokkal fokozza áruinak kelendőségét, nemcsak a vevőit károsítja, de önmagát is, mert ingatag alapra fekteti az üzletét. Aki sóvárgásból minduntalan új divatokat teremt, pazarlásra készíti ugyan vevőit, de sokszor bűnhődik is, mert versenytársainak újabb „alkotásai” vajmi gyakran kiszorítják az ő cikkeit, amelyek azután nyakán maradnak.

Nem időzöm tovább ennél a kérdésnél, mert már nem aktuális. Senkinek se jut most eszébe fölös árúkat erőszakolni a közönségre, amikor olyan szűkében vagyunk a nélkülözhetetlen árúknak is.

Áttérek a háborús gazdaság legégetőbb témájára, az ár-

drágítására. Mondanom sem kell, hogy az árak miatt való elégedetlenkedés ép oly régi keletű, mint maga a kereskedelem. És ezért már az ókori rómaiak is buzgón kutatták a *justum praetiumot*, a méltányos árat, amelyet a hadi uzsoráról kibocsátott rendeletek „angemessener Preis”-nak neveznek. Ezt a rendeletgyárosok úgy állapították meg, hogy a bepanaszolt árút hol az akkori piaci árral, hol az illető árú beszerzési árával vetették össze és vagy amazt, vagy a „méltányos polgári haszonénál megtoldott utóbbi árat vették mérvadónak. Nem vették figyelembe, amint már fentebb fejtegettem, hogy t. i. egyes kereskedők mai árúkészletének beszerzési árai nem voltak egyformák, mert a beszerzések időpontjai szerint erősen változtak. Egyébiránt az eladási árakra más tényezők is gyakorolnak befolyást: a beszerzési hely, a behozatali ország biztonsági viszonyai, a meglévő és megszerzhető készletek nagysága, az eladott árú pótlásánál várható nehézségek, a kilátásban lévő vámpolitikai és monopolisztikus rendszabályok stb. stb. Évezredek óta a kereskedőknek az a legnagyobb gondjuk, hogy előre lássák a legközelebbi jövőben várható árakat. Fuggernek egy üzletbarátja asztrológiai alapon akarta 14 napra előre kombinálni a bors árait, de ez az alap borsos költségébe került. A mai kereskedők óriási hírszolgálati apparátusokat szerveztek, hogy pozitív faktorokból számítgassák ki a holnaputáni árat. De sokszor a leglelkiismeretesebb számításokat, a legalaposabb árúismét is halomra döntik az előre nem látott gazdasági események. Ezt legerősebben tapasztaltuk a mostani háború világrengető eseményei közepette, melyek a legképtelenebb áremelkedéseket idézték elő. De a rendeletgyártók mégsem okultak; arra kényszerítették a kereskedőt, hogy 6—10%-al megtoldott mai árakon adjon túl az árúin, amelyeket néhány nap múlva már csak 30—40%-al emelkedett árakon bír pótolni. Damokleskardot aggattak a kereskedő feje fölé, aki a mai árak mellett igyekszik a semleges országokban olyan árúkat beszerezni, amelyek a háború befejezte után talán jelentékeny áresésnek, vagy legalább is vad árhullámnak lesznek kitéve.

Λζ árnak legfontosabb tényezője az árúnak a minősége. Ennek tömérdek változatait csak a tapasztalt kereskedő tudja helyesen értékelni ; jobban mint maga a termelő, mert ez csak a maga termékeit ismeri, de nem igen tudja azokat összemérni

a mások termékeivel. A fogyasztó meg éppenséggel rosszul van rendszerint tájékoztatva és teljesen ki van szolgáltatva a rosszhiszemű kereskedő összes fogásainak és félrevezető biztatásainak. Ezen a réven kínálkozik a kereskedőnek a legbúsább nyereség esélye, kivált most, a sokféle pótanyagok időszakában.

De vájjon okszerűen cselekszik-e a kereskedő, aki ezzel az eséllyel visszaél és csak a közvetlen nyereséget nézi! Nem cselekszik okosan, mert rontja a hírnevét, elidegeníti a félrevezetett vevőt, a mai verebet oda adja a holnapi tűzokért. Ezeket a visszaéléseket ma már nagyjában ismerik és ezért a mai tudomány és a modern judicatura sok fegyverrel szerelte föl magát az ilyen visszaélések megghiúsítására. Feltaláltak számos eszközt és műszert, melyek számokban fejezik ki a fontosabb árúk minőségi fokozatait: a cukor polarizációját, a kenőolaj viscositását, a papír szakadási ellentállását, a fa és a vas szilárdságát, a zsír szappanozódását és még sok más árúnak a tulajdonságuk szerint való rangsorozatát. A kormányok viszont anyagvizsgáló intézeteket létesítettek. A tőzsdék usanceokat állapítottak meg, hogy a minőség miatt való nézeteltérések elintézésére biztos alapokat teremtsenek, mert a kereskedelem maga idegenkedik a legjobban az önkényesen értékesíthető minőségektől.

Az amerikaiak most arra törekszenek, hogy az arák típusainak túlságos változatosságát lehetőleg csökkentsék, az árúkat nivellálják, a rangkórságban szenvedőket demokratizálják. Látszik a tendencia, amelynek a kereskedelemben is érvényesülnie kell, ha etnikai tartalmat akarunk neki adni. Nem a felsőbb tízezrek, hanem a *széles néprétegek érdekeinek* kell szolgálnia.

És itt kitérek egy más rangkérdésre, arra, amely a nagykereskedelem és a detaillista között támadt. A múltban ezt a kérdést a nagykereskedelem javára oldották meg. Az ókori Hellaszban és Kómában a szatócsot lenézték. A régi Görögország ünnepelt filozófusai igen tekintélyes kereskedők voltak. József Egyiptomban nagyban kereskedett gabonával. Cicero dicsőítette a széleslátókörű és feneketlen zsebű szenátorokat és lovagokat, akik egy-egy nagy tartomány adóiból gazdagodtak meg. A középkorban a ciszterciták a flandriai gyáraikban

szőtt posztókkal világkereskedelmet folytattak. Velence és Genova hősei, akik a Levantét hódították meg, kalmárok voltak. A Német lovagrend vitézei a balti tartományokban a kereskedelemmel óriási vagyonokat szereztek, úgy hogy a múlt század közepéig ők vitték a nagy szót Oroszország politikai és gazdasági életében és ma *Hindenburg* és *Tirpits* ezen a réven tartanak igényt Kurland, Livland és Esztländ birtokára. Londonban a „shopkeeper”, a szatócs ma is alacsony fokozaton áll, míg a „City merchant” az angol világpolitika legerősebb rugóit mozgatja. Ennek dacára a háborús gazdaság ép a nagykereskedőt kapcsolta ki, míg a kiskereskedőt az áru-szétosztásnál nélkülözhetetlennek találta!

A nagykereskedő fölényének bizonyos ethikai alapja is van. Ő nagykereskedőkkel dolgozik, akik ép oly jól ismerik az illető áruk minőségét, az összes országok termelési és fogyasztási viszonyait, az óráról órára beálló árváltozásokat, mint ő maga. Ő tehát csak a legszigorúbb korrektséggel boldogulhat. Ezzel szemben a kiskereskedőnek a tudatlan kistermelőkkel és a tájékozatlan köznéppel van dolga, akiket az áruk, a konjunktúrák és az árak alaposabb ismereténél fogva könnyen vezethet félre. De a szatócsnál is meg van az ethikai alap. Míg a nagykereskedő olyan eladók és vevők között közvetít, akik igen távol vannak egymástól, úgy hogy az egyik vagy a másikkal a rovására egyesek nagyobb kockázat nélkül engedhetnek meg maguknak félrevezető állításokat a konjunktúrát befolyásoló sokféle tényezőkről, addig a kiskereskedőnek nagyon erősen kell ügyelnie arra, hogy a vevői, akikkel nap-nap után érintkeznek, rossz véleménnyel ne legyenek róla,

Mindebből azt kell következtetni, hogy az ethikai korrektség a legbiztosabb módja a kereskedő állandó boldogulásának, az üzleti cég felvirágzásának, a nagykereskedelemben ép úgy, mint a kiskereskedelemben.

A korrektség érvényesülésének van egy akadály, amelyre sok kereskedő hivatkozik, az t. i. hogy a *verseny* túlságosan szorongatja őket. A fegyvereknek, amelyekkel a verseny dolgozhatnak, se szeri, se száma: hazug reklám, a versenycég alkalmazottjainak a megvesztegetése üzleti titkok és bizalmas értesítések megszerzése céljából, az áruajánlatok körül lábrakapott korrupció, rossz hírek forgalomba hozatala, fiktív

árfolyamok 3egyeztetése, rossz árúknak tetszetős csomagolása, hamis bukás stb., stb.

Ezek a módszerek rendszerint a büntető bíróságok előtt lepleződnek le és akkor feltűnést keltenek. A szenzációéhes közönség az ilyen bűnperek olvasása közben nem gondolja meg, hogy az ilyen bűnös üzletek a nap nap után lebonyolított üzletek számának csak elenyésző hányadát képezik. Hisz hova jutott volna a kereskedelem, ha az üzletek túlnyomó részét nem bonyolítanák le simán és a bűnös üzelmek nem volnának gyér kivételek?

Az üzletvilág ezeket a kivételeket sem akarta tűrni és szervezkedett az eféle üzelmek meggátolására. Külön egyesületek alakultak az alkalmazottak által szedett „Schmier gelder”-üzelmek kiküszöbölésére. A hitelinformációk megadását kölcsönösségi alapon szervezték azzal, hogy minden cég a branche jó hírneve érdekében köteles a szédelgő cégek üzelméről a hitelinformáló központot értesíteni. Szigorúbb üzleti kondíciókat állapítottak meg a túlságos kihitelezés meggátolására. A parlamentek a tisztas kereskedők panaszai folytán törvényeket hoztak a tisztességtelen verseny és az árúhamisítók megfékezésére. Sőt bizonyos termelők kartelleket alakítottak, amelyek megállapították, hogy az egyes kereskedők kiknek mennyi árút, milyen árakon és milyen feltételek mellett adhatnak el.

Mindezek dacára a háborús gazdaság első feladatának vélte az „árdrágító” szabad kereskedelmet megfékezni, kemény büntetésekkel sújtani, sőt utóbb teljesen kikapcsolni nemcsak a háborús, de az átmeneti gazdaságból is.

A talaj elő volt készítve. A szabad verseny ellen már a háború előtt erős agitáció indult meg. Ennek vezetői azt állították, hogy a „farkasok”, a trösztmágnások követelik a szabad kereskedelmet, amely lehetővé teszi nekik, hogy szabadon garázdálkodhassanak a birkanyájak között. Arra utaltak, hogy a milieu betegségei a kereskedelemre is ragadtak. Tudjuk, hogy úgy mint a kormányzatban, a bankoknál is sokszor a protekciós emberek és a *Herbertek* érvnyesültek legjobban, nem pedig a tehetségesebbek. Nem csoda, ha a bürokrácia hírhedt számléltráját beállították néhány kereskedelmi irodába is, ahol a komoly strébereket kitérjék és csak a hajlongok és az

intrikusok boldogulnak. Mi, kereskedők, tudjuk, hogy ez csak nagyon elvétve történt. Nem nálunk, hanem az egyes ipari ágakban és az ügyvédeknel kezdték a „*numerus clausus*” emlegetni a verseny kinövésének leküzdése céljából.

De vajjon nem-e a szabad verseny volt a középkori cégrendszer bukása után a kereskedelem legerősebb emeltyűje! Azt csak nem lehet tagadni, hogy a verseny nyomta le az árakat és javította meg az árúk minőségét. Hisz az agráriusok ép ezt rótták fel bűnül a kereskedelemnek. Az is kétségtelen, hogy a szabad verseny által sarkallt kereskedelem tette lehetővé az általános *standard of life* szemmel látható emelkedését, hatalmas impulzusokat adott a kultúrának. Megállapíthatjuk, hogy a virágzó kereskedelem teremtette meg Athénben Perikies aranykorát, Florenzben a Mediciek fényes korszakát, a mai korban a mindnyájunk szeme előtt gyarapodott jólétet.

Abban bízunk tehát, hogy a háború után a közvélemény meg fog barátkozni a szabad kereskedelemmel, melyet a háború súlyos napjaiban annyi váddal illetett. Éhez elsősorban, az kell, hogy megértse a kereskedelem hivatásának a lényegét.

Benno Jaroslaw „*Ideal und Geschäft*” című könyvében így jellemzi a kereskedő hivatását: „A kereskedő feladata közvetíteni a termelés és a fogyasztás közt, azaz a meglevő szükségleteket kielégíteni, a leendő szükségleteket előrelátni, új szükségleteket ébreszteni, az ilyen szükségletek kielégítésére szükséges javak termelését serkenteni és ezeket a javakat a fogyasztókhoz juttatni.

„A kereskedő a termelő és a fogyasztó közt közvetít; a kettő közt ő a becsületes alkusz, mindkettőjük bizalmi embere; az egyiknek túlságos árkövetelését kiegyenlíti a másiknak elégtelen ajánlatával. Van gerince tiltakozni, ha a vevő az árúnak az árát az önköltségnél kevesebbre akarja lenyomni; ilyen szándékot nem ajánl be a termelőnek. Ha a kis gyáros töviről-hegyire kimutatja, hogy ő az ajánlott ár mellett nem képes boldogulni, akkor az okos kereskedő nem feleli gúnyosan, hogy „neki éhez nincs semmi köze”; ő nem aknázza ki a gyáros szorultságát. Hisz felháborodva utasítaná vissza azt az ajánlatot, hogy tudva hozzon forgalomba lopott árúkat. Ő tehát felháborodik, ha olyan árúról van szó, amely „félíg lopva van, félíg ajándékozva”. Ha megvesz valami árút, olyan

váltónak tekinti, amelyért továbbadaskor *girójával* kezeskedik. Ez a kezeség nem vonatkozik csupán csak a jóminőségre, a helyes mértékre és súlyra; ő a közönséggel szemben felelős azért is, hogy az árún nem tapad éhbérért dolgozó munkásoknak, tönkretett kisexisztenciáknak az átka. A kereskedő a foga fehérét mutatja, mikor a gyárosok árkonvencióik és kartellek révén árakat akarnak diktálni, melyeket a közönség nem bír el, ha rövidlátó munkások frivol sztrájkokkal úgy verik föl az árakat, hogy az árúk kelendősége megcsappan, egy iparág tönkre megy, vagy kivándorolni kénytelen. A fogyasztónak tudnia kell, hogy ilyen túlkapásokkal szemben a kereskedő az ő bátor, megvesztegethetetlen és kíméletlen védője!”

Ne ejtsenek bennünket tévedésbe azok, akik azt állítják, hogy igazságos árak nem léteznek, hogy a gazdasági életben úgy, mint a természetben csak az erősebbnek az akarata jut érvényre. Az emberek, amióta csak csoportokba verődtek, törvényeket alkottak, amelyek arra valók voltak, hogy a gyengéket védjék az erősek ellen. Sok ezer év óta tapasztaljuk ezt a következetes törekvést. Ez nem lehet tévedés. Ez szól nemcsak a társadalmi, de a gazdasági életre is.

A kereskedelemben állítólag dívó hazugságokról Jaroslaw utal arra, hogy az angol gentleman kereskedő szavaiban meg lehet bízni. Igaz, hogy a City merchant nem sokat beszél. Ha olyan ténybeli kérdést intéznek hozzá, melynek a valóság szerinti megválaszolása az ő érdekeinek nem felelne meg, akkor ezt feleli: Ne intézzen hozzám sok kérdést és én nem fogok önnek hazudni. És ha megkérdezzük a véleményét a piac irányzatáról, vállvonogatva mondja: „Igazodjék a maga saját véleményéhez”. Egy öreg spanyol kereskedőnek ez volt a mottója: „Figyelek és hallgatok”. Ő hallgatni szokott, hogy megnyugtassa a maga lelkiismeretét.

Ez a felfogás egy lépés a gazdasági élet tiszta ethikai felfogásához, de csak egy étape, amelynél nem szabad megállni. Ha korrekt eljárás, hogy az eladó és a vevő hallgatnak, mert félnek, hogy a saját érdekükbe ütköző szót szalajtanak ki a szájukból, akkor nem fognak sokra menni. Visszatérnek az őskor, „néma csereüzleteidhez. Egy belső hang azt súgja nekünk, hogy aki szándékosan félrevezeti üzletbarátját, az nem

sokkal különb annál, aki tudva meghagyja üzletfelét a maga téves felfogásában.

A gondolkodó üzletember, aki komolyan foglalkozott a gazdaság és a kultúra kölcsönös vonatkozásaival és értékelni tudja a kultúra különféle megnyilvánulásait, az a maga gazdasági ténykedése területeinek kiszemelésében nem fogja a szellemi élet valamely művészi vagy tudományos kategóriáját választani, hanem erkölcsi kultúrában fogja keresni a maga gyakorlati irányítását. Ezt vallották a velencei kereskedők, akik az esztétikai kultúra akkori gyúpontjában éltek. A San Giacomo-templom előtt szokták az üzleteiket lebonyolítani és ennek az ajtajába a következő szavak voltak vésvé:

Hoc circa templum sit jus mercantibus.

Pondere nec vergant hic sit conventio parva.

A gazdasági élet alfája és ómegája nem is lehet más, mint az egyenlő mértékkel mérő jog és a kötött szerződések szentsége. A gazdasági életnek erkölcsi alapon kell felépülnie.

A 2; árat ne a hatalom és a kényszer, ne az előny és a sürgősség, ne a tudatlanság ravasz kihasználása, ne a nyomás és ellennyomás relativ ereje határozza meg, hanem az igazságosság.

Azokat a tendenciákat, melyek a gazdasági életet az igazságosság elvei szerint akarják intézni, a *szocializmus* szóban lehet összefoglalni. Ennek az a lényege, hogy a gazdasági életet a morálra kell alapítani. Lehet arról vitatkozni, hogy a javakat az igények vagy a munkateljesítmények szerint kell-e felosztani vagy pedig mindenkinek föltétlenül egyforma részt kell juttatni a közjavakból. Vita tárgyává lehet tenni, hogy azt előbb-utóbb teljesen vagy hézagosan, forradalom vagy evolúció útján fogjuk-e megvalósítani, de a cél tagadhatatlanul az, hogy a gazdasági élet etnikai alapra helyezkedjék. Ezt már az is bizonyítja, hogy a szocializmus legkiválóbb úttörői olyan férfiak voltak, akik maguk nem szenvedtek a javak mostani igazságtalan felosztása folytán, hanem csak az erkölcsi akaratuk, a jogérzetük háborodott fel bizonyos új módszerek fölött. *A nép boldogulása és jóléte*, ez volt a cél, amely a szemük előtt lebegett. Nem voltak ők ábrándozók, hanem tárgyilagosan szemlélt, alaposan mérlegelt gazdasági tények-

bőii merítették az érveket, amelyeket eszméik és céljaik érdekében felhoztak. És a módszer, amelyet alkalmazni kívántak, a meglévő termelési eszközök okszerű kihasználása. Ennek a segélyével akarjuk a termelést irányítani és az egész nép jogos igényeinek a kielégítését biztosítani. A kultúra munka nélkül nem tud haladni, mert a kultúrának föltétlen szüksége van arra, hogy a munka javakat termeljen. De a javakat úgy kell felosztani, hogy az egész nép juthasson hozzá a kultúra élvezeteihez.

A javaknak a mostaninál sokkal szélesebb körökben való elosztása az eddiginél intenzívebb közvetítői tevékenységet fog igényelni. Az árúknak a központokból való elosztása a háborúban teljesen csődöt mondott. A kereskedelemre a háború után inkább lesz szükség, mint valaha. De alkalmazkodnia kell majd az új igényekhez!

Ezekkel az eszmékkel kell majd számolnunk és ehhez képest a kereskedelmi tevékenységet új alapokra kell fektetnünk. Elsősorban minden erővel oda kell törekednünk, hogy a kultúra és a kereskedelem képviselői Siami testvérek legyenek mint a fentebb említett aranykorszakokban. Minden üzleti iroda a kultúra egy-egy ágának szolgálatába szegődjék, ennek egy gyúpontja legyen. Buzdítsa és nemesítse a termelést, serkentse a fogyasztók igényeit, könnyítse ezeknek a, kielégítését. És helyezkedjék az esztétikai kultúra szolgálatába, mert ez a cél, amely felé az emberiség évezredek óta halad. Aki nem áll ennek a szolgálatába, aki a pénzszerzést előbbre helyezi, azt könyörtelenül el fogja seperni az új kor szelleme. Ha nyitott szemmel nézzük az újkor szellemét, akkor fel fogjuk ismerni annak leglényegesebb vonását, a *demokratikus irányzatot*. A legutóbbi napok eseményei is arról tanúskodtak, hogy a szocializmus diadalmasan tör a fölszínre. Láttuk a világtörténeti eredményt, amelyet Pétervárott erőszakoltki. Ennek dacára mosolyogtunk, amikor a stockholmi „ábrándozók” a világháború dübörgő kerekeit akarták megállítani. Az entente hiúsította meg a stockholmi békekonferenciát. De a szocialisták nem csüggedtek el. Olasz, francia és angol szocialisták bátran szembeszálltak a világháborút meghosszabbító hatalmas férfiakkal. Budapesten, Bécsben megszólaltak a munkások százezrei és békét követeltek. Nálunk ki kellett térnie az útjából egy gróf Tisza Istvánnak és a választójogi reform

a mai súlyos problémák közt az első helyre került. Poroszországban *II. Vilmos király* hozta napirendre az általános választójogot.

Az általános választójog, még ha nem is fog teljesen megvalósulni, bizonyára új elemeket fog hozni a parlamentbe, nyomást fog gyakorolni törvényhozásunk és kormányzati rendszerünk elveire és irányzataira. Annál inkább, mert a háború kohójában megacélozott népelemek a háború alatt tanúsított áldozatkészségükért a legnagyobb eréllyel fogják követelni a szociális reformokat, a széles néprétegek jólétéről való komoly gondolkodást és szembe fognak szállni a háború alatt elhatalmasodott érdekcsoportokkal, a melyek a háború alatt a kereskedelmet kikapcsolták. A kereskedők tehát nem fognak magukban állni; erős szövetségesekre számíthatnak. De csak úgy, ha mindenkor, minden tettükben, minden üzletükben szem előtt tartják és szigorúan betartják az elveket, amelyeket Jaroslav könyvéből fentebb idéztem, ha csakugyan a becsületes alkusz szerepét vállalják a termelők és fogyasztók közt, lia ki tudják vívni úgy a termelők, mint a fogyasztók teljes bizalmát, pillanatnyi nagyobb haszon kedvéért nem áldozzák fel sem a fogyasztó, sem a termelő *érdekét*, hanem megalapozzák a jövőt. Szükséges volt ez a múltban, amikor a hatalom védte őket, kétszeresen szükséges lesz ez a jövőben, amikor a fogyasztók, a kik erejük tudatára ébredtek, azt, aki útjukba áll, igen könnyen tudják majd elsöpörni.

A szocialisták meg fogják-e fékezni a háború furiáit, e sorok írása közben nem tudom. De az kétségtelen, hogy a háború után a szociális reformok előtérbe fognak állni Európa valamennyi parlamentjében, hogy a világszerte létesített népjóléti minisztériumokra igen nagy szerep vár.

Ehhez képest a kereskedelem csak úgy fogja ősi hivatását folytathatni, ha tevékenységében a jólét nivellálását, a Sombart-féle *Omnibus-kultúra* terjesztését fogja legfőbb feladatának tekinteni. Ebben a hivatásban nincs helye a „*nrr* (jeschäftsmensch”-nek, aki csakis pénzszerzésre törekszik. A demokratikus korszakban, amelynek a küszöbére lépünk, a kereskedelem csak úgy fog boldogulhatni, ha a legszélesebb néprétegek kultúrájának szolgálatába szegődik és üzleti tevékenységét a legszigorúbb ethikai alapon folytatja. Ezt valótták a kereskedők legjobbjai évezredek óta. Ez felel meg a

kereskedő hivatása lényegének. A magyar kereskedők megélt ették ezt, ebben a szellemben akarnak működni és ezért feladataik természeténél fogva az új korszakban is kiváló szerephez fognak jutni. Az amit a következő fejezetben a múlt nézve állapítok meg, az igaz lesz a jövőben is. Eddig a kereskedő mozgatta a világot. A jövőben is a kereskedő fogja az emberiséget előre vinni, a haladás csúcsai, az általános jólét felé.

XIII.

Mercator Movet Mundum.

A kereskedő az ó- és középkor kultúrájában és évezredek szerepe a társadalomban, művészetben és irodalomban.

A társadalom felfogásában a kereskedő úgy szerepel, mint az az ember, aki kizárólag egyéni célokat szolgál kifejtett munkájával, aki anyagiakkal dolgozva, első sorban a maga anyagi javát mozdítja elő. Amit ad, az árú és nem szellemi termék, mint pl. a tudós munkája; az általa kiszolgáltattott cikk nem hordja magán egyéniségének bélyegét, míg a „latéi - ner” ember által végzett szolgálatok mindenkor egyéni sajátosságnak, ba részben betanultak és begyakoroltak is. Hiszen a szellemi munkások — ügyvédek, bírák, orvosok, tanítók, hivatalnokok és, last not least, a művészek — sikere rendszerint azon múlik, mennyire tudják egyéni kiválóságukat foglalkozásuk körén belül érvényesíteni. A társadalom rokonszenve és támogatása őket szellemi fajsúlyuk szerint értékeli kisebb-nagyobb mértékben. Ez a szempont a kereskedővel szemben nem érvényesül. — Igazságos ez vagy igazságtalant

Ha a foglalkozással kapcsolatban csakugyan egy második jelleme fejlődik ki az embernek, milyen ez a jellem a kereskedőnél általában?... Ha kultúrát szolgálni annyit tesz, mint összes emberi sajátosságainkkal résztvenni a fejlődés munkájában, amely fejlődés úgy külső, mint belső értékek szaporításában áll, mi része van ebben a kereskedőnek!... Mert, hogy része ne legyen benne, ez ellen maga a történelem szól. A kereskedői rend folytatólagos fejlődése a történet folyamán és a kereskedői viszonylatok sokféleségei az egyes történeti korok adott körülményei közepette oly problémák, melyek valóban léteznek és a szakemberek éleselműségét foglalkoztatják. Nem érdekes adatok felvonultatásáról legyen szó, hanem oly vizsgálatról, mely a kérdést lélektanivá teszi és a történelmi adatokat csupán utólag sorozza a többi mellé. *Ha legvégül sikerül*

néhány általános érvényű tényt levezetnem, akkor azok talán nyomatékosabbak lesznek, mert nem külső következtetések révén, hanem az aktív emberi lélek sajátosságáiból kiindulva jutottam feléjük. A pszichologia módszerével akarom a történeti adatok sokféleségét csoportosítani és új, nekünk jelentős igazságok kimondására kényszeríteni.

A kereskedői tehetség és lángész feladata előkészíteni a talajt, melyen a jólét, a kultúra, a művészet kifejlődhetik. A kereskedő jellege mindenütt ott bontakozik ki először, ahol a legritimisebb társadalmi formákon túl — értem a családi csoportosulást — nagyobb közösségek fejlődnek ki: népelev, nemzetek, amelyek az élethez szükséges árukat, termékeket kicserélik. Már a csereviszony kereskedelmi művelet: akár ha terméket termékkel cserélünk ki, akár — magasabb fejlődési fokon — ha árúért pénzürtéket szolgáltatunk. A vélemény a körül, mely stádium tekintendő a kereskedelem kezdetének, eltérő. Nézetem szerint az igazi kezdet ott van, amikor a csereviszonyok gyors és mindkét fél igényeit kielégítő elintézésére a „közvetítő” — *Zwischenträger* — lép fel. Benne aztán megtestesülnek a kereskedői *tendenciák*, amik már primitív társadalmi létformák közt jelentkeztek. Látni fogjuk, hogy a „közvetítő” szerepét a történet mily gazdagon variálta és lehetőségeit mennyire fejlesztette. Az igazság kedvéért azonban meg kell említenem, hogy jóval azon idő előtt, melyet történetinek nevezünk, létezett kereskedelem, még pedig magasabb rendű. Az adatok csupán Európára vonatkoznak, melynek történelem előtti korszakát a tudomány jobban ismeri, mint a többi világrészéit. De feltételezhető, hogy ez másutt is úgy volt. Ha a görögök és rómaiak által lakta részét Európának leszámítjuk, akkor földrészünk története nem megy a mai időszámítás kezdetén túl. Mégis vannak megfigyelések, melyek bizonyítják, hogy már 3500 évvel Krisztus előtt a legészakibb Európának jelentősége volt az ókori kultúrnépeknél. Az ókor legkedveltebb drágaköve a borostyánkő volt (a görögök *elektronnak* nevezték), melynek lelhelyei majdnem kizárólag a keleti és északi tenger partvidékén vannak. Egy Kr. e. 1500 évből származó görög sírban borostyánkő-ékszert találtak, mely, amint a vegyi vizsgálat kimutatta, teljesen megfelelt az északeurópai borostyánkő jellegének. De talált Oppert még korábbi időre mutató assyr-egyip-

tömi sírokban ilyen követ és egy assyr felirat jelzi, hogy a Keletnek voltak kereskedelmi viszonyai Északeurópával, elsősorban a borostyánkő miatt. Nem gondolható, hogy a föníciaiak közvetlenül a forrásig jutottak; az sem, hogy az északeurópai barbár népek céltudatosan kereskedtek. Így tehát *sok-sok közvetítőt* kell feltételeznünk. A folyók mentén, Keleteurópában a Dnjepr, Dnjeszter és Visztula, Nyugateurópában a Rajna és Rhone mentén történt a borostyánkő beszerzése. Történelmi adataink vannak a szörmekereskedelem ezúton történő ókori lebonyolítására is Montelius svéd tudós ásatag ékszerekből és egyiptomi assyr, római, görög és olasz szükségleti cikkekből megállapítja az európai történelem előtti idők forgalmi útjait, melyeknek rendszeres használata a talált anyagok óriási mennyiségéből tűnik ki. A rómaiak már ápolták a rajnai út előnyeit a világforgalom szempontjából és Németország kereskedelmi fontossága mint átmeneti és végcél már az őskorban döntő volt. Massilissai Pythiss az Elbán utazott a Kassiteridákhoz, az On-szigetekhez, sőt leírja „Ultima Thulet”, az ős Norvégiát. Milyenek voltak a közvetítők, arról persze szólni nem lehet. Csupán a föníciaiak és frankok ügyességéről, vállalkozó szelleméről és bátorságáról van tudomásunk: olyan jellembeli sajátosságokról, melyek a kereskedőnél soká döntők maradnak. A wendek Sämtot, a frankot, ki hozzájuk mint kereskedő látogat el, az avarok elleni harcban kimutatott bátorságáért olyannyira megszeretik, hogy királyivá kiáltják őt ki. A föníciaiak merkantilis szelleme öncél volt, de gyümölcsöt hajtott. Schiller így emlékszik meg plasztikusan az ókori kereskedőről:

„Wohin segelt das Schiff? Es trägt sidonische Männer
Die von dem frierenden Nord bringen den Bernstein, das Zinn.

Tn bewirtender Bucht rausch' ihm ein trinkbarer Quell.
Eiich, Ihr Götter, gehört der Kaufmann. Güter zu suchen
Geht er, doch an sein Schiff knüpft das Gute sich an.”

A „közvetítő” fogalmának első, kulturális megtestesítői a föníciaiak. Jelentőségük ebben csúcsosodik ki, mert mélyebb nyomot ők más, szellemi téren nem hagytak. Az ókori kereskedelem típusát ők teremtik meg és a többiek, az assyrok,

egyiptomiak, görögök, utánozzák ezt. Maguk a görögök talán el sem érik a mintaképet, habár élelmesek és erősen intellektuálisak voltak. A kiskereskedőt megvetik, de a vállalkozás szelleme, Odysseus ősi típusa ennek, csakhamar bensővé válik és megszületik az ókor legszebb poézise, filozófiája és államművészete. Tanúsítja ezt az, hogy Solon, Hippokrates, Herodot, sőt Thaïes is mellékfoglalkozásként pénz- és árúnagykereskedelemmel, tengeri kihitelezésekkel foglalkoznak. Az ókor a kereskedést alárendelt foglalkozásnak tartotta. Megbecsülte a kereskedőt, de nem tartotta nemes hivatásnak. A rómaiaknál főnemes kereskedéssel nem foglalkozhatott, bár ők voltak az angolok előtt a világ leghatalmasabb szabadkereskedelmi nemzete, Cicero azonban a nagykereskedelmet tiszteletreméltó foglalkozásnak tartja. Naggyá az ókorban is csak az a nemzet válhatott, melynek tengere révén kereskedelme volt. Ilyen nemzetenél fejlődött ki először a kultúra és az államművészet legmagasabb foka, mint például Karthágóban. Külön fejezetbe való az egyiptomiak sajtószerű zsenialitása anyagi dolgokban. Amióta a hieroglifák nem őrzik többé titokként tartalmukat és a papyrus-olvasás valóságos tudományává lett, azóta a régi Egyiptom már nem a romantikus mesék országa. Érdekes, hogy az egyptológia első évtizedeiben főleg azokat a papyrusokat fejtették meg, melyek valami irodalmi, vagy egyáltalában szellemi szöveget tartalmaztak, utóbb azonban rátértek jelentéktelennek látszó hivatalos papyrusok olvasására és ezek szisztematizálása van ma napirenden. Kitűnt, hogy a régi egyiptomiak elsőrendű szervezők, adminisztratív lángezek voltak és a földművelés, valamint a kereskedelem ügyvivésében oly tökélyre vitték, hogy a mai államok szervezési típusát is sokban felülmúlják. Többek között kiderítették róluk az utóbbi esztendőkből, hogy ismerték a zsiróforgalmat, persze egy sajtószerű formában: az ország legnagyobb értékével, a Nilus termékenyítette rozsszal eszközölték a zsiró-fizetéseket, államiakat (adó) és magántartozásokat. Ha az egyiptomiak kultúrája nem is volt befolyással a keresztény Európa szellemi fejlődésére, mégis azt kell tartanunk az eddigi kutatások alapján, hogy nagyon egységes kultúrájú népről van szó, melynek merkantilis vállalkozásai nem álltak ellentétben a szellemi tendenciákkal, mint az más történeti korszakokban előfordult. E helyütt el akarom intézni

a keleti népeket is problémám megvilágításában. Az irodalomra hivatkozom, melyben bár idealizált formában a népek nagy érdekei feltűnnek. A Keletnek majdnem kizárólagos műfaja a mese; ebben még történetének egy nagy része bennefoglaltatik. Az indiai és a belőle nőtt arabs mesének egy főalakja a kereskedő, a merész utazó, idegenbe járó, kincseket kereső. Még ha egyszer királyfi is a főalak, annak a jellemét sem rajzolja a meseszöveg másképpen mint a vállalkozó kereskedőét. Az emberi álmok nagy vagyonok megszerzésében valósiak meg és minden mesében szó van valamely díszes tárgyról, dologról, mely ridegen mondva kereskedelmi cikk. A kereskedő köntösében ismeri meg a keleti ember az élet kalandos voltát és ha a nyugtalan, idegenben kóborló kereskedő valahol lepihen, hús estéken mesét mondat magának melyben újra szó van az ő életéről... Marokkóban még ma is az idegent, ha tisztelik, „Tesor”, azaz kereskedő megszólítással tüntetik ki. A német Gudrun-legendában pedig az idegen kereskedőnek öltözve élvezzi a király vendégszeretétét.

A kereszténység első századaiban új kereskedői típus nem fejlődhetett ki. A tulajdonképpeni szárazföldi és tengeri nagykereskedelem a kereszténységnek roppant sokat köszönhet, mert morális felfogása nem engedte meg az idegen vagyon eltulajdonítását. A népvándorlás után idegen fajú emberek, leginkább zsidók és lombardok, veszik át a kereskedelmet. A zsidók született kereskedők; társadalmi állásuk kényszeríti őket azokká fejlődni. Elsősorban pedig azon privilégiumok, melyeket a fejedelmektől mint idegenek élveznek. Az egyház tilalma, mely a pénzkölcsön kamatoztatására terjed, lassankint monopóliummá teszi a pénzkereskedelmet és óriási uzsora fejlődik ki. Az egyház aszkétikus szelleme nem barátkozhatott meg anyagi vállalkozásokkal, bár a nagykereskedelmet nem veti meg, sőt a ciszterciták és egyéb rendek óriási gyapjú- és posztókereskedelmét pártolja pénzével és a középkor nagy pénzintézeteit és vállalkozóit támogatja. A római birodalom bukását követő félezer esztendőn át nem volt nagyobb szabású kereskedői élet Európában. Az örökös harcok alatt, melyek a mai országok első kiformalására vezettek, a talán lappangó merkantilis szellem a legszükségesebb fokig sem fejlődhetett ki; oly fokig, mely a régi nívón alul ne maradt volna. A középkor első fele — az igazi „sötét”

középkor — a kereskedők történetében alig jelent valamit. Annál fontosabb a második fele: a keresztes hadjáratokat megelőző és követő századok. Ha egy szintetikus látású történetíró valamikor úgy fogja megírni a középkor kultúráját, ahogyan Burckhardt Jakab megírta a reneszánszt, akkor talán át fog származni a köztudatba, hogy a középkor utolsó százada — X—XV. század — a modern európai szellem első mély és egységes megnyilvánulása, a vallásosság csak egy részét köthette le ennek a nagy lelki fejlődésnek, mely organizálólá befolyásolta az emberiség összes lelki képességeit. Az a kor, mely a gótikus dómokat emelte, más téren sem maradt alul és teremtett hasonló értékeket a költészetben, filozófiában és a külső élet formáiban. Csak meg kell ezeket látnunk anélkül, hogy a szokott sablonok, melyek ma is történeti dolgokban használtak, megtéveszsenek. Azért nőhetett minden oly nagygyá a középkorban, mert egységes szellemű volt ez a kor és bizonyos tekintetben megvalósította a kozmopolitizmus ideálját. A kor nagy emberei nem országos munkát végeztek, hanem átfogták az akkori kultúrát egészben: Nagy Károly és a Hohenstaufen-császárok Európa uralkodói voltak; Hildebrandt, egy szegény munkás fia, mint pápa, az egyház nagyhatalmát alapozta meg. A keresztes-hadjáratok alatt megszűntek a távolságok és kifejlődtek a nagy kereskedelmi utak, melyek Déleuropát összekötötték Londonnal, Keleteuropát, az orosz Novgorodot Flandriával. A templómépítkezés nagy arányai csak tükörképei egy nagy-szabású külső életnek. Fontos, hogy a nemesség tevékeny részt vett a kereskedelem kifejlődésében és mint minden organizációja a középkornak, a kereskedelem is kezdetben arisztokratikus volt. Nem egy mai hercegi családnak első nagyja valamikor, századok előtt nagykereskedő volt, „ein Handelsherr”, ahogy a történészek mondják. De a polgári nagykereskedő is nyerhet udvari rangot; így pl. Nagy Károly egy zsidó nagykereskedőt küld a kalifához a Kelettel való üzleti összeköttetések megalapozására. A „Mercatores Imperatoris”-ok, a császári kereskedők rendjét Ethelred angol király is elismeri már.

A középkor a kereskedelem „heroikus” korszaka. Minden kereskedő jóformán magának dolgozott, a legnagyobb is és személyesen vett részt ügyei lebonyolításában. A kereskedő

erősen a kézműves felett áll, mert bátorság és számító ész párosultan vezeti ténykedésében és utazásaiban, amikor a legnagyobb nehézségek leküzdése után tud csak célt érni. Volt a középkornak egy törvénye, mely az idegent semmiféle jogban nem részesítette. Aki egy más ország határát átlépte, az jогon kívül állott („rechtlos”) és a törvények oltalmát nem igényelhetette. Ennek leküzdése volt a kereskedői rend első feladata. Privilegiumokat szerzett, ami abban állott mindig, hogy a kereskedő személye és árúja idegenben védve volt, késedelmes adóssal szemben a törvényeket szólíthatta, párbaj és istenítélet alól fel van mentve. Megszűntek oly törvények, melyek az idegen kereskedőt a mérték szerinti eladás-tól], például posztó és vászon árusításától, eltiltották, vagy az eladási jogot az év néhány hetére szorították. Egyes városok, ezek képviselték u. i. a kereskedőt egységesen, végül a legforgalmasabb idegen helyeken polgáraik számára telepeket, „kontorokat” biztosítottak. Az északnémet városok voltak ebben a legügyesebbek és még mai napig szállóigészerűen említenek két német kontóit a középkorból: A velencei „Fondaco dei Tedeschi”-t és a londoni „Stahlhof”-ot. A vállalkozó szellemű német nagykereskedőket az angol király privilegiumával elnyert londoni központja, a „Stahlhof” már a XIV. században virágozik és még a Hansa letűnte után is nagy tekintélyben áll. Anglia egész be- és kivitelét uralták a németek és még 1551-ben az angolok csak 1100, ők pedig 14.000 vég posztót visznek ki Angliából. A német kereskedelem egyik legnagyobb organizációja a Hansa volt, melynek élén a kereskedők által alapított Lübeck város állott. A Hansa uralja a középkort és csak Amerika felfedezése után veszített jelentőségéből. Akkoriban Északnémetország minden tekintetben oly magas kulturális fokon állott, hogy csak a mai Németország ér saját múltjának nyomába. A Hansa flottája bejárja az északi és keleti tengert, Oroszországból prémeket, gabonát, Angliából gyapjút hoz, maga pedig ipari cikkekkel látja el az oroszokat Novgorodban, a norvégeket Bergenben és az egész világot eláraszítja tengeri halászatának fogásaival. A nagy anyagi gyarapodással kapcsolatban kifejlődnek a *művészetek*. Minden nagyobb városnak gyönyörű temploma vagy ékes városháza épül. Az aranyművesek, képfaragók céhei fellendülnek és az ipar nagyon kényes igényeknek próbál eleget

teni. Flandriában az angol gyapjút átdolgozzák, finom posztót, vagy pompás szőnyegeket szőnek belőle. A meseszerű Wisbyben — Svédország egy szigetecskéjén — a polgárság fele ékszereket és aranymívű tárgyakat gyárt. Az életmód kényelmes és gazdag. Lübecknek a középkorban kétszer annyi sütődéje volt, mint van ma és a lakomákon lübecki vagy rostoki sört isznak nehéz díszes ezüst kancsókból. Ezer veszedelem és kaland között fejlődik ki ez a jólét és egy kereskedelmi főúr patriciusi méltósággal intézi sorsát tengeren és szárazon. A történelem nem egy példát őrzött meg, mikor egy ilyen büszke „Handelsherr” személyes bátorsággal vagy lovagi előkelőséggel szerepel városa ügyében. A renaissance nagy kereskedői dinasztiai csak folytatói ennek a nagyszabású merkantilis életnek, mely a középkor jellegéhez tartozott. Németország az angsbnrgi Fnggerekben még egyszer teremt a XIV. század folyamán egy ilyen uralkodó kereskedő családot, hogy utóbb Olaszországnak engedje át az elsőbbséget. Florenzben nagygyá lesznek a Rucellai, Bárdi, Strozzi, Medici és Frescobaldi családok, Sienában a Chigi-k. Monopolizálják a réz, gyapjú és pénz kereskedelmét Európának. Az egyik családtag nagykereskedő, a másik fejedelem, a harmadik főpap és pápa. Az olasz kereskedő, aki árúközvetítő és bankár egy személyben, fiókot alapít Marseillesben, Kölnben, Brüggeben és Londonban. Fejedelmeknek hitelez és háborúkat finánchoz. Nagygyá és széppé teszi Középolaszország városait.

Érdekes egy ilyen nagykereskedő belső élete. Giovanni Rucellai florenzi kereskedő főúr emlékiratai a kor legnagyobb életnyilvánulásai tartalmazzák: egy arisztokrata felfogását a világ minden dolgában, aki azonban nem szemlélő, hanem aktív résztvevő ugyanígy, mint néhány évszázaddal azelőtt a nemes ember, országa kardos ügyeiben. A nagykereskedő környezetében ott található a kor szellemi nagyjai is. A Mediciek pártfogása alatt kifejlődik Florenz hatalmas művészete. Megindul a kereskedők arcképrendelése, mely egész forradalmat idéz elő a művészetben. A Stahlhof kereskedőit, mint Georg Gisse és Derich Tybist ifjabb Hans Holbein festi meg. Mint kérlelhetetlen realistái az életnek, a kereskedők inkább a portrék hasonlatosságára, mint bizonyos egyéb festői technikai előnyökre tekintenek. Így tehát kényszerítik a művészetet a realitásra, az objektív megjelenés pszichológiai és

naturalisztikus visszaad asara. Ezáltal bírjuk mi a kereskedő-portraikban a festőművészet legegészségesebb emlékeit, melyek teljesen a valóra épültek. Dürer Nürnbergben kereskedők között él. Ez a viszony kereskedő és művész vagy tudós között igazán benső, mert végeredményben egyenlő karakterű embereket köt össze, akik értik egymást és emberileg közel állnak egymáshoz. De nemcsak az egyének, hanem Hollandiában Rembrandt és Hals erős támaszai még a céhek is, melyek a középkor végén fejlődnek ki és a kereskedelmet lassankint demokratizálják, felkarolják a művészeteket és nem egy remekműve az emberiségnek valamely céh támogatásával formálódott meg. Donatello egész szobrászata jóformán a florenzi céhek rendelésére készült és Németországban a céhek többet tettek a művészetek érdekében, mint maguk az uralkodók, lelence arisztokráciája és kereskedelme között az összefüggés nyilvánvaló. Velencében és Genuában a kereskedők szabták meg az életformákat, melyeknek nagyszabású voltáról nem is kell szólnom.

A középkor nagy gyapjú- és posztókereskedőiből támadt egynéhány generáció után a városi nemesség. Lassankint felváltja a születési arisztokráciát a polgári kereskedő-kultúra. Az uralkodó osztály kultúrkötelességének valódi öröklői gyánánt szerepelnek. A művészet támogatása kereskedői ambícióvá válik.

A középkor nagykereskedői szervezése a XVII-ik században a 30-éves háború kultúrát tipró harcaiban omlik össze végleg. A gazdag céhek hanyatlása is bekövetkezik. Miután rendezettebb viszonyok beálltával elveszítik védelmi jellegüket, a termelés és árusítás magasabb haszna szempontjából mindinkább kevesebb tagot vesznek fel, monopolisztikus rendszerré alakulnak át, meg kell szünniök, mert a vállalkozásnak, a bel- és kiviteli kereskedelemnek megölői. Megkezdődik a szabad kereskedelem, bár abban a külföldi előbb nemcsak az anyaországban, de annak gyarmataiban sem vehet részt, mint kereskedő, hacsak belföldi közvetítő által nem. Még egy nemzet él és virul e nagy törzs végső hajtásaként: Hollandia, miután összetörte a spanyol Armadát. A XVII-ik század egyetlen nagyszerű merkantilis művelete az úgynevezett holland-keletindiai társaság volt (Hollaendisch-Ostindische Compagnie), mely a gyarmatárúkereskedelmet először teszi világ-

jelentőségüvé. Ennek mintájára holsteini Frigyes herceg a Hansát és Ferdinánd osztrák császár megalapítják a szerencsétlen végű Occidental-Compagniet. Ha Rembrandt festményein fel-fel tündököl egy keleti gyöngy vagy ékszer sejtelmes fénye, akkor azt valószínűleg egy vállalkozó szellemű hollandus hozta a művész országába. Még egy másik cikk volt a híres társaság specialitása, de ez örökké sötétté fogja tenni a nevét: a rabszolgakereskedelem. Hollandusok voltak Afrika első kiaknázói és aranypor és elefántcsont beszerzése mellett négerek elrablásával is foglalkoztak, hogy az amerikai gyarmatokat olcsó munkásokkal lássák el. Az egész középkor kereskedelmi történetében nem találunk fejezetet, mely a XVII-ik század emez ötletét embertelenségben felülmúlná,

A középkori kereskedőnek indirekte a művészet alkotó kiválogatásában kettős szerepe van: mint rendelő és mint gyűjtő. Mint individuális gyűjtő már a XVII-ik században is ismeretes. A XVIII-ik században polgári kereskedőnek már számottevő rézkarc- és festmény gyűjtemény érői tudunk. Miután a megrendelt dolgot rendszerint meg is őrzik: kifakad ebből a polgári kereskedő műértelme és műérzése. Ami egy családban műemlékekben átöröklődik, amit benne tovább ápolnak, az bármily csekély, összetartó, patrícius hatást gyakorol oly mértékben, hogy a patríciátus fogalmával mi egyidejűleg nemcsak a tradíciók fentartását, hanem műkincsek és műértékek bírását, tulajdonát is kötjük össze. Egy műtárgyat már középvagyonú kereskedő is rendelhet. Jakob Mayer hagen-i kereskedő ajándékozza az egyháznak a holbeini Madonnát. A XVIII-ik században a műgyűjtemények legnagyobb része széjjelszóródott, annál hatalmasabbak lettek a gyűjtés arányai a XIX-ik században. Boisserée-testvérek kölni kereskedők gyűjteménye a müncheni híres Pinakothekát alapozza meg. Leipzig, Frankfurt múzeumi ilyen kereskedőgyűjtések eredményei. Nálunk a báró Kohner- és Herzog-családok gyűjteményei világhírűek.

Mindig, ha a fejlődés egy megfelelő záróponthoz jut, évszázadok kellene, míg az új lehetőségek csupán csirában mutatkoznak. A XVIII-ik század még nem mutatja ezt az újat. Ha Franciaországot vesszük, ahol a legegységesebb formában folyik a külső élet, mert hiszen Németország, akkori partikulárizmusa miatt, tekintetbe nem jöhet, akkor nagyszabású keres-

kedő helyett csak nagyszabású „spekulánst” találunk. Az állami privilégiumok egyes bérlők kezében az uzsora fegyverével lesznek és kifejlődik az ellentét, mely a kereskedő és a társadalom többi osztályai között szinte mai napig tart és kirívóvá válik a kereskedő gyalázásában, ahogy az irodalomban látjuk. A nagy kereskedővagyonok nyomása alatt az inaktív lovagi rend kezd teljesen elszegényedni. És itt kezdődik az óriási szakadás az arisztokrácia és kereskedő között, mely még ma sincs végleg elintézve. A deklasszírozott nemesség egy része rablólovaggá lesz és jogosnak véli a kereskedő kirablását. Nézetét átveszi a nemességtől függő katonai rend, a jobbágy-ság és a polgári rend.

A lemaradt nemesség szükségkép ellentétesévé fejlődik és a maga részéről a kasztellentétet a legnyomatékosabban is hangoztatja. Bár ez a viszony a társadalom szempontjából nem éppen üdvös, mégis annyi jót hozott, hogy a kereskedő-rend egy új egység felé haladt. Ez a fejlődési menet napjainkban jut közel a végcélhoz, mely a kereskedőben a „Weltbürger” egy megszemélyesítőjét látja, ugyanúgy, mint a középkor a nagykereskedelmi főúrban. Ott, ahol a polgárság elsőben konszolidálódott és vált a kultúra vivőjévé, a kereskedelem is modernizálódott: Angliában. Már a XVIII-ik század vége felé mutatkozik az angol kereskedő fölénye, ha a veszendő angol nemesség itt-ott erkölcsileg veszélyezteteti is, mint azt *Hogarth* szatirikus metszetei mutatják.

Talán egy kivétel *Rudolf von Ems* 1230 körüli regénye: „Der gute Gerhard von Köln”, melynek hőse egy világot járt nagykereskedő, akinek bátor, egyszerű hitű szíve és jelleme kiemeli őt az emberiség soraiból egész a császári udvar barátságáig. A középkor lánglelkű írója: *Shakespeare*, a *Gesta Romanorum* nyomán írja meg a Velencei kalmárt, melyben a kereskedőt a kereskedővel állítja szembe: Shylokot, az uzsorást, Antonius-szal, a királyi kereskedővel. Így a sok középkori piszkolódás után Eousseau filozófiailag lerántja a kereskedőt, aki — a természethez való visszatérés ellenkezője — mint a kultúra bajnoka az ő elveivel szembe kerül. A csereviszonyból a pénz- és hitelügyletekre való átmenetet, a kiskereskedőből fejlődő nagykereskedelem emelkedését a tömeg nem értette; mielőtt ennek óriási előnyeit meglátja, csak az árnyoldalait vette észre. Ezt az ellentétet az előző korok nem

ismerték és nem fejezték ki. Úgy lett, hogy éppen amikor a kereskedő alakját és sorsát irodalmilag kezdték kiaknázni, a külső körülmények csak torzképet mutathattak. Tudjuk mennyire nehéz a sablonos látástól való elszakadás és így a mai napig is a XVIII-ik század jogos részrehajlásával bírálja meg az átlagos irodalom a kereskedőt. Kivételt képez *Lessing* „Nathan der Weise” című drámája, melyben a kereskedő, mint a tapasztalat és meggondoltság megszemélyesítője szerepel. Más látás érvényesül a francia pamflettistáknak a kincstári bérlőkre írott gúny verseiben és Beaumarchais darabjaiban, de ez magában véve sokat nem jelent, mert *Lessing* idealista és a kereskedő alakját a végeredményben nem domborítja ki. Beaumarchais, a Sevillai borbély szerzője, aki mellett kereskedő vállalkozó, azt mondja: „A kereskedelem adja vissza a kimerült államnak erejét és gazdagságát. Minden polgár érzi ezen feladat fontosságát, azonban egyedül a kereskedő teljesíti azt. Mikor a harcos pihen, a kereskedő boldog, akinek szabad a hazáért gondoskodni. A nagykereskedő az a kapocs, mely összetartja az összes népeket, melyeket a szokás, vallás és uralkodási formák különféleségei örökké elválasztának egymástól”.

Már fejlődőben van a kereskedői rend egy új típusa, mely a gondolkozást és az életet közel hozza egymáshoz. A XIX-ik század első felében az új típus Németországban is mutatkozik; *Goethe*, aki a Panama-csatorna megalkotását, a Duna és Rajna összekötő csatornáját és a Suez-csatornát a kereskedői fantázia eljövendő legszebb álmainak tartva, azok elkészültét és világ jelentőségét megjósolta, jóval előbb megérezte és kiemelte legnagyobb regényében, a „*Wilhelm Meister*”-ben. De néki is még szimpatikusabb a patriarchális kereseti forma, mint a modern kereskedő rohamos előretörőse. „*Hermann und Dorothea*”-ban ironikusan ír felőlük. *Goethe* csak azzal nem bír megbarátkozni, hogy a kereskedőrendben az arisztokratikus életkultúra hiányát és a hivatáson kívüli szűk látókört kénytelen észlelni. Már *Schiller* „*Spaziergang*”-jában himnuszt zeng a kereskedelemre, melynek hatása a nemzeti vagyona megadja a talajt a tudomány és művészet kifejlődésére. De jönnek a századnak technikai felfedezései: a gőzgép és a villamosság és veszélyeztetik az új csira végső kihajtását. A vasúti közlekedés megrontja a monopolisztikus

jellegű forgalmat. A messzeségek át vannak hidalva. Minden a világforgalom-, a kereskedelemért történik. A kereskedő-patricius kénytelen kivonulni nyugalmából, melynek oly szépen festett jeleneteit látjuk *Dickens* elbeszélő-művészetében; kénytelen az új technikai és forgalmi lehetőségekkel számolni és üzletének menetét azok egyre rohamosabbá váló tempójával összeegyeztetni. Nagy, mélyen járó harcok voltak ezek, mikor a kereskedő, a közvetítő már nem a kisiparossal került anyagi viszonylatba, hanem a gyárossal, aki felszívta az ipart és a régi önálló kézművest bérmunkássorba szorította. A gyáros maga lesz kereskedővé, de csak egy régi rend elpusztítása és egy új rend életbeléptetése révén, mely új rend azonban nem osztja meg szívét a gyáros-kereskedővel. Kifejlődik egy új ellentét, a munkaadó és a munkás között. Az irodalom a gazdasági osztályharcok jegyében állva a polgári kenyéradó és a proletár munkás kiélezett ellentéteiből fakadt belső szükséglete gyanánt megjelenik: a sztrájkdráma. Okot erre a negyvenes években fellobbant tűz adja. Gerhardt *Hauptmann* „A takácsok” című drámája később íródott ugyan, de a negyvenes években játszódik és a sziléziai kisiparos-szövők pusztulását rajzolja. A szociális romantika bilincseli le az írókat és újra a kereskedő a vesztes, mert vele szemben a munkásé a szimpátia. A szeretet szelleme elszáll, a kereskedő irodalmi meglátásából kivész és vele — sajnos — eltűnik a kereskedő objektív megítélése. Helyébe éles, szociális kritika lép, mely szinte a gyűlöletig fokozódik. A XIX. század második felében az irodalom a kereskedő helyzetét szinte aktualitássá fokozza. Néhány író még a régi patricius-hangulatok megérzője és áhítója, például a német Gustav *Freytag* és a hollandus *Multatuli Douw es-Decker*. De a sok szeretet mögött mégsem áll a végső megértés. Aki *Freytag* „Soll und Haben” című regényét olvasta és a mára gondolt, azt ugyan meghatja a rajz kedves, tompított színezete, de az alakokat vérteleneknek fogja találni és szívük lüktetésében nélkülözi majd azt a heves tempót, mely életet önt nemcsak a mai kereskedőbe, de a modern emberekbe általában. Sok-sok finomság van *Multatuli* kereskedő-regényeiben is; főleg az alakok és helyzetek vannak pompásan meglátva, de koncepciójuk nyugtalan és a probléma nincs az aktualitás tokáig elmélyítve. Ezek az emberek nem a ma emberei. Kény-

telén vagyok sokat foglalkozni azzal a kérdéssel miként tükröződik a kereskedő alakja az irodalomban, mert a kultúrára való vonatkozásokat egyéb történeti meglátások bizonytalansága miatt másképpen nem olvashatom ki. De szabad hivatkoznom az irodalomra mint fórumra mely ha részrehajló, csak bizonyos általános korhangulatok nyomása alatt válik azzá. Johann Jakob *Engel* „Lorenz Stark”-jában megrajzolja a kereskedő alakját, akinek látköre foglalkozásán túl nem terjed és az élet szellemi élvezetei hidegen hagyják. *Immermann* „Epigonen”-jei problémája egy felfelé törekvő kereskedői család harca a hataloméért.

A XVIII. századtól kezdve a kereskedői rend ellentétbe kerül a társadalom többi osztályaival, mely ellentét most a kereskedő epikai beállításában újból életté vált mintha régi gyűlölködések szorultak volna be az új mederbe. A köztudat ismeri ezt a széthúzás művész és kereskedő, ideális és materialisztikus világfelfogás között. És ha a művész részéről mutatkozott is bizonyos hajlandóság az ellentétek elsimítására, a kereskedő részéről kevés kivétellel majdnem napjainkig büszke maradt az álláspont. Bevallhatjuk: szűkkebléségből és rövidlátásból. Régebben összehozta a társadalmi rétegeket az, hogy képviselőik körülbelül egy anyagból voltak lelkiileg. A műveltség és az érzések reakcióképessége majdnem egyirányú volt és a művész csak a közügyességben állott a többiek fölött, kiknek belvilágát ugyanúgy tolmácsolta, mint a magáét. Ma a differencia a kereskedő és a művész között a lelki organizáció legmélyéig hat le. A modern élet egyik legkiválóbb sajátága, hogy az embereket az egyoldalúság felé szorítja és az egyénekben oly képességekre támaszt igényt, melyek a gép precizitásával egyenértékűek. Ebben a nagy mechanizálásban, mely az emberi tulajdonságokra is áterjedt, csupán a művész lelke maradt érintetlen, az igazi művészé, aki az életet még teljes összességében bírja felfogni és arra reagálni. Várható tehát, hogy ily körülmények közt a művész meglátóképesége a kereskedő szociális jelentőségét illetőleg megszívlelendő igazságokat deríthet ki. Hiszen a kereskedő gazdasági ténykedését is úgy gyakorolhatja, hogy az organizáció átértett, harmonikus felépítésében a legkülönbözőbb energiáknak összeütközés nélküli összeegyeztetésére és az egész vezetés napi, évi, művészeti ritmizálásába művészi

érzékét visz bele az összes funkciók uralásába, melyek egy nagy vállalt fonalaikat összpontosítják. A kereskedői fantázia új világok, eshetőségek alkotására nem kevésbé feldúlt, mint a művésze. Őt sem hagyják aludni álmairól, ami még megoldatlan és nincsen nyugta addig, míg alkotásainak forrása problémáját véglegesen meg nem oldotta. Az íróban benne élő igazságszeretet leküzdötte az ellentétek táplálta averziót és nekünk *ebből a meglátásból* az utóbbi évtizedekben sok jelentőset mondott. Erre akarnék most rátérni.

A közvetítő vállalkozó és iparos hármasszerepét a modern kereskedő felfokozta az áruház-tulajdonos, a tőzsdés és gyáros szerepéig. Ezt a három utóbbi szerepet látjuk élesen a modern regény világításában. A forgalom gigászi méretei különösen a tőzsdének óriási súlyt kölcsönöznek, az élet materiális oldalai túlsúlyra jutnak. *Spielhagen* „Sturmflut”-jának jelszava: „Az egyéni cél a hatalmi állás”. Konrád *Alberti* „Schröter & Compagnie”-jában be akarja bizonyítani, hogy kényszerült a kereskedő a társadalom hatása alatt a józan munka ösvényéről a spekuláció vad forratába terelődni. A „Kommerzienrath” obszkurus élclapok típusa. *Sudermann* „Ehre” és „Sodoms Ende”-je, *Georg Hirschfeld* „Agnes Jordan”-ja mind e szellem hatása alatt íródnak. Az írók nem a munkánál keresik a kereskedőt többé, csak az elfajulást látják. Ennek a szociálkritikai álláspontnak szembeszökő egyoldalúsága kézenfekvő.

Nietzsche hatása alatt kezdik észrevenni a legújabb gazdasági világokat átalakító fejlődést és az individualitásoknak tiszteletteljesen nyitnak helyet. *Zola* ennek hatása alatt már úgy festi a nagykereskedőt mint uralkodó szellemet, mint zseniális alkotófantáziával megáldott egyéniséget. Szerinte nem kell szeretni a nagyiparost; lehet őt brutálisnak találni, gyűlölni mint embernyúzót, mint szociálisan ártalmat, mint excentrikus kinövését a kapitalisztikus gazdasági világrendnek tekinteni de azért mégis zseniális egyéniség, akitől a csodálatot megtagadni épp úgy nem lehet, mint a milliókat eszméinek feláldozó Napolentól. A kereskedő Übermensch fogalomává válik. A kereskedő egyénisége bevonul az irodalomba. Ez már rég nem a kereskedői kedélyesség hanem a kereskedelmi kolloszalitás költészete. *Zola* két regényében — az „Au bonheur des dames” és „L'Argent”

eíműekben — romantikus fokozással egy árúháztulajdonos és egy tőzdespekuláns műveleteit festi. Bár e beállításban sok a stilizált túlzás, mégis sikerült neki arról a vehemenciáról érzést közvetíteni, mely a mai nagyszabású kereskedelmi akciókat jellemzi. Zola hősei ugyan primitív lovagjai, mondjuk rablólovagjai annak a hódító hadjáratnak, melyet a kereskedelem napjainkban indított, de bennük él az igazi harcosok rettenhetetlen bátorsága és elszántsága. Alakjai, a kiskereskedő Bau du, így beszélnek: „nem az a művészet, sokat eladni, hanem drágán eladni”. Mouret, az árúháztulajdonos elve viszont: „A kereskedelem a tőke folytonos megújulásán alapul, a lehető legrapidabb és legemelkedettebb forgalmán az árúknak. így lehet milliókat kis haszonnal keresni.” Mouret a lelkiismeretfurdalást nem ismerő zseniális „Herren-mensch” a kereskedelemnek. Ő a spekuláció poétája. Csak egyet ismer: győzni, vagy meghalni. A gyárosokat készpénzzel fizeti, lefoglalja összes termelésüket de azért ő diktálja viszont az árakat. Zseniális eszméivel a forgalmat szédületes terjedelművé emeli. A személyzetet a nyereségben részesíti, ő az első, aki a kirakatok díszítését eddig nem álmódton fejleszti oly brutális pompával, hogy a vevőt ellenkezés nélkül szédíti, vonzza. A modern reklám hatalmát felhasználja. A nagy bankokat óriási sikereivel vazallusává teszi. De minden új cikke, minden újítása egy-egy városrész életét oltja ki. Egyik kiskereskedő a másik után pusztul el, tanácstalanul áll ezen fejlődéssel szemben, melynek lényegét nem érti, melyet fel nem tartóztathat és mely szétmorzsolja fáradtságos egzisztenciáját. És vad elkeseredéssel fordítják el fejüket a haladástól; nem vetnek számot vele és elpusztulnak. Mouret a város királya, a hatalom központja, minden és mindenki az ő alattasa. Hatalmas akkordok ezek, de nincsen meglátva e regényben száz erő mely mozgatója és indítója a merkantilis törekvéseknek. Az emberi léleknek hatalomra való törekvése materializálódik a kereskedelemben, minek végső gyűjtőfogalma a pénz. A pénz *Ibsen* egyik drámahősének, „John Gabriel Borkman”-nak lelkében mint álom él. Látja a pénz zuhogó folyamát, amint úttalan tájékon keresztül tör és éltető vizeket küld jobbra-balra. Ez a bukott bankár, épp úgy, mint Zola Saccardja, a polgári morál szempontjából csaló, aki rábizott pénzekhez nyúlt, de nem öncélból, hanem

valami nagy, eljövendő siker érdekében, aki most álmatlan éjjeleken végigméri szobája hosszát és várja, hogy ismét munkára hívják bizalommal és rajongással, elálmodja a jelenkor legvakmerőbb álmát a pénz titokzatos hullámától elbűvölten: a pénzzel kivívott és diadalra vitt nagy emberszeretet álmát. Új lehetőségei az árútermelésnek, új csoportosulásai az organizált munkatörekvéseknek gyulladnak ki Borkmann izzó agyában, aki érzi, hogy másképp nem cselekedhetett, mialatt lent családja néma rettegéssel hallgatja a járó-kelő aprózott lépéseit és századát sem érti álmainak. A nagy etikus, *Ibsen* újszerű tragikus meglátása ez az alak, mélyebb, mint a költő más kereskedő-alakja: Consul Berniek és a többiek. Ha nem is a valóság talajából nőtt ki Borkmann sorsa és víziója, mégis — ugyanúgy, mint Zola alakjaiban — benne él a romantikus külszín alatt a mai nagy pénzember kalandor nagysága, *Condottiere* típusa, melyet legelsőbbben *Balzac* látott meg és jellemzett egy sor regényében. A hatalom a cél; azért rabolnak, csálnak, ölnek. De velük buknak, akik hittek bennük és bukásukból várják a feltámadást, mert hiszik, hogy van még rendeltetésük. *Ibsen* honfi- és kortársa, egyben barátja, *Björnstjerne Björnson* két drámában szintén foglalkozik a kereskedő emberi súlyának problémájával. „A csőd” című drámát a prédikátor *Björnson* írta, aki csakúgy, mint *Ibsen*, a végén kezdi a dolgot és egy bukott kereskedő becsületessé válását rajzolja elénk. A kereskedőben eddig csak az akarat emberét látták. Hogy az akarat embere lehet a szív embere is, hogy a kereskedőt nemcsak a hatalom, az előnyök, a pénz ereje köti hivatásukhoz, hanem kedély, szeretet, tisztességérzés is, azt addig nem érezték, mert még nem értek meg az objektivitás ezen fokáig. *Björnson* bukott kereskedője, *Tjælde*, nem akarja, nem tudja felfogni, hogy az ő kereskedelmi neve, a CÉGE megszűnik. Ezért áll ez az ember minden hibája mellett közel a szívünkhöz. A cég itt egy *Palladium*, melynek tiszta, felt nélküli átadása az utódnak szent kötelesség. A kereskedő, akinek személye, integritása, cége hírneve, szakmájának respektabilitása és a kereskedői rend becsülete fontos. A kereskedői szó szentsége, a kötelezettségek betartásának elsőrangú átérzése itt jelenik meg először az irodalomban. *Björnson* „Über unsere Kraft” című drámájában közelebb jut a probléma magához. Fő hőse, *Holger*, az erő embere. Szerinte, ha valamikor

a nemességé volt a társadalmi vezetés kötelezettsége, úgy ez most átment a nagyiparosra. Ez képviseli a koncentrált munkát. Ő az alkotója a nagy vagyonoknak. Ő tőle származik a jólét, mely az államháztartásban felesleget ad a tudomány és művészet céljaira. Mint gyáros arra a hatalmas ötletre jut, hogy a munkaadókat szervezze a munkásokkal szemben. Hite és törekvése, hogy a hatalom lehetőleg kevesek kezén összpontosuljon, honnét azután kiindulhat minden kulturális intézmény támogatása. Egy reneszánsz-korabeli típus álma ez, de a munkásság, a tömeg megghiúsítja a kivitelt.

Oly mértékben, amint a szociális vonás a kultúrállamok törvényhozásában előlép, továbbá, amint a szociáldemokrácia mindig türelmetlenebbül nehezedik rá az egyéniség intellektuális jogaira, vesznek ki lassanként az irodalomból a kereskedőellenes tendenciák, a polgárellenes hajlamok. Ez új felfogás élén áll *Theodor Duimchen*, ki a „Monarchen und Mammonarchen” c. regényben a trustfejedelmek és a „Bruch” címűben a bankárok hivatásának fény és árnyoldalait tárgyalja, de nem nagy szerencsével.

Alexander K. *Kjelland* „Az apák és fiúk” harcát írja le. Nála a korrektebb öreg apa típusa a kereskedőnek mérkőzik a modern alkotásvágygyal telt kereskedő fiával.

Jonas *Lie* „Wulffen & Co.” című regénye egy gyáros-család három generációjának küzdelmét tárgyalja három munkássztrájk keretében. A nagyapa „Herrenmensch”, az apa egyezkedő, a fiú szociális rajongó módjára oldja meg a konfliktust.

Martin *Langen* „Geben und Nehmen”-je a rideg üzleti ítéletet ostorozza, mely szentimentalizmust nem ismer és nollese-nek nem ad helyet.

Bobért *Saudelt* „Dämon Benlin”-je egy áruház regénye, de túlsók fantáziával megáldva. Tendenciája, hogy a kicsinynek a nagy érdekében pusztulnia kell. Hőse egy finánczseni, egy technikai zseni és egy organizáló zseni egy személyben. Egy szóval mindent tud, mint Sherlock Holmes.

Pedig ez az irányzat a kereskedő ellen vét. A modern kereskedő regényének nem az a feladata, hogy egy darab gazdasági valóság köré fantasztikusan vakító girlandokat fűzzön, hanem hogy, éppen ezen valóságot éles megfigyeléssel fel-

fogva, belső mozgató erőit felmutatva, pregnánsan beállítsa. De ehhez minden fantázia, minden poétikus megézés mellett kell egy jó adag kormányozható okosság, éleslátás és józan erő. Aki a jövő kereskedő regényét akarja megírni, álljon mindkét lábával és fejével a valóságban.

Csupán egy munkáról akarok még röviden szólni. Az utolsó évtizednek egyik legbecsületesebb irodalmi sikerét Thomas Mann „Die Buddenbrooks” című regénye érte el. Konceptióban és kivitelben ez a legegységesebb művészi kép, melyben a kereskedő élénk áll. Nagy érdeme Mannak, hogy kerüli a Zola-féle hamis monumentalizmust és megelégszik egy rendkívül élesen kidolgozott arcképsorozattal, melynek az élethűségéhez semmi sem hiányzik. Felvonul előttünk egy kereskedő-család négy generációja négy egymást követő kor keretében. A színhely Lübeck, a német kereskedői tradíció legősibb városa, a középkori Hansa koronája. Patricius család légkörébe fogad be bennünket. Az első lapon már egy biedermeier-kép idillikus rajzában látjuk meg a Buddenbrooks-familia első képviselőjét, aki már visszavonul az üzleti élettől, de még mindenben központja a családnak. Az első eset az irodalomban, hogy egy író szervesen összekötötte a foglalkozás körülményeit a belső élet eseményes voltával és viszi megrajzolásában a kettőt felbontatlanul az olvasó elé. Mann emberei csakugyan emberek és kereskedők egyszerre. Nem egy előre megkonstruált idea vezette őt és így oly munkát végzett, mely magasan áll minden tendencia felett, a lelegevenebb hatást fejt ki. Apáról fiúra származik át az a kereskedői és emberi szellem, melyet a Buddenbrooksok házi istenének lehetne nevezni és irányítja az egyes tagok sorsát negyedízigen. A jelszó: Légy élvezettel nappal üzleteidnél, de csakis olyanokat kössél, melyek éjjel nyugodtan hagynak aludni. Abban a mértékben azonban, melyben nő a fiúk differencírozottsága, mind bonyolódottabb lesz az életük is és elérkezik a pompás vagyoni fejlődés korai tetőpontja után a lassú leszállás. A dédunoka kezében a családi szellem már csak fáradt életgesztussá vált és egy koraérett, az aktív életre képtelen gyermek sorsával zárul a családi krónika. Végtelenül finom vonása a regénynek, hogy egy aggastyán erőtlen mozdulataival kezdődik, akinek a kezéből a munka már kisiklott és végződik egy kis fiú halálos lázálmaival, aki a munkát még meg sem

szerette. Azt hiszem, hogy ez a formai megoldás Mann erős művészi ösztönének a következménye és nem érinti a tartalmát és annak értékét reánk nézve. A mese légkörében először éreztük a kereskedő emberi voltát és ez talán azért volt, mert az író mindenekelőtt *nem kereskedőt*, hanem igazi embereket akart rajzolni.

Most egynéhány szót a jelen legkeresettebb könyvéről is, Kellermann Bernhard „Tunnel”-jéről. Briliánsán megírt könyv ez, a modern pénztechnika, építészet, géptechnika és vállalkozás glorifikálása. Amerikának Európával való összeköttetése alagúton át, a tenger alatt. Egy zseniális akarat-ember terve szerint. Lebilincselő, érdekes, lüktető a történet, de megint arra kell utalnom, hogy ez nem valóság és nem élet. Egy lázalom, melynek alakjai egy-egy tendencia vagy egy-egy társadalmi rend, egy-egy erő megszemélyesítői.

A nyugaton a polgárság, különösen a kereskedő maga idézte elő a társadalom átalakulását. Nálunk a középosztály eddig nemcsak hogy nem tudott a középkorias hűbéri gondolkodáson és szervezeten győzedelmeskedni, hanem ez uralkodik fölötté jórészt még ma is. Ennek folyománya, hogy a magyar kereskedő helyzete a magyar irodalomban nem igazságos. A krokik, novellák, regények még mindig a kereskedő komikus, romlott, betegesen rossz beállítása mellett annak emberi értékét nem veszi komolyan és egyoldalú faiseur, tudatlan, lelkiismeretlen pénzkereső géppé, vagy annak ellenkezőjévé, de csak emberré nem alkotják. Ő még mindig az irodalom Harlequin je. Pedig a nagy, komoly, igazi meglátás útjában semmi sem állana, hiszen a magyar kereskedelem és a magyar kereskedő kultúrmunkája, mellyel a mi feudális, agrárius országunkból számottevő világkereskedelmi tényezőt teremteni igyekezett, tüneményes. Miért csak a hibákat meglátani? Az olyan hibákat, melyeket a nagy feladatok elé állított magyar modern kereskedő évről-évre javít azzal, hogy igyekezik komoly kereskedői kozmopolitává átalakulni. Hiszen a magyar író közöttünk él, belőlünk fakadt, ne nézzen ő egynéhány szétroncsolt otthon szemüvegén át minket, jöjjön ő üzletünkbe, gyárainkba, ott nézzen és ott lásson meg bennünket, ahol alkotunk, ahol teremtünk. Az objektív kritikát kérjük, sőt követeljük, ne a Deperdussinek vagy a szatócsok szolgáljanak példák gyanánt. Vagyunk már elegenden, sokan, akik

egyebek is vagyunk, mint kereskedők, de büszkék lehetnénk arra is, ha kereskedők lennénk csak.

Mégis más az a kör, amit a reális élet körül fog. A művészet atmoszférájából ki kell lépnünk teljesen, hogy a ma chaoszában objektív szemmel lássuk az igazi nagyot, mely talán csak csirában van meg, de mégis jelentős nekünk. Egy új idealizmusa a kereskedői életnek van fejlődőben, mely a materiális sikert nem tekinti végcélnek, csak eszköznek és a felelősség teljes érzetében igazodik a kor szelleméhez. Walter Rathenau az A. E. G. vezérigazgatója, aki a mai Németország egyik legkiválóbb alakja, egyben író is, ezt mondja: „Ich behauptete, dass noch niemals in der wirtschaftlichen Welt wahrhaft grosses geleistet worden ist von einem Menschen, dem der persönliche Erwerb wichtig, oder die Hauptsache war. Ein grosser Geschäftsmann strebt nach Verwirklichung seiner Ideen, nach Macht und Verantwortung und hierin liegt ein Ideal”. Ezt a kijelentést magában is objektív értéknek veszem, mert hosszú-hosszú idők múltán ejti ki egy igazi kereskedő. De a valóságban találunk példát arra, hogy ez az idealizmus él és tetté alakul. Ahogy a régi középkori és reneszánsz időbeli kereskedő kulturális munkát végzett a művészek támogatásával és a művészi hajlandóságok rokon megérzésével, úgy kulturális munka, ha a modern kereskedő a forrongásban levő társadalmi kérdésekben *szóval és tettel* részt vesz. Végeredményében az egész mai szociális helyzet függ a kereskedelem lelki irányaitól és a döntés a kereskedő kezében van.

Igen tág értelemben fogom fel a mai kereskedő fogalmát. Mindenki az, ha ipari és gyári munka értékesítésével foglalkozik. A felelősség érzése mindenkor a nagyokban, a vezetőkben volt, mégis már most mondhatjuk büszkén, hogy ez ma talán éppoly erős, mint volt hajdanában. Egy Nobel, Krupp, Zeiss és mások vállalatának organizációjára gondolok, melyek erős szociális szellemben működnek és virulnak, ezek jólété felett öröködé. Nem kell az említett példák történetét leírnom, hiszen eléggé ismeretesek. A jövő kereskedője csakis ezen az alapon fejlődhetik nagygyá, diadalmas érvényesülésnek jelmondata kell, hogy ez legyen:

„MERCATOR MO VET MUNDUM!”